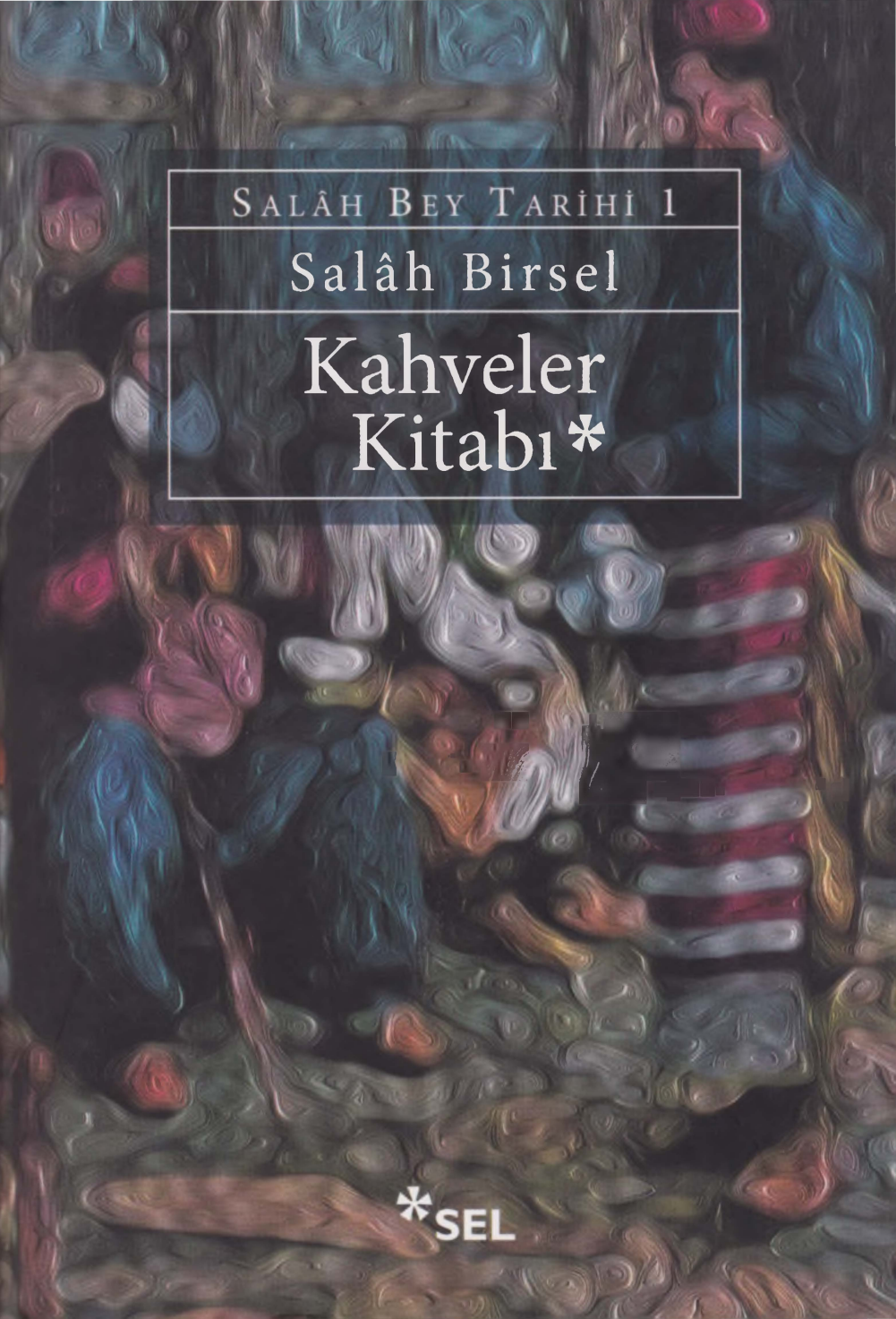

SALÂH BEY TARİHİ 1
Salâh Birsel
Kahveler Kitabı*
*SEL

KAHVELER KİTABI*

Salâh Bey Tarihi: 1

SALÂH BİRSEL, 1919'da doğdu. İlk şiiri 1937'de *Gündüz* dergisinde çıktı. Günlüklerini 1950'de *Beş Sanat* dergisinde yayımlamaya başladı. Türk şiirinde özgün bir yer edinen Birsel daha çok aklın ve zekânın egemenliğini ön planda tutan, şairanelikten uzak, yergici şiirlere ağırlık verdi. Asıl ününü 1970'den sonra yayımladığı *1001 Gece Denemeleri* ve *Salâh Bey Tarihi* olarak adlandırdığı dizi kitapları ve günlükleriyle elde etti. Şair ve deneme yazarı Salâh Birsel 1999'da vefat etmiştir.

Tüm kitaplarını yayımlamayı sürdürdüğümüz Salâh Birsel'in şimdiye kadar yayınevimizden çıkan kitapları: *Kahveler Kitabı, Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu, Boğaziçi Şıngır Mıngır, Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğaziçi, İstanbul-Paris, Kurutulmuş Felsefe Bahçesi, Şiir ve Cinayet, Rüştü Onur, Dört Köşeli Üçgen, Nezleli Karga, Paf ve Puf, Yapıştırma Bıyık.*

*SEL YAYINCILIK / EDEBİYAT

*SEL YAYINCILIK
Piyerloti Cad. 11 / 3 Çemberlitaş – İstanbul
Tel. (0212) 516 96 85

http://www. selyayincilik. com
E–mail: halklailiskiler@selyayincilik. com

SATIŞ – DAĞITIM:
Çatalçeşme Sokak, No: 19, Giriş Kat
Cağaloğlu – İstanbul
E–mail: siparis@selyayincilik. com
Tel. (0212) 522 96 72 Faks: (0212) 516 97 26

*SEL YAYINCILIK: 152
ISBN 978–975–570–128-8

KAHVELER KİTABI
Salâh Bey Tarihi: I
Salâl Birsel
Deneme

© Jale Türkan Birsel, 2003, 2014
© Sel Yayıncılık, 2003, 2014

Genel Yayın Yönetmeni: İrfan Sancı
Kapak tasarım ve teknik hazırlık: Gülay Tunç

Birinci Baskı: 1980 (T. İş Bankası Yayınları)
Sel Yayıncılık'ta Birinci Baskı: 2003
Altıncı Baskı: Haziran 2014

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaası
Fatih Sanayi Sitesi, 12/197–203
Topkapı–İstanbul, 567 80 03

Sertifika No: 11931

Salâh Birsel

Kahveler Kitabı

Salâh Bey Tarihi: I

Doğada hiçbir şey yokolmaz,
hiçbir şey de yoktan varedilemez.
Lavoisier

Başlarken

Bu bir kahveler kitabıdır.

Gelmiş geçmiş bütün kahvelerin, edebiyat kahvelerinin, semai kahvelerinin, yeniçeri kahvelerinin, esrar kahvelerinin, tulumbacı kahvelerinin, çalgıcı kahvelerinin, karagöz ve meddah kahvelerinin, mahalle kahvelerinin öykülerini dile getirir.

Kahveler günün 24 saati soluk alır, soluk verir.

Çünkü onlar da canlı varlıklar gibi, doğar, büyür, sevdalanır, mutlu-mutsuz günler geçirir ve ölürler.

Kahveler, edebiyatçıların bir ikinci kişiliğidir.

Ziya Paşa oraya gelir, şiirler yazar ve gider.

Namık Kemal, Ebuzziya Tevfik, Muallim Naci, Ahmet Rasim, Neyzen Tevfik, Halit Ziya, Abdülhak Hamit, Süleyman Nazif, Yakup Kadri, Abdülhak Şinasi, Ahmet Hamdi, Halit Fahri gelir, konuşur, alkış alır ve gider.

Yahya Kemal, Ahmet Haşim gelir, perdeyi yıkar ve gider.

Asaf Halet Çelebi gelir, kakule dağıtır ve gider.

Sait Faik, Samim Kocagöz, Oktay Akbal, Orhan Kemal, Sabahattin Kudret, Behçet Necatigil, Rıfat Ilgaz, Orhon M. Arıburnu, Orhan Veli, Cahit Sıtkı ve daha yüzlerce, binlerce ozan gelir, ışık yakar ve gider.

Kısacası, bu kitap kahvelerin gizli yaşamlarını anlatır.

Kahve Yemen'den gelir

Macar yazarlarından Molnar Ferencz bir öyküsünde gördüğü bir düşten söz açar.

Bu düşe göre kahveyi bulup ortaya çıkaran Molnar Ferencz'in ta kendisidir. Ferencz düşünde kahve ile çörek yiyerek çok iştahlı bir kahvaltı yapmıştır. Sözde yeryüzünde bu biçim kahve içip, çörek tıkınan sadece kendisiymiş. Kimse kahve nedir bilmiyormuş daha, çünkü, dedim ya kahveyi ortaya çıkaran Molnar Ferencz'miş. Ferencz kendi kendine şöyle der:

- İnsanlar şu bulguyu haber alırlarsa, kahve dünyada en çok içilen şey olur. Yüz milyonlarca kişi günde birkaç kez kahve içer.

Bu düşünce ile kalkar bir bankaya gider. Banka bu gibi bilgileri işletmek için para veren bir kurumdur kendisine göre. Banka genel müdürlüğüne bulgusunu anlatır:

- Dünyanın öbür ucuna kimi adamlar göndereceğiz. Onlar orada alçak alçak birtakım fidanlar bulacak. Bunların üzerindeki tanelerin olmuşlarını toplayacaklar. Madenden bir kap içine bunları koyup kavuracağız. Taneler simsiyah kesilecek ve bir koku yayacak. Bu yarı yanık taneleri ezip toz haline getireceğiz. Sonra bir kabın içine su doldurup kaynatacağız. Bu suyun buharını o siyah toz içinden geçireceğiz. Buhar oradan geçtikten sonra soğuyup su olunca kara bir renk alır. Ondan sonra gidip bir tür memeli hayvan yakalayacak, yavrularını beslediği o beyaz sıvıyı, bir çeşit işkence sayılabilecek yapma bir yöntemle çekip alacağız. Bundan başka, toprağa kalın bir bitki dikeceğiz. Bitki yeterince kalınlaşınca topraktan çıkaracağız. Dilim dilim kesip suya daldıracağız. Tatlı bir sıvı elde edilecek. O zaman kök sudan çıkarılıp atılabilir. Kalan suyu da buharlaşmaya

bırakacağız. Kabın dibinde esmer renkte, cam gibi şeyler görülecek. Bunları alıp kırarak, özel bir yöntemle beyazlatacağız. Sonra yeniden bunları birleştireceğiz. Ama bu elde ettiğimiz topağı da yeniden küçük küçük küpler halinde parçalayacağız. İşte bu küçük küplerden ikisini o siyah-beyaz, bitkisel-hayvansal su karışımı içine atacağız. Eriyinceye değin bekleyip sonra topunu birlikte içeceğiz.

Genel müdür, Molnar Ferencz'i sonuna değin dinler, sonunda da şöyle der:

- Ne zor iş bu böyle. Sizin aklınızdan zorunuz var galiba. Gidin kendinizi bir akıl doktoruna gösterin.

Molnar Ferencz genel müdürün yanından ayrıldıktan sonra bir fincan kahve için çekilen zorlukları düşünür ve aklına gerçekten fenalıklar gelir.

Nedir, Türkler ve Araplar kahveyi sütsüz içtikleri için bunların çektikleri eziyet daha sınırlıdır. Hele Türklerin -Araplar da öyle- ilk yıllarda kahveyi şekersiz içtikleri hesaba katılacak olursa, iş sadece kahve yetiştirmeye ve devşirmeye dayanır. Kaldı ki Kâtip Çelebi'nin dediği gibi kahve "keyf erbabının keyflerini artırır, cana can katar" bir nesne olduğu için insanlar onun uğrunda her türlü sıkıntıya katlanmaktan çekinmezler, ilerde göreceğimiz üzere de bu yolda can vermekten geri kalmazlar.

Kâtip Çelebi: "Kahvenin olmuşu değirmene girmez" der ve kahvenin çekirdeğinin elle çıkarıldığını, kabuğunun bağırbastı üzümü gibi kurutulduğunu belirtir. Çelebi'ye göre Yemen halkı yaz günlerinde bedenlerini serinletmek için kabuğu kaynatıp içerler. İçenler şeker şerbet içtiğini sanır. Bu kahve kabuğu yaz günlerinde içilse sabah uykusundan doğan kesiği (mahmurluğu) giderir.

Çelebi, kahve ağacını kiraz ağacına da benzetir ve kahvenin Yemen dağında yaşayan dervişlerce bulunduğunu anlatır. Dervişler bir ağacın üzerinde bir yemiş bulmuşlar "kalb" ve "bün" dedikleri taneleri dövüp yemişler ve bundan çok hoşlanmışlar. Kimileri ise yemişi kavurup suyunu içmiş. Kahvenin "riyazet" ve "sülûk"e uygun düşmesi, üstelik "şehveti kesmesi" de Ye-

men halkının, şeyhlerin ve sufilerin arasında kısa zamanda yaygınlaşmasına yol açmış.

İsveç'in İstanbul Elçisi (1782-1783) İgnatius Mouradja D'Ohsson da tarihçi Ahmet Efendi'ye dayanarak kahveyi bir şazili* dervişinin Arabistan'daki Moka'da 1258 yılında bulup ortaya çıkardığını yazar. Tekkesinden kovulan ve Kûh-ı Esvab'a sürülen bu derviş, o kuş uçmaz kervan geçmez yerde, açlıktan bitkin bir halde dolaşırken, bütün o bölgeyi kaplayan bir çeşit ağacın meyvalarını kaynatıp içmeyi dener. Üç gün yalnız bu suyla yaşar. Bu sırada arkadaşlarından ikisi, onun haline üzülerek kendisini bulmak ve ona yardım etmek için sürgün yerine gelir. Nedir, bunların ikisi de uyuza yakalanmışlardır. Dervişin yaşamasını borçlu olduğu içeceği merak edip tadarlar. Kokusunu çok beğenirler. Orada kaldıkları sekiz gün boyunca hep ondan içerler, sekizinci günün sonunda hastalıklarından kurtulduklarını görünce iyileşmelerini bu içkiye yorarlar.

O zaman haber Moka'da yayılır. Herkes kahve adıyla anılan bu meyvaları toplamaya koşar. Çok yararlı özellikleri olduğu sanıldığı için büyük bir hırsla kullanılmaya başlar.

Kahveyi uzun süre sadece Araplar kullanmışlardır. Onun Suriye, Mısır, İran ve Hindistan'a yayılması bir yüzyıl sonradır.

Kahve Türkiye'ye, İstanbul'a 1543 yılında Kanuni Sultan Süleyman çağında gemilerle getirilir. Fransa'ya (Marsilya'ya), 1653'te girer ama 1669'da kullanılmaya başlar. O yıl Paris'lileri kahveye alıştıran Türk elçisi Süleyman Ağa olur. Birkaç yıl sonra bir başka Türk elçisi (Mehmet Ağa) onu Viyana'ya kabul ettirir.** Oradan da bütün Orta Avrupa'ya yayılır.

İstanbul'da ilk kahvehaneler ise 1555 yılında açılmıştır. Peçevi, o yıl İstanbul'a Halep'ten Hakim adında bir *herif,* Şam'dan da Şems adında bir *zârif* geldiğini yazar. Bunlar Tahtakale'de birer büyük dükkân açıp "kahvefüruşluk"a başlamışlardır. Keyiflerine düşkün kimi "yâranı safa" özellikle "okur-

* Ebu'l-Hasan Ali bin Abdullah Abdülcebbar el-şerif el-Zarcilli'nin kurduğu bir tarikat.

** Yılmaz Öztuna. Türk Tarihinden Yapraklar, s 331.

yazar makulesi"nden nice zârifler buralarda toplanır olmuştur. Kimi kitap okur, kimi tavla oynar, kimi satranca gömülür. Kimilerinin getirdiği "nevgüfte" gazeller ise sanat üzerine konuşmalara yol açar. Dostları bir araya getirmek için "nice akçeler ve pullar" sarfedip şölen yapanlar artık burada bir iki akçe kahve parası vermekle bir araya gelirler. Kadılar, müderrisler, bekârlar, işten atılmış memurlar, kısacası devlet büyükleri dışında herkes "Böyle eğlenecek ve gönül dinlenecek yer olmaz" deyip kapağı buraya atarlar. Öyle ki kimi zaman kahvelerde oturacak ve duracak yer bile bulunmaz.

İstanbul'a kahveler çok çabuk yayılmıştır. Evliya Çelebi 1630 yılında İstanbul'u adım adım dolaşırken şehirde 55 kahve ve bu kahvelerde 100 ocakçı ve çırak olduğunu saptar. Çelebi'ye göre kahvecilerin pîri Şeyh Şâzeli hazretleridir. Peygamberin izni ile Veysel Karânî kemerini bağlayıp pîr olmuştur. Yemen'de Veysel Karânî'ye hizmet etmiştir. Mezarı da Yemen'dedir. Veysel Karânî, "Hazreti Peygamber ile görüşmek şerefine nail olamamış ise de gıyabi emriyle, yetmiş kişinin belini bağlayıp pîr eylemiştir."

Kahve satıcıları ise daha çoktur. Bu işlerde çalışanların sayısı beş yüzü bulur. Bunların ellerindeki gereçlerin sayısı ise 300'dür. Riyasız ve yoksul Evliya Çelebi bunların büyük bezirgân olduklarını ve herbirinin San'a'da, Mısır'da ortakları bulunduğunu yazar. Pîrleri var mı, yok mu bilinmez.

Nedir, II. Selim, III. Murat çağında şehirdeki kahve sayısı altı yüzü de geçer.

Kâtip Çelebi kahvenin niteliğini şöyle anlatır.

"Kahvenin soğuk ve kuru olduğunda kuşku yoktur. Davut Antaki'nin *Tezkire*'de *sıcak* ve *kuru* dediği herkesçe kabul edilmiş değildir. Nihayet su ile kaynatılıp şerbeti alınınca soğukluğu gitmez, belki daha çok soğuk olur. Çünkü su da soğuktur, onun için susuzluğu giderir ve bir uzva döküldüğü zaman yakmaz, çünkü onun sıcaklığı doğal sıcaklıktır, etki yapmaz. Ama kuruluğuna biraz gevşeklik gelir. Sözgelişi kendi üçüncü derecede kuru iken ikinci derecede soğuktur. Yaş ile karıştığı zaman kuruluğunun bir derecesi gider, ikinci derecede kuru kalır. Ve

kuruluk ile uykuyu önler, mizaca göre yüzdeyüz idrarı vardır. Kuru mizaç sahiplerine, hele sevdavi mizaca çokluk elverişli değildir, belki de aykırıdır. Çok içilmesi uykusuzluğa ve sevdavi kuruntulara yol açar. İçilecek olursa sarhoş iken içilmeli. Ama mizacı rutubetli olanlara, hele kadınlara çok uygundur. Onlar ağır kahveyi çok çok içmek gerek. Sevdavi olmamak koşuluyla çok olması onlara zarar vermez, vesselâm."

Gelin görün ki, halkın kahvelere akın etmesi imamları, müezzinleri ve ikiyüzlü sofuları çileden çıkarır. Bunlar: Halk kahvelere alıştı, mescitlere kimse gelmez oldu" demeye başlarlar. Din bilginleri bile: "Kahveler kötülük ocağıdır, meyhaneye gitmek oraya gitmekten iyidir" derler.

Bunların kopardığı patırdı o kadar yaygınlaşır ki Şeyhülislâm Ebussuut Efendi bile -Kur'an'da kahveyle ilgili tek sözcük olmadığı halde- kömürleşme derecesinde kavrulan herşeyin yasak olduğu üzerine fetva verir ve kahve çuvallarını deldirip denize attırır.

Ama şeyhülislâmın fetvasını padişah evetlememiştir. Bu yüzden halk üzerinde çokca etkili olmaz. Halk yine kahvelere gizli gizli gider. Ne var, başta Hasanbeyzade olmak üzere bir çokları yine kahveleri fesat yatağı sayınayı sürdürürler. Sonunda III. Murat zamanında kahveler kapatılır, dahası kahve içmek de yasaklanır.

Naima, I. Ahmet çağında (1590-1617) Derviş Paşa ile Nasuh Paşa'nın kahvelere fenalık kapısı gözüyle baktıklarını ve onları kapattıklarını da yazar.

Ama bütün bu yasaklara karşın yine kimilerine "koltuk kahvesi" adı altında çıkmaz sokaklarda kahve açma izni verilir. Kimileri de subaşıyle esasbaşını tava getirerek kimi dükkânların ardında kahve açma izni alır. Yalnız, kahveye gelenler de arka kapıdan işlemek açıkgözlülüğünü savsaklamazlar.

II. Sultan Murat çağından sonra kahvehaneler o kadar çoğalır ki artık yasak para etmez olur.

O zaman din bilginleri arasında yeniden tartışmalar başlar. Kahve tanelerinin kömürleşmeden kavrulduğu öne sürülür. Şeyhülislâm Bostanzade Mehmet Efendi (1539-1605) de, görü-

nüşte eski fetva ile aynı temellere oturan, ama biçim ve uygulama bakımından onunla çelişen bir fetva çıkarır. Bu yeni yorum üzerine III. Murat koyduğu kahve yasağını kaldırır. 1592'den sonra artık her sokak başında bir kahvehane vardır. Kıssahanlar, çengiler de bu kahvelerde hüner gösterir. Gelgelelim halk işten güçten kalmağa başlamıştır. Çarşıda alış-veriş diye bir şey oynamaz. "Padişahtan dilenciye varınca halk birbirini kesip biçmekle eğlenir" olmuştur.

Buraları, özellikle II. Osman'ın o yürekler acısı sonundan sonra, isyancıların buluştukları yerler olmuştur üstelik.

Bunun üzerine IV. Murat 1633 yılının sonlarında bütün Osmanlı İmparatorluğu ülkesindeki kahvelerin kapatılmasını buyurur, kahve içilmesini de yasaklar.

Naima, Sultan IV. Murat'ın kahveleri kapatmasına 1633 yılındaki o büyük İstanbul yangınının yol açtığını yazar.

O yılın sefer ayının 27. cuma günü kuşluk zamanında Cibali Kapısı dışında bir kalafatçının yaktığı fırından yangın çıkmış, rüzgar da çok kuvvetle estiği için ateş kısa zamanda kayıkhaneleri sarmış ve oradan Kale Hisarı'ndan içeri girip kimi evlere yapışıp söndürülememiştir. Bu arada Cibali Kapısı'ndan Ayakapısı ve Mustafa Paşa Çarşısı yanmış, her biri dört beş kat olan Hamza Paşa Sarayı ile Yahya Paşa Sarayı da kül olmuştur. Yangın göz açıp kapayıncaya değin çevreye yayılmış ve ateş Aşık Paşa'ya doğru yürüyüp Çeşmi Efendi'nin "katları göklere baş çekip tavanları lacivert altın ile süslü" sarayına yapışmıştır. Oradan da üç kol halinde etrafa yayılmıştır. Bir kol Kadı Çeşmesi yörelerini yakarak Sultan Selim semtine, uzunluğuna ve enliliğine yürüyüp yoksul evi, emir sarayı demeyip bir çok evleri kül etmiştir. Yangının bir kolu da deniz yakasını tutup Üsküplü Camii'ne doğru yürümüş, Unkapanı, Zeyrek yokuşuna varıncaya dek her yeri yakmıştır.

Üçüncü kol Aşık Paşa'dan Efraziye'yi ve Sultan Mehmet Camii'nin iki yanını yaktıktan sonra Büyük ve Küçük Karaman'ı ve Saraçhane'yi yakıp Sarıgürz'e atlamıştır.

Yangın 24 saat egemenliğini sürdürdükten sonra cumartesi günü rüzgarın aşağı kopmasıyla söndürülebilmiştir.

Yangının perişanlığı halka üzüntü verdiği için rebiülevvel ayında yer yer dedikodular belirir. Naima işte bu yüzden dünyanın sözünü dinlediği padişahın (IV. Murat) bütün kahveleri kapadığını ve bundan sonra açılmamasını ferman ettiğini yazar. Naima, IV. Murat'ın kahveleri kapamasını ve yasağı dinlemeyenleri öldürtmesinin bir nedeninin rezilleri terbiye ve halkı korkutmak için bir bahane olduğunu da belirtir. "Çünkü" der, "zorba eşkıyasının terbiyesizce hareketleri ve o çalışkan padişahın rezillerden çektiği üzüntüleri -ki ayrıntılarıyla yazılmıştır- bilenler ve olayların içini okuyan aydınlar, bu kahır ve şiddetin altında yatan genel çıkarı düşünür ve padişahın itaatinden çıkıp onun rızasına aykırı olanları doğru yola götürmek için keskin kılıç ile bütün halkı korkutmanın elbette en gerekli iş olduğunu anlar."

Naima, bir alay uğursuzun kahvelerde bir araya gelip büyükleri, yargıçları çekiştirdiklerini, devlet işleri, aziller, tayinler ve yönetim üzerine ipe sapa gelmez şeyler söylediklerini ve IV. Murat'ın (1609-1640) kahveleri kapamasının bunları bilmesinden ileri geldiğine de parmak basar ve der ki: "Bizzat kendileri gezip, gece ve gündüz dolaşıp, rasgeldiği rezilleri, eşkıyayı ve tütün toplantısı yapanları yakalayıp öldürtürdü. Geceleri sokağa çıkan pervasızlara da ölüm şerbeti içirirdi."

IV. Murat kahveleri kapattıktan sonra, bunların yerlerine bekar odaları yapılır.

Sultan IV. Murat yasağın İstanbul dışındaki şehirlerde de uygulanmasına büyük bir önem verir. Edirne'de yasağı dinlemeyen kahvecileri gözünü kırpmadan astırır.

Burada bir çıkma yaparak kahve yasağının yanı sıra tütün yasağının da 1633 yılında başladığı söylenebilir. Ama biz ondan önce, tütünün Türkiye'ye ilk kez hangi yılda geldiğini de açıklamalıyız.

Naima, tütünün İslam dünyasına 1606 yılında Frenk ülkesinden geldiğini ve kısa zamanda pek çok insanın tiryakiliğini kazandığını söyler. Peçevi (1574-1649?) ise tütünün Türkiye'ye gelişini 1600 yılı (III. Mehmet çağı) olarak gösterir. Peçevi, tütünü memleketimize sokanların İngilizler olduğunu da belirtir.

Ne var, İngilizler tütünü ilkin, kimi hastalıklara iyi gelir diye sürmüşlerdir piyasaya. Yaşamayı bilen kimi Türkler de onun keyif verici bir şey olduğunu anlar anlamaz başına üşüşürler.

Osmanlı ülkesine tütün, çok çabuk yayılır. Papucu yarımlardan tutun da bilginlere değin herkes tütün içmeye başlar. Bunun sonunda da halk kahvelerde oturamaz hale gelir. Ama tütün insanlara başka oyunlar da oynar. Bir kez sakalı ve sarığı kokutur, sabahları ise kafanın içine kötü bir koku yayılmasına yol açar. Üstelik insanları işten güçten alıkoyar. Hele sokaklarda, ellerinde çubuk, tütün içenler çevreyi de kokuturlar. Yolda birbirlerinin yüzüne, püf diye duman üfleyenler ise tütün tiryakisi olmayanları çileden çıkarır. Nedir, bu gibi abartmalar da çokluk tütün düşmanlarından gelir. Bunlar İstanbul yangınlarının çoğunun tütün yüzünden çıktığına da inanır. Bunlardan biri de Kadızade Efendi'dir. 1633 yılındaki Büyük Yangın bir kalafatçının Cibali Kapısı'nda gemi kalafatlamak için funda yakmasından çıktığı halde Kadızade Efendi yangının nedenini tütüne bağlamaktan çekinmez. Bunu padişahın kulağına üfürünce de Gazi Sultan Murat Han kahveyi yasak ederken, onun yanına tütünü de katar. Gerçi daha önceleri Divan'dan da tütün içilmemesi yolunda boyuna buyruklar çıkmıştır ama kimseler buna kulak asmamıştır. Bu kez iş değişir. Tütün yasağı olanca ağırlığıyla 5 yıl sürer. IV. Murat geceleri sokakları dolaşır, tütün kokusu gelen yerleri basar. Ev sahiplerini öldürtür. Bu arada hiç suçu olmayanlar da gürültüye gider. IV. Murat, kendisi içkiden baş kaldırmadığı halde kimi zaman evlerin damlarına bile çıkıp bacaları koklar. Bir defasında, gizli bir yerde tütün içen 14 kişi yakalar. Bunlardan biri "mukabele halifesi"* biri de saray kapıcıbaşısıdır. Topu da "telef" edilir. Reha'da 14 kişi, -ikisi yeniçeri- Halep'te 20 kişi, Haccegür'de 6 kişi aynı alın yazısını paylaşır. Bunlardan kimisinin eli ve ayağı kırılır, kiminin boynu vurulur, kimi de dört parça edilir. Hem de bu işler halkın ya da erlerin önünde yapılır. Kimi zaman da otağın önü yeğlenir.

* Süvari ve piyadelerin adlarını, göreve alınmalarını, görevden çıkarılmalarını vb. işlemleri kütüğe geçiren görevlilere Tanzimat'tan önce verilen ad.

Nedir, tütün yasağına ağırlık verilince kahve yasağı hafifler. İstanbul'da kahve ticareti iyiden iyiye yaygınlaşır. Tecimenler San'a ve Yemen'deki ortaklarından yine kantar kantar kahve getirmeye başlarlar. I. İbrahim çağında (padişahlığı 1640-1648) kahvehaneler yeniden açılır. Artık kimse kahve ve tütün yasağına bana mısın demez. Vezirler bile kendilerine akar sağlamak düşüncesiyle kahvehaneler yaptırır. Günde bir ya da iki altın kira alırlar. 1687 yılında hazinenin açığını kapatmak gerekince -bu açık o yıllardaki yeni bir yasaktan, içki yasağından doğmuştur- tütüne vergi konur. Yenice tütününün okkasından 10, Kırcali tütününün okkasından 8 akçe gümrük vergisi alınmaya başlanır.

Birkaç yıl sonra da kahveye yeniden vergi konur. O yıllarda Yemen'den Cidde'ye kırk bin denk kahve geliyordur. Bunun yarısı Mısır'a, yarısı da İstanbul'a gönderilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kahve gideri yılda dört bin kese* akçedir. İstanbul gümrüğüyle İstanbul'a bağlı gümrüklere kahve çıkaranlardan okka başına 8 akçe alınır. Hıristiyanlar ise 10 akçe öderler.

1697 yılında ise yeni bir vergi daha uydurulur. Gümrükten geçen kahvelerin özel bir yere depo edilmesi zorunluluğu çıkarılarak, okka başına beş para daha vergi alınır.

Nevşehirli İbrahim Paşa'nın (1660-1730) sadrazamlığında kahveyi yasak etmek şöyle dursun, İstanbul gümrüklerine çokca kahve getirilmesi yolları aranır. Yabancılar kahveyi Mısır'dan alıyordur. Vergi yitimi olmaması için onlara Mısır'dan kahve verilmesi önlenir. Gelin görün ki yabancılar da bu kez, büyük paralar ödeyerek doğrudan doğruya Yemen'den kahve kaldırmaya başlarlar. İstanbul'da kahve pahalanır. Bunun üzerine 1718 yılında Şerif Yahya'ya bir "namei hümayun" yollanır. Keferelere kahve satılmaması çok usturuplu bir biçimde anlatılır.

* Fatih ve II. Beyazıt çağında kese denildi mi 30000 akçe anlaşılır. Altın ve gümüşün değerine göre değişen kese 1660-61 yıllarında da kırk bin akçe ya da 500 kuruş tutarındadır. O yıllarda 80 akçe değerinde olan kuruşa 1719 yılında 120 akçe değer biçilmiştir.

Nedir, I. İbrahim çağından sonra adamakıllı çoğalan kahvehaneler, öteki yüzyıllarda, bu kez de yeniçeri zorbalarının sığındıkları, türlü yolsuzlukların tezgahlandığı yuvalar haline gelir. Artık her yeniçeri ortasının bir kahvesi vardır. II. Mahmut 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kapattıktan sonra kahvelere de el atar. Hele Boğaziçi kıyılarındaki yeniçeri kahvelerini toptan yerle bir eder. Yıkılmayanlar yerlerini berber dükkanlarına bırakır. Ya da bunlar, eski yıkma olaylarında olduğu gibi bekâr odası olarak kullanılır.

Gelgelelim bir süre sonra, bu kahveleri kimine "halkın birer dinlenme yeri" olması nedeniyle yeniden izin verilir. Şehrin öteki semtlerinde yeni yeni kahvelerin açılmasına da göz yumulur.

Daha sonraki yıllarda kahveler bir daha böyle bir sonuçla karşı karşıya kalmaz. Gerçi "haşarat yuvası" sayılan kimi kahveler XIX. yüzyıl boyunca da yıktırılır. Ama bunlar tek tek olaylardır. Genel olarak kahvelere kötü gözle bakmak alışkanlığı ortadan kalkar.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında daha başka bir şey de olur. Kahvelerden kimisi edebiyatçıların, bilim adamlarının, aydınların toplantı yeri haline gelmeye başlar. Bu durum Kızıl Sultan'ın da, hafiyelerinin pek çok hoşuna gider. Çünkü hafiyeler -Tanrı onların sayısını artırsın- buralarda, Abdülhamit kullarının neler düşündüğünü, neler zıkkımlandığını ve bağırsaklarının ağır işleyip işlemediğini kolayca saptamak fırsatını bulurlar.

Doğrusu, o çağın ozanları, aydınları da buna çokca sevinir. Evlerde toplanıp gizli işler çevirdikleri sanısı uyanmasın diye boyuna kahvelerde boy göstermeye bakarlar. Kahvelere çıkmayanlar da, Samipaşazade Sezai gibi, odalarında tek başlarına otursalar da, kapılarında hafiyelerin ayak seslerini, pencerelerinde kendilerini gözetleyen kaplan bakışlı gözlerini görerek bunalım geçirirler.

Ah kahve, vah kahve

Bir ozan: "Kahvenin havasında gül renkli bir güzellik yoktur ama, o karabuzlunun kanı ısıcaktır" demiştir.

Rindlerin dillerinden düşürmedikleri şu ikili de oldukça yaygındır:

Ehli keyfe kahve verse tazeler
Ehli keyfin keyfini yelpazeler

Bir başka ozanımız da şunu döktürmüştür:

Hak Taalâ başka vermiş lezzeti kahve sana
Ehli diller çok ederler rağbeti kahve sana

Kahve üzerine yazılan şiirler hesapsızdır. Bunlardan bir tanesi de -Tanrı günahlarını bağışlasın- bizim Salâh Birsel'in elinden çıkmıştır:

İçilmez mi ki yemek üstüne de şöyle bir kahve
Az şekerli çok kaynamış veya sade
Konuşulsun fiskos edilsin
Sürülsün bir yandan da havagazına cezve
Hayal vericidir gönül açıcıdır
Isınmış suda höpürdedikçe telve
Kalmaz bu fokurdamayla köpük kalmaz ama
Başka olur HACİVAT'a başka lezzet verir
Sonunda KAMER HANIM'ın eliyle uzatılan kahve

Nedir, Mehmet Akif'in kafasında kahvenin yeri yoktur. O, kahveye, yuvası olmayan insanların sığındıkları bir yer gözüyle bakar. Akif'e kahve dediniz mi, hemen iskambil kağıtlarını, tavlayı düşünür ve gözünün önünden bunların üstüne çökmüş ağzıbozuk, ters-pers insanlar geçmeye başlar:

Mahalle kahvesi şarkın harim-i kaatilidir,
Tamam o eski batakhaneler mukabilidir.
Zavallı ümmet-i merhume ölmeden gömülür;
Söner bu hufrede idraki, sonra kendi ölür...
Muhit-i levsine dolmuş ki öyle manzaralar:
Girince nûr-i nazar simsiyah olur da çıkar!
Yatar zemin-i sefilinde en kesif eşbah,
Yüzer havay-i sakilinde en habis ervah.

Akif, bütün gün çalıştıktan sonra, insanın akşamleyin evinde eşi, çocukları, anası-babası, kimi-kimsesi, neyi varsa, onlarla oturmayıp da kahveye sıvışmasını da anlamaz. Ona göre dünyada en "safalı" şey aile yaşantısıdır. İçinde duygu taşıyan yürek için bu dar çember uçsuz bucaksız evrenle birdir.

Kahveleri kötüleyen Akif değildir sadece. Çokları orayı tembellik, uyuşukluk ocağı bellemiştir. Ama bunlar kahvelere bir kezcik adım atmamış insanların düşünceleridir. Gerçi kahvelerde dedikodu kazanı çokca kaynatılır ama, bu, nerede kaynatılmaz ki? Dört duvarla örtülü evler, kimi zaman, bu konuda kahveleri bile bastırır. Kızıl Sultan Abdülhamit'in evleri kahvelerden tehlikeli saymasının nedeni de budur. Çünkü o, herkesten çok bilir işini.

Gelgelelim Akif, Berlin'e gidip de oradaki kahveleri gördüğü vakit ağız değiştirmek zorunda kalır:

Bu kahve... Öyle mi? Lâkin hakikaten hayret!
Feza içinde feza... Bir harîm-i nûranûr,
Ki âsuman-ı kerîminde bin güneş manzur!
Ne selsebil-i ziya karşımızda cûşa gelen,
Ziya değil, seherin ruhudur taşıp dökülen.

Leyale karşı o tûfan-ı fecri görmelisin:
Huda bilir, şaşırırsın, donar kalır hissin!
Neden böbürleneyim, ben de öyle oldumdu;
Ziyanın ölçüsü aklımda, çünkü, bir mumdu.
Bizim hesap ile milyonlar oynuyor arada...
İdare kandili mikyası pek güdük burada!
Gözüm kamaştı bidayette, döndü durdu başım;
Rezil olurdum eğer olmasaydı arkadaşım.

Ne var, kahvelere dört dörtlük övgü, Sadri Ertem'den gelecektir. Ertem kahveleri kamuoyu fideliklerine benzetir. Buralarda daha özenli, daha görklü, daha cafcaflı, daha insanca çiçekler yetiştirilebileceğine inanır. Sözleri bir ara gelir şuraya dayanır:

- Eğer fideleriniz nitelikli değilse, boy verip yapraklandıkça, çiçek açtıkça, meyve verdikçe fideliğe kızmaya hakkınız yoktur.

Sadri Ertem insanların zaman zaman kahveleri kapatmak, onları yerle bir etmeyi istemekle bir şey kazanamayacaklarını öne sürer. Ona göre kahve fincanını kırmakla sadece bir fincan yok edilmiş olur. Üstelik kahve fincanına zehir koyan kimsenin içeceği şey de zehirden başkası değildir.

Doğrusu, bir yürekliliktir kahvelere övgü döşenmek. Hiç değilse 1940'larda. Onun için Sadri Ertem'in 1940 eylülünde *Küllük* dergisinde yaptığı bu işi hep birlikte alkışlayalım. Alkışlayalım ki, yazarımız da alkışın geldiğini görerek, ilçe, bucak ve köylerdeki kahvelerin bura halkının soluk alıp soluk vermesini, yaşamının bilincine ermesini sağladığını söyleyebilsin.

Bu alkış şu bakımdan da gereklidir:

Yazı yayınlandıktan sonra, nasıl olsa birçokları Sadri'yi kınayacak ve yazı belki de derginin daha ilk sayısından, kapatılma nedenlerinden biri olacaktır. İyisi mi, biz alkışı şimdiden başlatalım ki, sonradan derginin kapatılmasını şakşakladığımız anlamı çıkmasın. Çünkü bu karalamaları yapacaklar da vardır. Hem de bunların sayısı bu kitaptaki ozanların sayısından da çoktur. Ama ne yaparlarsa yapsınlar işte Sadri'nin yazısı yayın-

lanmıştır. Dergide bu yazıyla birlikte bir de bildiri yer alır. Denilebilir ki, bu bildiri de kahve deyip geçilemiyeceği üzerinde çokca durulmasıyla pohpoha hak kazanır. Ama bildiriyi okuyanların, önlerine sürülen sözcük kasırgasına katlanması da gerekir:

Anadolu köyünün gerçek tapınağı kahvedir.
Kahveci, tapınağın teşrifatçısı,
Kahve, er meydanıdır.
Mahsüllerin gidişi kahvede konuşulur.
Kız kaçırma haberi kahveye gelir.
Filanın vurulduğu kahvede duyulur.
Vergi memuru kahveyi ziyaret eder.
Tefeci kahvede işini uydurur. Muhtar kahvededir.
.....

Tarihte tekkelerin biricik ciddi rakibi kahveler olmuştur.
1940 Savaşı, Türk köylüsü tarafından kahvenin
hoparlörlerinden dinlendi.
Haber saati yaklaşınca çömelip dünyada olup
bitenleri dinledikten sonra köylü tarlaya gider.
Kahve harman zamanı, ekin zamanı boşalır.
Kahveci çokluk hem berber hem şairdir.
Lafın kısası kahve köyün stratejik merkezi.
Divan Edebiyatı-Halk Edebiyatı savaşında kahve
halk sanatının saraya karşı kalesi olmuştur.
Tanzimattan beri Aşık tarzı (saz şiiri) kahvede dinlenirdi.

Kahvelerdeki gizli yaşamı anlamışlardan biri de Sait Faik'tir. Haftalık *Yedigün* dergisinin 14 ağustos 1948 günlü sayısında "Kıraathaneler" adıyla yazdığı yazıda Sait, Ertem'i de gerilerde bırakır ve kahvelere, kıraathanelere "üniversite" damgasını yapıştırıverir. Hem de hiç dur-durak dinlemeden. Ona göre bu dekansız, doçentsiz, bütçesiz, fakültesiz ve yüzdeyüz bağımsız üniversiteler insanların nabzının ne yolda olduğunu, hızlı mı atıyor, yoksa atışta hoplamalar mı var, şipşak ortaya koyar.

Sait, bir balıkçı oltasının düğümlerini atmayı insana hiçbir

okulun öğretemeyeceğini, ama bir balıkçı kahvesinde, nasırlı bir balıkçı elinin iki dakikada bunun üstesinden geleceğini de belirtir ve sözlerini -aman dikkatinizi dağıtmayın- şöyle sürdürür:

- Bir balıkçı düğümü atmanın öyle önemli bir şey olmadığını sananlara acırım. Hayat insanı, yazıcılıktan balıkçılığa, balıkçılıktan yazıcılığa getirip götürdüğü zaman bu, daha iyi anlaşılır. Çayına oynanmış bir tavla partisinden bir sağlığın kazanılabileceğini söylersem bana siz de, doktorlar da inanmayacaksınız. Doktorlar inanmasa bile, siz inanın yeter.

Burada bizim Sait'e de alkış başlatmamız gerekir. Daha doğrusu, bundan sonra diyeceklerini hep birlikte ve ayakta alkışlamalıyız. Çünkü bakın Sait, bize göz açtırmadan sıralar düşüncelerini:

- Severim kıraathaneleri. Bir ihtiyar gözlüğünü takmıştır. Ötekisi elinden bir türlü gazeteyi bırakmayana içerlemektedir. İki yaşlı-başlı adam, çocuklar gibi olmuş, domino oynamaktadır. Üç kişi hiç aklınıza bile gelmeyen bir siyasal düşüncededir. Bir küçücük, sizin dikkatinizi bile çekmeyen haberden neler de neler çıkarılır Yarabbi! Sonra birdenbire hiç ummadığınız birinin karaborsayı nasıl ortadan kaldıracağını anlatışına dalarsınız. Düşünceleri önce size gülünç gelir. Sonra: Hani hiç de yanlış değil, dersiniz.

Sait, anlatışını biraz çokça yaymaya başladı, ama biz yine ona kulak verelim. Çünkü herkesin lafı kesilir, Sait'inki kesilmez:

- Geçen gün birisi bir Bakanlar Kurulu kurdu, şaştım kaldım. Türkiye'de hiç kimsenin aklından böyle bir bakanlar kurulu kurmak geçmemiştir. Yazsam gülersiniz. Sonra: Allah, Allah! Hiç de fena değil, demek zorunda kalırsınız. Ama herkes, siz, bütün kıraathane, Bakanlar Kurulu'nu kuran da gülersiniz. Ne şeker sıkıntısı, ne arpa ekmeği, ne de tuz buhranı. Sonra, birdenbire, yakında bir kurşunkalem sıkıntısının baş göstereceği üzerine kıraathaneyi bir hava sarıverir. Kurşunkalemin sahiden ortalıktan kalkıvereceğine kesinlikle inanmış bir halde kıraathaneyi bırakırsınız. On adım sonra, bu lakırdıya demin kıraat-

hanede nasıl inandığınıza şaşmamanız için de bir kıraathane öğreniminden geçmemiş olmanız gerekir.

Sait lafı buraya ilettikten sonra artık finişe geçmeye hazırlanır. Finiş için de İstanbul kıraathanelerine yağ çekmeyi en uygun çözüm biçimi bulur. Sait'i yukarda alkışlamaya başlamamış olsaydık onu burada yüzdeyüz yapardık. Ne var, Sait'in alkışı malkışı taktığı yok. Bakın şimdiden finiş bayrağını kaldırdı:

- Soğuk, temiz, beyaz mermerli, ince belli çay bardaklı, mavi, sarı, turuncu fincanlı, köylü zayıf garsonlu, sarı yüzlü ocakçılı İstanbul Kıraathaneleri! İstanbul'u, İstanbul halkını, derdini, beğenisini, bilgisini, becerikliliğini sinemalardan, yılışık, ciddi tiyatrolardan, dahası, evlerden daha çok siz temsil ediyorsunuz. Siz birer tembel yatağı değil, birer bağımsız üniversitesiniz. Üniversiteden daha bağımsızsınız.

Buraya bir de Behçet Necatigil'in bir şiirini almak gerekir.

Gerçi Necatigil'in şiiri kahvelere övgü niteliğinde değildir ama, kahvelerdeki o ince üzüncü, bize çok daha ince bir üzünçle duyurmaktadır. Ki sırası gelmişken söyleyelim, bu da ona özgü bir ustalıktır.

Necatigil şiirini yazmak için bir kahve penceresinin önüne de oturmuş ve o "sadık köpeği" sıkıntı ile birlikte -kolay iş değildir bu- ayın doğuşunu beklemiştir. Çünkü şiirine de "Ay Doğar Kahve" adını koyacaktır:

De gittin uzaklara
Başladı ekzotik
Ve bütün bir Gırnata
Ve bütün bir Gotik.
De gördün Haiti
Ya da Santa Cruz
Ah ey değişmez durum
Dökülüyoruz.
Pencerenin önü söğüt
Ay doğma vakti
Gelgitinde kahvenin
Bir titrek yankı.

Necatigil'in bu şiiri kahveleri kahve yapanların, daha çok yazarlar, ozanlar olduğu gerçeğini bir kez daha anımsatır bize. Bunlar daha çok "edebiyat kahvesi" diye anılır. İstanbul'da XX. yüzyılla birlikte bu tür kahveler de çoğalmaya başlamıştır. *Sarafim Efendi Kıraathanesi, Lebon, Tepebaşı Bahçesi, Ikbal Kahvesi, Nisuaz, Viyana Kahvesi, Elit, Baylan, Ankara Pastanesi, Cennet Bahçesi* bunların başlıcalarıdır.

Yazarların çoğu da Sait Faik, Orhan Kemal, Sabahattin Kudret, İskender Fikret Akdora, Celal Sılay, Samim Kocagöz, Cahit Saffet gibi tam bir kahve kuşudur. Bunlar yataklarını alıp kahveye taşınmamıştır, ama her gün kahvede üç, beş, on saatlerini geçirmeden edememişlerdir. Bu kahveler üzerine yaptığı incelemeyle batağın batağına saplanan bizim zavallı Salâh Birsel'i sorarsanız -ki artık sorulmalıdır- o da, laf değil, 22 yılını -1940 ile 1962 arası- bağışlamıştır bu kahvelere. Yememiş, içmemiş, Tanrının akşamı gelip parasını buralara yatırmıştır.

Paris'te çoktur böyle kahve kuşları. Bunlardan birincisi Jean Moréas ise, ikincisi Verlaine'dir. Jean Moréas, Saint-Michel Bulvarı'ndaki *Vachette* kahvesinden dışarı çıkmaz hiç. Bir defasında, bir dostu onun buraya bir görevli gibi, her gün, hiç aksatmadan gelişini kutlayınca Moréas şu karşılığı verir:

- Hıh, sen buna kahveye gelmek mi diyorsun? Ben eskiden sabahın köründe gelir ve ancak ertesi sabah beşte giderdim.

Vachette Paris'e düşen bizim Türk sanatçılarının da yabancısı değildir. Yahya Kemal Paris'te yuvarlandığı yıllarda (1903-1911) orada Moréas'ı da tanımıştır. Moréas bu kahvede ona Fransız edebiyatının, özellikle de Racine'in en güzel şiirlerini öğretmiştir. Yahya Kemal, orada Verlaine'in o hiç şaşmaz yeriyle, her gece masasının üstüne küttedek vurduğu abanoz bastonunu da görmüş olmalıdır.

Ressam Çallı da Quartier Latin'e yapışıp kaldığı 6 yıl boyunca Vachette'den dışarı çıkmamıştır. Fikret Adil'in demesine göre Çallı bu süre içinde hiç Fransızca öğrenememiş, ama Vachette'in garsonu Julien'e Türkçe'yi iyice belletmiştir.

Kahve kuşu olan bir başka Fransız da Baudelaire'dir. O da, doğma büyüme kahvede yaşayan, kahvede dillenen, kahvede şiir yazan ozanlardan biridir. Ama onun kahvesi Seine nehrinin öteki yakasında, Montmartre'dadır. Adı da *Divan Lepelletier*'dir.

Sizin anlayacağınız, Paris gırtlağına değin edebiyat kahvelerine batmıştır. Her kuşağın da ayrı kahvesi olmuştur.*Cloiserie des Lilas* Apollinaire, Max Jakob ve özellikle de Paul Fort'un -Paul Fort 1922'de orada Ozanlar Prensliğine kondurulmuştur- kahvesi ise, Seine'in yine sağ kıyısında Chauchat Sokağı ile Büyük Bulvarı birbirine bağlayan Opera Pasajı'ndaki *Certâ* ve *Le Petit Grillon* da Aragon, Breton, Robert Desnos, Eluard ve Picabia'nın yani bütün gerçeküstücülerin kahveleridir.

Boissy d'Angles Sokağı'ndaki *Le-Boeuf-sur-le-Toit*'ya ise başta Jean Cocteau olmak üzere Picasso, Matisse, Arthur Honneger, Fernand Léger, Darius Milhaud gibi adlı sanlı sanatçılar gelir. Her kahvede de ayrı telden çalınır. 1890 yıllarında *La Source* kahvesindeki gençler Maurice Barrés'in *Le Culte de Moi*'sını göklere çıkarmışsa, ondan 50 yıl sonra *Café de Flore*'de oturanlar da aynı şeyi Sartre'ın *L'Etre et le Néant*'ına yapmışlardır.

Ama biz bunları bırakalım da, İstanbul kahvelerinde neler var, neler yok, bunu anlamak için o bösböyük kahvelerden birine dalalım.

Kahveciler kahve kavurur

Büyük kahvelerin içi çokluk setli, sütunlu ve havuzludur. Havuzun ortasında mermer bir çeşme -kimilerinde üç tane- vardır. İncecik bir su, fıskiyeden havuza dökülür. En göze çarpan yerlerinde de oymalı ya da çinili ocaklar vardır. Ocağın içinde klink, klink bir ateşle sıcak su kabı, ya da güğümü hemen dikkati çeker. Çaydanlık bu güğümün üstündedir. Ocak kenarlarında kahve takımları -fincanlar, tabaklar, zarflar- yeralmıştır. Hepsi pırıldır. Cezveler yerlidir ve bakırdan yapılmıştır. Bunlar da pırıldır ki bu kadar olur. Kahve takımını bütünlediği için toprak tava, değirmen, kahve-şeker kutusu tahtadan olur. İçinde kahve ve şeker için iki bölmesi vardır. Kimi kahvelerde Avrupa işi porselen kutular da kullanılır.

Kahve soğutucusu kahvenin kavrulmasından sonra soğutulmak için konduğu basit, tahtadan diktörtgen biçiminde bir tepsidir. Üç yanında ensiz bir korkuluk vardır. Dördüncü yanı ise kahvenin değirmene kolayca doldurulabilmesi için kapaklı bir deliği olan başka bir korkulukla kapatılmıştır. Kahve, soğutucuya konduktan sonra bir kaşıkla karıştırılır, bir an önce soğuması sağlanır. Kahve değirmenleri de -bunları Süheyl Ünver anlatıyor- iki türlüdür. Kimileri ince uzun silindir biçimindedir. Pirinçten yapılan bu değirmenlerin üst bölümüne çekilecek kahve konur. Kapağı kapatıldıktan sonra değirmen kolu çevrilir. Değirmenin üst bölümünde bir de çark vardır, kol bu çarkı harekete geçirince kahve öğütülmeye başlar. Çekilen kahve de değirmenin alt bölümüne dökülür. Daha çok kahvelerde kullanılan ikinci tür değirmen ise tahtadandır. Dört köşe biçiminde-

dir. İçinde kapaklı bir çekme vardır. Öğütülen kahveler bu çekmede toplanır. Değirmenin üstünde ise değirmen koluyla birleşen çarkı taşıyan bir çanak bulunur. Kahve bu çanağın içine konur ve değirmen elle çevrilir.

Tavla, satranç, iskambil kağıtları da kahve ocağının hemen yanındaki peyke üzerinde ya da kahve ocağının sağındaki raflarda durur. Kahvelerin içi çokluk tahta peykelerle çevrilmiştir. Ama hasırdan olanları da vardır. Peykelerin arasındaki duvar çokluk insan boyu yüksekliğinde tahta ile kaplanmıştır. Kahvenin en uygun yerinde kahvecinin peykesi de görülür. Üzerinde minderle yastık, yanında da çekmesi bulunur. Kimi zaman bu çekmenin yerini kumbara alır. Müşteriler içtikleri şeyin parasını buraya atarlar. Kahveci çekmeye parasını, kahvehaneyle ilgili belgeleri, değer verdiği şeyleri de kitler. Anahtarını da yanına alır.

Kahvecinin yerine kimse oturamaz. İyi su küpü de -kapağı ve maşrabası da vardır bunu- yanında durur.

Kahve duvarları da levhalar, resimler, Edirne aynalarıyla süslüdür. En çok raslanan levha ise şudur:

Gönül ne kahve ister, ne kahvehane
Gönül ahbap ister, kahve bahane.

Resimler arasında ise Hazreti Ali'nin Zülfikar ile İfrit'i öldürüşünü, Veysel Karâni'nin Yemen illerinde deve güdüşünü, Hacı Bektaş Veli'nin duvar yürüttüğünü, Karaca Ahmet Sultan'ın yılandan dizginli aslana binerek "Ah minelaşk!" dediğini ve "Ah minelaşk!" sözünde (H) harfinin de göz sayılıp bundan çıkan gözyaşlarının dere haline geldiğini gösteren resimler vardır. Bunlar çok kaba saba boyalarla boyanmıştır.

İşin tuhafı, Müslümanlar resimden hoşlanmadıkları, plastik yapıtlara günah gözüyle baktıkları halde kahvelerdeki resimler bu anlayışa meydan okur. 1852 yılında İstanbul'a gelip dokuz hafta kalan Théophile Gautier de en çok buna şaşar. "Bu resimler Müslüman bağnazlığını, hiç mi hiç, tedirgin ediyora benzemez" der. Nedir, Gautier gitmiş olduğu bir kahvenin duvarla-

rındaki resimleri de saptamıştır ki bizim için önemli olan asıl budur. Ama resimlerden buranın daha çok turist uğrağı bir kahve olduğu anlaşılmaktadır: "Üstünde ayetler yazılı üç ayaklı bir sehpa üzerine oturtulmuş bir derviş sarığı, zeybek oyunu, ellerindeki silahları havada döndüren ve altı ayaklı mavi atlara binmiş olan Horasan savaşkanları, geyik postu üstünde oturan ve çiğ kırmızıya boyanmış bir aslanı dize getiren bir şeyh, Victor Adam'ın çizdiği av taslakları, Ratishonne Savaşı'nda Napoléon, çiçeklerle süslü Allah ve Ali adları, genç bir İspanyol kızı, kayığı andıran Arapça yazılar, 22 Fransızın 200 Arapla savaşması, çölde Hintli Fakirlerin arkasından giden keçiler, en ilkel biçimde çizilmiş yılan ve gazallar, Rusya imparatoru ve ailesi, Türk kadın giysileri, kan veren bir Türk, Rum yiğidi Grivas, Austerlitz Savaşı, Mısır Hidivi Mehmet Ali Paşa ile şişman mı şişman bir paşa daha, İstanbul'da ünlü bir uçuş başarmış olan Tomaski'nin balonu, düşsel bir biçimde çizilmiş bir aslan, bir geyik, bir tiftik keçisi." Gautier bunlardan başka İstanbul tersanesiyle, belli başlı cami resimlerinin varlığından da açar ve topunun çok uzun çerçeveler içinde durduğunu belirtir. Üstelik hepsi de gelişigüzel asılmıştır.

Türk kahveleri aynı zamanda bir berber dükkanı olduğundan duvarlardan birinde de berber aynası asılıdır. Aynanın iki yanındaki raflarda da usturalar, traş takımları. Raflar öteki duvarlarda da vardır. Buralarda da nargileler, lüleler, çubuklar durur. Kahveye gelenler tütünlerini kese içinde getirirler. Kahveci onlara sadece çubuk verir. Kahvenin çubuklarını kullanmak istemeyen tütün tiryakileri kendi çubuklarını üstlerinde taşırlar. Bu gibiler için geçme çubuklar vardır. Bunlar birer karış uzunluğunda üç parça çubuğun zıvanalı vidalarla birbirine eklenmelerinden meydana gelir. Topu, lülesi, imamesiyle birlikte çuhadan bir kese içine konur, cübbelerin altında kaytanla bele bağlanır. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey tütün meraklısı bir ozanın, eliaçıklardan birinin söz verdiği geçme çubuğu alamayınca şu dörtlükle ona sözünü hatırlattığını yazar:

Çöp gayriden duhanı* içmeyiz
Hasılı ol geçme'den biz geçmeyiz
Acı tatlı her ne ise kailiz**
Yusufi*** badem çubuğa mailiz.

Geçme çubukların birinci parçasına "boru", ikincisine "baş" ya da "lüle", üçüncüsüne de "ağızlık" adı verilir. Çubuğun en değerli parçası da budur. Buna "imame" ya da "çubuk takımı" da denir. Sekiz rüzgara yatabilen ağızlıklar damarsız, lekesiz, süt beyaz kehribardandır. Çokları, kehribar ağızlıkların kir ve mikrop tutmadığına inandıkları için kahvelerdeki çubukların ağızlıklarını rahatlıkla ağızlarına alırlar. Nedir, tek parça çubuklar da pek çoktur.

Çubuk sol elle tutulup içilir. Ateşçiler *sitil* denilen zincirli bir mangal içinde getirdikleri yuvarlak küçük yanar kömürleri tütünün üstüne, ortalamasına korlar. Bu yanar kömürlere "fındık ateşi" adı verilir. Özellikle evlerde döşemeyi, düşecek olan ateşlerden korumak için lülenin altına küçük bir prinç tas ya da sini yerleştirilir.

Suriye'nin Lazkiye limanından gelen tütünün üstüne yoktur. Pek ince kıyılır. Üstelik kolay yanar, yanarken de, çıt, çıt, güherçil gibi çıtırdar. Gautier sarı renkte, çok ince, yumuşak demetler halinde gördüğü tütünlerin dört tür olduğunu yazar: orta tütün, yavaş tütün, dokunaklı tütün, sert tütün.

Çubuklar çokluk 30-40 santim boyunda olur. İki buçuk metre uzunlukta olanları da vardır. Balıkhane Nazırı Ali Bey bir de "tirkeş" adı verilen orta boy bir çubuktan sözeder. Bunları daha çok vezirler, devlet büyükleri kullanır. Ama kayıklarında ya da evlerinde. Çokların bulunduğu topluluklarda yine uzun çubuklar içerler.

Çubuklar genel olarak kiraz ya da yasemin ağacındandır. Pelesenkten, fildişinden, gül ağacından yapılanları da vardır. Ağızlıkların üstü de türlü işlemelerle süslenir. Kimileri altın ve

* Duhan: Tütün
** Kail: Razı, boyun eğmiş.
*** Yusufi: Bir geçme çubuk türü.

gümüşle kaplanır. Ayrıca çubukçu, ağızlıklara kendi mührünü de basar. Ağızlık yapımında kullanılan nar tanesi renginde, içi oyuk bir kiraz dalı ile -bunların kabuklarına dokunulmaz- tatlı bir sarımtrak renkteki yasemin dalının -bunların da kabarcıklarının düzgün olmasına bakılırdı- değerinin 500 kuruşa değin yükseldiği görülmüştür.

Sarı kilden yapılan çubuk imameleri (ağızlıkları) kurşun kalıplara basılır, kurutulur ve pembemsi kırmızı bir renk alıncaya değin pişirilir. Fırına girme sırasını lüleler raflarda bekler.

Lüle yapanlara lüleci, ağızlık yapanlara da imameci denir. Lüle yapan yapımevleri üstlerindeki kızılımsı tozdan belli olur. Çubuk borusu ile çubuk başı yapan esnaf başka başka yerlerde olduğundan halk bunları ayrı ayrı satınalmak zorunda kalır. Ama bu, çubuğunu çokça para ödemeden, birinci elden almasına yardım eder. Bu yüzden de herkes sık sık çubuk değiştirir.

Amber çubuk imamelerine gelince, bunlar daha pahalıdır. Bir kez amber Baltık Denizi kıyılarından gelir. Üstelik imameler üstüne yapılan süsler bunların fiyatını yükseltir. Hele lekesiz ve damarsız amberden yapılanlara daha çok para ödemek gerekir. XIX. yüzyılın ortalarında çifti 8.000-10.000 kuruşa satılan imameler saptanmıştır.

Nedir, ucuz imamelere de her yerde raslanır. Bunların göze pek görünmeyen kusurları bulunur. Renkli Bohemya camlarından yapılan amber taklidi imameler de çok ucuzdur. Bunları daha çok Rumlar, Ermeniler kullanır. Türkler yarı saydam ve soluk limon rengindeki imameleri yeğlerler ve "orta tütün" içerler.

Tömbeki tütünü çubuk tütününden ayrılır. Bu, buruşturulmuş küçük parçalar halinde hazırlanır. Rengi daha koyudur. Öylesine serttir ki iki üç kez yıkanmadan içilemez. Ne ki, çok kolay dağılır. Bunun için cam kavanozlar içinde tutulur.

Nargile ise, lüle, gövde, marpuç bölümlerinden meydana gelir. Lüle, çömlekçi çamurundan yapılır, üzeri deliklidir. Lülenin prinç, bakır, ya da gümüşten bir külahı da vardır. Tömbeki üzerine konan yanmış kömür parçasını esintilere karşı koruyan bu külah çokluk oymalıdır.

Gövde, lülenin oturduğu parçadır. Çoğunlukla boynu dar, karnı geniştir. Camdan, sırçadan ya da çelikten olur. Camdan gövdeler Bohemya'dan getirilir. Ressam Hoca Ali Rıza'nın 25 temmuz 1909'da yaptığı bir resimden, zorunluk halinde su sürahisinin de nargile gövdesi olarak kullanıldığı çıkarılmıştır. Çelikten nargileler çokluk altın ve gümüşle işlenir. Kimileri adamakıllı kabartılıdır. Camdan olanların üzerinde ise çokluk nar tanesi taşlar, firuzeler, mercanlar bulunur. Bu taşlar gövdenin dört bir yanını arapkâri çizgilerle çevirir.

Marpuç ise genellikle kehribardandır. Marpucun ağza gelen parçasına da çubukta olduğu gibi "imame" denir. Kimileri nargilenin gövdesindeki suyun içine kiraz taneleri, ya da gül atarlar. Bunların her nefeste kaynaşan suda oynaşmasından büyük neşeler çıkarılır.

Tiryakiler, kahve, tütün, tömbeki yanı sıra enfiyeyi de hafif keyif verici nesnelerden sayarlar. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey enfiye kullanmayı alışkanlık haline getirenlerden çoğunun yüksek bilim adamları, şeyhler, yazarlar, yönetimciler ve daha bu gibi ağır başlı kişiler olduğunu söyler. Enfiye tiryakileri sokakta karşılaştıkları vakit birbirlerine hemen enfiye kutularını uzatırlar. Buna bir ad da kondurulmuştur. Kaldırım şöleni denir. Eskiden *Benefşe* (menekşe), *Kâni Bey* adlarında yerli enfiyeler vardır. Kâni Bey, Sultan II. Mahmut'un kahvecibaşısıdır. Sonraları Evkaf Bakanlığında da bulunmuştur. Kâni Bey enfiyesini kendi ortaya attığı için, adıyla anılır. Ama daha çok yabandan getirilen enfiyeler içilir. Sadrazam Tunus'lu Hayrettin Paşa, Hint enfiyesi kullanır. Onun zamanında devlet büyükleri de bu tür enfiyeyi yeğlerler. Ne var, en iyi enfiye de Fransız enfiyesi ile Felemenk enfiyesinin birbirine karıştırılmasından meydana gelir. Bunun nemini korumak için çiçek ya da deniz suyuyla terbiye edilmesi de gerekir.

Kahvede vakit, çubuk, nargile, cigara içerek, çene çalarak, tavla, dama ya da domino oynayarak geçer. Kimi zaman tavlanın yerini satranç da alır. İskambil son yıllarda yaygınlaşmıştır. 1910'da İstanbul'a gelmiş bir Fransız yazarı Türklerin kahvelerde pek seyrek olarak iskambil oynadıklarını söyler. Balıkha-

ne Nazırı Ali Rıza Bey mahallelerin, kibardan geçinen, yaşlılar kahvelerinde şu biçim konuşmaların geçtiğini saptamıştır.

- Simitleri kasap dükkânında unutmuşum. Geri dönmek zorunda kaldım. Kardeş, sokakların kalabalığından geçilmiyor ki... İftara yetişemedim. Yolda atıldı.

- Bana kalırsa, sonbahar ramazanı hoştur. Havalar orta. Günler kısa. Sebze ve meyve bol.

- Koska'da bir tütüncü Ali Bayraktar vardı. Sağ ise kulakları çınlasın, öldüyse Mevla rahmet eylesin. Bizim Tatarağası Hüseyin Ağa'nın eski dostuydu. Ramazanlık tütünlerimizi ona ısmarla'dık. Bir ramazan: "Eğer paraya biraz kıyabilirsen Makkizade için hazırladığım tütünden sana biraz vereyim. Ama bir okkası için üç kuruşunu alırım." dedi. Ben de, ne olursa olsun, dedim. Kağıda sardı. Ne bileyim o zamanlar okkalar mı daha ziyade idi, neydi? Üç aylık çocuk kadar paketi kucağıma verdi. Sana yalan, bana gerçek, kahvede çubuğu doldurdum. Mis gibi. Kokusu etrafa yayıldı. Bütün ahbaplar birer nefes çekti. Herkes: "Oooo" diye şaşırdı. Tanrı bol bol rahmet eylesin merhum Hacı Gazanfer Ağa: "Öyle amma, bir okka tütün için de üç kuruş verilmez. Böyle şeyler zenginlere göredir. Her neyse, ramazanda bir kez için zarar yok" diye öğüt vermişti. Hey gidi günler hey!

Kimi kahvelerde de bu gibi konuşmalarla vakit öldürülmez kitap okunur. Çokluk da müşterilerden biri okur, ötekiler dinler. Kahveci kitap okuyan müşteriden de kahve parası almaz. İkide bir kahveci çırağı da kahvenin şurasına burasına konulmuş yağ mumlarının fitilini özel makasıyla kesmek için peykeleri dolaşır. Okunan kitaplar daha çok *Kan Kalesi, Hamzaname, Battal Gazi* gibi şeylerdir. Kahveci onları Sahaflar'daki kitapçılardan kira ile alır.

O vakitler -ya da her vakit- kahve gürültüsü ve şakırtısı arasında bir köşede uyuklayan müşterilere de raslanır. Kimi zaman da müşterilerden biri kahvede bulunan udu alarak tıngırdatmaya başlar. Türkler kahveye sabah namazından sonra doluşmaya başlar. Henry Bertrand Bareilles, Türklerin kahvelerde toplanmasının nedenini evlerin kapısı önünde oturmak, ya da pence-

reden sarkarak hava almak gibi alışkanlıkları olmamasına bağlar. Bareilles'e göre evlerin dışla ilişkilerini kesmiş kapalı binalar oluşu da bunun bir nedenidir.

XIX. yüzyılda, İstanbul'da, kahve yirmi paraya içilir. Kırk para verenler çokça bir saygı görür. Ama bu saygı kimseden esirgenmez. Denilebilir ki, Türkler kadar insansever, Türkler kadar demokrat ruhlu insan azdır şu yeryüzünde. Théophile Gautier yırtık pırtık giysili serserilerin kahvede şıkırdım giyinişli kişilerin yanına gelip peykelere kurulduğunu görünce çok şaşırmıştır. Hele kendi altın işlemeli kollarını yanındakinin yağlı kolundan kaçırmayan insanların tutumu onu iyiden iyiye büyülemiştir. Gautier, Türklerin yabancılara gösterdiği saygı üzerinde de durur. Ona göre, Paris'teki cakası bol kahvelerden birine gidecek olan bir Türk orada alaylı taşlamalar, kaba davranışlarla karşılanır. Oysa Türk kahvelerinde yabancılara terbiye dışı hiçbir davranışta bulunulmaz.

Serâpâ kahveler

Evliya Çelebi değilseniz İstanbul'un sıra kahvelerini dolaşmakla bitiremezsiniz. 1971 yılında yapılan bir sayıma göre sadece Beyoğlu'nda 1259 kahve vardır. İstanbul'un kahvesi en çok olan semti de burasıdır. Beyoğlu'nu 1133 kahve ile Eminönü ilçesi izler. Fatih'teki kahve sayısı ise 857'dir. Ondan sonra 417 kahve ile Kadıköy, 400 kahve ile Zeytinburnu, 383 kahve ile Eyüp gelir. Üsküdar'ın 277, Beşiktaş'ın 217, Beykoz'un ise 139 kahvesi vardır.

Edmond de Amicis XIX. yüzyılın ikinci yarısında mezarlık içlerinde bile kahveler olduğunu -Merkezefendi'de çınar altında *Hacegòn Kahvesi*'ni düşünün- yazar. Amicis'e göre o çağda Galata ve Beyazıt kulelerinde de kahve içilir.

Nedir, İstanbul'u dolduran kahvelerden çoğu da çok küçük şeylerdir. Mahalle ve sokak aralarına sokulan bu küçük kahvelerde Türkler kış ayları küçük bir mangalın etrafını çevirir. Bu kahvelerin çoğu da büyük bir oda ya da küçük bir dükkan boyutundadır ve beyaz badana duvarlıdır. Kimileri Bizanslılardan kalma yapıtların bir köşesine sığındıkları için tavanları tonozludur. Yaz günleri Tophane ile Ayasofya meydanlarında kurulan çadırlar da kahvehane olarak kullanılır. Çadır, içindeki arkalıksız hasır iskemlelere kurulan müşterileri güneşten korur. Hava kararmaya başlayınca da kahveci iskemleleri çadırın dışına çıkarır. Müşteriler akşam namazından sonra burada nargilelerini tokurdatıp kahvelerini yudumlarlar.

Tarihçi D'Ohsson XVIII. yüzyılda da İstanbul'un hemen hemen her sokak ve caddesinde kahveler görmüştür. Bunlar çok-

luk köşk biçiminde ve hep güzel manzaralı içaçıcı yerlerde kurulmuştur.

Kır yerlerinde büyük ağaçların, ya da asma çardaklarının altında da kahveler oluşur. Bunlardan biri, belki en büyüğü XVII. ve XVIII. yüzyılda Kadırga'dadır. Bunun kadar eski bir kahve de Haliç'te Çardak İskelesi'nde vardır. *56 Kahvesi* diye anılan bu yeniçeri kahvesi 1826 yılında öteki yeniçeri kahvelerinin yanı sıra kapatılır. Bu kahve üzerine Kalender adındaki bir halk ozanının yazdığı bir destanda şöyle denir:

Çardak'taki Ellialtı Kahvesi
Lebi deryada muhabbet kafesi
Peykeler müzeyyen, âli sofalar
Cümle levazımı mükemmel hepsi.

Reşat Ekrem Koçu "Osmanlı Tarihinde Yasaklar" adlı incelemesinde yeniçeri kahvelerinin kapıları üstünde orta nişanı bulunduğunu yazar. Orta* nişanları genellikle şimşir, pek pek abanoz üzerine kabartma olarak işlenir, sonra da boyanır ve yaldızlanır. Nişanı yerine asmak içinse bir tören düzenlenir. Süleymaniye Ağakapısından yola çıkan tören alayında baş karakullukçu nişan levhasını başının üstünde tutarak taşır. Kırkı, elliyi aşkın delikanlı da altın ve gümüş kınlı hançerleri, Keşmir şalları ve Cezayir kesimi giysileriyle levhanın önü ve ardı sıra yürür. Alayın en önünde de, elleri teberli, Bektaşi babaları yer alır. Soytarılar, çengiler, çekler de çeşitli maskaralıklar, oyunlar döktürür. Atlı alay çavuşları ise, nişanın geçeceği yollardaki halkı kırbaç ve kamçı ile dağıtır:

- Savulun, bire savulun... Nişan geliyor! diye bağırırlar.

Nedir, her yeniçeri kahvehane açamaz. Kahve işletenlerin hemen hemen topu yeniçeri zorbasıdır. Bunların en ünlüleri de *Kuledibi Kahvehanesi*'nin sahibi Kalyoncu Burunsuz Mustafa,

* Orta: Yeniçeri örgütünde bölük yerine kullanılan bir terimdir. Sayıları 196'yı bulan ortalarda en çok 100 nefer bulunur. Her ortanın kendine özgü alameti ve bayrağı vardır. Savaş zamanlarında ortalar alametlerini ya da nişanlarını çadırlarının üzerlerine asarlar.

Hendek Kahvehanesi'nin sahibi Tersane Başçavuşu Darıcalı İbrahim, *56 Kahvehanesi*'nin sahibi Galatalı Hüseyin Ağa, *Toygar Tepesi Kahvehanesi*'nin sahibi Tiflisli Ali, *Balaban İskelesi Kahvehanesi*'nin sahibi Kız Mustafa, *Esir Pazarı Kahvehanesi*'nin sahibi Babadağlı, *Hasanpaşa Hanı Kahvehanesi*'nin sahibi Sarhoş Mustafa, *Irgatpazarı Kahvehanesi*'nin sahibi Turnacı Ömer'dir.

İstanbul'da çokluk yaşlıların, gençlerin, tulumbacıların, tiryakilerin ve esrarkeşlerin kahveleri ayrıdır. Gençler yüzük oyunu, tuğra oyunu gibi oyunlar oynarlar. Bunların arasında kavga, gürültü hiç eksik olmaz. Tiryaki kahvelerinde yoğurt çanağına yakın kahve fincanları ocağın etrafına dizilir. Çubuklar, nargileler köşeyi doldurur. Yaşlıların kahvelerinde ise iki büklüm ihtiyarlara raslanır. Bunlar süreğen göğüs ingini (müzmin bronşit) oldukları için kahvenin içi öksürük ve göğüs hırıltısıyla çın çın öter.

Ama XVIII. yüzyıldaki İstanbul kahvelerinin bolluğunu anlamak için 1791-1792 yılında, III. Selim zamanında yazılan Bostancı Defterlerine bir göz atmak yetişir. Defterlerin sayfalarını çevirdikçe görürsünüz ki İstanbul'un o zamanlar oturulan her kıyısı "serâpâ kahve dükkanı"dır.

Unkapanı (Kapani Dakik) İskelesi, Fener İskelesi serâpâ kahvedir. Fener'dekilerin en ilginci de İskele yanında deniz üstündeki kahvedir. Fransız ozanlarından Nerval, fener ve kandillerle aydınlatılan bu kahve örneğince Fener'de (1843 yılında) daha bir sürü kahve olduğunu söyler. *İskele Kahvesi*'nden gökyüzünün mavisinde geniş yaylar çizen atmacalarla, suları kanatlarıyla yaran martılar görülür. Denizde gidip gelen sandallarında seyrine doyum olmaz. Ama kahvenin içi, birçok kahveler gibi cigara dumanlarıyla doludur. Théophile Gautier bu kahveye (1852 yılında) kayıkla gelindiğini yazar. Fener'deki Patrikhane'nin yasakçısı *İbiş'in Kahvesi* de XVIII. yüzyıldan kalma bir kahvedir.

Fener'e kadar uzanmışken, arada bir de meyhane bulaşıklarını sokuşturalım ki sonradan hayıf çekmeyelim. Fener'de *Gümüş Halkalı, Tanaşaki, Sukiyas* ve *Kamburoğlu* adlarında dört

büyük gedikli meyhane vardır. *Sakızlı* ve *Kafesli* adlarında iki gedikli de Kiremit Mahallesine sığınmıştır. Ama biz bunların hiçbirine kulak asmayıp *Fener İskele Gazinosu*'ndan içeri dalacağız. Çünkü az biraz sonra Ahmet Rasim de orada bir arkadaşıyla buluşup iskeleden kayığa atlayacaklar ve ver elini Kağıthane. Biz de sesimizi kısıp kendimizi kayığın sintisine yapıştırırsak bedavadan bir Kağıthane Sefası derlemiş oluruz.

Ama ilkin 1882 yılında olduğumuzu söyleyelim. Yanlışlık yaparda kendimizi 1982 yılında sanırsak ne Ahmet Rasim'e raslarız, ne de *Fener İskele Gazinosu*'na. Çünkü 1960'ta değilse de, 1970'te gazinonun adından başka bir şey kalmamıştır. Gizli değildir ki gazino vapur iskelesinin hemen yanı başında, vapurdan çıkıldığına göre sağ kolda, deniz kıyısındadır. Salonu büyük mü büyüktür. Önde kızaklar üstünde bir salaşı, arkada çıtı-pıtı bir bahçesi vardır. Üsküdarlı Razi bu kahve-gazino için şunları söyler:

İskele başında gazinosunun
Methini duydum da gittim Fener'e
Selsebil olmuş ülfet muhabbet
Çıkamaz içine giren bir kere

Macar Türkologlarından Dr. Ignas Kunoş 1880 yılında Türk dili üzerinde incelemeler yapmak üzere İstanbul'a geldiğinde bir gün bir kayığa atlayıp burada da boy göstermiştir. Ne ki, kahvenin kalabalığı, incesaz takımı, Rumyozların pepelemeleri, Ermeni hanendelerin yanlış söyleyişleri onu hiç açmamış ve: "Gel Şehzadebaşı'ndaki sessiz kahveler, Direklerarası'ndaki kıraatheneler! Benim hoşuma giden dinginlik ancak sizde var!" diyerek kendini sahneden atmıştır.

Ahmet Rasim Gazino'ya girişini yaptığında daha öğle olmamıştır. Deniz yakasındaki masalarda dört, beş kişi oturmuş şakıyorlardır. İçlerinden Habeşi biri titrek ve üzünçlü bir sesle hicazkâr üzerinde gezinmeye başlar:

Arzetmediğim yâre meğer yâre mi kaldı?
Ya derdi dile kılmadığım çare mi kaldı?
Bülbül ne acep terki vatan eyledi şimdi
İklimi çemen yoksa yine hâre mi kaldı

Oh be! Ahmet Rasim'in yüreciğinde bir koşturmadır başlar. Habeşi, gazel biter bitmez bir şarkıya girer. Bu kez yanındakiler de ona katılmışlardır. Yazarımız eğlence arkadaşı gazinoya geldiğinde onların masasındaki kemancıyı tanımıştır:

- Haaa, demek Serçe Tevfik de burda!
- Kim dedin?
- Serçe Tevfik! Kemani Kör Sebuh'un çırağıdır.
- Ötekiler kim?
- Bir tanesini tanıyorum, o da okuyucu. Bunlar da bugün Kağıthaneci. Belli! Ben gideyim de bir kayık tutayım. Bunları bekleriz, arkalarını bırakmayız.

Köşedekilerin sayısı gittikçe artıyordur. Hesapça 3-4 kayıklık olunca kalkarlar, iskeleye doğru yürürler. Onlar üç sandala, bizimkiler de bir piyadeye kurulur. Hasköy önlerine geldikleri vakit onları üç piyadenin beklediğini görürler. Piyadelerde ikişek hanımla birer Arap halayık vardık ki Ahmet Rasim'in arkadaşı bunların, o çağın en ünlü genelevlerinden olan Acem'in kızları olduğunu çakmakta gecikmez.

Kadınların topu da devrik yakalı, boncuk işlemeli pembe mantin feracelidir. Al hotozlar kurmuşlar, tülden ince yaşmak tutunmuşlardır. Bizimkilerin izledikleri sandallarda topunun da bir dostu vardır. Kağıthane Deresi'nin ağzına geldiklerinde bizimkiler onları geride bırakıp Dere'den içeri süzülmeyi dürüstlük gereği sayarlar.

Breh, breh, breh! Akıl tasınıza ne düşerse burada var. Sandal içinde, başına al ipek mendil sarmış, göğüs-bağır açık, kuşak sarkık, pantolonu düşük, Bahriye çiftetellisi oynayan mı dersiniz, kıyıda el çırpan göbek atan başörtüleri uçarı, yeldirmeleri omuzdan sıyrılmış kıpti karıları mı istersiniz, sektirme klarnet nağmeleriyle taksim eden, şarkı okuyan takma saçlı hanendeler mi istersiniz, elinde hüsnüyusuf, zerrin demeti, saçlarının arası-

na yapma bir gül sıkıştırmış Musevi karıları mı istersiniz, başına ucu katırtırnağı püsküllü saz külah geçirmiş maskaralar mı istersiniz, soyunup dökünerek ağaçlar altında ya da hasırlar üstünde kadeh tokuşturanlar mı istersiniz, topu da İstanbul'un dört bir bucağından koşup gelmiş buradaki vitrinde yerlerini almışlardır.

Dönüş de daha hava kararmadan başlar.

Kahkahaların, çakıp çakıştırmaların, taksimlerin, şarkıların, kürek takıştırmaların, yol kesmelerin, itip kakışmaların, kabasaba harfendazlıkların, sövüp saymaların, sandaldan sandala atlamaların seyranı da dönüşle devreye girer. Ahmet Rasim'in kayığı da kendine bir yol açabilmek için Silahtarağa ağzında yarım saat beklemek zorunda kalmıştır. Karaağaç önüne geldiklerinde akşam ezanı okunuyordur. Nedir, Kağıthaneciler Eyüp'e, Piripaşa'ya değin sazlar, zurnalar, laternalar, feryatlar, naralar, gazeller, şarkılar, satıcı yaygaraları, nekkâre, def, davul, dümbelek sesleri, ıslık ve el çırpmaları arasında varırlar.

Ama biz Kağıthanecileri bırakalım da yine kendi soğanlarımıza dönelim.

Eyüp'teki Bostan İskelesi de serâpâ kahvedir.

Bunların en büyük kahvesi de iskelenin sağında deniz kıyısında büyükten büyük bir yerdir. Son yıllara değin sürüp gelmiş olan bu kahve Mezbaha'nın tam karşısında olduğu için özellikle yaz günleri pis pis kokar. Bostan İskelesi'ndeki kahvelerin topu III. Sultan Selim'in anası Mihrişah Sultan'ın yaptırdığı binalardır. Yaz günleri Büyük Dede Efendi ile Eyubi Mehmet Bey, hemen hemen her gün, bu kahvelerden birinde buluşurlar, akşamlara değin meşkle vakit geçirirler. Zekâi Dede de (1825-1897) bunlardan burada ders almıştır. Sazende ve hanendeler, laf aramızda, XX. yüzyılın başlarına değin bu kahvelerin eşiklerini aşındırırlar. Buraya son dadanan, meşk alemlerine katılanlardan biri de Ahmet Rasim'dir. Yazarımız, gençliğinde, dört beş günde bir buraya gelir, Zekâi Dede'nin sayesinde abecesini öğrendiği musikimizin kimi pas tutmaz parçalarını belleğine çeker.

Bunlar arasında Nuri, Hacı Arif, Hacı Faik, Hünkâr İmamı

Ali, Kel Ali Bey -ki "Derdimi arzetmeye ol şuha bir dem bulmadım" şarkısı için bir Mısır prensinden 400 altın almış ve kendi yazdığı güfteyi aynı besteye uygularsa 1000 altın vereceğini söyleyen bir başka parababasına da koskoca bir hayır çekmiştir-, Dandini adıyla ünlenmiş Rıza, Santuru Ethem Efendi, Medeni Aziz Efendi ve de Musikii Hümayun'dan Latif Ağa'nın şarkıları ön sırayı tutar.

Ne var, Yemiş İskelesi ile Eyüp İskelesi arasında daha bir sürü kahve vardır. Yemiş İskelesi'ndeki *Ahmet Yazıcı'nın Kahvesi,* Cibali İskelesi'ndeki Mekkizade'nin akarı üç kahve, Ayvansaray'da *Köse Mustafa'nın Kahvesi,* Defterdar'da *Berber İbrahim'in Kahvesi,* Eyüp'te *Tığlıoğlu Çavuş* halilesinin* kahvesi bunlardandır.

Evliya Çelebi'ye göre Eyüp (1630 yıllarında) başka hükümettir. İstanbul'a denizden dokuz mil, karadan iki saattir. Ama yine de İstanbul'a bitişiktir. İstanbul'la Eyüp arasında hiç mi hiç boş arazi yoktur. 700 parça köye sözü geçer. 26 bucağı vardır. Adalet üzere yıllık on bin kuruş geliri olur. Başka subaşısı, mütevellisi vardır. Dört bir yanında sur diye bir şey yoktur. Kuzey yanı İstanbul yönetimindedir. Karşı yakası Sütlüce kasabasıdır. Arası bir ok atımıdır. Bağ-bahçesi çoktur. Umur görmüş bir şehirdir. 9800 kadar saray ve ev vardır. Haliç boyunca Zalpaşa Camii'nden Kağıthane yolu üzerinde Civan Kapıcıbaşı Sarayı'na 3.000 adım çeker. Yine Zalpaşa'dan Bülbül Deresi'ne 3.000 adım çeker. Yine Zalpaşa'dan İdris Köşkü'ne (Karyağdı Tepesi'ne) 3.000 adımdır. Yine Zalpaşa'dan Nişancı'ya ve Topçular'a 3.000 adımdır.

Son yüzyılın Eyüp kahveleri arasında *Eyüp İskele Gazinosu* önde gelir. Gündüz kahve, gece gazino olan bu yerde ramazan geceleri karagöz de oynatılır. Kızılmescit Sokağı'nın bitiminde sağ kolda, deniz kıyısındaki bu gazino Birinci Dünya Savaşı günlerinde *İbiş Ağa Gazinosu* diye de tanınır. 1936'larda Cemil Efendi'nin eline geçen kahve bir on yıl sonra da Salih Efendi'nin olmuştur. Salih Efendi kahveyi on beş yıl işletmiş, 1959'da da Ciğerci Arnavut Necip Ağa'ya bırakmıştır. 1962 yı-

* Karısının.

lında Saim Sunal ve Recep Efendi'nin eline geçen kahveyi 1970'den beri de Saim Sunal işletir. Bu kahvenin hemen yanında şimdiler *Şemsi Mısırlıoğlu Kahvesi* de vardır. Burayı 1930'larda İbiş Ağa'nın kalfası Hüsnü Efendi kahve haline getirmiştir.

Eyüp'ün öteki kahveleri arasında *Kavanoz Mehmet'in Kahvesi, Kastamonu'lu Mustafa Efendi Kahvesi, Dişçi Hacı Ahmet Kahvesi, Kemerburgaz Kahvesi, Arnavut Melek Efendi Kahvesi* ve *Eyüp Ağa Kahvesi* vardır. Eyüp Camii'nin karşı yakasında yer alan bu kahvelerden başka *Avcılar Kahvesi* de sayılır. Daha eski yıllarda *Kanlı Kahve* diye anılan bu kahve sonradan *Eyüp Halkevi* olmuş, Halkevi yanınca da yerine bir pasaj yapılmıştır.

Eyüp'teki *Pierre Loti Kahvesi* de Karyağdı Bayırı'nın sonunda mezarlığın bitimindeki tepededir. Hüsamettin Bozok'la Salâh Birsel 1948 ağustosunun son günü buraya geldikleri vakit mezarlığın içinden geçmişlerdir *Pierre Loti Kahvesi*'nin üstündeki bina Kaşgari Tekkesi'dir. Tekkenin dolaylarında Zekâi Dede ile Hattat Ahmet Kâmil Efendi'nin mezarları vardır.

Pierre Loti Kahvesi'nin önünde şimdiler bir keçi yolu uzanır. Yolun bugünkü adı Karyağdı Sokağı'dır. Kahvenin yanını yalayan ve Karyağdı Sokağı'nı kahvenin arasındaki İdris Köşkü Caddesi'ne bağlayan ara yolun adı ise Balmumcu Sokağı'dır. Bu sokakta *Haşim'in Kahvesi* adıyla da bir kahve görünür.

Evliya Çelebi buraların "İdris Köşkü denilen, güzel bir gezinti yeri" olduğunu söyler. Bayramiye tarikatından Şeyh İdris burada görkemli bir tekke de yapmıştır. Tarikat yâranı ile dervişler orada toplanıp safa ederler. Ama Sultan Mustafa Han'ın tahta çıkışında: "Bu şeyh dinsiz, Allahsızdır" diye Şeyh'i suçlayanlar olmuş, Sultan Mustafa da tekkeyi yıktırmıştır.

Şimdiler, *Pierre Loti Kahvesi*'nin hemen önünde Loti'nin bir büstü durmaktadır. Kahvenin içine de Loti'nin fotoğrafları asılmıştır. Nedir, eskiden Loti'nin buradan gördüğü manzarayı görmek olanağı yoktur. 23 mart 1974 günü Halit Eskişar ve Sabahattin Batur eşliğinde buraya durum saptaması için son bir kez

gelen Salâh Birsel eciş bücüş bina ve fabrikalarla dolmaya başlayan Haliç'in 1948 yılındaki manzarayı bile arattığını içi tıp ederek görmüştür. Oysa, bu manzara XIX. yüzyılda yalnız Loti'yi değil, bütün yabancıları büyülemiştir. 1835 yılında İstanbul'a gelen İngiliz yazarlarından Miss Julia Pardoe bakın o zamanın Eyüp tepelerinden görünen manzarayı nasıl bir coşkuyla anlatır:

- Eyüp tepelerinden görünen İstanbul manzarasına doyum olmaz. Güneş altında pırıldayan cami kubbelerinin altın alemleri ve gökyüzüne boy atmış beyaz minareleriyle ulu şehir Saray Burnu'na doğru, dalga dalga uzanır. Uzakta Asya toprağında Bulgurlu tepeleri, kuzey-doğuya doğru Boğaziçi sırtları görünür. Beri yanda, Haliç'in gerisinde, Kağıthane Deresi, gümüş bir şerit halinde, sessizce limana dökülür. Karşıda yeşillikler arasında tepesine değin kırmızı tuğladan örülmüş kızıl Minare Mesçiti. Onun üstünde çıplak Okmeydanı tepesi. Daha ötede Kasımpaşa. Kaptan-ı Derya'nın buyruğu altındaki Tersane, kızaklar, havuzlar. Kaptan Paşa'nın döküm döküm sarayı. Yine burada biçimsiz, çiğ badana ile yarı bir koyuluk oluşturan Bahriye kışlası. Daha ötede selvilerle bezenmiş Meyit Yokuşu... Aşıklar Mezarlığı... Dubalar üstünde Haliç'in iki yakasını birbirine bağlayan köprü... Frenklerin, binaları gittikçe küçülen Galata'sı, Beyoğlu'su. Ondan öte Tophane. Lord Byron'un dediği gibi, bu güzel memleket için Tanrı'nın neler yarattığını görmek ne hoş.

Buraya bir zamanlar Abdülhak Şinasi Hisar da gelmiş ama o, Kahve'den görünen manzaranın hiç değişmediği kanısına varmıştır. Nedir Hisar, bu kanıya varmak için sadece Bizans surlarının kalıntılarına, büyük Selatin camilerine, Galata Kulesi'ne, Okmeydanı'na ve Topkapı Sarayı'na bakmıştır. Hisar, kahvede Loti'nin eski resmine raslamayınca da çok yadırgamış, bunun nedenini sorduğu vakit de *Loti Kahvesi*'nin iki tane olduğu karşılığını almış ve iyisinden şaşırmıştır.

Pierre Loti Kahvesi'ni 1880 yılında Ragıp Ağa adında bir Bulgaristan göçmeni açmıştır. Kahvenin o zamanki adı da *Ragıp Ağa Kahvehanesi*'dir. Kahve daha sonraları Seyfullah adın-

daki çırağa kalmış, ondan Kambur Halit'e, ondan Yakup'a, ondan da Haşim Dağdeviren'e geçmiştir. Haşim Dağdeviren kahveyi 1926'dan 1955 yılına değin otuz yıl işletmiştir. 1955'den sonra Ali adında birinin 9 yıl kirası altında kalan kahveye 1964 yılında, yıkılmak üzere iken, Sabiha Tansuğ elini uzatmıştır. Şimdiler burayı Sabihe Tansuğ, Lotas Limited Şirketi adına işletmektedir. Turistik bir kahve haline getirilmiştir.

Haliç'te, bunlardan başka Silahtarağa'da, Kağıthane Deresi'nde -bunlar yazlık ve geçicidir-, Sütlüce'de, Defterdar'da, Halıcıoğlu'nda ve Balat'ta çok kahve vardır. Bunların çoğu deniz dudağındadır. Bostancı Defterleri Balat'ta *İsmail'in Kahvesi* ile *Hüseyin'in Kahvesi*'ni anar. Kasımpaşa'da ise *İbrahim Çavuş'un Kahvesi* vardır. Biraz ilerde Meyit İskelesi'nde ise *İsmail'in Kahvesi*'ne raslanır. Azapkapı ile Kürekçikapısı arasında ise Kürt Mehmet'in, Seyit Ali'nin, Gümüş Ali'nin kahveleri sıralanır. Kasımpaşa'dan Hasköy'e gelindikte de Kumbaracılar'ın, Kayıkçılar Kethüdası Ali'nin, Mustafa Kethüda'nın, Bostani Osman'ın kahveleri görülür.

Kasımpaşa'da XVIII. yüzyıldaki bir kahve de *Derviş Mehmet Baba'nın Kahvesi*'dir. 1783 yılında ölen Mehmet Baba, Uşşaki Tekkesi dervişlerindendir. Kalenderdir. Gönül insanıdır. Kahvesi adam almaz. Kasımpaşa'nın son yüzyıl içindeki en ünlü kahvelerinden biri ise Koltukçular'daki *Bahriye Kıraathanesi*'dir.

Haliç'teki kahveler zamanla önemlerini yitirmeye başladığı vakit yine de birtakım balıkçı ya da kayıkçı kahveleri buraların şanını sürdürmeye çalışır. Son yıllara kadar uzanan bu kahvelerin de en önemlileri Yemiş İskelesi'ndeki *Balıkçılar Kahvesi* ile *Hasköy Balıkçılar Kahvesi*'dir. Bunlara bir de Sütlüce'deki Mevlevi Tekkesi'nin aşağısındaki *Kayıkçılar Kahvesi*'ni katmak doğru olur. Ama İstanbul'un en güzel balıkçı kahvesi Kumkapı'dadır. Balıkçı kahvelerinden söz açılmışken Bakırköy'deki, Büyükçekmece'deki, Yenikapı, Samatya ve Pendik'deki kahveler de unutulmamalıdır. Gelgelelim bunların çoğu yıkılmıştır. *Bakırköy Balıkçı Kahvesi* 1960 yılında *Yalı Çayhanesi* adını almış, Pendik'teki vapur iskelesi yanındaki kahve

de 1954-55 yıllarında içkili lokantaya dönüşmüştür. Son yıllara değin kalan balıkçı kahveleri arasında Anadolu Kavağı, Rumeli Kavağı, Karipçe, Poyraz, Rumelifeneri, Anadolufeneri kahveleri sayılabilir.

Yine 1792 yılına dönelim.

Haliç'ten çıkıp Galata Balıkpazarı İskelesi'ne geldiğimizde *Çil Çavuş'un Kahvesi*'ni, *Giritli Ahmet Ağa'nın Kahvesi*'ni, *Tonyalı Mustafa Çavuş*'un Kahvesi'ni görürüz. Karaköy İskelesi ile Tophane İskelesi arasında ise *Hamalbaşı Ahmet'in Kahvesi, Dul Hatun'un Kahvesi, Paşa Mustafa'nın Kahvesi* vardır. Tophane'deki kahveleri saymaya kalkmayın, çünkü Tophane İskelesi ile Tophane Kebir İskelesi arası serâpâ kahvedir. Hazır buralara kadar gelmişken isterseniz Tersane Çavuşlarından *Kahvecioğlu Burunsuz Mustafa Ağa'nın Kahvesi*'ne bir göz atalım, hiç değilse fuhuş kokusunun ne olduğunu anlarız. Ama dikkat edin içerisi eli bıçaklı uğrularla doludur. Tophane'nin ilerisinde, Çavuşbaşı İskelesi'nde, *Süleyman Alemdar'ın Kahvesi* ile Aralık İskele'de de *Hüseyin Ağa'nın Kahvesi*'ne raslanabilir. Yalnız Hüseyin Ağa'nın Kahvesi'nde oturmak isterseniz yanlışlıkla yandaki kapıdan içeri dalmayın! Riyalei Hümayun* Kaptanı'nın yalısından içeri girmiş olursunuz ki başınıza bin bela açılabilir. Soluklanmak için en iyi yer Fındıklı'nın ötesindeki Kırbali İskelesi'nin oralarıdır. Çünkü oralar da serâpâ kahvedir.

Beşiktaş iskelesi göründüğüne göre *Süleyman'ın Kahvesi* ile *Hasoda Bekçisi Hasan'ın Kahvesi* ile karşı karşıyayız demektir. Ama bunlardan önce Elhace Hanım'ın yalısı ile Muhsin Çelebi'nin arsasını ve de Kağıtçı Hafız'ın yalısını geçmemiz gerekir. Olsun, nasıl olsa Beşiktaş İskelesi'nin biraz ötesi de serâpâ kahve dükkanlarıdır. Ama biz yine yolumuzu sürdürelim; çünkü Ortaköy'de de *Gencelizade Ahmet Ağa'nın Kahvesi*'ni bulabiliriz. Onun üstünde de Halil Efendi halilesinin kahve dükkanı vardır. Biraz daha ötede ise Ortaköy İmamı *Hasan Efendi'nin Kahvesi* belirir. Kuruçeşme'de ise "Avram yahudinin ha-

* Riyalei Hümayun, riyale adını taşıyan amiralin gemisine verilen addır.

nesi ve tahtında kahvesi" herkese göz süzer. Ama buraya varmadan yolda, Defterdar İbrahim Efendi Camii Şerifi'nin "mai leziz" çeşmesinden susuzluğumuzu giderebiliriz. Hadi tabana kuvvet, Kuruçeşme ile Kuyumcubaşı İskelesi'nin arasında, Aralık İskele'deki "Kuru Çeşme Bostaniyan Ocağı"nı da bir an önce tutalım. "Ocağı mezburun altında bir bap kahve" de buyruğumuzu bekler. Arnavut Kariyesi İskelesi'ne geldikse hiç oyalanmaya kalkmayın. Burada kahve adına bir şey bulunmaz. Voli Yeri denilen "nam mahal"de de bir şey yoktur. Ama "Hançerli karısının hanesi"ni geçip de Akıntıburnu denilen yere ulaşırsak Beyhan Sultan Hazretleri'nin "mai leziz" çeşmesinin üst yakasında *Bostancı Başeskisi'nin Kahvesi* vardır. Bebek'te ve Küçük Bebek'te de kahve filan aramayın. Küçük Bebek'te Bebek Ustası Mahmut Usta'nın evi, Hamamcı Mustafa Ağa'nın yalısı, Şeyhülislam Efendi biraderi Ataefendizade Molla Efendi'nin yalısı vardır sadece.

Hah işte Rumelihisarı Pişgahı* İskelesi göründü. Orası da serâpâ kahve dükkanlarıdır. Eski Hisar serdarı *Nukan'ın Kahvesi* de birkaç yüz metre ötededir. Biraz çabuk olun, işte Mirgünoğlu İskelesi de serâpâ kahve. İstinye'den, Yeniköy'den de bir şeyler ummayın. Oralarda Panayot zimminin** hanesi, Artin zimminin hanesi, Çıkıkçı zimminin hanesi, Keresteci Acı Yenako zimminin hanesi ve daha birçok zimmilerin haneleri ve Eyüp Naibi Ali Efendi, Şehri Mustafa Efendi gibi birkaç Türk'ün yalısı vardır. Tarabya ile Kireçburnu da çokluk zimmi haneleriyle doludur. Yalnız Tarabya'da Frınçe elçisinin yalısı da vardır. Büyükdere de onlardan geri kalmaz. Ama burada da yine Frınçe elçisinin "kebir" yalısı, Felemenk elçisi karısının hanesi, Ragusa konsolosunun hanesi, Ragusa konsolosunun öteki hanesi, İngiltere tercümanı Andonaki'nin hanesi, Rusya elçisinin "kebir" yalısı, Nemçe başkonsolosunun hanesi, Danimarka elçisi İbsen'in hanesi vardır.

* Özü.

** Zimmi, Osmanlı Devleti uyruğu olup haraç veren Hristiyanlara ve Yahudilere denir.

Ama bakın Sarıyer İskelesi'nde yorgunluğumuzu iyice çıkarabiliriz. Burada ister İskele Meydanı'na bakan *Tosyalı Mehmet'in Kahvesi*'nde, ister *Ali Molla'nın Kahvesi*'nde, ister *Hacı Abdi'nin Kahvesi*'nde, ister *Çorbacıoğlu Ahmet'in Kahvesi*'nde biraz dinlenmeye bakalım; çünkü "Rumeli Kavak Hisarı"na daha bir sürü yolumuz var. Yok "Biz daha yorulmadık" derseniz dinlenme işini "Rumeli Kavak İskelesi"ne bırakabiliriz. İskele serâpâ kahvedir. İlerisinde Mustafa Reisin kayıkhanesinin yanında ise *Hacıbozoğlu Mehmet'in Kahvesi* vardır. Kışlanın üstünde ise *Salih Usta Kerimesinin Kahvesi* ile Salhanenin yanındaki bir "bap" kahve de bizi beklemektedir. Zaten, ben haber vereyim, buradan öte artık kahve diye bir şey bulamayız. En iyisi buralarda yorgunluk aldıktan sonra gerisin geriye dönmektir. Haa, bir kayık bulup da Anadolu Kavağı Kalesine geçmek isterseniz ona bir diyeceğim yoktur. Orda da *Osman Çavuş'un Kahvesi*'ne rastlayabiliriz. Çarşı içinde ya da Selviburnu'na doğru önümüzü iki kahve kesecektir, ama onlara kulak asmayın.

Tring Galata

1806 yılı eylülünde Chateubriand Galata'ya ayak bastığı vakit oradaki canlılıkla çarpılmıştır. Tüccarların, hamalların, denizcilerin renk renk yüzleri, birbirinden değişik giyim ve kuşamları, birbirinden çok ayrı olan dilleri ona iki dünyanın birleşip bir araya geldiği kanısını verir. Chateubriand Galata'da kadınlara ve tekerlekli arabalara raslanılmamasına da tutulmuş, ama orada çatpatlı işlerin takırtısı, kilise çanlarının uğultusu ile karşılaşmayınca çok sevinmiştir. Duygularını şöyle dile getirir: "Bu sürekli sessizlik içinde, etrafınızda her zaman sanki göze görünmekten kaçınan bir kalabalık seziliyor. Ortalıkta, efendisinden saklı kalmak isteyen bir uşağın durumu var. Sanki Türkler dünyaya ve bu şehre sadece alışveriş etmek, sonra da ölmek için gelmişler gibi bir hal göze çarpıyor. En çok karşılaştığınız şey alışveriş yapılan pazarlar ve her mahallede bol bol bulunan mezarlıktır. Bu mezarların bir çoğu da sokakların orta yerlerinde bulunuyor ve hemen hepsi de duvarsız."

Evliya Çelebi de Galata'da 18 İslam mahallesi, 70 Rum mahallesi, üç Frenk mahallesi, bir Yahudi mahallesi, iki Ermeni mahallesi olduğunu yazar. Çelebi'ye göre Galata'da 200 de meyhane vardır. Her birinde beşer, altışar yüz fâsık (hak yolundan çıkmış) içki içip hanende ve sazendelerle bir hay huy ederler ki dillerle anlatılmasına olanak yoktur. Çünkü Çelebi'ye göre insan canı, ruh besini, kuş sütü hep Galata'da bulunabilir şeylerdir. Galata XX. yüzyıla değin sürdürür havasını. Burada adım başında meyhane, baloz, harabathane,* genelev, batakha-

* Harabathane: Büyük meyhane.

ne, kumarhane vardır. Galata'nın son günlerine yetişmiş olan Sermet Muhtar Alius burayı şöyle anlatır:

"Karaköy Hamamı'nın bugünkü Karaköy Palas'ın arkasına Sidikli Sokak denirdi. Burada üç dört genelev, bir çift tayın ekmeğine bile kişileri kabul eder, ikisinde de fistanlı, dekolte gömlekli gençler aksata kollarlardı. Eski *Abdullah Efendi Lokantası*'ndan sonraki sokağa, *Büyük* ve *Küçük Aynalı Birahaneleri* bulunduğu için Aynalı Sokağı derlerdi. Her iki meyhaneye para tutanlar gelir, seçme mezelerle Mihyoti düzünü içerlerdi. Karşıdan geriye sapan sokakta Arap Yorgi'nin *Şerbethane Balozu** bulunurdu."

Alus'a göre Aynalı Sokağı'nın karşısında tramvay yolunda 25-30 basamak merdivenle çıkılan *Yüksek Baloz*, onun altında da *Hovarda Meyhanesi* vardır. *Yüksek Baloz*'un ilerisinde, kasap kulüpleri arasında *Madam Bella'nın Oteli* ise tam bir batakhanedir.

Bella kırk yaşlarındadır, ama yirmi beş gösterir. Bir batakhane yosması olarak yetişmiştir. Müşterileri arasında beyler, efendiler olduğu için, Madam diye çağrılır. Kendisinden en az yirmi yaş küçük olan Midilli'li bir palikaryaya tutkundur. Nedir, palikaryanın da Kuledibi'nde bir evde yaşayan 18 baharında bir sevgilisi vardır. Bella bir gece onları basacak ve sevgilisinin sevgilisini bıçaklayacaktır.

Otelin altında bir de gazino vardır. Gazino'da Lehli kızlar müşteri kızıştırır. Sermet Muhtar onlar için: "İskambil kağıtlarındaki kupanın ve dineyrinin kızlarından daha tasvir. Tutulan tutulana. Tutuşan tutuşana." der.

Bella'nın adı gazetelere sık sık düşer. Gazeteler onun için "Madam Başbelası" diye başlık atar. Kimileri de şöyle der: "Bella ama ne bela! Karı hakikaten bela imiş!" Bir gece otelde

* İstanbul Ansiklopedisi balozları şöyle tanımlar: "İstanbul'un ilk barlarıdır ve müdavimleri ayak takımının haşarat ve erazilgüruhu olmuş; kötü arkadaşların, sefihliğe eyilimli bendegânın yanında buralara dadanan kibar evlâtları, özellikle genç ve toy mirasyediler de olmuş ve çokluk başlarına türlü felaketler gelmiştir. Balozların hemen hepsi Karaköy'le Tophane arasında idi."

bir cinayet işlenince otel ve gazino kapatılmış, Bella da sınır dışına çıkarılmıştır.

Yine tramvay caddesinde Adalı Yani'nin *Alafranga Baloz*'u ise balozların en temizidir. Burada cingar diye bir şey çıkmaz. Onun ilerisinde ise *Tırnakçı Rifat'ın Bitirim Yeri* (Kumarhane) görünür. Birkaç adım daha gidince Kayışdağı suyu sunan *Meyhane* ile *Sakallı Yorgi'nin Balozu*'na varılır. Alus, *Küplü Meyhanesi* ile *Fazlı Baba Oteli*'nin ise Arkadi Sokağı'nda olduğunu söyler. Muhabbet tellalı Papazoğlu'nun durağı da bu sokaktadır. Aya Nikola Kilisesi hizasında ise *Moskof Çalgısı*'nın yanında *Amerikan Tiyatrosu,* biraz ötede ise *Avrupa Tiyatrosu* yer alır ki Ahmet Rasim gençliğinde cumaiarı ve pazarları buradan dışarı çıkmaz. *Amerikan Tiyatrosu*'nda Küçük Amelya sahnede görünüp de yıllardan beri düzelmek bilmeyen dili, kekremsi sesi ve güfteye uygun gemici miçosu kılığıyla:

Haydi tayfalar
Gemi yalpalar
İçelim şarap
Olalım harap
Lariç çum terelelli hahhahay!

diye sarhoş taklidi yıkılmalarla okudu mu büyür bir "fori" kopar. Fori, alabildiğine el çırpmak, alabildiğine tepinmektir. Fesini çıkaran, baston ya da şemsiye vuran, şapkasını sahneye atan, ıslık çalan, "bis bis!" haykırışlarıyla mendil sallayan, iskemle üzerine fırlayarak horoz gibi çırpınıp öten, dahası kişneyen, anıran, işaret parmağını ağzına takıp haralop yapan yüzlerce kişinin yalvarıp yakarmaları karşısında Ahmet Rasim de küçük Amelya ile ilgilenmek gereğini duyar. Ama o daha çok *Avrupa Tiyatrosu*'ndaki Peruz'u beğenir. Peruz da kantosunu bitirdi mi localardan, sandalyelerden çiçekler, buketler, fiyongalı mektuplar atılır. Şangırtı, höngürtü, patırtıdan bina yıkılacak hale gelir.

Nedir, Galata'nın meyhane ve eğlence yerleri yalnız bunlar da değildir. *Karakuş Gazinosu, Bizans Birahanesi* (sonradan

Filip, daha sonra *Cenyo* olacaktır), *Dimo'nun Meyhanesi, Dodi'nin Gazinosu, Laz Osman'ın Meyhanesi, Paskal'ın Balozu, Arkadi Gazinosu, Kadifeli, Tokatlı Gazinosu, Kara Yani'nin Meyhanesi* gibi daha birçok sarhoş susturan yerler vardır.

Doğrusunda, Galata'daki kahveler, meyhaneler kadar çok değildir. Kimileri de gündüz kahveyse, gece meyhanedir. Bunlardan biri de *Sakallı Kosti'nin Kahvesi*'dir. Ama buraya sadece geceleri gelenler ona *Sakallı Kosti'nin Meyhanesi* der. Ahmet Rasim buraya bir ara pek dadanmıştır. Borazan Tevfik, Meddah Muhsin, Enderunlu Ayı Raşit de onun masasında sık sık görünür. *Kosti*'ye gelenler arasında musikici Nuri Şeyda da vardır. Rum olduğu halde Rumlarla görüşmeyen ve gerçek bir gönül adamı olan kalender Afandos da Ahmet Rasim'in çevresinden ayrılmaz. Bu topluluğa katılanlardan biri de "Kuleli Vakası" denilen olaya karışmış, ama sonradan Mithat Paşa'nın İzmir'den İstanbul'a getirilişinde sorgusuyla görevlendirilmekle Sultan Hamit'in yeniden gözüne girmiş ilk Meşrutiyetçtilerden Nazım Bey'dir.

Galata'daki ünlü kahvelerden biri de Arkadi Sokağı'ndaki *Hamdi Reis'in Kumar Kahvesi*'dir. Çeşmemeydanı'nın ünlü bıçkınlarından olan Hamdi Reis gençliğinde sık sık kodese tıkılırsa da sonraları işi büyütüp sıvırya kumar oynatmaya başlar ve çok para kazanır. Saray kodamanlarından da arka edindiği için *Hamdi'nin Kahvesi*'ni son zamanlarda kimse rahatsız edemez olmuştur. Ne var, Hamdi Reis Meşrutiyet'ten sonra Kuşdili çayırında içkili bir gazino açarak işlerini yine bozacak ve kendini asmak yolunu seçecektir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Galata'nın bilinen bir kahvesi de *Asya Kıraathanesi*'dir. Son yüzyılda da yaşamını sürdürmüş bu kahveye daha çok Galata Gümrüğü görevlileriyle gümrük komisyoncuları gelir. Nebil Kaptan, Galata Gümrüğü'nde çalıştığı günlerde buraya sık sık damlar.

Kahve bakımından Tophane de Galata'dan geri kalmaz. Dahası, ondan da iyi durumdadır. Buranın bilinen kahveleri arasında *Rıza Efendi Kıraathanesi* gelir. Tramvay caddesi üzerinde ise *Arnavut Ahmet Efendi Kahvesi* görünür. *Trabzonlu Şük-*

rü Efendi Kıraathanesi Türbei Şerif karşısındadır. Boğazkesen Caddesi'nde yer alan kahveler arasında da *Cihanyandı Kahvesi, Beşir Efendi Kahvesi* sayılabilir. Pierre Loti İstanbul'a ilk gelişinde Tophane'deki kahvelerinden birinde oturmuş ve bu ilk gözağrısı niteliğindeki kahveyi hiç unutamamıştır. Tophane Çeşmesi'nin hemen karşısında olan bu kahveden Loti Tophane Camii'ni ve caminin demir parmaklıklarını uzun uzadıya seyretmiştir.

Galata ve Tophane'deki kahveler yabancıları da çok çeker. Flaubert de Galata'daki kahvelerden birinde üç Rum köçek görmüştür. Yunanlı giysileri giymiş olan bu köçekler budala görünüşlüdür. İsteksiz isteksiz kıvrılıp dururlar. Yalnız içlerinden biri oldukça kıvraktır. Flaubert bu köçeğin yandan sarkan siyah saçlarını XIV. Louis'nin perukasına benzetir.

Bu kahvelerin kiminde geceleri kadar, gündüzleri de saz çalınır. Théophile Gautier bu kahvelerde Türklerin saatlerce saz dinlemesini yadırgar. Ama zamanla o da Türk musikisinden hazlar devşirmeye başlar. 1837 yılında Türkiye'ye gelen Helmuth von Moltke bir ramazan günü Galata'daki kahvelerden birine girmiş ama herkes oruçlu olduğu için Türk kahvesinin kokusuna raslamayarak büyük üzüntülere düşmüştür. Nedir, Moltke bir başka gün, bir çalgılı kahvede ud çalan Ermeni çalgıcılarla Rum köçeklerine raslayacak, Türk kahvelerinin tadını çıkaracaktır. Ama yine de "aman aman"larla çığrılan manileri yadırgayacak, köçekleri de incelikten yoksun bulacaktır. Bunlara karşılık Moltke, Boğaz'ı ve Haliç'i dolduran Türk kayıklarına bitecektir.

Yabancıların ilgisini bir de Çeşmemeydanı'ndaki kahveler toplar. Azapkapısı'nda Azapkapısı Çeşmesi de denilen Saliha Sultan'ın Meydan Çeşmesi ve sebilinin bulunduğu bu meydancıkta *Mahmut Ağa Kıraathanesi* ile *Kebir Kahvehane* Müslümanların, Frenklerin, Rumların ve Ermenilerin de geldiği kahvelerdir.

Kebir Kahve'nin sahibi Hurşit Reis adında biri olduğu için bu kahveye *Hurşit'in Kahvesi* de denir. Aslında bir tulumbacı kahvesi olan bu kahve ramazanlarda, ilerde göreceğimiz üzere,

çalgılı kahve haline getirilir. Tatar İsmail'in "Çeşmemeydanı Destanı'nda bir *Kebir Kahve*'den şöyle söz edilir:

Kebir Kahvehane işte beyanı
Müslim, Ermen, Firenk, Rum, İtalyanı
Dilberan saydına kurmuş dalyanı
Güzeller meydanı Çeşme meydanı.
.....

Beli cümle uşakları seçmedir
Hurşit Reis anlara serçeşmedir
Tatlı dilli abı zülal eşmedir
Güzeller meydanı Çeşme meydanı.

Gautier de en çok Beşiktaş'ta deniz üstüne kurulmuş bir kahveye biter. Kahvenin önünde bir sürü kayık vardır. Karadeniz'den kopup gelen rüzgarlar burayı iyiden iyiye serinletir. Arnavutköy'den gelen akıntının da yaladığı kahve, geceleri denizden seyredildiği vakit, sularda oynayan ışıklarıyla çok göz doldurur. Gautier burayı balıkçıların balıkları gözledikleri suya çakılmış dalyan kulelerine benzetir. İzmir kahvelerine de benzetir ama burayı daha yeğ tutar.

Gautier, Sarayburnu ile Yeni Camii arasındaki Kahvenin de seçkin bir yer olduğunu söyler. Mermer çeşmesi bulunan kahvenin çatısına kırlangıçlar yuva yapmışlardır. Kahvenin camları her zaman açık olduğu için kırlangıçlar bir kanat çırpmasıyla kahveye dalarlar, bir başka kanat çırpmasıyla da dışarı fırlarlar. Bunlar müşterilere, kahveyi dolduran tütün kokusuna alışkındırlar. Sevinç çığlıklarıyla kuyruklarını, kimi zaman, oturanların fesine, ya da sarığına değdirmekten çekinmezler. Kırlangıç yavruları ise, yukarda kafalarını yuvadan dışarı çıkarıp annelerinin kendilerine öğle ya da akşam yemeği olarak küçük böcekler getirmesini beklerler. Bunlar kimi zaman da nargile seslerinin gurultusu arasında derin uykulara dalar.

Kuşların insanlara güven duyması, yuvalarını onların burunları dibinde yapması Gautier'yi çok duygulandırmıştır. Gautier,

Türklerin, Avrupalılar gibi gürültülü ve yüksek sesle konuşmamalarını da onların hayvanları tedirgin etmek istemeyişlerine verir. "İnsanlara karşı çokluk hunharca davranan Doğu'lular hayvanlara karşı çok yumuşaktırlar, onlara kendilerini sevdirirler" der.

Gautier Yeni Cami İskelesi'nin yanındaki bir kahvede de oturmuştur. Burası tam bir denizci kahvesidir. Topu da pala bıyıklıdır ve de sırım gibidir. Burunları koyu renkte beneklerle kaplıdır. Tenleri Havana purosunu ya da pişmiş toprağı andırır. Kiminin şakakları traşlıdır ve mavi mavidir. Yüzleri yırtıcı bir anlam taşır. Ne var, Gautier bunların gagaburunlarına, kavrulmuş tenlerine, çalı gibi kalın kaşlarına, usturayla traş edilmiş kafalarına karşın yumuşak huylu ve namuslu olduklarına inanır. Bunların bu korkunç görünümleri yanı sıra, kahvelerini şaşılacak bir rahatlıkla yudumladıklarını söyler. Gemicilerin ayağında katrandan sertleşmiş pantolonlar vardır. Bellerine, koltuk altlarına kadar varan geniş kırmızı kuşaklar sararlar. Cepken doğrudan doğruya çıplak beden üzerine giyilmiştir. Başlıklarının rengi atmıştır. Yemenileri yırtıktır. Deniz suyu ve güneşle kayış gibi olmuş yağmurlukları da vardır. Üstlerinde kaba saba süsler de bulunan bu yağmurluklar kukuletelidir.

Gemicilerin kolları ise mavi ve kırmızı dövmelerle kaplıdır. Dövmelerin çoğu "Maşallah" sözünden öteye geçmez. Kimilerinde de dallar ve çiçeklerle süslü Kur'an ayetleri görünür. Çıpalar, bacalarından duman tüten gemiler de az değildir. Kimilerinin kollarında ise -bunlar aşka tutulanlardır- alev alev yanan bir kalbe saplanmış bir ok resmi titreşir. Gautier bu sevdalı gemicilerden birinin sağ kolunda mavi istanbulinli, kırmızı fesli, elinde bir fesleğen saksısı tutan bir delikanlı resmi görmüştür. Gemicinin sol kolunda ise kısa etekli bir köçek kızının dövmesi vardır. Köçek, öteki koldaki sevgilisini karşılamak için oyununu yarıda kesmiştir.

Bu kahvenin bir özelliği de ışıklandırılmasındadır. Işıklandırma fitilli yağ kandilleriyle yapılır. Kandiller tavana, bükülü tellerle asılmıştır. Küçük çocukların tahta topları içine konulan ve mermileri savurmaya yarayan helezon biçimindeki yaylara

benzerler. Kahveci arasıra kandillere dokunur, onlar da ışıktan köçekler gibi topuk atmaya başlarlar. Gemi biçimindeki telkâri bir avize de bunları bütünler. Kahveci bir yabancının geldiğini görünce kandilleri sert bir vuruşla harekete geçirmeyi unutmaz. Kandiller de sağa sola yalpa vurarak, yağlarını damla damla etrafa serpiştirirler. Ama gemiciler giysilerinin lekelenmesine bana mısın demedikleri için, yağları umursamadan, konuşmalarını sürdürürler. Eminönü Meydanı'ndaki *Valde Kıraathanesi* de son yüzyılın ünlü bir kahvesidir. Dört bir yanı camekanlı olan bu kahvenin önüne sonraları bir sıra dükkan yapılmıştır. Burasını Abdülaziz'in valdesi Pertevniyal Sultan Aksaray'daki cami vakfına karşılık yaptırmıştır. Kıraathane, adını Yenicami'den alır. Çünkü Yenicami de Valde Camii diye anılır. XVI. yüzyıl sonlarında Safiye Sultan'ın yaptırtmaya başladığı cami 69 yıl sonra tamamlanmıştır. Bu uzun süren yapım sırasında çıkan yangından hasara uğradığı için planları yeniden yapılmış camiye de Yenicami denilmiştir.

Valde Kıraathanesi çok büyük bir kahvedir. Temizdir. Kamıştan yapılmış gergef gibi bir alete geçirilmiş günlük gazetelerle *Servetifünun* dergisi bu aletin sapından tutularak okunur. Vapur bekleyenler, ya da biriyle sözleşenler buranın başlıca müşterileridir. İş sahipleriyle, iş izleyiciler de hiç eksik değildir. Emaneti olanlar ise burada her vakit bunlarla ilgilenecek bir çırak bulurlar. Kahvenin hemen yanı başında kira arabaları durur. Bunların atları sıska, kendileri de eskicedir. Arabacılar gündüzleri beş kuruşa gittikleri yerlere akşamüstleri yedi buçuk kuruş isterler.

Pierre Loti de 1876 yılında İstanbul'a geldiği vakit bu Yenicami meydanındaki bir kahvede nargile tokurdatmayı alışkanlık haline getirmiştir. 1877 martının 27'sinde İstanbul'dan ayrılmazdan bir gün önce de Salıpazarı, Tophane, Galata'dan geçerek Eminönü'ne gelmiş ve Yenicami'ye bakan kahvelerden birinde son nargilesini içmiştir. O gün hava fiyakalı mı fiyakalı. Herkes sokakta. Bir renk ve giysi nehri Loti'nin önünden geçip gider. Mermer çeşmelerin çevresindeki çınarlar altında ise birçok kimseler kahve içmektedir. Berberler de takımlarını so-

kağa çıkarmış, müşterilerini açık havada traş etmektedirler.

Eminönü Meydanı'nın soluna düşen Balıkpazarı'ndaki *Avurzavurun Kahvesi* de afili bir kahvedir. Ama burası haşarat yatağıdır. Bu yüzden de 1826 yılında temelden yıktırılmıştır. Ama kahvenin adı unutulmamış sonraları yine bu ad altında aynı yerde bir kahve daha açılmıştır. Ebüzziya Tevfik 1914 yılında *Mecmuai Ebüzziya* adlı dergisinde bu kahvenin 1904'lerde kapatıldığını yazdıktan sonra şöyle der: "İstanbul yakasından Galata'ya geçmek üzere kayığa bindiğimiz Balıkpazarı İskelesi'nde olan bu kahvenin yerinde şimdi taştan bir ticaret evi vardır. Bir yüzyıllık geçmişi olan bu kahvede eskiden Tersane'ye gelip gittikçe kalyoncular dinlenip kahve içermiş."*

Galata ile Eminönü'nü birbirine bağlayan Köprü üzerinde de birtakım kahveler vardır. 1870 yılında Köprü'nün yeniden yapımından sonra açıldığı düşünülebilecek olan bu kahvelerin en ünlüsü *Rumeli Kıraathanesi* ile *Anadolu Kıraathanesi*'dir. Bir de *Köprü Ada İskelesi Gazinosu* vardır. Kambur Nazif'le Borazan Tevfik bu sonuncusunda sık sık tavla atarken görülürler. Köprü üzerindeki kahveler yazın serin olduğundan çok müşteri çeker. Ahmet Rasim de buraları pek sever. Ne var, *Mehmet'in Gazinosu* ile *Üsküdar Gazinosu*'nun müşterisidir o.

Ama biz bunları oldukları yerde bırakalım da biraz da Boğaz'ın Anadolu yakasını karıştıralım.

* Gautier'nin sözünü ettiği gemiciler kahvesi belki de bu kahvedir.

Üsküdar kahveleri

Boğaz'ın karşı yakasında, XVIII. yüzyılın başında, serâpâ kahve olan yerler ise Beykoz, İncirköy İskelesi -Paşabahçe, Çubuklu, Çengelköy ve Vaniköy'de kahve yoktur- Kanlıca, Hamam İskelesi,* Beylerbeyi ve Üsküdar'dır.

Bunlardan başka Göksu'da, Kasrı Hümayun yanında, Baştebdili Eskisi *İbiş Ağa'nın Kahvesi,* Kandilli'de Sultanmahmuthan Camii Şerifi yanındaki kahve dükkanı, Kuzguncuk'ta, Öküz Limanı'nda Bektaşi Dergahı "kurbindeki" *Osman'ın Kahvesi,* Üsküdar'ın üstündeki Ayazma İskelesi'nde *Salih Efendi Kahvesi* -Salacak'ta kahve yoktur- Harem İskelesi'nden Haydarpaşa'ya doğru gelirken -Haydarpaşa'da kahve yoktur- İstanbul Ağası Kâtibi Hafız'ın yalısı yanındaki kahve de o çağın ünlü kahvelerindendir. Kanlıca'daki kahvelerin en ünlüsü de *Reisoğlu Kahvesi*'dir.

Beykoz'daki kahveler İskele yanındaki meydandadır. Ama *Beykoz Çayırı Kır Kahvesi* de çok ünlüdür. Çayırın Yalıköyü tarafı başındadır. XVIII. yüzyıl ortalarında yaşamış İshak Ağa'nın çeşmelerinden biri de bu kahvenin kapısı önündedir. Ulu çınarlarla gölgelenmiş olan kahvenin bahçesi tahta parmaklıkla çevrilmiştir. Pierre Loti İstanbul'a son gelişinde bir gün Beykoz Çayırı'nda yağmura tutulunca bu kahveye sığınmıştır. O gün oradakiler Loti'yi tanımış, kendisine yakınlık göstermiştir. Dönüşte Loti'yi Kandilli'ye getiren Boğaz vapu-

* İncirköy İskelesi, Beykoz ile Paşabahçe arasında. Hamam İskelesi de Kanlıca ile Anadoluhisarı arasındadır.

rundaki Türklerde Loti'yi tanımışlar ve Fransız yazarı Kandilli'ye çıkarken onu çılgınca alkışlamışlardır.* Loti: "Dünyada şükran duygusunu bu kadar derinden duyan hangi ulus vardır?" sözünü de o gün söylemiştir. Boğaz'daki kahvelerin en eskisi ise Beylerbeyi *İskele Kahvesi*'dir. Yaşantısını XVII. yüzyıldan beri sürdüren bu kahvenin bahçesi İskele yanında tam deniz dudağındadır. Bahçedeki meydan çeşmesini Sultan Mahmut yaptırmıştır. Bahçede akasya, çınar, meşe ve salkım ağaçları vardır.

Üsküdar'ın en eski kahveleri ise *Dizdar'ın Kahvehanesi* ile *Çiçekçi Kahvehanesi*'dir. Dizdar'ın kahvesi Ayazma'dadır. Denize bakar çok çağşaklı bir kahvedir. 1808 yılında "devlet sohbeti oluyor" diye yapılan bir ihbar üzerine Alemdar Mustafa Paşa'nın buyruğuyla kapatılmıştır. *Çiçekçi Kahvehanesi* için ise İstanbul Ansiklopedisi'nde şu bilgi verilir:

"Kahve caddeye oranla azıcık geride, bir bahçe içinde, toprak üstü, tek katlı, 1964 yılında mesken olarak kullanılan soluk kırmızı aşı boyalı ahşap binacıklardır. Önünde, bahçesi içinde bir namazgah taşı vardır. Namazgah kaldırılmıştır. Adına XVIII. yüzyıl metinlerinde raslanır. Kılık değiştirerek şehirde sık sık dolaşan ve kendini Topkapılı Osman Ağa diye tanıtarak halkın dertlerini dinleyen III. Sultan Osman (padişahlığı 1754-1757) Üsküdar'a geçtiği zamanlar hep bu kahvehaneye uğrar. Yüzyılımızda da en seçkin müşterisi büyük ressam Hoca Ali Rıza Bey olmuştur. Üstadın bu kahvede otururken çizdiği iki üç resmi vardır. Çokluk, İstanbul'u dolaşırken çizdiği taslaklar üzerinde de burada otururken çalışır. 1885-1895 arasında Haddehaneli Cemil adında çok güzel bir genç bu *Çiçekçi Kahvehanesi*'nde çıraklık yapmıştır, bir gün Ali Rıza Bey de Cemil'in portresini çizerek imzalı bir kopyasını Üsküdarlı Vasıf Hoca'ya armağan etmiştir."

Vasıf Hoca da bu kahve için şunları söyler:

"Bu kahvenin hemen bütün müşterileri, gediklileri edipler, zarifler, bilim ve sanat erbabı idi. Nice beyler, paşalar, olgundolgun kalem efendileri bu kahveye çıkarlardı. İçlerinde emek-

* Bkz. Salâh Bey Tarihi: Üçüncü Kitap: *Boğaziçi Şıngır Mıngır.*

liler, gecelik entarileri üstüne ceket, sako, palto alıp gelirlerdi. Dedikodu yapılmaz, edipçe, rintçe ve bilgece sohbet edilir, sevgiyle vakit geçirilirdi. Kimi zaman Cemil Bey Pehlivan ve Esvapçıbaşının Alaettin Bey gibi azılı kabadayılar da gelirdi. Ama edepleriyle otururlar, oranın havasını hiç bozmazlardı."

Dr. Süheyl Ünver ise burayı şöyle anlatır:

"Tunusbağı'ndan Karacaahmet'i sola alarak Duvardibi'nde Pertevpaşa Camii'ne gelirken İhsaniye Namazgah'a sapan yol başında ve Selimi Salis tuğralı çeşmenin hemen karşısındadır. Bir katlı ve kırmızıya boyalı, bahçe içinde bir binadır. Halen kapalıdır. Kiralık ev gibi kullanılmaktadır. Sahibine Hacı derlerdi. O da Çiçekçi Aziz'den tutmuştu. Bundan 45 yıl önce (1918 yılında) açıktı. Yazın bahçesinde oturulurdu."

Doğrusunda,*Çiçekçi Kahvesi* de bir edebiyat kahvesidir. Buraya Üsküdarlı Safi ile süt kardeşi Üsküdarlı Talat gibi ozanlar çok gelir. Karşı yakadaki tanıdık yazarlar da sözleşerek burada toplanır. Kimi zaman Muallim Naci, Şeyh Vasfi de bu toplantılara katılır. Hattat Hakkı Bey'in babası Hattat İlmi Efendi, Tophane Müşiriyeti görevlilerinden Salih Saim (Doktor Ali Rıdvan Unar'ın babası), Tanburi Ahmet, Esvapçıbaşı Behçet, ebruda karanfil, sümbül, lale, hercai menekşe, fulya ve gelincik resimleri yaparak kendinden önce gelenleri mat eden hattat Necmettin Efendi, ilkin Zekai Dede'den sonra Bolahenk Nuri Bey'den musiki öğrenen şair Hüseyin Haşim, Farsça öğretmeni Hicri Efendi de bu toplantılardan eksik olmaz. Bir ara Mehmet Akif'in de dadandığı bu kahveye Hersekli Arif Hikmet de Üsküdar'da oturduğu yıllar çok gelir. 1918 yılında bir gün Süheyl Ünver ile Hoca Ali Rıza resim yapmak için dolaşırken de burada oturmuşlardır. Ama Hoca Ali Rıza onların toplantılarına da katılır.

Burhan Felek'e sorarsanız, o da, *Çiçekçi Kahvesi*'nin 3-4 ayak merdivenle çıkılan bir set üzerinde bulunduğunu ve kuzey yakasının mezarlığa baktığını belirttikten sonra size şöyle anlatır:

"Yazın setin üstü serin olurdu. Kışın ise basık tavanı sebebiyle kahvenin içi ısınırdı. Bu kahve Üsküdar semtinin en meşhur kahvelerinden, adeta sosyal bir kulüp vasfında bir yerdi. Sonra-

dan hacca gittiği için Hacı denilen Ahmet isminde birisi tarafından işletilirdi. Ahmet hem kahveci, hem de berberdi. Kapıdan içeri girince solunda bir ayna ve bir de berber koltuğu vardı. Tavana yakın bir yerde pirinç gerdan leğenleri asılı idi. Taa delikanlılığıma kadar saçımı hep Hacı Ahmet kesmiştir. Koltuğunun yanında da kahve ocağı bulunuyordu. (Hacı Ahmet'in çocukları iyi yetiştiler. Yüksek mühendis oldular.) Kahve iki kısımdı, birisi 80-90 santim yüksek iç kısım. Burası çepeçevre peykelerle çevrilmiş ortada da bir iki sandalye ve masa bulunan yüksek mahfeldi. Burada mahallenin muteberânı otururdu. Alt kısma da gene mahallenin esnaf tabakaları gelirdi. Bunlar üst kısımda konuşulanları ibretle dinlerlerdi. Yüksek kısma oturanlar arasında Hattat ve Tuğrakeş Hakkı Bey'in babası meşhur Hattat İlmî Efendi vardı. Bu zatın Âli Paşaya kütüphanecilik ettiği söylenirdi. İlmî Efendi ne zaman kahveye gelirse baş köşe onundu. Sonra babam Mahmut Ziya Bey, Hattat Hakkı Bey, Şair Talat Bey (daha evvel seryaver) Halil Paşa, Hastalar Ağası Hacı Raşit Bey, damadı Selahattin Bey, biraderi Mahmut Bey, Türkmen Beyi Süleyman Bey, Temyiz Azası İzzet Bey, Adliye Evrak Müdürü Memduh Bey, İmam Tahsin Efendi, Mısır Çarşılı Sadık Bey, Muhtar Ethem Efendi, Sesi Kısık Şadiye Hanım'ın oğulları Babı Seraskerî Hulefâsından Ziya Bey, biraderi Bahattin Bey, Belediyeden Sami Bey... Hatırladıklarım bunlardı. Ve ben bunları çocukluğumdan beri tanımıştım. Bu kahvede herkes yerini bilirdi. Ben bu kahvede dinlediğim sohbetlerin hâlâ tesiri altındayım."

Nedir, Üsküdar'ın XVII. yüzyıl sonundaki kahveleri Üsküdar İskelesi ile Balaban İskelesi -şimdi araba vapurlarının yanaştığı yer- çevresinde kümelenir. Yeniçeriler zamanında Balaban İskelesi ve dolayları tam bir haşarat yatağıdır. Hamal, kayıkçı ve kalyoncu bekarları kayıkhanelerin üstünde bekar odalarında ve kahvelerde yatıp kalkarlar. Bunlar oralardan geçmek aymazlığını gösteren kadın ve çocukları zorla sürükleyip kaldırırlar. Topu da Üsküdar Yeniçeri Ocağı'na kayıtlı olduğu için Ocak tarafından korunur. Alemdar Paşa 1808 yılında bunlara karşı amansız bir savaşa girip bütün bu Balaban İskelesi kopuk-

larını yıldırırsa da bu yılgınlık çok uzun sürmez.

Vasıf Hoca İkinci Abdülhamit çağının Balaban İskelesi kahvelerini de şöyle anlatır:

"Bizim çocukluğumuzda Balaban İskelesi'nde deniz dudağında dört büyük kahve vardı. Müşterisinin çoğu kayıkçı, hamal, gezici manav, fırın ve hamam uşakları, Tophane, Tersane ve Nizamiye erleri, onbaşı ve çavuşları, Belediye tulumbacıları olmakla birlikte kalem katipleri, kişizade beyler, efendiler de gelirdi. Camlı dolaplar içinde gümüşlü billur nargileler, fağfuri fincanlar, kehribar ağızlıklı yasemin çubuklar, eski Tophane işi antika lüleler, duvarlarda Donanmayı Hümayun gemileri ile, üç anbarlı kalyon resimleri, güzel yazı levhaları ve aynalar vardı. Birinin ortasında da küçük bir mermer havuz ile fıskiye bulunduğundan *Havuzlu Kahve* diye anılırdı. İskemle yoktu. Fırdolayı tahta peykeydi. Peykeler de üzerlerinde bir döşek serilecek kadar genişti. Kapının iki yanında iki peyke, efendi peykesiydi. Hasır döşeli, üstüne şilteler atılmış, herkes oturtulmazdı. Denize karşı olan kapıdan girildiğine göre dip sol köşede kahve ocağı bulunmakta idi. Pırıl pırıl sarı pirinçten, büyük, süslü ocaklardı. Sağ köşe de berber için ayrılmıştı.

Kahveci-berber ağaların hepsi sakallı, terbiyeli, beş vakit namazında, ağbani sarıklı, cepkenli, şalvarlı, gümüş köstekli, gömlekleri ve yazın pamuk ipliğinden, kışın yünden el örgüsü çorapları bembeyaz, ayak takımından müşterilerine söz geçirir, ciddi, ağırbaşlı adamlardı. Çırak oğlanlar da tüysüz, ya da sakalı yeni çıkmış, hepsi çok şirin yüzlü, kaküller, perçemler üstünde ters dönmüş, fesleğen saksı gibi dal fes, şalvarlı, kuşaklı, yaz ve kış eski kahveci düzeni üzere çıplak ayaklı, ayaklarında şimşir ağacından takunyalarla tavus gibi yürür gençlerdi. Hepsi Petürgeli idi. Gündüzleri simitle, çayla çöplenirler, akşamları da dört kahvede işleyen on beşi aşkın çırak bir tencere yemek pişirip o bir övün yemeğe beraber kaşık çalarlardı. Yatsı ezanında gündüz müşterileri dağılırken gece müşterisi gelirdi. Onlar da İstanbul'a gelmiş diyar garibi şehbaz yiğitler, genç irisi oğlanlardı. Keselerinde han parası olmadığından bu Balaban kahvelerinde yatıp kalkarlardı. Bu diyar garibi yiğitlerin üstünden

ufaklık eksik olmazdı. Şehirdeki hane-berduşlarla taşralı bekar uşaklarına geceleri sığınak olan İstanbul'un öteki bütün sabahçı kahveleri gibi Balaban İskelesi kahvelerinde de: "Pire itte, bit yiğitte" sözüne uyularak ufaklık yadırganmazdı. Bu kahvelere uğrayan beyler ve efendiler ayak ve el bileklerinde, boyunlarında, enselerinde bir ton konuğun yerleştiğini bedenlerinin yanığından duyarlardı. İhtiyatlı olanlar evlerine gidince: "Bugün Balaban İskelesi'ne uğradım" diyerek kapı ağzında soyunur, çamaşır değiştirirdi. Bizim gençlik zamanlarımıza kadar bu kahvelerin her bir yatılı müşterisi de rind, derbeder, kalender halk şairleri idi. Efendi takımı da buralara, özellikle onlarla dostluk kurmak için rağbet ederlerdi. Üsküdarlı Aşık Razi ilk şiir zevkini Balaban İskelesi kahvelerinde Uryani adında bir şairden aldığını söylerdi."

Aşık Razi ise bu kahveler için yazdığı şiirde şöyle döktürür:

Üsküdar'da İskelesi Balaban
Meşhuru afaktır ideyim beyan
Lebiderya dizilmiştir kahveler
Cümlesi kadimden mecmai huban*

Balaban İskelesi'ndeki kahveler Abdülnamit çağının son yıllarında benzerleri her yerde görülen kayıkçı, arabacı ve tulumbacı kahveleri haline gelmiştir. *Kıvırcık Ahmet Ağa'nın Kahvesi* hemen hemen şimdiki araba vapurları iskelesinin ordadır. Hoca Ali Rıza bu kahvenin de bir resmini yapmıştır.

Üsküdar'da Harem İskelesi'ndeki *Paşa Baba Kahvesi*'nin de en azdan yüz yıllık bir geçmişi vardır. Tam iskele binasının arkasındaki kahvenin kapalı yeri olduğu gibi, yanında kazıklar üstünde açık yazlık yeri de vardır. Bahçesi ile setlidir ve bir de havuzu vardır. Buranın XIX. yüzyıldaki sahibine "Paşa Baba" dendiği için kahvenin adı da öyle kalmıştır. Doktor Rıfat Osman'ın demesine göre Paşa Baba, Sultan Mahmut'un hamlacılarındandır. Kahvede padişahın oturduğu döşemelerden, koltuk

* Topu da eskiden beri güzellerin toplandığı yer.

parçalarından bulunur. Paşa Baba kahveye gelenlere:

- Dikkat edin onların üstüne Sultan Mahmut Efendimiz oturmuştur. Onun yaslandığı yere yaslanıyorsunuz şimdi.

demeyi alışkanlık haline getirmiştir.

Bir söylentiye göre Paşa Baba sonraları bu döşemeleri bir İngilize satmıştır. Hoca Ali Rıza bu kahvenin de resmini yapmıştır. 1928 yılında "kapatıcı suluboya" yöntemiyle yapılan resmin imza yerinde sadece küçük bir yelkenli görünür.

Üsküdar'ın eski bir kahvesi de Çamlıca ile Üsküdar arasındaki Tophanelioğlu Çeşmesi yanındaki *Tophanelioğlu Kahvesi*'dir. XIX. yüzyılın başlarında açılmıştır. *Ceridei Havadis* gazetesindeki bir ilan bu kahvenin 1841 yılında satılığa çıkarıldığını haber verir.

Çiçekçi Kahvesi'nin gediklilerinden Cemil Bey Pehlivan ile Esvapçıbaşı Alaattin de *Asya Kıraathanesi* adında bir kahve tutarlar. Horhor Çeşmesi'yle Mahkemei Şeriye arasında (Selman Mahallesi'nde) olan bu kahvede daha çok kumar oynanır. Fatihli Mehmet Efendi adında sakallı bir komiser burayı kapatmak için çok çalışmış, sonunda da dileğine erişmiştir.

Doğancılar Meydan Kahvesi de geçen yüzyılın ünlü kahvelerindendir. Vasıf Hoca o çağda, Doğancılar'da altı kahve bulunduğunu ama hiçbirinin bunun kadar şenlikli olmadığını söyler. Aslında *Doğancılar Meydan Kahvesi* bir han kahvesidir. Ama karşısındaki bahçenin ortasındaki ulu bir atkestanesi bahçeyi şemsiye gibi örter, yaz günleri de herkesi kendine çeker. Vasıf Hoca kahvecinin güleryüzlü, tatlı bir adam olduğunu, ocakta kendisinin durduğunu, meydancılığı da oğlunun yaptığını söyler. Kahve, Meşrutiyetin ilanından sonra kapanmıştır.

Duvardibi'nde ve Miskinler Yolu üzerinde İbrahim Ağa Mahallesi'ndeki kahveler de Üsküdar'ın tanınmış kahveleridir. Bugün 4 metre yerin altında kalan İbrahim Ağa'daki *Saraçlar Kahvesi* içinde Hoca Ali Rıza'nın bir resmi vardır. Hoca Ali Rıza resmi 1898 yılında yapmıştır. Ama resim kahvenin bütününü değil, sadece kahve ocağını gösterir. Süheyl Ünver'in anlattığına göre ressam o yıllarda İbrahim Ağa Mahallesi'nde oturur. Mahallenin biraz ilerisinde Karacaahmet'in başlangıç nok-

tasındaki *Saraçlar Kahvesi*'ne özellikle yazları çıkar. Oysa kahvenin yazlık yeri olduğu gibi kışlık yeri de vardır. Hoca Ali Rısa'nın öğrencisi Ressam Şerif Bey de bu kahveyi canlandıran bir tablo yapmıştır.

Karacaahmet'te, Sultan'daki kahve ile Kısıklı, Bağlarbaşı ve Bulgurlu'daki kahveler de yaz ayları çok müşteri çeker. Daha sonraki yıllarda yapılan Salacak İskelesi'ndeki karşılıklı bahçeli kahveler de bunların arasındadır.

Geçen yüzyılın sonlarında Üsküdar'da Toptaşı Caddesi'nin altbaşında bir de *Dutlu Kahve* vardır. Esnaf ve ayak takımının uğrağı olan bu kahveye kalender yazarlar da gelir. Üsküdarlı Halk Ozanı Aşık Razi de buranın gediklilerindendir. Aşık Razi burada çalışan Rumeli göçmenlerinden Yanbollu bir çırak için şu ikiliği söylemiştir:

Teşrifinle hizmete ey Yanbollu Süleyman
Dutlu Kahve'nin şanı buldu kat kat tumturak

İmrahor'daki *Kürt Yusuf'un Kahvesi* de XX. yüzyılın başlarında Üsküdar'ın ünlü kahvelerindendir. Bu kahveyi Münir Süleyman Çapanoğlu şöyle anlatır:

"Kürt Yusuf Kahvesi, mahalle kahvesi değil, adeta bir kulüptü. Mahallenin zarif ve nüktedan adamları gelir, güzel konuşurlar, yârenlik ederlerdi. Bunların başında İmrahor'da Mevlevi Tekkesi'nin yanındaki evde oturan Molla Bey vardı. Sarı sakallı, tertemiz kıyafetli, erkek güzeli, sarıklı bir molla beydi. Ayrıca Anadolu Spor Kulübü'nden gençler, rahmetli Atıf'lar, Burhan Felek'in kardeşi rahmetli Hüdai'ler, Şemsi'ler, Macit'ler hep bu kahvede toplanır, güler eğlenirdik. Burhan Felek'in o eşsiz Acem taklidi bizi gülmekten kırar geçirirdi. *Kürt Yusuf'un Kahvesi*'ne bir ara Neyzen Tevfik de dadanmıştı. İç cebine yerleştirdiği nısfiyesini çıkarır orada boyuna:

Hanım etme bu nazı. Gel bize bazı bazı

türküsünü çığırırdı. Bu arada matarasındaki rakıdan ikide bir demlenmeyi de unutmazdı."

Üsküdar'ın XX. yüzyıldaki kahveleri arasında *İskele Meydan Kahvesi, Yorgi'nin Kahvesi, Taşçıbaşı kıraathanesi, İsmail Efendi Kıraathanesi* de ünlüdür. Bunlardan son ikisi çarşı yolundadır.

Onikililer

Şehzadebaşı ve Direklerarası parlamadan önce İstanbul'un en civcivli yeri Aksaray ve Yeşiltulumba Meydanı'dır. Yeşiltulumba, Koska'dan Aksaray'a inerken Laleli Camii'ni epey geçince sağda küçük bir meydancıktır. Meydancıkta yeşil boyalı ağaç tulumbalı bir kuyu vardır. Meydan, adını buradan alır.

Yeşiltulumba'da kahvehaneler fık fık kaynar. Karşılıklı sıra halindeki bu kahvelerin en ünlüleri *Giritli Necati Efendi Kıraathanesi, Dilküşa Kıraathanesi* ve *Çavuşun Kahvesi*'dir. Yazın püfür püfür eser. *Çavuşun Kahvesi*'nde kahve kallavi fincanlarla içilir. Bir de *Yeşiltulumba Kahvehanesi* vardır. Bu da ötekiler gibi yaz, kış işler. Bahçesini bir de demir parmaklık çevirir. Ünlü Kara Ahmet Pehlivan bu kahvede ölmüştür. İngiliz ressamı Warwick Goble'nin bu kahveyi belirleyen bir suluboyası da vardır. Meydandaki kahvelerin önüne yazın iskemle atılır. Kalabalıktan oturacak yer bulunmaz.

Yer bulamayanlar Laleli Hamamı'nın tam karşısındaki *Çukurçeşme Tulumbacı Kahvehanesi*'nde ya da yine Çukurçeşmede'ki *Taşhan Kahvesi*'nde ya da Koska'da *Azmi Bey Kıraathanesi*'nde de bir kez bahtlarını denerler. Olmazsa gerisin geriye dönüp Aksaray'a sığınırlar. Şehzadebaşı kahvelerinden dışarı çıkmayan Ahmet Rasim gençliğinde daha çok Aksaray kahvelerindedir. Bunların adını pek açıklamayan Ahmet Rasim bir gün buradaki kahvelerden birinde otururken Rıdvan Paşa'nın babası Deli Nüzhet'in, cigarası bitince birden tabakasını kapıp öyle bir bağırdığını yazar ki Ahmet Rasim utancından kendini zor atar. Aksaray'ın tanınmış kahveleri arasında *İhsan Bey Kı-*

raathanesi vardır. Oğlanlar Dergahı'nın hemen yanındadır. *Merkez Kıraathanesi* ise tramvay istasyonundadır. Aksaray Caddesi'ndeki *Kuşçu Arif'in Kahvesi* ile Gizlice Evliya Sokağı'nın tam karşısındaki *Odabaşı Kahvesi* de ünlenmiştir. Bu sonuncusuna Ahmet Rasim daha çok Sandıkburnu'nda çarmakçur yaptıktan sonra gelir. Aksaray kabadayılarından Arap Hüsam da bu kahveden pek çıkmaz.

XIX. yüzyılın sonlarında Aksaray "zenperestlik"le ilgili her türlü olayların çıktığı semttir. Şekerci Sokağı'ndaki "Kaymak", "Hürmüz" gibi sevi evleri, bunlardan az çok ayrı durumda bulunan koltuklar (randevuevleri), Çapa Çeşmesi bükünüleri (yol dönemeçleri) arasındaki "Acem", "Bahri" diye anılan gizli genelevler ve bunların dökünüleri derli toplu bir örgütü andırır. Ahmet Rasim'in demesine göre bu yerlerde başta "Kaymak Tabağı" adıyla ün salmış şişman mı şişman bir kadınla Hürmüz, Halet, Fıtnat, Kambur Esma, Bahri -bir kadındır bu-, Kalfa Hanım ve daha birçokları örgütü yönetirler.

Bu yerlerin en ünlüsü Acem'in evidir. Evi eski yosmalardan Fıtnat yönetir. Kalfa Hanım da burada, ortalığın düzenine bakar. Evin başlıca güzelleri de şu adları taşır: Cihanyandı, Şaşı İfakat, Sidikli Perver, Kumru, Bacaksız İncitap, Uzunküpe Firdevs, Büyük İnci, Küçükallı, Cami Gelini Seher, Gonca, Tarife, Teranedil.

Acem'e zaptiye nazırları, çağın paşaları, beyleri, mirasyedileri de damlar.

Aksaray'ı, "Onikililer" diye anılan kabadayılar, raconları altında tutar. Ahmet Rasim bunlardan Topal Reşit Bey'i, Arap Aptullah'ı, Tıflıbozzade Kahraman Bey'i tanımıştır. Ama Enderunlu Mehmet Bey'in, Dağıstanlı Kunduracı Hayrullah'ın -Acem İbrahim'i bıçaklamıştır-, Dragon Ahmet Bey'in de Onikililer'den olduğunu bilir. Bunların aveneleri, yardakçıları da vardır. Bunlar gizli sevi evlerine girip çıktıktan başka ev taşlamak, kapıya asılmak, ev bozmak, sokaklardan nara atarak geçmek, dayıların gözdelerini dost tutmak, sokakta çevirmek, gözdağı vermek, korkutarak başka bir eve atmak gibi numaralara da yatarlar. Kızdıkları kişileri de ya mahallede rezil eder-

ler, ya da kalemine gidip arkadaşları önünde baştan aşağı yıkarlar. Biraz daha hızlıları, hacamata, öldürmeye de el atar. Kimileri ise düşmanlarını eli altındaki zabıta görevlisine çevirttirir.

Nedir, bunların çoğu da kurusıkıdır. Kalabalıkta söverler, üzerine vardın mı kaçarlar. Ahmet Rasim bu fiyakacı kabadayıları şöyle anlatır:

"Bundan 40-45 yıl önceleri hemen her semtin fiyakacı kabadayıları vardı. Bu takımlar Aksaray, Yusufpaşa, Cerrahpaşa, Şehremini, Sultanahmet, Şehzadebaşı, Çeşmemeydanı, Firuzağa, Boğazkesen, Tophane gibi yerlerde alıkıran-başkesen olurlar, keserler, biçerler; zabıtadan yüz buldukları için serbest gezerler; kumarhane, genelev, meyhane gibi yerlerden yer içerler; pay, mano alırlar, dost tutarlar; ev, dükkan bozarlar; kadınlara, delikanlılara saldırganlıkta bulunurlardı. Eskilerin 'Şekerlerine nenni!' dedikleri bunlardı."

İçlerinden kimilerinde zenci tutması gibi tutarak vardır. Sırtı kaşınınca dayacağ'zını yemeden rahat edemez. Ahmet Rasim bunlardan birinin öyküsünü de şöyle anlatır:

"Bir gece çetenin ileri gelenlerinden birinin canı dayak istemiş. Gitmiş, adına gerek yok, birine çatmış. Adamcağız 'Hasbenallah' çekerek oturduğu gazinodan kalkmış, bir başkasına girmiş, oturmuş. Öbürü oraya da gelmiş, çatmış. Bu kez de 'lahavle' çekerek oturduğu gazinodan kalkmış, bir üçüncü gazinoya giderken yakasına bir elin sarılmakta olduğunu görmüş. Dönmüş bakmış ki yine o! Artık sabrı tükenmiş. Kendi yakasını kurtarmış, saldırganın yakasına yapışmış, yan sokaklardan birine sürüklenmiş. Bir iyice ıslatmış, herifi yerlere sermiş. Öylece bırakıp dönüp giderken, dayak yiyen ne dese beğenirsiniz? 'Aman.. Efendi, çoluğunun çocuğunun başı, yiğitliğinin hakkı için beni dövdüğünü kimseye söyleme! Oldu mu ya? Bu ne turşu, bu ne perhiz?"

Nedir kabadayılar içinde şakası olmayan, çektiği gibi vuranlar da vardır. Bunlara daha çok kıyaklar, hacamatçılar denir. Ama biz Aksaray'ı bu kadarla bırakalım da Beyazıt'a dümen kıralım.

Geçmiş yüzyıllarda Beyazıt Meydanı dut ağaçlarıyla dolu-

dur. Kağıtçılar ve bin çeşit eşya satan dükkanlar meydanın çevresini süsler. Daha sonraki yıllarda burada kitapçı, berber, kebapçı barakaları da görünmeye başlar. Barakalar çok enti püften şeyler olduğu için Almanya Kayzeri II. Wilhelm 1889 yılında İstanbul'a geldiği vakit bu barakalar tekerli kızaklara bindirilip meydandan uzaklaştırılmış, Kayzer gittikten sonra da yine eski yerlerine getirilmiştir.

Reşat Ekrem Koçu *Binbirdirek Batakhanesi* adlı romanında Beyazıt Meydanı'nın XVII. yüzyıldaki dut ağaçlarını şöyle anlatır:

"Beyazıt Meydanı'nın dutları üç dört yaşına bastığı halde konuşamayan, dili bağlı çocuklara, korkudan dili tutulmuş hastalara, kekemelere şifa niyetine yedirilirdi. Kırk kadar ağaçtı. Her yıl dut mevsimi, çarşının çıraklarından on beşer, on altışar yaşında ve yüzlerinde melahat nuru berk urur kırk nefer hafızı Kur'an oğlan dutçu seçilirdi. Küçük hafızlar her sabah Sultan Beyazıt Veli'nin hamamına girerler, yıkanıp boy aptesti alırlar, sabah namazından sonra da kolları sıvalı, çıplak ayaklarında takunyalar, ilahi okuyup meydanı üç defa döner, dolaşırlar, sonra ağaçlara çıkıp yerlere serilmiş tertemiz çarşaflara dalları silkelerlerdi. Ve her çocuk kendi silkelediği dutları 'Sultan Beyazıt Veli'nin ruhu için!' diyerek gümüş kepçelerle İstanbul halkına dağıtırdı."

Buradaki dut ağaçlarının altında küçük kahvehaneler bulunduğu da düşünülebilir. Ama son yüzyılda Beyazıt Camii'nin önünde ünlenen *Küllük Kahvesi* ile onun karşısında, tramvay durağındaki sıra kahvelerin ne zaman açıldığı açıkça kestirilemez. Yalnız çok yoruldunuzsa Camii'nin arkasında, şimdiki Beyazıt Devlet Kütüphanesi karşısındaki *Çınaraltı Kahvesi*'nde birer yorgunluk kahvesi içebiliriz. Çünkü burası çok eski bir kahvedir. Çınarlar, atkestaneleri yüzyıllardan beri burayı süsler. 1890 yıllarında olduğumuza göre kahve ocağının yanındaki atkestanesinin 150 yıllık, çınarın da en aşağı 350 yıllık olduğunu söyleyebiliriz.

Burada, Camii'nin önündeki çınarın dibinde XVI. yüzyılda divan şairlerinden Zati'nin küçük bir dükkanı da vardır. Balıke-

sir'de doğan, orada bir süre çizmecilik yaptıktan sonra İstanbul'a gelen ve II. Bayazıt, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Süleyman çağlarında devlet büyüklerine yazdığı kasidelerle geçinen Zati (1471-1546) yaşlılığında burada remil atarak geçimini sağlar. *Şair Zati'nin Remilhanesi* diye ün salmış bu dükkanda Zati genç ozanlara dersler verir, onların yetişmesine çalışır. Buranın gediklilerinden biri de şair Bâki'dir.

Ama isterseniz *Çınaraltı Kahvesi*'nde değil de tramvay caddesindeki *Afitap Kıraathanesi*'nde ya da Patrona Halil Hamamı karşısındaki *Nargileciler Kahvesi*'nde de oturabiliriz. Bunları da beğenmezseniz Simkeşhane'nin içindeki kahveye sığınabiliriz. Vezneciler'de Kıraati Osmani vardır ama biz şimdilik oralara sapmayalım.

Doktor Süheyl Ünver Beyazıt'taki bir kıraathanede kimi zaman "Darüttalim Musiki Topluluğu"nun saz çaldığını, Miralay İsmet Bey'in (İsmet İnönü) oraya arkadaşlarıyla geldiğini de söyler, ama kıraathanenin adını bilmediğimiz için oraya gidemeyiz.* Zaten yerini bilsek de oraya güpegündüz gitmenin anlamı yoktur.

Haa, bakın *Gedikpaşa Tiyatrosu*'nun girişinde de bir kıraathane vardır. Ama onun da şimdiler yerinde yeller esip esmediğini kestiremeyiz. Yalnız oradan Kumkapı'ya inersek istasyonun oralarda *Şefik Kıraathanesi,* Kadırga'da *Kutucu Mustafa Efendi Kahvesi* vardır. Ama oralara kadar uzanmayalım, çünkü dönüşte yine Aksaray'a vurup oradan Yenikapı'daki kıyı kahvelerine de bir göz atmamız yerinde olur. Yaz akşamları halkın büyük bir akınla saldırdığı bu kahvelerin en önde geleni *Sandıkburnu Sahil Kahvesi*'dir. Buraya *Büyük Gazino* da denir. Çünkü akşamcılar buraya çarmakçur yapmaya gelirler.

Bostanhamamı Çarşısı, Davutpaşa ve Hekimoğlu Alipaşa semtlerinde de çok kahve vardır. Burada yaşlıların, gençlerin,

*Bu kahve, Vezneciler'deki Darüttalim Kıraathanesi olabileceği gibi, Beyazıt'taki Merkez Kıraathanesi de olabilir. Çünkü bu ikinci kahve Lemi Atlı'nın anılarına musiki seanslarının yapıldığı bir yer olarak görünür. Lemi Atlı, orada, Mısırlı İbrahim'in karışık ve tatlı mızraplarıyla gönlünün açıldığını söyler.

tulumbacıların kahveleri de ayrı ayrıdır. Sözgelişi, Yusufpaşa'daki *İhsan Efendi Kıraathanesi* bir tulumbacı kahvesidir. Hekimoğlu Alipaşa dolaylarında, Bostan Caddesi'ndeki *Yeni Kıraathane* de öyledir. Son yıllara kadar yetişmiş olan, Gureba Hastanesi'nin arkasında, Yenibahçe Caddesi'nde *Kabadayılar Kıraathanesi* de onlardan aşağı kalmaz. Bu kahvede İsmet Zeki Eyüboğlu çok oturmuştur. Davutpaşa'da *Davutpaşa Bahçeli Kahvesi* ise yaz, kış karagöz oynatılan bir yerdir. Davutpaşa Camii Sokağı'nın karşısında cadde üzerindedir.

Buralarda çokça oyalanmayıp da Fatih'e atlarsak Fatih Caddesi'ndeki *Reşadiye Kıraathanesi* ile Fatih Meydanı'nda Cami önünde, ağaçlar altındaki *Mustafa'nın Kahvesi*'ni de bulabiliriz. Ama daha önce Kıztaşı Caddesi'ndeki *Hamdi Efendi Kıraathanesi*'ne de uğramayı unutmayalım. Loti, 1913 yılında İstanbul'a sonuncu kez geldiği ve Çarşamba'da Fethiye Camii dolaylarında Saray'ın yardımı ile bir ev kiraladığı vakit, geceleri yemekten sonra oğlu Samuel Viaud ile -Loti'nin gerçek adı Julien Viaud'dur- feslerini giyerek *Mustafa'nın Kahvesi*'ne çıkar, nargile tokurdatır. Loti, ramazan ayında bütün İstanbul'un Fatih Meydanı çevresinde ramazan görkemine daldığını da görecek ve minarelerin ışıktan taçlar takınmış olması, bir minareden ötekine kurulan sayısız küçük kandillerin oluşturduğu mahyaların pırıl pırıl parlaması karşısında kendinden geçecektir. Claude Farrére, Loti'nin portresini şöyle çizer:

"Loti görünüş yönünden tuhaf ve gerçekten unutulmazdır. Ufak mı ufak, narin mi narin. Ama çevik ve kuvvetli. Yüz ise olağanüstüdür. Kartal burnunun profili, noktası noktasına mumyası Kahire müzesinde bulunan Firavun II. Ramses'i andırır. Karşıdan bakılınca daha da değişiktir bu yüz. Baştanbaşa gözdür sanki. Her zaman faltaşı gibi açılmış olan bu hareketsiz gözlerin bakışı öylesine bir noktaya dikilidir ki sanki bulanık gibi görünürler."

Fatih'e kadar gelmişken isterseniz aşağı vurup Unkapanı'na da bir göz atalım. Burada da Arpacılar içerisinde *Toğnutlu Kamil Efendi Kahvesi* ile Atlamataşı'nda *Yeşil Kahve*'de oturulabilir. İkincisinde Ahmet Rasim'e de raslarız belki; ama kahve-

nin berberine raslayacağımız yüzdeyüzdür. Bir gün bir yeniçeri zorbası bu berberin traş ettiği birinin ensesindeki katmerleri görünce ağzı sulanmıştır. Onların, Tanrı işi değil de, berber işi olduğuna kapılarak hemen *Yeşil Kahve*'ye damlar. Berberden kendi ensesine de dört, beş katmer yapmasını ister.

- Yapamam.
- Parasıyla be!
- İyi, ama ben katmer yapmasını bilmem.
- Bilmez misin? Sen bilmezsen bu hançer sana bildirir.

Berber bakar ki iş sarpa sarıyor, ustura kayışını göstererek:

- Yaparım, ama dayanmalısın.
- Yap da nasıl yaparsan yap!

Berber kayışı eline dolar, zorbanın yan tarafına geçer, şap, şap, şap, kayışı enseye indirmeye başlar. Ense kabarır, şişer. Zorbanın canı yanar ki ne yanar:

- Yetişir berberbaşı, bana bir katmer de yetişir.

Şimdi de gerisin geriye dönüp Karagümrük'e vuracağız. Orada *Uzun Ahmet'in Kahvesi*'nde de bir kahve yuvarladıktan sonra Karagümrük Caddesi'ni izleyip Edirnekapı'ya çıkacağız. Edirnekapı içindeki kahvelerin en ünlüsü Savaklarçeşmesi karşısındaki yolun sol köşesini tutan *Terazicibaşı Kahvesi*'dir. Türk kahve mimarlığı üslubunun en güzel örneklerinden birini oluşturan bu kahve III. Mustafa (padişahlığı 1757-1774) zamanında yapılmıştır. Efdalettin'in *Resimli Kitap*'ta yayınlanan "Musahabei Tarihiye" adlı yazısına dayanarak Haluk Y. Şehsuvaroğlu bu kahveyi şöyle anlatır:

"Geniş kepenkleri, uzun saçakları, her yana açılmış pencereleri, etrafının dış peykeleri, mermer döşeli dış set yerleriyle büyük bir kafes görünümündedir. Bina sekiz köşeliydi, enlemesine yapılmış olan asıl kahvehaneye iki yanından birkaç merdivenle çıkılırdı. Şirvanlı köşkleri vardı. Bir bölüğü mermer, bir bölüğü renkli tuğla döşeli sofanın ortasında beş fıskiyeli ve üç sebilli bir mermer havuz vardı. Bir kenardaki kahve ocağının duvarları ile dış duvarların sağır yerleri çinilerle kaplanmış ve güvez boyalı tavanın oymaları yıldızla süslenmişti. Sonradan birkaç kez onarım gören bu bina II. Mahmut'un (padişahlığı

1808-1839) ilk sultanlık yıllarında yanmış, yerine başka bir kahvehane yapılmıştı."

Abdurrahman Şeref'e bakılırsa XIX. yüzyılda yaşayan Meddah Kız Ahmet *Terazicibaşı Kahvesi*'nde öyküler anlatır. Keyfe düşkün olup ve kesesinde beş on kuruş bulunup da Kız Ahmet'i dinlememek o zamanın insanlarınca günah sayılır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar da *Hayattan Sayfalar* adlı kitabında yeralan "Sabire" öyküsünde Edirnekapı içindeki bir başka kahveden söz eder. II. Abdülhamit çağı sonlarında kendi halinde bir yaşam süren bu kahve Edirnekapı sur duvarının içine oyulmuştur. Üstü tonoz, döşemesi diktörtgen biçiminde bir geçittir. Geçidin iki yanına boydan boya, eni arşından biraz taşkın iki peyke, sedir gibi uzatılmıştır. Kapıdan çıkıldığına göre sağ peykenin bitiminde kahveci saç mangalını köşeye yerleştirmiş, fincanlarını dizmiş ve birkaç eski iskemle koymuştur. Hüseyin Rahmi, kahvecinin burayı eni konu bir sohbet dükkancığı haline getirdiğini de yazar.

Edirnekapı dışında da *Külhanbeyinin Kahvesi, Çavuşun Kahvesi* ile *Dedenin Kahvesi* bizi beklemektedir. Nebil Kaptan'ın bu kahveler üzerine yazılmış bir şiiri de vardır:

Edirnekapı harici sahra
Üç kahvehanesi var cihan pira
Selamüaleyküm buyur efendim
Ehli dil olana cayi dilara

Dedenin Kahvesi mahfili edep
Rağbeti yarana pek çoktur sebep
Amma ki aşıkı şeydaya sorsan
Kahvefüruşi naz olan şekerlep

.....

Çavuşun Kahvesi Kasri Havernak
Yusufu zamandır uşaklar elhak

Zerrin perçeminden gümüş topuğa
Temaşa bahşişi nakdi can bırak

.....

Külhanbeyinin Kahvesi de pek hoş
Varanlar oluyor içmeden sarhoş
Pırpırı kıyafet kalenderhane
Temaşayı hüsne yalınayak koş

Dedenin Kahvesi Mevlevi dervişi Murtaza Efendi'nin kahvesidir. Kemancı olarak da kendine ün sağlamış olan Murtaza Efendi III. Selim'in (padişahlığı 1789-1807) meclislerinde bulunmuştur. Murtaza Efendi'nin torununun oğlu Aşık Hasan zamanında kahve, Nebil Kaptan'ın şiirinden de anlaşılacağı üzere ediplerin sık sık toplandığı bir yerdir. Buraya edipleri dinlemek için gelenler de çok olur. Nedir, XX. yüzyılın ilk yıllarında buranın müşterisi çok değişir. Edipler yerlerini arabacılara, gelgeçci müşterilere bırakırlar.

Son yıllara kadar açık olan bu kahve, Edirnekapı'dan çıkınca hendek üstündeki köprüyü geçer geçmez baştadır. Biraz daha ilerleyince de *Külhanbeyinin Kahvesi*'ne raslanılır. Daha sonraları işkembeci olan bu kahve de *Dedenin Kahvesi* ve *Çavuşun Kahvesi* gibi bahçe içindedir. Son yıllara kadar kapanmadan yaşamını sürdürmüş olan *Çavuşun Kahvesi* ise *Dedenin Kahvesi*'nin karşısındadır.

Edirnekapı dışında olduğu gibi Topkapı dışında da bir sürü kahve vardır. Bunlardan biri de *Dominocular Kahvesi*'dir. İstanbul'da dominoya kimin merakı kalkarsa soluğu orada alır. Kahvede Rumlara, Musevilere, Ermenilere daha çok raslanır. Çünkü domino meraklıları daha çok onların arasından çıkar. Ama İstanbul'un başdominocusu Kör Hafız diye anılan Osman Elmevlevi'dir. Kör Hafız, gözleri görmediği halde, bir gün bu kahvede Ermeni bir oyuncuyu gık dedirtmeden yenmiştir.

Bütün buralar, Silivrikapısı, Mevlevihanekapısı, Belgradkapısı, cuma ve bayram günleri çok kalabalık olur. Ama kalabalı-

ğın çoğu Edirnekapı ile Topkapı arasında Bayrampaşa Deresi'ndedir. Buraları çok daha eski zamandan beri seyir yeridir. Mahalle tulumbacıları koşu yarışları yaparlar. Öbür günler ise kahveler sessizliğe ve tenhalığa gömülür. Ama akşamları sur içinde ve dışında oturanlar yine doluşur buralara. Meşrutiyet'ten sonra, gündüzleri, yüksek okul öğrencilerine de çok raslanır. 10 ya da 20 paraya çay ya da kahve içip akşama değin ders çalışırlar. Silivrikapısı, Mevlevihanekapısı kahvelerinin yazlık bahçelerinde de yüksek okul öğrencileri çok görünür.

Yedikule Kapısı'nın sağında, solunda ve karşısında da bir sürü kahve vardır. Süheyl Ünver, Yedikule dolaylarında Hacı Evhat Camii yanındaki kahvenin de eski bir kahve olduğunu söyler. 150 yıllık geçmişi olan bu kahve eski kahvelerin iç süsleme düzenini de sürdürür.

Bugünkü yolculuğumuzu da sona erdirmek için bizim, Belgradkapısı'ndan da içeri dalıp Kocamustafapaşa Caddesi'ni de taramamız gerekir. Böylece Aksaray'dan başladığımız yolculuğu dönüp dolaşıp yine oralarda bitirmiş oluruz. Bizim bildiğimiz Kocamustafapaşa Caddesi'nde *Yani Kıraathanesi* vardır. Çınar'da ise *Dimitraki Kıraathanesi* dikkat çeker. Ama Ahmet Rasim'e kulak verecek olursak, o da bize Hacıkadın'daki *Ethem Ağa Kahvesi*'ni öğütleyecektir. Ahmet Rasim 14 ağustos 1913 günü *Tasfiri Efkâr* gazetesindeki yazısında "Keleş" adı verilen bir el ulağının her akşam, kafayı tütsüledikten sonra bu kahvenin önüne gelip:

- Kahveciye hampir hampir!*

diye şakır şakır oynadığını ve hem kahveciyi, hem de kahvedekileri tedirgin ettiğini yazar. Öğüt, para etmeyince Ethem Ağa, Keleş'ten şikayetçi olur. Komiser de onu Kocamustafapaşa'ya bir daha ayak basmamak tembihiyle mahalleden sürer. Üç gün, beş gün, on gün... Artık herkes başını dinlemiştir. Gelin görün ki, herkesde Keleş'e karşı bir özlem de başlar. Hele kahveci, akşam oldu mu, süzük gözleri, çarpık fesiyle Keleş'in kahve önüne gelerek hampir çekişini iyice arar. On beşinci gün Keleş

* Kahveciye vur, vur!

karakola gelir, komiserin ayağına kapanır:

- Aman Komser Efendi verem olup öleceğim. Ben buralara alışmışım. Ethem Ağa'ya alışmışım. Nereye gittimse bana yar olmadı. Çoluğunun, çocuğunun başı için beni bağışla.

Bütün mahallelide, özellikle de Ahmet Rasim'de, can kalmamıştır. Ahmet Rasim gider, durumu kahveciye anlatır. Ethem Ağa da, komisere koşarak sızlanmasını geri aldığını bildirir. Bağışlanan Keleş kahvenin önüne gelir. Bir yandan eliyle göğsünü sığayarak sevincini bildirirken, bir yandan da göbeğini harekete geçirir:

- Kahveciye hampiiir, hampir! Ha şöyle, keyfim gelsin.

Bu bölümü bitirirken Florinalı Nazım'ın Ahmet Rasim için yazdığı ağıtı da bir kağıda gerip cebimize yerleştirmeliyiz:

Ey çok sevimli, ince
İstanbul'un çocuğu!
Yaşamaktan bezince
Gökte aldın soluğu
.....

Gözlerden uçsan da sen,
Gönüllerde yerin var.
Gül dudaklarda gezen,
Yanık bestelerin var.

Gerçi Ahmet Rasim'e öteki bölümlerde daha çok rastlayacağız ama, ne olur, ne olmaz, ağıtı elimizde bulunsun. Çünkü yıllar, inanmayacaksınız, günlerden de çabuk geçiyor. İşte 21 eylül 1932 çarşamba günündeyiz. Ahmet Rasim'i, dostları Heybeli Mezarlığı'na götürüyor.

Şu da var ki, bu ağıt Türkçe'nin en büyük ustasına yazılan tek ağıttır. Üstelik Florinalı Nazım bu şiirini hiçbir dergi ve gazetede yayınlatamadığı için, onu tarife üzerinden para ödeyerek bir büyük gazetenin ilan sayfasına koydurmuştur.

Direklerarası

1870 ramazanındayız.

İstanbul'u günlerdir yakıp kavuran lodos dinmiş, onun yerini tatlı ve serin bir poyraz almıştır.

Vakit ikindi. Recaizade Mahmut Ekrem, Süleymaniye'den yola çıkarak Vezneciler'e gelmiştir. Niyeti Direklerarası'ndaki çaycılardan birine kapağı atarak gelip geçenlerin ense traşını seyretmektir.

O gün Direklerarası kalabalık mı kalabalık. Gelen ve giden arabaların oluşturduğu "çift kımıltılı zincir"in bir ucu şimdilerdeki Belediye Sarayı'nın berisindeki Şehzadebaşı Karakolu'nda ise, öteki ucu Beyazıt Meydanı'nda.

Recaizade, Vezneciler'e ayak basınca erkeklerin piyasa yeri olan karşı yakaya geçmeye niyetlenirse de bunu başaramaz. İster istemez daha çok kadınların gezi yeri olan sağ kaldırımı izlemeye koyulur. Recaizade'nin önünü, arkasını ve yanını renk renk, pıyrım pıyrım şemsiye dalgaları çevirmiştir. Şemsiyeler o yıllarda güneşe karşı bir kalkan olarak kullanılmaz. Bir süs eşyasıdır. Topu da pırradak havalanacak bir güzelliktedir. Bu şemsiye denizinin yanı sıra yaşmak kasırgası da sağa sola merhaba çeker. İnce ve saydam bürümcükten yapılmışlardır. Bayanların üstlerindeki zarif feraceler de huş-huş yapraklanır. Kadınlar bunların kendilerini daha bir işveli gösterdiğini bilir. Ne var, yanlarındaki bacı kalfalar bu işve dolu yürüyüşleri -kimi zaman ellerindeki şemsiyenin de yardımiyle- kötü gözlerden korurlar. Hani Recaizade'nin afal tafal bir utangaçlığa girdiği söylense yeridir. Zaten bu, söylense söylense, burada söylenir.

Bereket, Şehzadebaşı tulumbacılardan birkaçı Recaizade'nin durumuna acır. Pirleri Davut Gerçek aşkına ona yol açar, karşı kaldırıma geçmesine omuz verirler.

Recaizade çağşaklı bir oh çekmiştir işte.

Nedir, bu soluklanmanın ömrü bir dakikalıktır ancak.

Recaizade bu kez de kalabalığın kösteğine çarpar. İki adımda bir durmak gereğini duyar. Ama yine de memnundur durumundan. Bir kez mevsim yazdır. Kış olsa bu şık kaçan piyasaları bulmak olanağı yoktur. Çünkü kışın kimse, keçileri kaçırmadığı için, yağmur altında, sokakların çamuru içinde fink atmaya yanaşmaz. Sonra, bu akşam piyasasına, Vezneciler'den katılmış olmakla Recaizade büyük akıllılık ettiğini de düşünmektedir. Yola, Beyazıt Meydanı'ndan girmiş olsaydı Sabuncu Hanı köşesinde yüzdeyüz duraklamak zorunda kalacaktı. İki yandan gelen arabaların orada yolu tıkadığı, halkın birbirinin gidip gelmesini engellediği tartışma götürmez. Gerçi bu tıkanıklık süslü bayanlara terbiye dışı laf atan sırnaşıklara, âdi bir kira arabasına kurulmuş düzgünlü, sürmeli kadınları çeşitli maskaralıklarla güldüren züppelere, onlara aynı perdeden karşılık veren "ırzı kırık" araba yosmalarına pek elverişlidir ama Recaizade bu türlü zulumlu bakış ve harfendazlıklardan* hoşlanmaz. Zarif konak arabaları içinde etrafa gülücükler saçan ipek feraceli bayanlarla hiş piş etmek de işine gelmez. Daha sonraki yıllarda ilkin Evkaf, sonra da Milli Eğitim Bakanı olacağı için şimdiden oturaklı görünmesi gerek.

Direklerarası'nda her kılıktan, her meslekten insan vardır. Recaizade bunların arasında siyah düz yakalı, tek önlü sakolar ya da koyu kaşmirden iki önlü paltolar içinde -ki paltolarla sakolar yukardan aşağı tüm iliklidir- ellilik, altmışlık beyefendiler de görür. Beyefendilerin başlarında da tabla gibi fesler. Bunlar iki yandan kulakların üstlerini örter. Potinler de keçi derisindendir. Üzerlerinde toz, çamur diye bir şey yoktur. Kimilerinin ayaklarını ise parlak, sustalı kunduralar sarmıştır. Beyefendilerin sol ellerinde de altın ya da ipek kamçı, ya da kehribar, ner-

* Laf atma.

cef, narçıl ya da kuka bir tesbih. Sağ ellerinde ise sapı kanca biçiminde abanoz bir baston. Bunlar bastonlarına dayanarak hep eşit adımlarla yürürler. Arkalarında uşakları.

Kelebek ya da tek gözlüklü, eldivenli genç ve şık baylar ise çokluk, ikişer ikişer ve kolkola geçerler. Topu sinekkaydı traşlıdır. Pomatlı bıyıkları ince ve yukarı kıvrıktır. Üstlerinde siyah bir redingot. Pantalonlar düdük gibi. Kolalı frenk gömleklerinin yakaları ise dimdiktir. Bunlardan kimilerinin ceketleri arasından modaya uygun desenli yelekleri de görünür. Recaizade yerleri kirletmekten korkarcasına ayaklarının ucuna basa basa yürüyen bu alafranga bayların başlarındaki feslerin de öteki kıranta beyefendilerinki gibi kulakları yarı yarıya örttüğünü, ya da kaşların üstüne indiğini de saptar ama hiç sesini çıkarmaz, sadece 1889 yılında yazacağı *Araba Sevdası* için gözlem toplamaya bakar.

Çapkın bayların bir bölüğü de Şehzadebaşı Sebili'nin ya da *Fevziye Kıraathanesi*'nin önünü tutmuş, gelip geçen bayanlara laf atarlar. Bu sevda oburu şık bayların şarkısı bile çıkmıştır:

Elde baston, gözde gözlük, şimdi modası.

Recaizade bu baylarla bayanların berisinde elleri, kolları yeşil salata, taze soğan, yağlı ve susamlı simit hevenkleri, ramazan pidesi çıkınları bulunan mide düşkünü, oruç vurgunu kişiler de görür. Bunlar da düşlerinde baklava börek tepsileri, burunlarında cigara dumanlarıyla taze çekilmiş nefis kahve kokuları olduğu halde, iftar sofrasına vaktinde yetişmek için saatin saniyelerini adımlarıyla saymaktadırlar. Kalabalık içinde bunaldıkları vakit başlarını öfkeli öfkeli sallayıp "lahavle" çekmeyi de savsaklamazlar.

Doğrusu, Direklerarası'nda bir aşağı, bir yukarı gidip gelenler arasında kimi sıska, kimi sırık gibi medrese çömezleri, koltuklarına kitaplarını sıkıştırmış öğrenciler, ketebeden diye anılan iki yüz kuruş aylıklı kalem efendileri ve vişne çürüğü fesli Abdülhamit hafiyeleri de vardır. Kalabalığın arasında zaman zaman beyaz sarıklı hocaefendilerle, göbekli imamlar da dikkati çeker.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'a göre bu insan nehrinin en aşağı tabakası, çamuru, bulaşıp da çıkmayan yapışkan balçığı "it, köpek" diye anılan ipsiz takımıdır. Bunlar kadınlara hayvanca, hemen hemen vahşice davranırlar. Dilin ve kalemin anlatmaktan utanacağı sarkıntılıklarda bulunurlar. Gövdeleri yoklamak için ellerini arayıcı fişeği* gibi uzatırlar. İleri, geri bir parmak kaçacak yer olmadığı için de bu ellerin kıskaçları arasında kalanlar, kalınca bağırmak gereğini duyarlar.

Bu yüzsüzler arabaların içlerine de çürük limon, portakal, muşmula, fare ölüsü, yanar kibrit, izmarit gibi sevda mermileri de fırlatırlar. Yayalar gibi, arabalılar da bunların rezilce saldırılarından kurtulamaz. Bir yandan ateşi söndürmeye çabalarken, bir yandan da çörçöpü geri fırlatırlar. Ama eller, çarşaflar berbat olur.

Direklerarası, Kalenderhane Camii önünde başlar. Şehzadebaşı Caddesi'nin Onaltımartşehitleri Caddesi'yle Dedeefendi Caddesi'nin kavşak noktaları arasında kalan parçadır burası. Kalender Camii'nin karşı yakasında da çok eskilerde, *Eski Odalar* denilen yeniçeri kışlası vardır. Letafet Apartmanı'nın karşısındaki yerde de Yeniçeri Ocağı'nın fodla fırını bulunur. XVIII. yüzyıl bilginlerinden Hüseyin Ayvansarayi'nin (1786) *Hadikat-üs-Cevami* (Camiler Bahçesi) adlı kitabında fodla fırını karşısında Tulumbacılar Kışlası'nın bulunduğu da belirtilir. Tulumbacılar yangınlarda başlarına kalaylı taslar giyerler. Tasların üzerlerinde de numaraları yazılıdır. Yeniçeriliğin kaldırılmasına değin Direklerarası hep onların gezi ve eğlence yeridir. Buraya Direklerarası denilmesinin nedeni de yolun iki yanında taş direklere dayanan kemerler bulunmasıdır. Direklerin arası altı metre var, yoktur. Halk, bu kemerlerin altından geçer. Direkler, Meşrutiyetin ilanına değin vardır. Meşrutiyetten hemen sonra Şehzadebaşı Caddesi genişletilmek istenince kemerler, direkler yıkılmış caddeye de tramvay hattı döşenmiştir.

*Öteki adı kestane fişeği olan ayrıca fişeğinin burada alınca son hızla ve büyük bir taraka ile sağa, sola, yukarıya, aşağıya sıçramasına dayanılarak bir benzetme yapılıyor. Benzetme bizim değil, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ındır. Bunu Recaizade anlatsaydı Comme c'est dégoÛtant! (Ne iğrenç) derdi.

Ama biz daha oralara uzanmayalım. Yalnız 1870'de takılıp kalmayarak 1884 yılına doğru kayalım biraz. Ahmet Rasim o yıl, körpelik yıllarını yaşamaya başladığından ve ilk hovardalık dersini de Şehzadebaşı'ndaki bir berberden aldığından elbet bize bir şeyler anlatmak isteyecektir. Ama biz onun sadece aşk alışverişi için söylediklerine kulak kabartalım:

"Öyle tavır alınacak ki, 'yanıyorum' anlamı sezdirilmek istenilirse karşı karşıya gelince göğüs sanki körük gibi işleyip gözler kapanıp açılacak ve içine karbondioksid karışmış olan sıcak hava dudakların bir kere açılması ile hoh! diye dışarıya çıkacak. Eğer amaç berceste bir dize ise, isimsiz kartvizit kağıdı üzerine, sözgelişi:"Yandım ateşlere ey meh, seni gördüm göreli" gibi birşey yazılıp, arabalar karşılaşınca atılacak. Böyle olmayıp da 'Seni vefasız, seni yalancı!' denmek isteniyorsa, gözler yarı süzülme hareketiyle birlikte kelle sallanacak. Yok, bu da yersiz düşüp de 'Sana birşey söyleyeceğim' hitabı düşünülüyorsa, sağ elin işaret parmağı dudaklara dokunur dokunmaz iki, üç kez hareket edecek. Olur a! Bunu yapanın düşüncesi böyle değildir de, biz böyle anlamışızdır.

Sana ey canımın canı efendim
Kırıldım, küstüm, incindim, gücendim.
Benim nev-rüste-i bağ-ı bülendim*
Kırıldım, küstüm, incindim, gücendim.

şarkısının mazmunu sarf edilecek. Bundan kolayı yok! Baş hafif bir devir yaparak öte tarafa çevrilip öbür tarafta bulunan gözün kuyruğuyle bakılacak, bu da haritada var. 'Teşekkür ederim' bandırası çekilecek, ya el fese kadar gidip düzeltme bahanesiyle 'pat' çakılacak ya da Mahmutpaşa kahvecilerinin bağırdıkları 'Kesme!' cinsinden bir boyun bükümtüsü gösterilecek. Gönül alemi bu, neler olmaz neler olmaz!

İşin içinde: 'Geleyim mi, gelmeyeyim mi?' de vardır. Bunun için de, ilkin sol göz kırpılacak. 'Anlaşıldı mı, ne dersin?' gibi-

* Benim yücelik bağırnın yeni bitmiş, yetişmiş fidanı.

lerden, kafa silkinti suretiyle sallanacak. 'Sana hasret kaldım' yerine, avuç koklanacak. 'Kıskanıyorum' anlamına, mendil ısırılacak. 'Bayıldım efendim, bu ne zerafet, bu ne letafet!' nüktesini sarf etmek için, birdenbire, arabanın arkasına yaslanılacak. 'Aman, göremedim eyvah, kaçırdım!' işaretini vermek için bile, memelere kadar pencerelerden sarkıp bakılacak. Ne yapalım? İnsan 'alâka'dan* usanmaz imiş. Birini bırakıp, ötesine gönül verirmiş: Eskisi görülünce, alay ile gülünecek; tazesine, pek yenisine rastlanınca gülümsemek koşuluyla öne doğru ağır, ama pek ağır eğilme hareketi yapılacak.

Yayaları sormayın. Onlar pastıra, çimdik, el atma, omuz vurma, mendil kapma, şemsiye çekme, yolu kapama, yüz kızartma, 'Elmasım, iki gözüm, ah canım! sen benim olsan, ben senin olsam, ne de şık, varda, destur!' gibi söz atmalarla vakit geçirirler. Bir eğlence, bir eğlence ki tarif kabul etmez."

Nedir, biraz sonra ramazan topu patlayınca Direklerarası'nı dolduran kalabalık, evlerine dağılacak, iftardan sonra da daha önce peylenilen tiyatro, karagöz ya da başka bir eğlenceye koşulacaktır. Onun için Direklerarası'ndaki kalabalığın bir bölüğünü de iftardan sonra gelinecek yeri kestirmeye çalışanlar oluşturur. Nedir, piyasacılardan bir bölüğü de çok uzak yerlerden gelmiş kişilerdir. Bunlar Şehzadebaşı'nda ramazan dolayısıyle geçici olarak lokanta haline getirilen kahvelerde oruç bozup karınlarını doyururlar. Gece eğlencelerine katıldıktan sonra da Köprü'ye, vapura dönerler. Boğaz'a gidecekler 11 numaralı vapura kurulurlar. Bu yüzden bütün yıl çay, kahve tepsisi, nargile şişesi, bezik çuhası ve tavla tahtasından başka bir şey görmeyen kıraathane masaları top zamanı yaklaşınca beyaz örtüler altına girerler. Örtülerin üstünde de pırıl pırıl sofra takımları yer alır.

İftardan sonra tiyatro, kukla ya da fonograf'a** gitmek istemeyenler kahvelerdeki köşelerini kaptırmamak için bastonlarını yakaladıkları gibi soluğu oralarda alırlar. Hüseyin Rahmi

* Gönül ilişiği

** Büyük borulu gramofon, gramofonun ilk biçimi. Burada gramofon çalınan yer anlamına. Direklerarası'ndaki fonografların sayısı üçtür.

Son Arzu adlı romanında Direklerarası'ndaki çay, kahve tiryakilerini anlatmaya büyük bir önem verir. Yersel özellikleri dile getirmekte büyük bir ustalık gösteren Gürpınar'ın anlatıları elbet bu kahveler kitabında yerini alacaktır:

"Her bir dizini çaycı dükkanının iki kenarına uzatmak üzere tam peyke açısına bağdaş kurarlar. Tabakada öteden beri alışılmış tütün, sağ cepte sergiden alınan tütün, solda da kokulu bohça... Cigaranın biri elde, ikincisi önde, üçüncüsü kulak arkasında...

Kahvenin biri bitmeden öteki ısmarlanır.

Öyle nargile düşkünleri vardır ki marpucu ağzından hiç çıkarmamak için üçte bir dudakla konuşurlar.

Midelerin dolgunluğuna karşın konuşmaların çoğu yine yemek üzerinedir. Kimi Divanyolu'ndaki tatlıcının baklavasını, kimi revanisini, kimi bilmem hangi muhallebicinin ekmek kadayıfını, tavukgöğsünü ballandıra ballandıra över. Dopdolu midelerı böylece uyarmaya uğraşırlar. Çünkü birkaç saat sonra sahur var...

Sindirim başlayınca ateş basar. Harup (keçiboynuzu), nar, portakal şerbetleri bu iç ateşini söndürmek için büyük bir istekle beklenir. Nihayet kuşaklığında dizili birkaç bardak, elinde ağzına lif tıkalı açık yeşil, yakut renginde, kırmızı, ya da kehribar sarısı şerbetle dolu şişesiyle, kazınmış kafalı, küçücük fesli Arnavut çıkagelir. Öbür elinde çift bardağı birbirine şıkır şıkır bir çeşit vezinle vurunca her yandan:

- Doldur Arnavut...

sesleri işitilir. Ramazan şerbetçisi de doldurur, sunar... Doldurur, sunar... Sunar... Sunar... Güzel kokulu, tatlı, mayhoş, buz gibi koca bir bardak on paraya!

Mideler biraz serinler. Ama şişkinlik artar. Uzun sakallı, kirlilikten çalı süpürgesine dönmüş, abalı, arakiyeli bir dilencinin gür sesi birdenbire kulağınızın içinde arayıcı fişeği gürültüsü ve 'Ya Dost' nidasıyla patlar... Biraz kendinizi yitirip yine bulursunuz. Bağırışlarını zorla kulağınıza dolduran bu ilahiciye biraz tutulursunuz. Ne var, bu rahatsızlığın baştan savunulmasının yolu on paradır. Dede, birkaç elden mangır toplar, dışarı fırlar.

Bu adam, sesinin çirkinliğiyle geçinmek yolunu bulmuştur.

Dilenci çıkar. Şamfıstıkçı girer. O çekilir, mandalinacı, tuzlu badem-fındıkçı ortaya çıkar... Simitçiler, pastacılar vb. satıcılar hiç ardı arkası kesilmez. Mideleri zayıf olanlar birkaç nöbet karbonat yutarlar. Bu satıcıları boş çevirmezler..."

Baharda ve yazın kahveciler kahvenin önüne, iki direk (sütun) arasına iskemleler dizer. Kahveye de ortada bırakılan açıklıktan girilir. Ramazanlarda kahvenin ışıkları çoğaltılır ve kahvenin önünde oturanlar Halit Fahri'ye göre bir tiyatronun alt locasına kurulmuş izlenimini verirler. Bunlar eğlencelerin başlama saatlerine değin hiç durmadan önlerinden geçenleri seyrederler. "Eh seyretsinler, keyif onların" der Halit Fahri.

Buradaki kahvelerin önünden geçerken, günün herhangi bir saatinde içerden bir ut sesinin yükseldiği de işitilir. Bunu ya kahvecinin kendisi ya da müşterilerden biri tıngırdatır. Asma kahvenin duvarında her vakit çalıcısını bekleyen bir ut asılı durur. Çaycıların arasına sıkışmış bir iki berber dükkanının duvarında da böyle torba içinde asılı duran utlar vardır. Kimilerinde küçük bir masa üzerinde bir de keman kutusu.

Berber dükkanlarına da kamışlı, boncuklu, renk renk perdeler aralanılarak gerilir. Mahmut Yesari'nin demesine göre tavanlarında da flurya, iskete, kanarya kafesleri asılı olur. Çayhanelerin, berberlerin gediklileri de vardır. Kahvenin ya da berber dükkanının önünde oturanlar ise gelip geçen kadınlara açıktan açığa laf atmış olmamak için, karşıdan karşıya sözde birbirlerine harfendazlık ederler.

Hâlâ 1884 yılında olduğumuza göre bir de iftardan sonra Vezneciler'e uzanıp Komiki Şehir Abdi'yi (Abdürrezzak) *Balıkçı Abdi* oyununda görebiliriz. Abdürrezzak bu yıl tiyatrosuna *Gülünçhane* adını vermiştir. Oysa, bir yıl önce arkadaşları Nurettin, Sıvacıyan, Salip, Mukbil, Baba Mustafa Osep ile zaman zaman *Osmanlı Tiyatrosu* sahnesinde görünmüştür.

1884 ramazanında Küçük İsmail ile Hamdi Efendi de *Temaşahane-i Osmani* topluluğunu kurup Şehzadebaşı'na kurulmuş *Ayyar Hamza*'yı oynuyorlar. Eğer Ahmet Rasim'i görmek isterseniz oraya gidebiliriz. O, bu akşam orada Peruz Hanım'ı din-

lemekte ve seyretmektedir. Peruz Hanım'ı onun, Galata'daki *Avrupa Tiyatrosu*'ndan tanıdığını söylemiştik. Peruz'un kaşı, gözü, ağzı, burnu, tavrı, hali, göz süzüşü, nağmeleri, davudi sesi pek gönül paralayıcıdır. Peruz için:

- Çok kimsenin katili olmuş, çok gencin canını yakmış bir kalıpedir derlerse de Ahmet Rasîm buna kulak asmaz. Ne var, bir gün *Avrupa Tiyatrosu*'nda iken Galata'lı hacamatçılardan Bıçakçı Petri'nin onun uğruna bir adamı doğradığını kendi gözleriyle görünce ayakları suya erer. Ama Peruz Hanım kendisine çamur atanlara kulak asmadan, bu akşam yine sahneye çıkacak ve fıkırdağının en güzeliyle bize niçin "Bıldırcın" diye anıldığını çaktırmak üzere rast makamındaki kantosunu okuyacaktır:

Gördünüz mü benim
Cılı bılı cılı bılı cılı bılı cılı bılı
Cılı bıldırcını mı?
Uçtu elimden
Cılı bılı cılı bılı cılı bılı cılı bılı
Aman düşmesin avcu elinde.
Gördünüz mü söyleyiniz
Cılı bılı bıldırcını?
Cılı bılı cılı bılı
Bıldırcınlamışlar mı?
Cılı bılı cılı bılı
Bıldırcınlatmışlar mı?
Cılı bılı cılı bılı

Bir başka akşam olsaydı Ahmet Rasim'i Abdi'nin tiyatrosunda da bulabilirdik. Çünkü Ahmet Rasim'e göre tuhaflıkta "Udhuk Perdazı Şehir"* Abdi'nin üstüne yoktur. Abdi sadece tuhaf değil tuhafların da Abdi'sidir. Hele saraka etmek yolunda gösterdiği raconlar öyle taklit edilecek türden değildir. Bunu Abdi'nin kendisi de bildiği ve kendisini Kel Hasan'dan üstün tuttuğu için bir ozana şu ikiliği söyletmek kurnazlığını da göstermiştir:

*Ünlü komik.

Hasan'ın pek güzel değil oyunu
Abdi'nindir ben onu neyleyim?

Abdi'nin bir adı Memiş, bir adı Gamsız, bir adı İbiş, bir adı Baba, bir adı Maçula,* bir adı Kelebek'tir. Sahneye çıkarken başına uzun kalıpsız bir fes, sırtına bir ceket, bir pardesü bozması geçirir. Kimi zaman da kolları kopuk, haydari kırması bir sako giyer. Belinde şal kuşak, bacağında sıkma dizlik, yarım şalvara benzer paçası bol, üst tarafı dar bir pantalon, ayağında da potin ya da yarım kundura vardır.

Ahmet Rasim onu şöyle anlatır:

"Şehir uşağı, oldukça kurnaz, ustura gibi kayış tutar, dilbaz, şakrak olduğundan başka yüzündeki güldürücü garipliği ta göbeğine değin indirmiş, endamı iri, beyni soytarı, gözleri kapkara, kellesi Kudret'ten traşlı, oldukça mahalle terbiyesi görmüş, zuhuri artığı, ortaoyunu kırıntısı, kendisi tuhaflığına kendi güler, ama oldukça dilber, çınar irisi, yarma, baldudak, kestane suyunda haşlanmış istakoz enseli, eski hovarda, olan biteni çakar, hoşmeşrep, vakte, zamana göre öykü düşürür, fıkra söyler, cinas ve mazmuna can atar."

Ahmet Rasim uzun yıllar onunla dostluk yapmak üzere hazırlanmaktadır. Abdi bu dostluğa ilkin büyük kucaklar açarsa da sonradan Ahmet Rasim'in *Malumat* gazetesinde kendi için yazdıklarına bozulacaktır. Ahmet Rasim de, Abdi ile arasını düzeltmek için şu gazeli döktürmek gereğini duyar:

Giriniz Abdi ile bendenizin aresine
Bakınız derdimizin yalvarırız çaresine
O benim şiveme, etvar-i makalatıma deng**
Ben anın ah ederim gözlerinin karesine
Yine mahzun ve mükedder, yine mehcur-i neşat***
Kim ilişmiş acaba ol ciğerim paresine

* İsimle çalışan ağırlık kaldırma makası. Maçuna da denir.
** Hayran, şaşkın.
*** Neşesiz neşeden yoksun.

Bana kızmış da o nazlı, gidip ağyara demiş
Gözünün yaşlarıdır gayri deva yaresine

Direklerarası'ndaki tiyatrolar sadece bunlar da değildir. Arif Efendi'nin *Lubiyat-ı Osmani*'si, Sezai'nin *Tebessümhane-i Osmani*'si, Mınakyan'ın *Osmanlı Dram Kumpanyası,* Ali Rıza Efendi'nin *Meserrethane-i Osmani*'si de her akşam bir sürü insanı gülücüklere ve hıçkırıklara boğar. Ama en çok seyredilenler Mınakyan, Abdi ve Kel Hasan Efendi'dir. Yaşamlarını en çok sürdürenler de bunlardır.

Kel Hasan Efendi'nin *Hayalhane-i Osmani* adlı tiyatrosunun önündeki akortsuz bir mızıka, geceyi beklemeden İzmir ve Cezayir marşlarını ya da valse benzer bir şeyler çalar. Kapının önünde yaz kış sırtından kürklü paltosunu çıkarmayan Otello Kâmil oturur. Kâmil Efendi burada bile Kel Hasan'a çeviri romanlardan oyunlar uyarlamayı düşünür. Üç, dört sayfalık oyunlardır bunlar. Sayfaların üstünde sık sık "İbiş gelir, o işini bilir" sözüne rastlanır. İbiş, Kel Hasan'ın ta kendisidir. İbiş'in sahnede ne döktüreceği oyunda belirtilmemiş olduğu halde bunlar sansürden kolayca geçer. Sansürcünün Hasan Efendi'ye güveni tam olduğu gibi, tuluata da düşkünlüğü vardır.

Tiyatro kapısının yanında iki tahta ayak üstüne tutturulmuş, resimli, suluboya bir ilan da görünür. Oyun üzerine bilgiyi oradan öğrenebiliriz. Yalnız Kel Hasan Efendi'yi seyretmek için en azdan on yıl beklememiz gerekir, çünkü o 1884 yılında 10 yaşındadır. Ama bu arada, kulağınızı yaklaştırın da size bir sır verelim:

Kel Hasan'ın burnu hemen hemen yok gibidir.

Bir gün Şehzadebaşı'nda bir dilenciye sadaka verirken dilence ona şöyle diyecektir:

- Tanrı gözlerinize güç, sağlık versin.
- O neden o?
- Gözleriniz gücünü yitirirse gözlük takamazsınız da...

Kel Hasan'ın burunsuzluğunu salıncaktayken yüzüstü düşmesine bağlarlar. Kimileri de Galata'daki tiyatroda Abdürrezzak'a yamaklık ederken ustasının bir gün kızıp kendisini sahne-

den aşağı fırlattığını, yere çarpan suratın da bu biçimi aldığını söylerler. Kimileri ise bunun sonradan olma değil, anadan doğma olduğunda direnirler.

Oyunları içinde *Horozlu Düğün, Bir Kadının İntikam, Rüyada Taaşşuk, Kırmızı Kedi Meyhanesi, Gözlemeci* ve *Aşıklar* pek tutulur. Böyle gecelerde Kadıköy yakasının konukları bile sökün eder. Gelenlerin topuyla da içli dışlıdır. Kalburüstü paşalardan birinin kayınvaldesi, hanımı, baldızı buyur etti mi hemen bilet gişesinden fırlayıp koltuğuna girer, onu locasına götürür. Karşılarındaki iskemleye ilişip, kalıp cigarasını sunarak daha oracıkta komikliğini gösterir. Onlar da:

- İlahi ölme sen emi Hasan Efendiciğim

sözleriyle gönlünü alırlar.

Sermet Muhtar Alus'un demesine göre Kel Hasan şanoya boş gaz tenekesini paldır küldür yuvarlayarak çıkar. Kalantor konuklar varsa dazlak kafasını onlara uzatıp: "Koklayın safra bastırır" der. Otururken ve ayak ayak üstüne atarken terliğini yanındakinin yüzüne fırlatır. Kahve fincanına tükürüp eteği ile siler. Çiftlik sahibi dayıyı pehlivan peşrevleriyle karşılayıp bir punduna getirerek sırtına biner. Frenk "çorbacı" ile kuşdili, kutudili, kepçe diline girişip: "Koman sava?* Ne haber sütçü Sava? Tre biyen,** Tarabya'da burnumu yiyen?" türünden sözler yapıştırır.

Şanodaki kılığı da tam İbişvaridir:

Başında upuzun fes, un çuvalına batmış gibi galibardiye boyalı yanaklar, eski eskizi andıran kara ve kapkalın kaşlar, kara pos bıyıklar, üstünde yamalı basmadan hırkayla don, belinde al kuşak, bir elinde bir gaz tenekesi, öbüründe sarıklı süpürge.

Ne ki, bunlar gençliğindeki küllü çöreklerdir. Zamanla bunları bırakmış, makyajını azaltmış, boru gibi fesini küçük bir takke ile değiştirmiş, ekli püklü hırkasının yerine daracık ceket ve altına kısacık pantalon giymeye başlamış, gaz tenekesi ile süpürge sopasını da atmıştır.

* Comment ça var?

** Très bien.

O vakitler afiş diye bir şey olmadığı için öbür tiyatroların önünde de Kel Hasan'ınkilere benzer ilanlara rastlanır. Bu ilanlarda tiyatronun kimin yönetiminde olduğu, öteki yazılardaki harflerden daha irileriyle yazılır. Bu yazıların boyası da değişiktir. Yazıların aralarını Peruz, Şamram, Amelya ya da daha başka kantocu kızların resimleri de süsler.

Kapıların önünde çığırtkanlar da, ellerinde çıngıraklar, ilanlarda, kartelalarda yazılı bilgiyi halka duyurmak için sesleri çıktığınca bağırırlar. Bunların ve çıngırağın sesi kimi zaman davulla zurnanın sesini de bastırır.

Bu tiyatroların bir özelliği de oyun sırasında seyircilerin cigara içmesine ses çıkarılmamasıdır. Özellikle *Osmanlı Tiyatrosu, Handahane* ve *Gülünçhane*'de halk fosur fosur cigara içer. Ne ki, Ahmet Rasim, Abdi'nin de cigara tiryakisi olduğunu yazar.

1901'de buraların en çok lafı edilen topluluğu da Komik Şevki Efendi'nin *Eğlence-i Osmani*'sidir. Komik Şevki, Vezneciler'deki Letafet Apartmanı'nın (Türkiye'deki ilk apartıman budur) karşısına düşen Rum şekercinin sırasındaki bir binada oynar. Şekerci de şekercidir hani. Halit Fahri orada satılan İsviçre bisküvilerinin ağzımıza layık olduğunu söyler. Hele bisküvilerin içinde ceviz biçiminde olanı vardır ki Halit Fahri'nin pek hoşuna gider. Ortasından tuttu mu hiç bozulmadan ikiye bölünür.

Halit Fahri 1904 yıllarında Rum şekercinin üst yakasındaki meydancıkta (Kuyucu Murat Paşa külliyesinin meydancığında) çadır içinde balmumundan makineli insanlar gösterildiğini de yazar. Bir başka çadırda da ayna yansımasından yararlanılarak sergilenen bir Kesikbaş vardır. Siyah bir perdenin önünde görünen Kesikbaş, bir Rum kızından başkası değildir. Gelenleri "Hos gelmissiniz" diye karşılar.

Direklerarası'nda ortaoyunları da hiç eksik olmaz. Kavuklu Hamdi'nin "Zuhuri Kolu" Camcı Ali Camii'ne bitişik arsada oynar. Meşrutiyet'in ilanından birkaç yıl önce de aynı arsada bir çadır içinde, ilk sinematograf (sinema) oynatılmıştır. O zaman elektrik olmadığı, lüks lambasının söndürülüp yeniden ya-

kılması da çok zaman aldığı için, lamba siyah astar döşenmiş bir küfeye konulup çıkarılır.

Bu arsada zaman zaman pehlivan güreşleri de yapılır, at cambazları, hokkabazlar, palyaçolar hünerlerini gösterirler.

Ahmet Rasim, *Fevziye Kıraathanesi* karşısında Zurnacı Yakomi yönetimindeki bir eğlence yerinden de söz eder. Burada zurna, çifte nakkare* çalınır, maniler yakılır, şarkılar okunur, köçek oyunları oynanır. Şarkılar içinde:

Bursalı, Bursalı
Bana gel Bursalı

şarkısı pek tutulur. Ama çeyrekler atılmazsa hiçbir şey olmaz.

Burada zurnayı Yakomi'nin kendisi çalar. Yakomi'nin gümüş bir zurnası vardır. Bir paşa armağanı. Ama zurnanın sadece çemberleri gümüştür. Eskiden deliklerinde de gümüş anahtarlar vardır, ama Yakomi onları çoktan Bedesten'de okutmuştur. Refi Cevad Ulunay onun için "Bir garıp çingene" der.

Böyle bir eğlence yerinden Hüseyin Rahmi de söz açar. Şehzade Camii'nin bitişiğindeki mezarlığın ötesinde yıkıntılar içinde kurulmuş, içi al, üstü tirşe, çifte direkli bir çadırdır burası. Çadırın içinde fışkıran zilli maşa, darbuka ve klarnet sesleri gecenin ıslak havası içinde burgulana burgulana helezonlar yapar. Çadırın tavanından renkli kağıtlardan örülmüş zincirler sarkmaktadır. Gürpınar'ın demesine göre zincirlerin ortasında yanan, etrafı billur avize biçimleriyle süslenmiş iri lambanın altında omuzdan ilikli, yârdan ayrıldım mintanlı, camadanlı bir çift genç tulumbacı oynamaktadır. Oyuncular klarnetin kıvrak ezgilerine, zilli maşa ve darbukanın hızlı vuruşlarına ayak uydurarak karşı karşıya öyle sekmekte, öyle kıvırmaktadırlar ki etraftan alkışlar, bağrışlar yağar. Herkesten daha çok aşka gelen klarnetçi ise ara sıra düdüğünü havaya kaldırarak kulakları yırtacak kadar keskin, acı, tek ve tiz perdeden çığlıklar koparır.

Tiyatrolarda ya Kemani Memduh ve arkadaşları ya da Kemani Tatyos ve arkadaşları çalar. Boğos, Ahmet Bey, Udi Se-

* Küçük davul.

lim, Kemani Memduh'la çalışır. Tanburi Yuvakim ise Tatyos'tan ayrılmaz. Hanende Karakaş ile Kanuni Şemsi ise her ikisini kollar.

Ama biz yine, biraz daha gerilere dönelim. Daha doğrusu, 1886 yılına son bir göz atalım.

Ondan önce de Salâl Birsel'e söz tanıyalım ki o da darbuka mı patlatacak, köçek mi kıvırtacak ne istiyorsa bir an önce açığa vursun. Bizim ayağımıza da köstek olmasın:

İsterse darbuka gelsin önden
İster keman çıksın ortaya
Üşüşsünler üşüşsünler
Odaya dolsunlar evveli

Ut atılsın bir türkü çağırsın
Tambur kıpırdasın yerinde
Tımbırdasınlar tımbırdasınlar
Pencereyi titretsinler pencereyi

Zıvanadan çıksın derken her biri
Ötsün zurna alabildiğine
Davul gümbürdesin dümbelek dümbürdesin
Bir köçekçe başlasın sevda yerine

Çaycı Hacı Reşit

Direklerarası'nda, kıraathaneler arasına sıkışmış küçük çaycılar da oldukça müşteri toplar. Hele Çaycı Hacı Reşit'in çayevi bütün edebiyatçıları bağrında barındırır. Şinasi 1870 aralığında Kemeraltı Sokağı'na taşındığında Beyazıt Meydanı'na onur göstermemişse buraya gösterir.

Ferah Tiyatrosu'nun karşısında *Mehmet Efendi Kıraathanesi*'nden birkaç dükkan üsttedir. Ahmet Rasim: "Edebiyat-ı Cedidecileri bilmem ama İstanbul'daki şuarayı kadimeden,* zümre-i mutavassıtinden** buraya uğramadık bir tane bile yoktu. Taşraya gidenlerden mektup yollayanlar da az değildi." der. Nedir, Cenap Şahabettin'in "Ramazan Geceleri" adlı bir yazısından Cenap'ın da oraya -hiç değilse delikanlılığında- çokça geldiği çıkarılabilir.

Hacı Reşit'in dükkanında post kuran ortayolcular arasında Muallim Naci başı çeker. Muallim Naci yazılarını bile orada yazar. *Külhani Edipler* yazarı Fazlı Necip'e yazdığı tiyatro mektuplarını da burada çiziştirmiştir diyecektir Tanpınar. Muallim Naci: "Şârib -ü-leyli ve-n-nehâr oldum"*** diye şiirler söylediği halde öteki harabatiler gibi içkiye düşkün değildir. Hiç içmediği zamanlar bile olur. Kimi zaman lokantalarda yemek arasında bir iki bira ile yetinir. Kimi zaman da Yemiş İske-

* Eski ozanlar.

** Mutavassıtlar diye anılan harabati ozanlar. Bugün olsaydı "ortayolcular" ya da "futbolcular" derdik. Eski şairlerle Edebiyatı Cedide'ciler arasında kalanlar.

*** "Gece gündüz içki içtim" anlamına.

lesi'ndeki Yüksek Meyhane'de elli dirhemlik rakı ile yükünü aldığına inanır.

Naci'nin hoş şeylere karşı özel bir eğilimi vardır. Ufak bir nükte, tuhaf bir olay onu dakikalarca güldürür. Deli Celal'i gördüğü vakit de koyverir makaraları. "Osmanlı ozanları içinde iki ünlü deli vardır. Biri Deli Birader ise, ötekisi de düşedönük Celal'dir" der.

Naci vefalı, hukuktanır, dürüst, yürekli, hayırsever, gönlü büyük bir kişidir. Oldukça da yoksuldur. Yoksulluğu Ahmet Mithat'a damat olduktan sonra biraz ılınır. Ahmet Rasim onun deve tüyü bir paltoyu yıllarca sırtından çıkarmadığını görmüştür. Muallim Naci şiirde oldukça yeteneklidir. Ama batı edebiyatına düşmandır. Yeni bir edebiyat havası estirmek isteyen Recaizade'ye ise bütün bütüne atmacadır.

Muallim Efendi'nin bir de gölgesi vardır: Şeyh Vasfi. Naci'ye çok bağlıdır. Naci'nin düşmanlarına Naci'den çok kızar. Muallim de ona bağlıdır. Basımevinde yanından ayırmaz. Nereye gitse zembil gibi yanında taşır.

Şeyh Vasfi orta boylu, tıknazdır. Esmer bir yüzü, kestane karası gözleri, yeni yetmelerden biraz çok sakal ve bıyığı vardır. Sırtında cübbe, ayağında mest bulunur. Sarığı oldukça beyazdır. Fesi de kulaklardadır. Yürüyüşü yuvarlanmaya bırakılmış bir topa benzer. Şeyh Vasfi de Muallim Naci gibi her şeye güler. Bir gün eski Ayan başkanlarından Nasuhzade Mustafa Asım Efendi'nin yüz kuruş alacağını vermeyen kişi için: "O bize yüzü vermiyorsa, biz de ona yüz vermeyiz" demesi üzerine Şeyh Vasfi katıla katıla gülünce, olayın geçtiği *Mürüvvet* gazetesinde Şeyh Vasfi'yi ilk kez görmüş olan İbnülemin Mahmut Kemal buna adamakıllı şaşırır. Nedir, daha sonraki yıllarda Şeyh Vasfi kendisine sevgi ve saygı göstermeye başlayınca İbnülemin onun "zarif sözler söyleyen terbiyeli bir insan" olduğu kanısına varacaktır. Şeyh Vasfi, Farsçayı oldukça iyi bilir. Ama çokları ona bilisiz gözüyle bakar.

Deli Celal onun için şunu söylemiştir:

Şeyh Vasfi gibi bir cahili takdir eyler,
Bu kadar ilmü faziletle Muallim Naci.

Bir edibi bir edepsizle görünce hemdem,
Bütün erbabı edep, olmalıdır davacı.

Hacı Reşit'in gedikli müşterilerinden biri de Hoca Hayret Efendi'dir. Gözleri görmeyecek kadar bozuk olan Hayret Efendi için Cenap Şahabettin "Yarasa kadar ışıktan korkar" der. Hayret Efendi oldukça sıskadır. Alnı kırış kırış, bıyık ve sakalı seyrektir. Çöpten bir ensesi, kepçe gibi kulakları vardır. İlk karşılaştığınız zaman onu hım hım sanırsınız ama sonradan inatçı bir nezlenin tutsağı olduğunu anlarsınız. Sırtında kirli bir cübbe, başında kalıpsız fes üzerine geçirdiği düzensiz bir sarık bulunur.

Hoca Hayret Efendi düşüncelerine karşı çıkanlara hiç katlanamaz. Arap ve Türk edebiyatı üzerine bilgisi çok geniş olmakla birlikte boyuna kendi bilgisinden söz ettiği ve kendini övdüğü için çevresindekileri sıkar.

Bir gün İbnülemin Mahmut Kemal'in evinde Hayret Efendi:

- Bir camide Mir'at okutmak niyetindeyim, deyince İbnülemin kendisini hoş etmek için:

- Öyle bir şey yaparsanız, biz cami kapısında oturur uzaktan yararlanmak cüretini gösteririz, der. Ama Hoca Hayret bunu ters bir sözle karşılar:

- Kemal Bey, benim dersimde sizler değil, sizlerin hocalarınız bile bulunamaz.

Bir gün Hersekli Arif Hikmet'in evinde de böbürlenmeye kalkışınca Hersekli onu şöyle haşlar:

- Canım Hayret Efendi, neye kibirleniyorsun? Bilgiliyim dersen, senden daha büyük bilginler var. Para babasıyım dersen, ayağında çorabın yok. Güzelim dersen, senin gibi heriflerin yüzüne ancak sadaka olarak bakarlar. Aman efendim, insaf et. Bu denli kırıcı kibre ne gerek var?

Nedir, Hoca Hayret'in önemli, dikkate değer düşünceleri de vardır. *Hacı Reşit'in Çayevi*'nde söylenen "Kitaba bakarak karşılık vermek, kabak bağlayıp yüzmek gibidir" sözü onundur. Bir gün laf, kadından ve edebiyattan açıldığı vakit de:

- Fuhuş güzel söz söylemeye engel değildir, demiştir. Hayret

Efendi şiir de yazar. Ama bunlar dişe gelir şeyler değildir. İbnülemin onun şiir yazmak için ilkin uyakları ve vezni seçtiğini de söyler.

Buraya gelenlerden biri de Muallim Feyzi Efendi'dir. Robert Kolej'de öğretmen olarak çalışırken Amerikalıların İslamlığı kötüleyen kitapları kendisine çevirtmek istemeleri üzerine oradan ayrılacak kadar dinine ve yurduna bağlı bir kişidir. Daha sonraları, 33 yıl süre ile Galatasaray Lisesi'nde Farsça okutan Muallim Feyzi Efendi'nin gözü, burnu, ağzı, esmer mi esmer yüzü tam bir İranlıyı andırır. Konuşması da Azerbaycan ağzına çalar. Ahmet Rasim onun şiirlerinin bile Azerbaycan ağzıyla yazıldığını söyler.

Muallim Naci 1883-1885 yıllarında *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin edebiyat bölümünü yönetirken o da orada "Süruş" takma adıyla yazar. Sevmediği tek kişi ozan Kâzım Paşa'dır. Çünkü Kâzım Paşa bir mersiyesinde ondan:

Düştü Hüseyn atından Sahra-i Kerbelâ'ya
Cibril haber ver Sultan'ı Enbiya'ya

ikiliğini yürütmüştür.

Muallim Feyzi, bilgisine güvenilir bir ozandır. Daha sonraki yıllarda -1900'lerde diyelim- Neyzen Tevfik ilk gazellerini yazmaya başlayınca onun öğütlerinden yararlanmak isteyecektir. Nedir, Feyzi Efendi her defasında kalemi eline alacak ve hiç kusuru olmayan, daha doğru bir deyişle, Feyzi Efendi'nin kendi yazdıklarını kat kat aşan bu şiirleri düzeltmeye kalkışacak ve Neyzen'i adamakıllı kızdıracaktır. Neyzen böyle günlerden birinde yine:

- Dün akşam doğdu, diyerek Feyzi Efendi'ye bir gazel sunar. Feyzi Efendi, alıştığı üzere kaleme sarılıp, şiiri düzeltmeye başlar. Bir aralık Neyzen atılır:

- Aman hocam dur. Bu benim değil Fuzuli'nin. Yanlışlıkla onu vermişim. İşte benimki.

Ama biz yine ilerilere gittik sanırım. Oysa yine eski yıllara, hiç değilse beş, on yıl geriye tomistan edip *Çaycı Reşit'in Çayevi*'nde unuttuğumuz Andelip'i anlatmalıyız. Bakın o da kaşlarını çatmış oturuyor. İşte şimdi gözlerini de döndürmeye baş-

ladı. Bu bize kızdığı için değil, biraz sonra şiir okuyacağı içindir. Bu yüzden bir yandan da pürüzlü, çatlağa yakın sesini akort etmeye çalışmaktadır. Ama şaşırmayın, şiiri okurken bir ara duracak, hüngür hüngür ağlamaya da başlayacaktır. Ona göre, neşe ile üzünç arasındaki yol çok kısadır.

Andelip başlıbaşına bir tiptir. Çalı gibi birbiri içine girmiş siyah saçları kafasına bir papak geçirmiş izlenimi verir. Tozlu, lekeli, yağlı, çamurlu ve kalıpsız bir fes kimi zaman kafasında büzülmüş gibi durur, kimi zaman da enli kaşlarının üstüne kadar düşer. Ahmet Rasim onun ablak bir yüzü, pos bıyıkları, aşağıdan yukarı fırlak bir sakalı olduğunu da yazar. Gözleri ve kulakları büyük, burnu etli, burun delikleri ise kabarıktır.

Asıl adı Mehmet Esat olan, bir ara Faik takma adını da kullanan Andelip harabati ozanların içinde içkiye en düşkün olanıdır. Babıali'de *Meserret Kahvesi* karşısında sucu Yorgi'nin dükkanı üstündeki odasının bir köşesi hep yarım okkalık, binlik, yüz dirhemlik dolu ve boş rakı şişeleriyle yüklüdür. Oda, mevsimine ve vaktine göre sardalye, helva, üzüm, karpuz, kavun,ciğer, piyaz, işkembe çorbası, baş, peynir, patlıcan tavası, pilaki tabak ve artıklarıyla da dolup taşar.

Ahmet Rasim'in demesine göre Andelip hafiyelerden hiç hoşlanmaz, onlarla açıkça eğlenir, kimi zaman da onları kahveden kovar. Babasını da sevmez, ama hafiye olmadığı için ona büyük bir saygı gösterir. Andelip'in bir kusuru da herkesi hafiye sanmasıdır. Kendi ayak işlerine koşan sucu Yorgi'yi bile hafiye sanır ve onun için şöyle der:

-Bu herif ya hafiye, ya da biz burada ne yapıyorsak görebildiklerini korkudan söylüyor.

Sabahları Andelip'in odasına damlayanlar da orada iki türlü sarhoşa raslar. Bunlardan bir bölüğü geceyi orada geçirenlerdir. Bunların adı "Akşamcılar"dır. İkinci bölüğe ise "Sabahçılar" denir. Bu sonuncular bir yere uğrayıp da içkinin verdiği başağrısını gidermeye paraca takatı olmayan ve Andelip'te bir iki kadeh bulunur diyenlerdir.

Ozan Müstecabizade İsmet de Andelip'le birlikte aynı odada yatıp kallar. Ama o, Andelip gibi içkiye düşkün değildir. Bu

akşam *Hacı Reşit'in Çayevi*'nde o da şiir okumaya hazırlanıyor. Doğrusu, bu akşam burada ozanlar şiir okumakta birbirleriyle yarış etmektedir. Nedir, Müstecabizade'nin okumasına okuma değil, ağlama demek daha doğrudur. Ama her ozanın kendine göre bir okuması vardır. Hoca Hayret Efendi burnundan söyler gibi, Şeyh Vasfi süt dökmüş kedi gibi -bu benzetmeler Ahmet Rasim'indir- okur. Deli Celal ise şiir okurken sesi çıktığı kadar bağırır ve Muallim Naci gibi bıyıklarını burar.

Muallim Feyzi, şiir vezninden düşecekmiş gibi acele acele okur, ama şiirin sonlarına yaklaştı mı yavaşlar. Lemeat (Parıltılar) adlı bir şiir kitabı olan Ali Ruhi ise kollarını açar, gözlerini devirir. Ali Ruhi sinirli bir adamdır. Yüzündeki Bağdat çıbanı sakalının bir bölüğünü yoketmiş ve yanağını çökertmiştir. Bir gün bir dergide armut biçiminde yayınlanmış -önemli bir olaydır bu- bir şiir görünce:

- Bunlar ozan değil manav!diyecektir. Ali Ruhi kendini çokça beğenir. Bir gazel yazdı mı onu, karşısına ilk çıkana okur, sonra da şu süzme sözü yapıştırır:

- Bunu Naci de yazamaz.

Ne yazık, Ali Ruhi bu akşam burada yoktur. Çünkü o 1890 yılında Ertuğrul gemisiyle Japonya'ya giderken hastalanmış Singapur'da kaldırıldığı hastanede 38 yaşında sıfırı tüketmiştir.

Ne var, Muallim Naci onun şiirlerini çok sever, onu her zaman över. Ahmet Rasim de onun parlak bir zekası olduğuna inanır, ama biraz üşütük olduğunu da aklından çıkarmaz.

Bu akşam burada Ahmet Mithat'ın Muallim Naci'yi gazetesinden sepetlerken unutmadığı sansürcü Ahmet Hamdi ile -Naci ona özdeyişler başbuğu gözüyle bakar- Abdülkerim Sabit -onun evi iki kez yanmış ve bütün şiirleri şükür ki kül olmuştur- vardır.

Sırada bekleyenlerden biri de Tepedelenlizade Kâmil'dir. Tepedelenlizade o kadar naziktir ki şiir okuma sırasının kendisine gelebileceği çok su götürür. Ama gelse, o, her zamanki inceliğine yaraşır bir biçimde yalvarır gibi okuyacak, kimseyi rahatsız etmeyecektir.

Sıradakiler arasında Adanalı Ziya da vardır. O da karasevda-

lı gözlerini bayılta bayılta ve hafif hafif okumasıyla, sonra da gevrek gevrek gülmesiyle tanınmıştır. Ama Adanalı Ziya gece gündüz sarhoş olduğu için onun okuyacağı şiiri sonuna değin vardırıp vardıramayacağı da düşünülebilir. Ne var 1896 yılında herkes onu ölmüş sanacağı ve Müstecabizade kendisi için bir de ağıt yazacağı için Adanalı çaktırmadan Müstecabizade'ye bakmakta ve şimdiden kıs kıs gülmektedir. Oysa o, bu ölüm haberinden sonra daha otuz altı yıl yaşayacak ve ancak 1932 yılında 75 yaşında gözlerini dünyaya yumacaktır.

Bir köşede, kahve ocağının arkasında kıs kıs gülen, biri daha vardır bu gece. O da çaycı Hacı Reşit-i Bîneva'nın* ta kendisidir. Çünkü o da ozanlık tasladığı için şiir sırasının eninde sonunda kendine ulaşacağını bilmekte ve ne kadar Arapça, Farsça sözcük varsa onların bir araya gelmesinden oluşan şiirlerini okuyacağına inanmaktadır.

Buraya gelenler ne kadar olağandışı kişilerse Hacı Reşit de o kadar olağandışıdır. Çay içen limon istedi mi Hacı kendisine hakaret edilmiş sayar. Kahvenin duvarındaki:

Çay-ı mâ hoş-güvâr ü şîrîn est
Çün lebilal-i yâr renginest**

ikiliğini okumadığınız vakit de Hazretin suratı asılır.

Hacı Reşit cılız mı cılız, bodur ela gözlü bir esmerdir. Sakalları yüzünün süzgünlüğünü bir dereceye değin örter. Geriye doğru basık, yalınkat destarlı*** fesinde her zaman şebboy, menekşe, sümbül ya da herhangi bir çiçek takılıdır. Hacı'nın kulakları da ağır işitir. Üstelik okuduğu şiirlerin anlamını da çıkaramaz. Bir gün dükkandaki ozanlardan biri Fuzuli'nin şu ünlü:

Dökme ey eşk, dideden sinemdeki o dilâre su
Kim bu denlu tutuşan o dilâre kılmaz çare su

* Bineva: Çaresiz, yoksul, nasipsiz. XV-XVI. yüzyıllarda Osmanlılarda maskeler, tulumlarla nükteli gösteriler yapan oyunculara bu ad verilir.

** Çayımız lezzetli ve tatlıdır. Çünkü sevgilinin lâl dudağı rengindedir.

*** Destar: Sarık, tülbent

ikiliğini okuyunca Hacı Reşit okuyanın yüzüne bir süre ters ters bakar, sonra şu karşılığı verir:

- Çaycı dükkanında çay bulunur, su bulunmaz.

Oysa Hacı, Fuzuli'yi çok sevdiğini, hep onun şiirlerini okuduğunu söyler. Ama herkes de Hacı'yı sever, sevdikleri için de ona her gün takılmaktan geri kalmazlar. Onu en çok koruyanlardan Muallim Naci bile onun için yazdığı dörtlükte ona "olgun rüzgar" ya da "Şairlerevinin Müdürü" diyerek inceden inceye saraka eder:

Birçayfüruş var ki fenninde ferit
Şairlerin etmekte safasın tezyit
Ol puhtei ruzigâr kimdir mi dedin
Darişşuera müdürü Elhac Reşit

Hacı Reşit-i Bîneva'ya takılanların içinde Ahmet Rasim en önde gelir. Ama Ahmet Rasim de Hacı'nın bam teline basmasını iyi bilir ha! Hacı'nın dükkanına gelenler hep *dekadanlar*'a (Edebiyat-ı Cedide'cilere) karşı kişiler olduğu için ona dekadanlık çamuru atar. Hem de bunu *Malumat* gazetesinde "Şehir Mektupları" adı altında yazdığı yazılarda yapar. Sonuç da istediği gibi olur. Sıska Hacı yazıyı okur okumaz yerinden fırlar. Fes bir yanda, kunduralar bir yandadır. Sunturlu küfürler savurarak Ahmet Rasim'i bir daha dükkanına sokmayacağını kendisini dava edeceğini ilan eder.

Dava filan laftır. Ama bir gün sabahın köründe dükkanına damlayan Ahmet Rasim'e çay vermek istemez. Daha doğrusu ilk çayı vermez. İlk çayı kendi içer, sonra da cebinden kırk para çıkarıp çekmeceye attıktan sonra bu tutumunun nedenini de açıklar:

- Bizim memlekette iki yüzlülerden siftah etmezler.

Ahmet Rasim de:

- Bizim memlekette de dinden dönenlerin elinden çay içilmez, deyip kalkacak olursa da Hacı yakasına yapışır.

- Ben ne dinden döndüm ne dekadanım. Halis muhlis Müslüman Hacı Reşit'im. Sen benim dinime dokundun, diye ağla-

maya başlar. Ahmet Rasim takılmalarının Hacı'yı ne denli üzdüğünü anlamıştır. Ertesi gün yazısında bir yalanlama yayınlayarak Hacı Reşit'in dinden dönmediğini okurlarına açıklar.

O günden sonra biri gelip de:

- Vay hacı sen dekadan olmuşsun!, dedi mi Hacı koynundan meşin cilt içinde sakladığı yalanlamayı çıkarıp gösterir. Ama bir gün Hacı yalanlamayı gösterdiği birinden şu karşılığı alır:

- Demek dinini yenilemişsin.

İş, yine Ahmet Rasim'e düşmüştür. Yeni bir yazıyle Hacı'nı hiç bir zaman *dekadan** olmadığını, olmasına da olanak bulunmadığını okurlarına bir kez daha yanayakıla anlatır.

Ahmet Rasim'in burada takıldığı kişilerden biri de Baba Yaver'dir. Baba Yaver boğazı büyük, obur bir kişi olduğu için yazarımız ona "Baba Yaver-i şikemperver"** adını takmıştır. Baba Yaver bir oturuşta dört adet kuzu kafası, on kâse (ayak sayısı: kırk) terbiyeli paça, bir iki kayıktabağı makarna, bir iki kayıktabağı irmik helvası, 15 portakal ve mandalina yer. 24 bardak kayısı hoşafı, bir o kadar da limonata içer. İştah için de tabak tabak turşu, fasulye piyazı, marul salatası ve tarator atıştırır. Sonra da oturur baklava, hindi dolması, keşkülü fukara, su böreği, desti kebabı, hanım göbeği, nohutlu pilav, fileto, biftek, balık çorbası üzerine kasideler döktürür.

Ahmet Rasim'in gırgır geçtiği kişilerden üçüncüsü de Bay Nida'dır. *Şehir Mektupları*'nda ondan "Şairi şirin eda, Kebapçızade Nida" diye sözaçılır. Adının sonuna da Beyefendi eklenir, Kebapçızadenin çeşitli serüvenleri içinde Ada'da dolunaya karşı "sinegüşa"*** oturması ve ayı kandile benzetmesi vardır.

Ahmet Rasim'ce sarakaya alınanlardan dördüncüsü de Nail Bey'dir. Başında kalıpsız bir fes, sırtında yeşil hırka, pembe dallı mintan, düğmesiz yelek, askılı pantalon, ayağında lastikli lapçin onu oldukça garip bir kılığa sokar. Nail Bey anlamaz, anlatamaz, anlaşılamaz. Ne ki, şiiri de elden bırakmaz. Beyazıt

* Fransızcası: Décadent. Fransa'da sembolisme (simgecilik) okulunu hazırlayan karamsar yazar ve sanatçılar.

** Şikemperver: Obur, boğazına düşkün.

*** Sine-güşâ: Göğüs açarak.

Kulesi'ne içinden çıkılacağını bilir, ama neresinden inileceğini bilemez. Kendisine: Geçen ayın çarşambasından üç arşın eksik gelmiş, eklemek için ne kadar kayısı pestili gider? diye sorarsanız size uzun uzun düşündükten sonra şu karşılığı verir:

- Eksik gelen ayı al, ez, iç, öteki aya Allah Kerim.

Ahmet Rasim ona, kafasında, bilmeceler de yakıştırarak Hacı Reşit'in dükkanına astırır. Bir tanesi şöyledir: Çöpten minare. Düşünmez, kurar. Düşünceleri karışık ve anlamsız kasidelere benzer. Esinleri renk renk donanma meşalelerini andırır. Bonmarşe'de, Bazar Alman'da satılır. Şairliği renklidir. Söylentilere bakılırsa düşleri bile sarı ile yeşil arasında değişir. Ama alemi, şerefesi merdiveni yoktur. Külahı varsa da püsküllüdür. Yürür, okur, yazar. Her pazartesi pazartesi pazarına, her salı Salacak'a, her çarşamba çarşıya, her perşembe pencereye, cumaları cumbaya, her cumartesi terziye gider. Nedir o biliniz.

Ahmet Rasim bilmecenin çözümünü de Nail Bey'in kendisine yaptırır: Çöpten minare benim. Bir benzerim daha olsa bir ip gererek "Maşallah" kuracağım. Ama bulamıyorum. Bir tane varmış. Yerini bilemiyorum.

Nedir, Kebapçızade Nida ile Nail Bey Ahmet Rasim'in kendisinden başkası değildir. "Kebapçızade'yi anladık ama Nail Bey ne oluyor? O çöpten minare, sen ise tıknaz ve etlisin." diye sorarsanız karşılığı hazırdır: O kadar şaşırtmaca da olmasın mı?

Hacı Reşit'in Çayevi'nde başta Tarih ve Malumat olmak üzere bütün gazeteler bulunur. Gelenler bunları okur, ya da edebiyatçıların konuşmalarını dinler. Buraya gündüz gelenler arasında yazar ve musikici Nuri Şeyda* da vardır. Yaşamı boyunca 38 şarkı bestelemiş olan Nuri Şeyda yine bir sabah Hacı Reşit'in dükkanının arkasındaki bahçede üç dört arkadaşıyla otururken yanlarına Remzi Baba gelir. Kılığı perişan, sarığı karmakarışıktır. Paramparça cübbesinin üstüne kuşak bağlamıştır. Ama doğaçtan (irticalen) şiir söyler. Nuri Şeyda oradakilere

* Bir söylentiye göre de Ahmet Rasim'in sık sık lafını ettiği Kebapçızade Nida, Nuri Şeyda'dan başkası değildir.

Baba'nın bu özelliğini açığa vurursa da kimse inanmaz. Ama biraz sonra Nuri Şeyda'nın Muallim Naci'den iki gazel okuması üzerine Baba coşar, Naci için hemen oracıkta bir dörtlük söyleyerek herkesin hayranlığını toplar. Remzi Baba'nın bu biçimde söylediği dörtlükler pek çoktur.

Remzi Baba bir gün, bir aşçı dükkanında ciğer yemiş, parasını verememiştir. Aşçı öfkesinden acı sözlerle onun ciğerini sızlatır. O sırada tanıdıklarından birinin geldiğini görünce Baba hemen onun yardımına aşağıdaki dörtlükle sığınır. Ama Tebriz'li olduğu, yirmi yaşına değin orada kaldığı için şiiri İranlı ağzına çalmaktan da geri kalmaz:

Tuzladı aşçı, dilile yüreğim yaresini
Ciğerim paresi gel ver ciğerin paresini
Ben demem aşçıya bir şey, dilerim Mevlâ'dan
Bat barzarında* mezad eyliye ızgaresini.

Çaycı Reşit'in dükkanına gelenlerin sayısı, sınırı yoktur. Meşrutiyetten önce Yıldız Sarayı Posta ve Telgrafhanesi'nde çalışan Kara Kemal de boş zamanlarında oraya damlar. Bir yandan nargilesini höpürdetirken, bir yandan da Paris'ten gelen ve Kızıl Sultan Abdülhamit'e karşı olan gazete ve dergileri tanıdıklarına dağıtır. Kara Kemal'in oraya geldiğini öteki kahvelerden haber alanlar da hemen oraya koşar, bir bölüğü Türkçe, bir bölüğü Fransızca olan bu gazete ve dergileri edinmeye çalışırlar. "Çaycı Reşit'in dükkanında şairler var" sözü o vakitler bütün İstanbul'a yayılmıştır. Edebiyatseverler, şiir meraklıları koşup koşup buraya gelirler. Ta Boğaziçi'nden gelenler bile vardır. Bunlar peykeye ya da iskemleye çöker çökmez Hacı'yı yanlarına çağırır ve şöyle sorarlar:

- Burada şairler varmış hani?

İşte o zaman Hacı memnunluktan dört köşe olur. Nedir Hacı, dükkanına uğrayan saz şairlerine hiç mi hiç yüz vermez. Muallim Naci bir yazısında Hacı'nın dükkanından sepetlenen bir saz şairinin öyküsünü şöyle anlatır:

* Bat barzarı: Bit pazarı.

"En tuhafı şudur ki, geçen akşam Hacı Reşit'e sazı omuzunda acibülheykel bir şair çıkageldi. Kapıdan girince şöyle bir etrafına bakındı. Kendine benzer kimseyi göremedi. Dönmek istedi, dönemedi. Utandı mı ne oldu? Geçti bir köşeye oturdu. Şairde gözlerin parlayışını bir görmeliydiniz. Hele dehşetli ağzına hiç bakınağa gelmezdi. Adamın yüzdeyüz güleceği gelirdi. Ünlü Aşık Garib Halep'ten henüz dönmüş sanılırdı. O sırada biçare Aşık Garib'e ayrılma sırasında anası tarafından söylenilen 'Var Garibim! Sağlık ile gelesin!' sözü insanın hatırına gelmemek mümkün mü olur? Daha neler geliyor amma söylenmez ki! Ne yaparsın?

Sazlı şaire bakış, görüş eden olmadı. Herif somurtmağa başladı. Beş on dakika geçti mi bilmem, o koca saza şöyle bir kere eletti: Tın, tın tın!

Sadası kıraathanenin içini dolaşmaya başlar başlamaz herkesin gözü, sahib-i saz, bî-enbaza* çevrildi. Bunun üzerine herif tangırtıyı kesip epeyce şairane olan bıyıklarını düzeltmeye başladı. Şair bıyık falı ile meşgul olduğu sırada bakışlar çözüldü. Herkes yine sohbete daldı. Zavallının acısı arttı. Çünkü "Şair Baba! Biraz çal bakalım" diyen olmadı. Nihayet şair, Reşit'in yüzüne anlamlı anlamlı bakarak dedi ki: "Evlât! Burada şairler varmış! Göster yarışalım, meşhur-ı zaman olalım!" Karşılık alamadı. Yârân sustular. Müşteriler hep bu dehşetli şaire bakıyorlardı. Birden köşenin birinden bir ses yükseldi. Şaire dedi ki: "Burada saz şairleri ötemezler. Ötseler de dinleyen olmaz. Buraya gelenler hep kalem şairleridir, anladın mı kuzum! Burası Tavukpazarı değildir."

Bunun üzerine şair için orada uzun uzadıya saz çalarak bir yergi okumak vardı. Ama herif yine biraz edip imiş ki, öyle yapmadı da 'Eyvallah babam!' diyerek sazını omuzlayıp çıktı gitti."

* Dostsuz saz sahibine.

Neyzen Tevfik

Hacı Reşit'in ne zaman öldüğü bilinmiyor.

Ne var, Meşrutiyetten sonra onun yerini Mersin Efendi almıştır.

Mersin Efendi'nin çayı da çaydır ha! Demli ve kokulu. Onun çayını içmek için uzaklardan gelenler var. Turistler de hiç eksik değil. Kahvenin içi ayna gibi. Semaverler her gün ovulur. Mersin Efendi titiz mi titizdir. Ama isterseniz orayı da bize Halit Fahri anlatsın:

"Üstü ve rafları çay bardakları ve tabakları ile dolu olan tezgahı bir denizaltı gibi tertibatlı idi. Mersin Efendi bir kapak açar, içinden bardakları kuruladığı tertemiz bezleri çıkarırdı. Bir düğmeye basar, açılan yarıktan elini sokarak kocaman bir şeker kutusu, ya da genişçe uzun, hokka gibi, kimbilir ne vazife gören bir şey ve daha buna benzer acaip araçlar çıkarırdı. Hele bir gizli delikten çıkardığı hortumu, kangal şeklini bozarak açıp da uzattı mı artık önüne geçilemezdi. Hortumun bir ucunu musluğa takar, öbür ucunu sokağa çevirir ve karşıdaki *Millet Tiyatrosu*'na kadar sağlı sollu caddeyi sulardı. Bu şelale başladı mı caddeden geçenlere ıslanmamak için iki yanda beklemekten başka çare yoktu. Çünkü Mersin Efendi şakaya gelmez, öfkeli bir adamdı. Herkes, bunu bilir, bilmeyenlere de şelale başladı mı yoldan geçen bilirkişiler haber verirdi.

Mersin Efendi yazın dükkanının önüne koyduğu açılır kapanır iskemleleri kışın kahvenin duvarlarındaki kancalara asardı. Bunlardan birini almak istedi mi hemen semaverin önünden fırlar, papucunu çıkarması ile yanınızdaki sedirin üstüne çıkması ve omuzunuzun kenarından uzanarak duvardaki asılı iskemleyi

bir hokkabaz elçabukluğu ile alması bir olurdu. Bu laubaliliği sizi şaşırtsa da hiç aldırmazdı.

Mersin Efendi yuvarlak masaların camları altına bir de yazılı ihtar koymuştu. "Cigaralarınızı yere atmayın. "Biri dalgınlıkla cigarasını yere attı mı, Mersin Efendi kaşlarını çatar ve elinde bir maşa ile gelerek cigarayı yerden alır, çat çat cigara tablasına vurarak izmariti tablaya atardı. Bu çaycıda üç Darülfünun profesörü vardı: İsmail Hakkı Baltacıoğlu ile felsefeci Mustafa Şekip beylerdi ikisi. Ötekisini tanımıyordum. Bunlar sessiz sessiz konuşurlardı. Çünkü Mersin Efendi yüksek sesle konuşanlara da kızardı."

Halit Fahri'nin sözünü ettiği profesörlerden Baltacıoğlu çokluk en arkaya kalır. Mersin Efendi ona sık sık: "Çok teşekkür ederim. Çok yararlanıyorum sizden," der. Ama bir akşam: "Sen kendini müderris sanıyorsun ya, hiçbir şey değilsin. Sana metelik vermem ben," diye bağırmıştır. Bunu dedikten bir hafta sonra da çavevinin karşısında tuttuğu küçük çaycı dükkanında -bu haber doğrulanmıştır- kendini asar.

Aralıkta Yusuf Ziya Ortaç, Vilayet'e bakan odasında yazı yazarken, bir gün bir şamata duyup balkona koşar. Polisler Mersin Efendi'yi yaka paça götürüyorlardır. Mersin Efendi Yusuf Ziya'yı görünce gözleri ateş ateş, sesi tırmık tırmık bağırır:

- Yaz... Yaaaz... Çaycı Mersin çıldırdı! Tımarhaneye götürüyorlar, yaz!

Mersin Efendi'ye Kel Hasan'la Otello Kâmil de hemen hemen her akşam oyun saatinden önce gelirler. Bir akşam Paskal Sami, Kel Hasan'ı orada bulur. Ondan Ferah Tiyatrosu'nu bir geceliğine Borazan Tevfik'e bırakmasını isteyecektir. Kel Hasan tiyatroyu yıllığına kiralamıştır. Öneriyi memnunlukla kabul eder.

Saptanan gece gelip çatar. Meddalı ve nekre Borazan Tevfik sahnededir. Perdenin kapanmasına çok az kalmıştır. Paskal Sami sahneye fırlar. Gümüş gelin telleri, renk renk kurdelalarla süslü, pırıl pırıl yaldızlı bir çift boynuz vardır elinde. Borazan'a yaklaşır, boynuzu ona doğru uzatarak:

- Ey büyük sanatçı! Bu gece deha mertebesine varan yetene-

ğinizle sanat ülkesinin kralı olduğunuzu ortaya koydunuz. Bunun için size bir taç sunuyoruz.

- Hediye kabul etmeye alışkın değilim. Ama madem bunları siz kendi başınızdan atmak istiyorsunuz emanet olarak şu masaya bırakın. Pek yakında gerekince yine gelip süslenirsiniz.

Çayevinin altında bir de mahzen vardır. Mahzenin üstüne gelen yere de Mersin Efendi tezgahını yerleştirmiştir. Ama tezgahın ortası deliktir. Mersin Efendi delikten zincirli bir kovayı mahzene sarkıtır, mahzendeki su deposundan su çeker.

Hacı Reşit'in günlerinde Direklerarası'nda *Harputlu Mehmet Ağa'nın Çayevi* de oldukça ünlüdür. Mehmet Ağa bilisiz, kendi halinde bir adamdır. Yazarlar, ozanlar Hacı Reşit'e gidersе bilginler, kalem efendileri de buraya gelir.

O çağ Direklerarası kahveleri içinde Hacı Mustafa ile Yakup'un çayevleri de unutulmamalıdır. *Yakup'un Çayhanesi* alaturka musiki ustalarının sık sık buluştukları bir yerdir. Kimi zaman musiki fasılları da yapılır. Dükkan sundurmasında kemandan, uttan tutun da lavtaya kadar her türlü saz bulunur. Oraya gelen besteciler, çalgıcılar da hangi çalgıyı çalıyorsa onunla hiç değilse bir taksim yapmadan edemezler.

Refi Cevad Ulunay Meşrutiyet'i izleyen günlerde Neyzen Tevfik'le orada tanışmıştır. İsterseniz biz susalım da bu tanışmayı Refi Cevad anlatsın bize:

- Yakup'a bu kıvırcık saçlı, parlak nazarlı adamın kim olduğunu işaretle sordum. Eliyle ney çalma taklidi ile karşılık verdi. Neyzen Tevfik sanki bunu anlamış gibi paltosunun iç cebinden bir *şahney* çıkardı. *Başpâre*'ye dudaklarını yaklaştırırken öyle bir egemence gerdan kırışı vardı ki onun *fenâ fil ney** mertebesine eriştiğini anlatıyor gibiydi. İlkin bir *dem* tuttu. Nefesin sonu gelmiyordu. Bu tanrısal feryattan sonra taksime girişti. Arada sevimli başını eğerek çalıyordu. Makamları dolaştı. Bir kamış parçasından başka bir şey olmadığı sanılan bu sazı uzun uzun inletti, ağlattı. Topumuzu öyle büyülü bir hava sarmıştı ki karar verdiği zaman yaşa diyecek halimiz bile kalmamıştı. On-

* Ney'in varlığı içinde yokolma.

dan sonra Neyzen Tevfik'le çok görüştük. Direklerarası'na sık sık uğrardı. Kimi zaman Şehla Hafız Osman, Hafız Sami de bulunur, o küçük dükkanların duvarlarını çatlatacak fasıllar yapılırdı.

Ne var, Neyzen'in asıl kahvesi Şark Tiyatrosu bitişiğindeki *Çaycı Hacı Mustafa'nın Çayevi*'dir. Hele 1901 yılında Mısır'a gitmeden önce oradan dışarı çıkmaz. O vakitler buraya Mehmet Akif de gelir. Neyzen ona "hocam" der. Akif, Neyzen'in İstanbul'a ilk ayak basışında, onun kılavuzu olmuş, Hersekli Arif Hikmet, İbnülemin Mahmut Kemal, Halil Edip gibi o çağın kalburüstü kişileriyle tanışmasına, onların evlerinde yapılan edebiyat toplantılarına katılmasına omuz vermiştir.

Çaycı Hacı Mustafa da Neyzen'in gece gündüz birlikte olduğu dostlarındandır. Bir gün Neyzen'le Hacı bir hamama giderler. İkisi de genç, ikisi de dinç, ikisi de içkicidir. Bir hamam alemi yapacaklardır. Yanlarına da bir damacana rakı alırlar. Ama bardak ya da kadeh almayı unuttukları için rakıyı kurnalardan birine boca ederler.

Bundan sonrasını Hilmi Rit'e bırakalım, bakalım neler anlatacak:

- Kadehe, şişeye de gerek yok. Hamam tası var ya! Geçerler kurna başına, Neyzen çalar. Hacı okur. Hacı okur, Neyzen çalar. Rakı tükendikçe rakı aldırırlar. Ama hamamın sıcaklığı yüzünden boyuna terledikleri için iki ahbap çavuş bir türlü sarhoş olmazlar. İçki tutmayınca ne yapılır. Neyzen derhal karar verir. Sırtına bir aba geçirir, fırlar Direklerarası'na. *Sokrat Eczanesi*'nden büyük bir şişe eter alır, gelir boşaltır rakının içine. Bu kez başlarını kurnaya sokup içmeye başlarlar. Ama kafalarına yeni bir düşünce takılır. Havva Ana, Abem Baba çıplak gezerler. Neden kendileri de çıplak gezmesin? Bu parlak düşünce uygulanır. Neyzen çırılçıplak kendini hamamdan dışarı atarak Şehzadebaşı yolunu tutar. Arkasından da yine çırılçıplak Hacı. Ne ki, bu adembabaların Direklerarası gezintisi çok uzun sürmez. Görevliler az sonra bu adembabaları çalyaka edip götürürler.

Neyzen Devri-dilarayı Meşrutiyet'in ilanından tam 28 gün

sonra, 21 ağustos 1908'de Mısır'dan İstanbul'a döndüğü gün de Sirkeci'ye adımını atar atmaz soluğu Hacı Mustafa'nın kahvesinde almış, biraz sonra da onun gelişini duyup kahveye koşan Mehmet Akif'le buluşmuştur. Akif, yedi yıl öncesinin Akif'i değildir artık. İçkiyi bırakmış ve sakal koyvermiştir. Neyzen'i o gece evine götürmek ister yine de. Ama konukluk kabul etmek kendi yaşama ilkelerinde yer almadığı için, Neyzen buna yanaşmaz. Mehmet Akif ne yapar, Hacı Mustafa ile çayevinin üstündeki odada -Neyzen sonradan bu odanın İttihat ve Terakki Cemiyesi Şehzadebaşı Ocağı'nın toplanma yeri olduğunu öğrenecektir- ona güzel bir sofra kurarlar. Sofrada Neyzen'in en sevdiği, en özlediği dostları da toplanmıştır. Sabaha değin, yerler, içerler, eğlenirler. Ama Akif gece yarısına doğru izin isteyerek ayrılır.

Mithat Cemal, *Hacı'nın Kahvesi*'ne 1903 yılında düşmüştür. 18 yaşındadır. İdadi'nin son sınıfında ve Akif'in "Hasta" şiirine vurgundur. Namık Kemal'den, Hamit'den sonra edebiyatta bir de Akif diye biri mi vardır, ona meraklanmıştır. Isparta'lı Hakkı-ki yıllarca dili sadeleştirmeye, okumayı yazmayı genelleştirmeye çalışmıştır - Kahve'de kendisine Akif'i anlatır.

-O zamanlar Akif çocuk denecek yaştaydı. Gelir, bana şiirlerini okurdu. Muallim Naci tarzında gazeller. Ben bu şiirleri yalnız dinler, bir şey söylemezdim. Bir gün geldi, yine bir gazelini daha okudu. Ben yine bir şey söylemedim. "Beğendin mi Hakkı?" dedi. "Beğenmedim Akif!" dedim. Başını çevirdi, daldı. Dakikalarca sonra döndü: "O kadar mı fena?" dedi. Ben onun üzerine: "Seninle biraz konuşmak gerek. Yazdığın şeyleri sen beğeniyor musun Akif? " dedim. "Bu gazellerle olsan olsan bir Muallim Naci olursun. Oysa edebiyat bu mu? Uygar memleketlerin edebiyatından haberin yok. Bak, ben senden 10 yaş büyüğüm. Konya'nın bir köyünden İstanbul'a gelmiş bir adamım. Öyleyken sabah Mektebi Hukuk'a gidiyorum, hukuk öğreniyorum. Öğleden sonra Emniyet Sandığı'nda muhasebede katiplik edip ekmek paramı kazanıyorum. Gece de Fransızcaya çalışıyorum. Ben, şu köylü adam, bu yaşımda Fransızca öğreniyorum. Boileau'dan çeviriler yapıyorum. Sen kalkmış, Na-

ci'nin arkasından koşuyorsun. Bu çağda bu gazeller ayıptır. Sen bu şairliği bırak da ilkin bir dil öğren. Ondan sonra şair mi olacaksın, bilgin mi seninle oturur karar veririz."

- Akif bu sözünüze kızmadı mı?

- Yarım saat kızdı, ama sonra 7 yıl çalıştı. Şimdi en zorlu Franız yazarlarını okuyor. En gevezelerini bile. Rougon-Macquart'ları bitirmek üzere. Daha üstesinden gelemediğim o hınzır *Art Poétiqia* çevirisinde de Akif'ten çok yararlandığım oluyor.

Mithat Cemal, Akif'in pehlivanlığını da ilk bu kahvede işitmiştir. İşitince de şaşkınlıktan şaşkınlığa sürüklenir:

- Nasıl pehlivan?

- Basbayağı pehlivan.

- Çıplak, mıplak mı?

- Esvapla güreş tutacak değil a!

Aman Allahım, "Hasta"yı yazan adam niçin pehlivandır? Ama Mithat Cemal birden Kemal'i anımsar. Oğlu Ali Ekrem gürbüz, kırmızı yanaklı Kemal'e gençliğinde "Bayırturpu Kemal Bey" dediklerini söylemiştir bir gün. İşin tuhafı, Bayırturpu Kemal Bey zampara baskınlarına da pek meraklıdır. Demek şairler şiire ters düşen işlere bulaşmaktan çekinmiyorlardır.

Mithat Cemal *Hacı'nın Kahvesi*'nde Akif'le Babanzade Ahmet Naim'i de bulur. Ahmet Naim Darülfünün'da müderristir ve *Buharii Şerif*'i Türkçeye çevirmiştir. Doğu ve Batı, ikisi birbirine karışmadan durur kafasında, Akif'se Umuru Baytariye Müdür Yardımcısıdır. Akşamları ikisi de, işleri biter bitmez, soluğu Hacı'da alırlar. Naim her akşam cebinden Fransızca Le Temps gazetesini çıkarır. Muhiddini Arabi'nin ya da İmamı Müberrid'in bir kitabı içine yerleştirip Akif'e gizlice okur.

Ahmet Naim'in şiirleri de vardır. Günün birinde tüm şiirlerini yırtıp ozanlığa pencerelerini kapatır. Bu vazgeçme Akif'i de etkiler. O da şiir adına bir takım gevezelikleri sürdürmenin gereği olmadığını düşünür. Ama Babanzade kendi şiirleri karşısında duyduğu ezikliği, umutsuzluğu Akif'in yapıtları karşısında aklından bile geçirmez. Akif şiiri bırakırsa yazık olur. Akif bunun üzerine sözünden çıkmadığı Ahmet Naim'e şöyle der:

- Madem sen beğeniyorsun, demek yazdıklarım o kadar fena değil!

- Fena değil de söz mü? Çok güzel! Hele o kolaylık!

- Ama yazarken bilsen ne terler döküyorum.

- Ama okurken bilsen ter kokusu hiç mi hiç duyulmuyor.

Bu sözler üzerine Melami Dervişi çaycı Hacı Mustafa, Ahmet Naim'in çayını doldurur, işaret parmağını öpüp avucunu göğsüne dayar, "Hu, imanım erenler!"

Mithat Cemal bu parası alınmayacak taşa bir fiske kondurur:

- Yarın akşam da Akif'i ben öveceğim.

Hacı yine bir "Hu, imanım erenler" çeker. Mithat Cemal çakar ki bu, bu kez "Yağma yok" anlamına gelmektedir.

Mithat Cemal bir gün orada Akif'le bütün bağlarını koparacak bir duruma da düşer. O gün Akif, Ahmet Naim'e "Fatih Kürsüsünde"yi okuyordur. Mithat Cemal'le Şevket Bey -sonraları Darülfünun'da Arapça Edebiyatı öğretmeni- orada oldukları halde Akif onların varlığından hiç de haberli değilmiş gibi davranmaktadır. Mithat Cemal'in sinirleri boşanınca Akif'e sataşır:

- Bu ne yanık geçmiş özlemi! Bütün öğrenimini okullarda yap, sonra da kalk medreseye uzak düşmenin acısını duy. Tuhaf!

Akif susmuştur. Ahmet Naim sorar:

- Ne gibi tuhaf buluyorsunuz?

- Müsaade buyurunuz da ben size bir şey sorayım: Medrese son yüzyılın ikinci yarısında bize ne verdi? Papazoğlu Medresesi'nden çıkan son bir adam (Cevdet Paşa) medreselerin kapısına "Son" mührünü bastı. Arapça'yı İstanbul'un dışında Beyrut'taki papaz okulları öğretiyor. Dahası, siz bile, kimi zaman onların yaptıkları sözlüklere bakıyorsunuz. İstanbul'un içinde de kırk yıldır Arapça'yı iki sarıksız öğretti: Hacı İbrahim Efendi, Hacı Zihni Efendi. Yapıtları da meydanda. Zihni Efendi'nin yapıtı işte Zatiâliniz. İbrahim Efendi'ninki de (Şevket Bey'i gösterir) işte Beyefendi. Oysa medreseden yetişenler herşeyden önce Arapça bilmiyorlar. Hem öyle bilmiyorlar ki benim kadar.

Ahmet Naim'den hafif bir estağfurullah gelir. Gerçek bir es-

tağfurullah değildir bu. Mithat Cemal söylevini yeniden sürdürür. Nedir, artık söylev yok, tartışma vardır. Mithat Cemal: "Akif medrese diye haykırıyor" dediği vakit de çay ocağından şıngırtılı bir "salatu selam" işitilir. Hacı, kızdığı müşteriyi çayevinin kapısına zorla uğurlar. Bunu bugün Mithat Cemal'e uygulayacak değildir ama bu salatu selam'la öfkesini belirtiyordur. Babanzade güler:

- Haksızsın. Akif Darülfünun olan eski medreselere özlem duyuyor, asker kaçaklarının sığındıkları bugünkü medreselere değil.

Müderris Bey bunları söyleyerek Akif'in şiirini okumaya başlamıştır:

Tababetin o kadar muhteremdi mevkii ki:
Birer tabibi fünun - aşina çıkar, eski
Müderrissinimizin en güzide efradı.
Yazık, o nesl-i kerimin vefasız evladı
Bırakmış öylece hiç bakmamış müesseseye;
Neler görür neler insan girince medreseye!

Şiir bitince Babanzade sorar:

- Bu dizeleri yazan adama "Geçmişe dönmek istiyor" denilir mi?

Mithat Cemal o gün daha başka bir şeyler söylemek istemez. Ama Akif'le dost olduktan sonra o gün Ahmet Naim'i kıskanmış olduğunu açıklayacak ve iki dost bol bol güleceklerdir.

Gelgelelim, o gün başka bir şey de olmuştur.

Hacı bedava çayı bu kez de Mithat Cemal'e dayamış, Akif de "Fatih Kürsüsünde"yi Mithat Cemal'e ithaf etmiştir.

Direklerarası'nda salt ramazanlara özgü kahve açanlar da vardır. Bunların birinden Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey sözeder. Bu çayevini işleten Hacı Murat bir bez fabrikası çuhadarıdır. Ramazanları Direklerarası'nda bir kahve kiralar. Pişirdiği kahveye doyum olmayan Hacı Murat'ın olup olmadık şeylere köpürme huyu vardır. Ne ki, Ali Rıza Bey bu öfkenin yapmacık olduğunu saptamıştır.

Meşrutiyet'ten sonra buralarda ün yapmış bir yer *Ali Baba'nın Çayevi*'dir. Mersin Efendi'den birkaç dükkan ötededir. Aralarında *Şark Tiyatrosu* vardır. Cüneyt Aksungur, Ali Baba'nın çayı son derece koyu demlediği, bardağa önce suyu ve şekeri koyduğunu, çayı şeker eridikten sonra yavaşça eklediğini, böylece şekerli su daha ağır olduğu için birbirine karışmadığını, çayın üstte ağır bir tabaka olarak kaldığını söyler.

Savaş yıllarında şeker sıkıntısı baş gösterince burada çaylar da kuru üzümle içilmeye başlanmıştır. Üzümler iyice yıkanır, kurutulur ve küçük torbalara yerleştirilir. Yanında şekerini getiremeyenler bu torbalardaki sakız gibi üzümden birkaç tane alır çiğner, sonra çayını yudumlar.

Bu yıllarda Direklerarası'nda bir *Şule Kıraathanesi* diye bir kahve açılır. Burada her türlü iskambil oyunu da oynanır. Ayrıca bir bilardo masası da vardır. Kıraathane *Ali Baba Çayevi*'nin sırasında *Turan Tiyatrosu*'nun karşısındadır. Turan Tiyatrosu merdiveninin sol yanında ise daha ilerki yıllarda *Yavru'nun Çayhanesi* açılacaktır. Burayı okuduğu türküler ve mayalarla ün yapmış Yavru Mehmet işletir. Yavru, yapılı ve yakışıklı bir adamdır. Kaşları yukarı kalkıktır. Münir Nurettin Selçuk'un sağ kolu gibi bir şeydir. Onun her konserinde bulunur, kulisten dışarı çıkmaz.

Kahveden içeri girince solda, köşede, cadde üzerindeki camın yanında bir kahve ocağı vardır. Burası da her çayevi gibi pırıldar. Hiç toz yoktur. Yalnız içeri girer girmez yoğun bir enfiye kokusu burna çarpar. Buraya gelenlerden bağa ya da ebonit kutularda enfiyesi olanlar çıkarır, masanın üzerine bırakır, isteyen parmak ucuyla bir tutam alır. 1940 yıllarında buranın gediklileri arasına katılmış olan Sabahattin Batur da bir gün bu işi yapmış, sonra hapşıra hapşıra bir hal olmuştur. Masadakiler de ona:

- Şifadır, şifadır, şifadır! demek zorunda kalmışlardır.

Buraya başta Münir Nurettin, Sadettin Kaynak olmak üzere bütün musikiciler damlar. Neyzen Tevfik de eksik olmaz. Edebiyatçılardan ise Abdülbaki Gölpınarlı, Ali Nihat Tarlan, Mükrimin Halil gelir. Sık sık gelenler arasında "Yeşil Hoca" diye

anılan Şemsettin Yeşil de vardır. Kulağına boru takarak konuşan matematikçi Sağır Muhittin, doğubilimci Sakallı Celal -asıl Sakallı Celal değil- şimdiler Moda Özel Koleji sahibi Yaşar Trak da buranın gediklisidir. 1940'larda İbrahim Olgun'la kimi arkadaşları da aşındırır buranın kapısını.

Nedir burası kulüp gibi bir yerdir. Yavru Mehmet öyle herkesi içeri almaz. Bir yabancı geldi mi:

- Bir şey mi arıyorsun? Çay yok burda. Çay, bak karşıda *Şule Kıraathanesi*'nde.

Bir kez Laleli'deki bir turşucu da buradan alayı vala ile kovulmuştur. Ama buna Yaşar Trak yol açmıştır. Yaşar Trak bir gün turşucuya Neyzen Tevfik'in Yavru Mehmet'in çayevinde sık sık boy gösterdiğini söyleyince turşucunun merakı kalkar. Neyzen'i görmek için ertesi akşam Yavru'nun dükkanına damlar. Ama içeri adımını atmıştır ki karşısında Yavru'yu bulur:

- Bir arzun mu var evlat?
- Yoo, geldim işte. Şöyle bir ziyarete.
- Burası ziyaret yeri değil, yanlış gelmişsin.

Buradaki konuşmalar çokluk bilimsel değer taşır. Abdülbaki okuduğu kitaplardan ve rasladığı yanlışlardan açar, Neyzen de Mısır anılarını dile getirir.

Kahvede, enfiye kokusu arasına kimi zaman hoş bir çay kokusu da karışır. Bu, çayın demini bulduğunun işaretidir. Zaten daha önce Gölpınarlı ya da Neyzen çay istediklerini belli etmek için: Himmetin hazır olsun Yavru!

diye bağırmışlarsa Yavru'dan: Vakti var,

karşılığını almışlardır. Ama kahveye çay kokusu yayılır yayılmaz Yavru:

- Şimdi hazır!

diye bağırır ve pırıl pırıl bardaklarda tavşan kanı bir çay getirerek oradakilere sunar.

1940'larda -biraz daha gerilere de gidilebilir- Ferah Sineması'nın altında da *Acemin Kahvesi* adında bir kahve vardır. Ali Nihat Tarlan, Münir Nurettin, Mükrimin Halil buraya kanat gererler. Tahir Nadi ile matematikçi Haydar Niyazi Dikeçoğlu da burayı koruyanlar arasındadır. Sabahattin Batur, İbrahim Ol-

gun, İbrahim Kutluk, Fahrettin Başaran da gelir.

Şerif Hulusi de yine Şehzadebaşı'nda bulunan *Halk Kıraathanesi*'nden söz eder. Uzun, karşılıklı iki duvarı aynalı olan kıraattahenin peykelerinde oturanlar kendilerini her gün aynada seyreder, her gün biraz daha eridikleri kuruntusuna kapılırlar. Dört, beş basamakla çıkılan sofanın sağında kahve ocağı, solunda ayakyolu, ortasında büyük bir briç masası vardır. Briç masasında operetçi Muhlis Sabahattin başı çeker.

Bir kış günü pokerci Apdullah Bey yanında uzun boylu bir gençle gelir. Bu Sait Faik'tir. Az sonra Şekip Tunç'un kardeşi Münip Bey de damlar kahveye. Pencere yanındaki bir masada dört kişi pokere otururlar. Şerif Hulusi oynamaz. Ama Sait'in yanında onları seyretmektedir. İyi kağıt geldiği vakit Sait gizliçe Şerif Hulusi'nin bacağını çimdikler.

Sait hem poker oynamakta, hem de arada bir cebinden bir İstafilina* şişesi çıkarıp dikmektedir. O akşam Sait -bunları Şerif Hulusi anlatıyor- çok ütülür. Bir ara Şerif Hulusi'nin kulağına:

- O yandaki hergele ile öteki, kağıt düzüyorlar!

Turlara gelindiği vakit Sait adamakıllı içeri girmiştir. Bir ara şöyle bir kıpırdanır. Münip Bey'in bileğini yakalar sonra da suratına tokatı şaplatır:

- Seni eşşoğlu eşşek! Kağıt düzmek ha!

Sait bir yumruk daha atar. Tokat üzerine ayağa kalkmış olan Münip Bey yeniden iskemlesine yıkılır. Kahvede bir suskunluk. Sait yaptığından utanmıştır. Dağılan saçlarını düzelttikten sonra sofaya doğru ağır ağır ilerler. Muhlis Sabahattin'in önünden geçerken selam verir, kendini özürlü göstermek için de:

- Onun yaptığını size yapsalar yutar mıydınız?

Muhlis Sabahattin elinde kağıtları masanın üstüne bırakmıştır. Öfkesinden, gözünden düşen monoklunu yeniden sol gözüne yerleştirir:

- Ulan hıyar, hilesiz kumar olur mu?

Sonra masaya bıraktığı kağıtları yeniden alır, sağ eliyle dayandığı bastonunu iki kez yere vurur.

* Bir rakı adı.

- Pas.

Şerif Hulusi, Sait'in gitmesinden sonra dayağa kabulyüzü gösteren Münip Bey'le garson arasındaki şu konuşmayı da aktarır:

- Ne seans parası verdi, ne de kahve.

- Biz veririz.

Bu olaydan sonra Sait bir daha *Halk Kıraathanesi*'nde görünmez.

1930 yıllarıdır bu.

Avrupa'dan yeni dönmüş olan Sabahattin Ali, gidecek yeri olmadığı akşamlar kıraathanede kalır. Kıraathanenin sahibi şaşı gözlü bir ilkokul öğretmenidir. Sabahattin Ali'nin her gece peykede yatmasına ses çıkarmaz.

Kahveye gelenler arasında Mustafa Şekip Tunç, Hasan Ali Yücel, Nazmi Acar, Hilmi Ziya Ülken, Faruk Nafiz, Emin Ali Çavlı ve Mükrimin Halil vardır. Mükrimin Halil, İbni Haldun'un tarih felsefesinin özetini anlatır boyuna.

Paris'te öğrenimini bitirerek Türkiye'ye dönen Ahmet Kutsi Tecer de kahvenin gediklilerindendir. Felsefeci Mehmet İzzet'in kurduğu *Felsefe Derneği*'nin dağılmasından sonra derneğin üyeleri de burada toplanır.

Yusuf Ziya Ortaç buraya Orhan Seyfi, Halil Carım, Vala Nurettin, Nazım Hikmet, Hamamizade İhsan ve Halil Nihat Boztepe'nin de zaman zaman düştüğünü yazar. Burayı bir ara yontucu Kuzgun'un babası, Evliya Çelebi ağzıyla konuşan Nazmi Acar işletmiş. Geceyarısına doğru bir tepsiyle kangal kangal simitler -Şehzadebaşı'ndaki Hasanpaşa fırını o saatlerde taze simit çıkarırmış- kaşar peynirleri dizilir, bir tepsiye de yeni dem almış çaylar sıralanırmış.

İşte o zaman da gelsin şiirler, gitsin şiirler.

Ahmet Rasim

Direklerarası'nda 1866 yılının en önemli kahvesi *Alyanak Mehmet Efendi Kıraathanesi*'dir. Buraya *Mehmet Efendi Gazinosu* da denir. Meddah Şükrü Efendi buraya sık sık gelerek güzel *menkabe*'ler anlatır. Burada her türlü kitap ve gazeteleri izlemek olanağı da vardır. Ayrıca ilerde *Safarim Efendi Kıraathanesi*'nde de göreceğimiz üzre kitap ve gazete satışı da yapılır. Zaten o tarihlerde gazeteler kitapçı dükkalarında satılır.

Bu kahvede alkollü içki yoktur. Kahve 20 para, çay ile şurup kırk paradır. 1867 yılında Tasviriefkâr gazetesinde yayınlanan bir ilanda:

"Direklerarası'ndaki kıraathane sahibi tarafından neşrolunmak üzere gönderilmiş ilandır" denilmekte ve bir yıl önce de aynı gazetede Direklerarası'ndaki *Mehmet Efendi Kıraathanesi*'nin bir başka ilanı bulunmakla o yıllarda Şehzadebaşı'nda başka bir kıraathane olmadığı ve kıraathane deyince akla *Mehmet Efendi Kıraathanesi*'nin geldiği çıkarılabilir.

Daha sonraki yıllarda çaycı Hacı Reşit'in kahvesinde toplanan Muallim Naci'ler, Hayret Efendi'ler, Şeyh Vasfi'ler, Ali Ruhi'ler 1880-1885 yıllarında çevrelerinde toplanan bir çok yeniyetmelerle birlikte burada gazel kazanları kaynatırlar, Recaizade Mahmut Ekrem'i alaşağı etmek için düzen kurarlar.

Alyanak Mehmet Efendi o yıllarda kıraathanesinde -sonraları bu kahve Milli Sinema olacaktır- tiyatro kumpanyalarına da yer vermeye başlar. Metin And 1880 ramazanında ünlü komik Abdi'nin burada tuluat oyunları verdiğini söyler.

Direklerarası'nın önemli bir kahvesi de *Kazım Efendi Kıraathanesi*'dir. Osman Baba Türbesi bitişiğinde 87 numaradadır.

1882 yılında Cudi Efendi'nin *Hayalhane-i Osmani* adlı tiyatro kumpanyası burada oynamıştır. Kumpanyanın başoyuncuları Büyük ve Küçük İsmail Efendilerdir. *Osmanlı Tiyatrosu*'ndan ayrılan Puzant Efendi ile Perus Hanım aralarındadır. Peruz'un "Yandım aman" kantosu bütün erkeklerin aklını başından alır ki bu kadar olur. Hamdi Efendi de aynı kumpanyada tuluatı tiyatroya çevirmeye çalışır. O da bu kadar olur. 1886 yılında *Kazım Efendi Kıraathanesi*'nin büyük ve setli bahçesinde yeni bir sahne de yapılır ve *Mesire-i Efkâr Tiyatrosu*'na kiralanır. Bedros Magakyan yönetimindeki topluluk Haydar Bey'in *Pembe Kız* adındaki müzikli oyununu oynar. Karakaşyan Hanım'la Keorgyan çok alkış alır.

Kazım'ın Kıraathanesi'ne de Ahmet Mithat, Ahmet Rasim ve hemen hemen bütün harabati ozanlar gelir. 1896 ramazanında bir gece Ahmet Rasim'le basın çevrelerinde Efendi Hazretleri diye anılan Ahmet Mithat Efendi yine orada buluşurlar. Ahmet Rasim o sıralarda Ahmet Mithat Efendi ile yaptığı bir hesap tartışması nedeniyle onun pohpohlarını toplamıştır. O akşam orada Şeyh Vasfi de vardır. Ahmet Mithat ile Ahmet Rasim peykeye kurulurlar. Şeyh Vasfi ise onların karşısındaki islemlelerde pöpürdete pofurdata nargilesini içmeye koyulur. Söz döner dolaşır dalkavuklukta karar kılar. Bunun üzerine Ahmet Rasim onlara bir dalkavuk öyküsünü anlatır, onları kahkaha denizinde yüzdürür. Gelsin mi öykü?

"Mirasyedinin biri içinin sıkıldığından açarak bir dalkavuk aramaya çıkar.

Dostlardan biri duyar, birini gönderir. Aradan üç beş gün geçtikten sonra mirasyedi:

- Sen hiç dalkavuğa benzemiyorsun?

- Aman efendim, benim her yanım dalkavuktur.

Mirasyedi onun evelemesinden, develemesinden ve verdiği karşılıktan hoşlanmaz. Adama yol verir. Dostu bir ikincisini öğütler. O da birkaç gün sonra pasaportunu alır. Bir üçüncüsü gelir. Mirasyedi:

- Sen hiç dalkavuğa benzemiyorsun.

- Benzemem efendim.

- Yok, yok benziyorsun.
- Benzerim efendim. Tıpkı tıpkısına dalkavuğum efendim.
- Amma da dalkavuksun.
- Evet efendim, amma da dalkavuğum.

Mirasyedi aradığı adamı bulmuştur. Bir mektupla arkadaşına teşekkür eder."

Kazım'ın Kıraathanesi Meczup Osman Baba Türbesi'nin bitişinde ise *Fevziye Kıraathanesi* de türbenin arkasında Fevziye Caddesi'nin köşesinde, Şehzadebaşı Sebili'nin karşısındadır. Türbenin üstü kubbe biçiminde demir ve tel kafeslerle örtülüdür. Sandukası mermerdendir. Baş taşına da eski biçimde kalın bir mevlevi sikkesi (külahı) oturtulmuştur. Nedir şimdiler Şehzadebaşı'nda Osman Baba Türbesi diye bir şey yoktur. Mahmut Yesari "Eğer çok merak ediyorsanız bunun nedenini Evkaf'tan sorup öğrenin" der ama bunu bize İhtifalci Ziya da açıklayabilir:

"Tramvay yolu Fatih'e doğru uzatılırken bir gece o çok düzgün ve geniş lahit, palas pandıras açtırılmış ve Osman Baba'nın kemikleri büyük bir sandık içine konularak Şehzade Camii avlusuna, Fevziye Caddesi'nden Vefa'ya giden yolun iç köşesine götürülüp gömülmüştür. Ayak ucunda, bir sırada, Mir-i Alem* Mehmet Bey ibni Mir-i Alem Süleyman Bey (1084) ve ibni Veziriazam Mehmet Paşa (1061) gömülüdür. Bunların mücevveze** serpuşları ve mermer sandukaları düzgün ve kelli fellidir. Ama Derviş'in eski türbesi yapılmadığı gibi zarif mermer direkler üzerine oturtulmuş kubbesi de yeniden yapılmamıştır. Bu mermer sütunlar şimdiler Şehzade Camii avlusunda bir tarafa atılmış olarak durmaktadır."

* Emir-i alem'in başındaki E harfinin kaldırılmasıyle oluşmuş bir sözcük. Bayrak mehterlerinin başı olan Mir-i alemler padişihan önünde çekilen tuğları korumakla görevliydi. Padişahlar savaşa gittikleri vakit yedi bayraktan oluşan sultanlık bayrakları da bunun gözetimi altında bulunurdu. Mir-i Alemler'in bir görevi de arz odasında Padişahın huzuruna girip söylevini söyleyen elçinin elinden mektubunu alarak sıranın en aşağısındaki vezire vermekti.

** Başta sadrazam olmak üzere vezirler, yeniçeri ağaları, devlet ileri gelenlerinin Fatih Sultan Mehmet çağından beri giydikleri bu başlık ağzı, yukarısına oranla daha dar, tepesi kırmızı renkte çıkıntılı, mukavvadan, yuvak (üstüvane) biçimindedir.

Fevziye Kıraathanesi en parlak çağını 1885-1900 yılları arasında yaşamıştır. Fevziye Caddesi üzerinde bir bahçesi de vardır. Kahvenin içi ise çok geniştir. Gelenler çokluk aydın kişilerdir. Ramazanlarda tam bir musiki kahvesi halini alır. Kadir gecesi dışında burada musiki şölenleri verilir ki herkes can gözüyle dinler. Fasıl, ya kemençeci Vasilaki'nin, ya da Kemani Memduh'un yönetiminde sürdürülür. Öteki çalgıcılar ise çokluk Kanuni Şemsi -ki falsosuz çalışı pek tutulur- Udi Astikzade Boğos, Nısfiyezen Kirkor, Lavtacı Övrik'ten oluşur. Hanendelerden Ortaköylü Karakaş ise başı çeker. Öteki hanendeler arasında ise Hanende Ahmet'e, Kara Boğos Ağa'ya raslanır. Hüseyin Rahmi *Son Arzu* romanında bir de Hanende Gümüşgerdan'dan sözeder. Gümüşgerdan'ın, şarkı söylerken top sakalı altındaki gırtlağı aşağı yukarı inip çıkarmış.

Bu hanendelere kimi geceler Hafız Osman da amatör olarak katılır. Tanburi Cemil, Rauf Yekta, Lemi Atlı, Udi Cemil de sık sık bu fasılları izlemeye gelirler. Udi Cemil'in Fevziye Caddesi'nin öteki köşesindeki Sokrat Eczanesi ile onun üstündeki Çinili Fırın'ı geçtikten sonra bir şekerci dükkanı vardır. Lokumları, badem ezmeleri, badem şekerleri, akideleri pek ünlüdür. Udu da çok alkış toplar, sesi ve besteleri pek tutulur.

Fevziye Kıraathanesi'nde fasıllar dört saat sürer ve yalnız iki makam üzerine düzenlenir. Fasıl olduğu zamanlar kahvede çık çıkmaz. Bu kıraathaneye daha delikanlılığında dadanmış olan Ahmet Rasim burada sazın "adabı ile, eller dizde, hareketsiz, en ufak fısıltı olmadan" dinlendiği yazar. Cüneyt Aksungur ise garsonların gürültü etmemek için altı keçeden pabuçlar giydiklerini söyler.

Ramazanın dışında cuma ve pazar günleri de saz olur. Ama bu ince sazın bir sakıncası vardır ki onu da bize Ahmet İhsan Tokgöz anlatacaktır:

-*Fevziye Kıraathanesi*'ne gelenler gündüz teneffüs ettikleri temiz havanın hayat veren etkisini, lambalarda yakılan adi petrolün iğrenç kokusu ile gidermişlerdir. Ve evlerinde kulaklarında kalmış musikinin latif yadigarı ile birlikte şiddetli bir başağrısı da götürmüşlerdir.

Kıraathanede yalnız kahve, çay, şurup verilir. Müşterisi de pek yoktur. Ama çalgı günü oldu mu kalabalık artar. *Fevziye Kırathanesi*'nden Ramazanlarda karagözcüler, meddahlar, kuklacılar da eksik olmaz. Hayali Kâtip Salip Efendi en sevilen karagözcülerdendir. Mahmut Yesari Meşrutiyet'in ilk yıllarında burada *Heveskâran Heyeti* adlı bir tiyatro kumpanyasının oyunlar verdiği de yazar. Mahmut Yesari, sonradan Darülbedayi'ye geçen İbnürrefik Ahmet Nuri'yi, Muvahhit ve Refet beyleri, Şadi'yi ve Nurettin Şefkati'yi ilk orada seyretmiştir.

Burhan Arpad *Direklerarası* adlı kitabında Abdi'nin burada Meşrutiyet'i izleyen yıllarda temsiller verdiğini yazar. Burada sözü Arpad'a bırakmakta yarar vardır, çünkü bize Naşit'in "Komik-i Şehir" unvanını nasıl aldığını da anlatacaktır:

- Naşit, Abdi Efendi'nin Fevziye Kıraathanesi temsillerinde kantolardan önce birer perdelik oyunlar oynuyordu. Bir akşam perde alkışlar arasında kapanıp Naşit kulise dönünce Abdi Efendi yanına yaklaşmış ve:

"Naşit Molla, bu akşam çok iyi oynadın. Seninle övünüyorum" demişti. Abdi Efendi bunları söylerken, bir yandan da belindeki kuşağı çözmüş, başından fesini çıkarmıştı. Naşit şaşkın şaşkın bakıyordu. Hiçbir şey anlamamıştı. Abdi Efendi kuşağını Naşit'in beline dolamış ve fesini Naşit'in başına koymuş, sırtını da sıvazlamıştı. İyice yaşlanmış olan Abdi Efendi 'Komik-i Şehir'ciliği ona bırakıyordu. Kantolardan sonra oynanan oyunun birinci komiğine de o gece onu çıkarttı. Sahnede Abdi Efendi yerine Naşit'i gören seyirciler, önce yadırgar gibi olmuşlar, ama az sonra keyifle makaraları koyvermişlerdi. Oyun bitince Abdi Efendi: "Ağlattın beni, Naşit Molla!" demişti. "Seni seyrederken gençliğimi hatırladım. Ben de ilk gece senin kadar heyecanlıydım. Senin kadar çevik ve kabına sığmayan bir gençtim. Şimdi artık göçe hazırlanmalı. Bizden geçti bu işler, mollam!"

Harabati adıyla ün yapmış ozanlar buraya da gelir. Ozan Mehmet Celal de -bunu Recaizade'nin ağbeysi Mehmet Celal ile karıştırmayın- sık sık damlar. Mehmet Celal o çağın birçok ozanları gibi içkiye çokça düşkündür. Kimi zaman deliliğe va-

ran davranışlarda bulunur. Bu yüzden adı Deli Celal'e çıkmıştır. Şiirlerini şipşak yazdığı için "şair-i irtical" adıyla da anılır. Gençliğinde babası Ferik Hakkı Paşa onun şiirlerini düzeltirken zamanla o, babasının şiirlerini düzeltmeye başlamıştır. Deli Celal, Köçeoğlu Kirkor Efendi'nin küçük kızı Anna'ya tutkundur. Kız başkasıyle evlenince kendini büyük bir üzünce kaptırır. Daha sonraları kendisi de beş kez evlenmişse de Anna'yı unutamamıştır. Anna, Büyükada'da oturur. Deli Celal'in *Adada Söylediklerim* adlı kitabı Anna'ya yazılan şiirlerle doludur.

Ahmet Rasim Ada'da otururken bir gün Andelip ile Deli Celal karşısına dikilir. Ahmet Rasim onları Diyaskalos'a götürür. Çamların altında bu iki deli dolu ozan coşup bağırmaya başlarlar. Ahmet Rasim çevresindekilerden utanır. Ama bırakıp gitmek de elinden gelmez. Sonunda iki ozan da ağlamaya başlar. Meğer Celal sevgilisi Anna'yı anımsamıştır. Onun ağladığını görünce Andelip de kendini koyvermiştir. Bu hal, Ahmet Rasim'e de dokunur. Onun da gözlerinden şıp şıp, iki damla yaş akar. Celal, Ahmet Rasim'in de ağladığını görünce bütün bütün zıvanadan çıkar. Anna'nın evine kadar koşarak oraya şu ikiliği bağıra bağıra fırlatır:

Ada! Ey meskeni dildare sende sonbahar ağlar
Celâl-ü Rasim ağlar, Andelib-i dilfikâr ağlar

Deli Celal kızdı mı yanında kim varsa, fesini alıp kaçmayı da huy edinmiştir. Bir gün *Fevziye*'de de Ali Ulvi'nin fesini kaptığı gibi yallah Saraçhane'ye. Aynı şeyi bir başka gün Ahmet Rasim'e de yapar. Bu kez kapkaççılığın uygulandığı yer Galata'da Havyar Hanı önüdür.

Meşrutiyet'i izleyen günlerde Ahmet Mithat Efendi burada Türklük üzerine bir konferans da verir. Refi Cevad Ulunay o zamanlar Galatasaray'ın son sınıfındadır. Okul Müdürlüğü son sınıfı konferansı dinlemeye götürdüğü için o da ilk kez Ahmet Mithat Efendi ile burun buruna gelmek mutluluğunu tadar.

Sahnede bir masa, etrafında da fırdolayı iskemleler dizilidir. Mithat Efendi iri vücudu, kocaman sakalı, gür kaşlarının altın-

da kıvılcım gibi parlayan gözleriyle sahnede göründüğü vakit bir kıyamettir kopar. Ardından Ziya Gökalp, Necip Asım, Velet Çelebi ve daha bir sürü aydın gelip iskemlelere kurulur ki bu 1944 yılında Ulunay'a şunları söyletecektir:

- O zamanlar memlekette çok bilgin vardı.

Mithat Efendi siyah setresini ilikleyerek masanın başına geçer, notlarını açar. O konuştukça Ulunay da onun varlığından fışkıran kültür ateşinin yüreğine akıp damarlarını körüklediğini duyar gibi oluyordur. Konferans bir coşku fırtınası ile son bulur. Sahnede bulunan aydınlar Efendi'nin elini öper. Ulunay da bir kolayını bulup kulise süzülür. Amcası Velet Çelebi'yi kıstırarak Efendi'nin elini öpmek istediğini söyler. Velet Çelebi de onu Efendi'nin yanına götürüp, "Hazret" der. İşte bu genç, hayranınız. Müsaade ederseniz elinizi öpsün.

Ulunay insanüstü bir varlık karşısında imişcesine titireskolaşmıştır. Efendi sırtını okşarken mutluluktan ağzı ballanır.

O yıllar Kıraathane konferanstan geçilmiyordur. 1908 eylülünde de Prens Sabahattin burada laf doğrar. Bu, Hüseyin Cahit'ni *Tanin* gazetesindeki yazılarına bir karşılık niteliğindedir. Prens Ahrar Partisi (fıkrası) nin kurucularından olduğundan Yalçın partiyi "Sabahattin'in Partisi" diye anıyor ve onu seçimlerde Rum Patrikhanesi ile işbirliği yapmakla suçluyor, Prens'in savunduğu *adem-i merkeziyet* anlayışının Midilli ile Sakız'ı Türkiye'den koparmak amacını güttüğünü öne sürüyordur.

Prens konuşmasında özellikle şu tümce üzerinde durmuştur:

- Biz ne milletvekilliğine, ne de devlet görevine aday olduk. Hiçbir insan gücünden hiçbir yardım istemedik.

Konferanstan sonra Prens'in özel katibi Safvet Lütfü de bir yazı yazmış ve Prens'in sözlerini doğrulamak için onun Paris'te *Terakki* gazetesinde yayınlanan yazılarından parçalar almıştır. Ama bunlar yine de Yalçın'ın içini değiştirmemiştir.

1910 yılında sahte derviş Macarlı Mösyö Vambery de bir konferans döktürür burada. Konferansta da Ortaasya Türklerinin yurdunu anlatır. O yıllar Türk Ocaklarının kurulduğu, Osmanlılık kavramı yerinde Türklük kavramı geçmeye başladığı için de konuşma büyük ilgiyle izlenir. Peşte Üniversitesi'nde Türkolog

da olan Vambery o gün 78 yaşındadır. Üç yıl sonra da Macaristan'da ömür defterini bütünleyecektir. Vambery'nin sahteliği şurdan gelir ki 1858 yılında kimliğini saklayarak Türkiye'ye gelmiş ve Derviş Reşit Efendi adıyla tam dört yıl Sadık Rifat Paşa'nın konağında konuk olarak oturmuştur. 1862 yılında ise İstanbul'dan ayrılarak üç yıl Ortaasya'da dolaşmıştır. Hem de Osmanlı pasaportuyla. Derviş Reşit Efendi'ye İngiliz casusu diyenler de çıkmış ve bu yolda kimi belgeler yayınlanmışsa da göğüs yumuşatıcı bir sonuca varılamamıştır.

Fevziye Kıraathanesi Ahmet Rasim için biraz da kemancı ve besteci Tatyos Efendi demektir. Çünkü onu ilk burada görmüştür. Ahmet Rasim, yaşamı boyunca Tatyos Efendi'ye büyük değer göstermiştir. 1913 yılında: "Yuf olsun sana ey sanat!" dediği vakit de bunu Tatyos'un ölümü üzerine söylemiştir. Çünkü şarkı aranağmelerinin düzenlenmesinde kimsenin eline su dökemeyeceği Tatyos Efendi'nin son günleri yoksulluk içinde geçmiş, kimse başını çevirip sazların amanını kesen sanatçıya bakmamıştır. Uzunçayır'daki gömme törenine de 10 kişi ya katılmış, ya katılmamıştır. Kadıköy Ermeni Kilisesi'ndeki ölü defteri de şu yürek paralayan notla delik deşik edilmiştir.

- Tatyos, 1913, çalgıcı.

Itri'nin Rast Naat'ını en tavırlı, en doğru okuyan Hafız Şevki Beyin oğlu Avni Aktunç da -ki onun da şarkıları olmuştur- Tatyos'u ilk Fevziye'de dinlemiştir. O akşam Tatyos büyük içkici olduğunu ilan edecek biçimde, saz başlamak üzere iken Kıraathane'nin kapısından yalpalayarak içeri girmiş, şano yerine de yardımla çıkmıştır. Fesi sola doğru eğiktir.

Fasla girilip taksim sırası kemana gelince Tatyos Efendi de bu alandaki ustalığını göstermiştir. Ne ki, taksim Avni Bey'in genç ruhunda hiçbir değişiklik yapmamıştır. Çalışını çok sert bulmuştur. Sonraları o geceyi anımsayarak şöyle diyecektir:

- İçkinin etkisiyle olacak kemanın kenarından kimi falsolar dökülüyordu. Cemil Bey de her fasılda içkili idi, ama ne kemençesinin yanında, ne de tanburunun telinde falso barınabilirdi.

Lemi Atlı da bu kahve için şunları söyler:

- Şehzadebaşı'ndaki *Fevziye Kıraathanesi*'nde Kemençeci

Vasilaki kendi takımıyla, yani Andon, Hristo, Kapril ve Aleksan'dan oluşan *Civan'ın Takımı* ile kışın cuma ve pazar gün ve geceleri çalar. Ramazan yaza rastladığında da kıraathanenin bahçesinde çalarlar. Kanuni Şemsi Efendi de Direklerarası'nda berber dükkanı bulunmasından ve semtin piri sayılmasından ötürü, herhangi bir saz takımı olsa kanunu ile katılırdı. Şemsi Efendi'nin bir davranışı herkese garip görünürdü. Bu zat fasıl başlamadan bir saat önce gelir, saz masasının başına oturup kanununu akort etmeye başlardı. Böyle olduğu halde, saz başladıktan sonra, yine akordunu, düzeltmekten geri kalmazdı. Kulağına güveni mi yoktu? Bir türlü anlaşılamadı. Musiki topluluğu daha giriş taksimi başlarken içtikleri sigaraları söndürürler, bir buçuk ya da iki saat süren faslın sonuna değin, dahası, aralarındaki taksim faslında bile yakmazlardı. Yani ciddiliklerini korurlar, sanata saygı gösterirlerdi. Değer yargılarının insanlara göre nasıl değiştiğini belirmek için buraya Lemi Atlı'nın Tatyos Efendi için söylediklerini de almalıyız:

- Kemani Tatyos'un bir aralık çokça içmesi yüzünden o münasebetsiz davranışlarına ve arkadaşlarıyla geçimsizliğe yol açtığından işsiz kalarak Divanyolu'nda şimdiler Hıfzısıhha Müzesi olan yerdeki *Raufpaşazade Sait Bey Gazinasu*'nda Kemençeci Vasil'in takımına, kendisine acıyan Vasil'in arka çıkmasıyla, kanun çalmak zorunda kaldığını bilirim. Tatyos da Hafız Sami, Hafız Osman gibi benliğini anlayamamış, ruhen sefil bir adamdı. Kemanında hiçbir cevher olmamakla birlikte bilgili bir musikici ve iyi bir besteci idi.

Fevziye Kıraathanesi yaşımını Mütareke yıllarına değin sürdürür. Sonra da yerini, bitmez-tükenmez kovboy filmleri oynatan *Emperyal Sineması*'na bırakır.

Direklerarası'nda *Şems Kıraathanesi* de edebiyatçıların uğradığı bir yerdir. Cemal Efendi işletir. Ahmet Rasim burayı da boş bırakmaz. Kimi harabati şairler de onu izler. Kış geceleri, Meddah Aşki Efendi de Divanyolu'ndaki *Arif*, Beyazıt'taki *Merkez*, Direklerarası'ndaki *Fevziye* kıraathanelerinde değilse buradadır.

Dekadanlar

Şöyle biline ki, Muallim Naci 1883-1885 yıllarında, tam 30 ay *Tercümanı Hakikat* gazetesinin edebiyat bölümünü yönettiğinde *kılıç artığı* denilen eskiye bağlı ozanlar, şipşak, gazetenin Ebussuut Caddesi'ndeki yerini doldurmaya başlamışlardır. Bunlardan çoğunun Adanalı Ziya, Andelip, Hakkıpaşazade Celal gibi *harabati* ve içkici olduğu kesindir. Ama içlerinde Şeyh Vasfi, Muallim Feyzi, Tepedelenlizade Kamil, Müstecabizade İsmet, Hoca Hayret gibi içkiye pek sırnaşmayanlar da vardır.

Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*'da bunların iliklerine değin eski edebiyata batmış olduklarını, geleneklere yobazca bağlandıklarını anlatarak der ki:

- Dil işinde Muallim Naci'nin gösterebildiği kadar yeniliklere de uzanırlar. Ne ki Doğu'dan gözlerini çevirmeye, bağışlanamayacak bir günah gözüyle bakarlardı. Güçlerini Batı'ya yönelme ve sanat anlayışında yenilik hamlelerine karşı saldırma yolunda kullanmışlardır.

Bunlar, Edebiyatıcedideciler ortalarda görününce, besinlerini Batı edebiyatından alan bu turfanda yazarların işini bozmayı bir *şiir yaşam biçimi* olarak görürler.

Ahmet Mithat Efendi, 1 marta 1897 günlü *Sabah* gazetesinde "Dekadanlar" başlıklı yazısıyla Servetifünunculara çatınca saldırılar daha da yoğunlaşır. Kimileri onlara "frenksever" anlamına gelen "efrençperest" adını takıyor, kimileri de "Yeni Edebiyatıcedideciler" diye onları sarakaya alıyordur. Nedir, en yaygın Ad Ahmet Mithat Efendi'nin yakıştırması "dekadan" sözüdür. Ahmet Rasim Edebiyatıcedidecilerin dostu olmakla

birlikte yazılarında onlarla alay eder, onları "topatan", "tek atan" laflarıyla sarıp sarmalar.*

Gerçi Ahmet Mithat onlara "dekadan" demekle yaptığı haksızlığı anlayarak Tarik gazetesinde (21 kasım 1898) yazdığı "Teslim-i Hakikat" başlıklı yazı ile durumu kurtarmak isterse de Servetifünuncular bunu umurlamazlar.

Aralıkta, Edebiyatıcedidecilerden Süleyman Nesip Servetifünun'da yayınladığı "İki Söz Daha" adlı yazısında çağdaş edebiyata karşı çıkanları üç bölükte toplar. Bunlardan ikisi *Edebiyat-ı Atika Müstahlifleri* (Eski Edebiyatı Sürdürenler) ile *Devr-i İnhitat Bakayası* (Alçalma Çağının Artıkları)dır. *Mutavassıtinler* (Ortayolcular) ise üçüncü bölüğü oluşturur. Bunlar da Alçalma Çağı ile şimdiki çağ arasında sıkışıp kalanlardır.

Süleyman Nesip Ortayolcuların Edebiyatıcadidecilerden hak etmedikleri bir saygı beklediklerini, değerlendirmelerinde duygularına kapıldıklarını, bunun da kendi göremedikleri şeyleri yeni bir gözle görüp yazan Servetifünuncuları kıskanmaktan ileri geldiğini söyler. Öte yandan, Ahmet Rasim de boş durmaz. O da *Harabatiler* ya da Muallim Naci'nin okulunda yetişmişlerin sözcülüğünü üstlenerek "Tekamülü Terakki" ve Süleyman Nesip Beyefendiye" başlıklı iki yazıyla onların canını uçurmaya kalkar.

Ey okur, yazımızın bundan sonrası onu anlatır ki Ahmet Rasim Edebiyatıcedidecileri nasıl kantarladı ve onlar adına Süleyman Nesip ne yaptı:

Sözün kendisi budur ki, iki pehlivanın lafları kimi zaman vızık vızık gözyaşları, kimi zaman da hıkır hıkır gülmeler arasında gidip gelir. Güreş boyunca iki yazar kulak tutmayıp kendi savında direnir ve avara kasnak dönüp durur. Her yer simsiyah ve o yer *pürnur* kesildiği bir anda da konuşmalar birlikte düşer.

Şimdi tek daldı Süleyman Nesip, bakalım ne oyunlar gösterdi:

* Bir yazar da "dekadan" sözcüğünün "On günlük sıpa" anlamına geldiğini ileri sürer. Bu, "Deka" sözcüğünün Yunanca'da "on", "âne", sözcüğünün de Fransızca'da "eşek" anlamına gelmesinden yararlanılarak yapılan bir yakıştırmadır.

- Ortayolcular ilkin çağdaş edebiyatçıların kullandıkları kimi sıfatlara, kimi tamlamalara dokunuyorlar. Bunlara gariplik yükleyerek yazarlarını horluyorlar. Düşünmüyorlar ki o sıfatı, o tamlamayı meydana getiren yeni düşünceyi, yeni duyguyu, yeni imgeyi eski bir sıfat, eski bir tamlama ile anlatmak olanaksızdır. Sözgelişi *Sâât-ı semen-fam* (yasemin renkli saatler) *(nây-ı zümrüt* (zümrüt kamışlar), *şikeste-reng-i sefalet* (yoksulluğun yenik yüzü) gibi tamlamalar yerine aynı anlamı verecek başka ne tamlamalar yapılabilir?

Ahmet Rasim:

- Yeni düşünce, yeni duygu, yeni imgeler sadece sözcük demek midir ki eğretilemeleri çoğaltarak, bolca da değişmece kullanarak böyle karman çorman düşünceler yapmakla ve de anlatılacak duyguyu karanlığa boğmakla doğacak garip imgelere sevinelim? Özellikle o bayağıdan bayağı *Sâât-ı semen-fam, nây-ı zümrüt, şikeste-reng-i sefalet* tamlamalarının önemi nedir ki onların ortaya koyacağı duygu, düşünce ve imge bizce beğenilen bir duygu, düşünce ve imge olsun?

- O garip tümceler daha bize söylenmeyen kimi düşünceleri yeni ve daha ciddi bir biçimde söylemek için anlatımı kaçınılmaz olarak zorlamaktan ortaya çıkıyor.

- Sizi dilbilgisi kurallarını bilmemekle suçlamıyoruz. Dil kurallarını bildiğiniz ya da bilmediğiniz halde onları ayak altında çiğniyorsunuz diye feryat ediyoruz.

- Doğu ile Batı'nın birleşmesinden bir edebiyat doğacaktır. Bu edebiyat bütün *elvan-ı dilfirib*'iyle (göz dolduran renkleriyle), bütün *etvar-ı nazende*'siyle (nazlı tavırlarıyla) bir süre için dünyayı kendisine hayran bırakacaktır.

- Doğu ile Batı'nın birleşmesinden meydana gelecek edebiyat çağdaş yürüyüşle kolayca bağdaşamaz. Bu tür bir edebiyat için şu koşullar gerekir: 1- Başkalarının yazılarını çalıp çırpma düşüncesi kafalardan kesinlikle çıkarılmalıdır. 2 - Avrupa'lı yazarlar adamakıllı incelendikten sonra onlar gibi düşünüp Türk gibi yazmalıdır. Yani duygular ve betimlemeler bir Türk duygu ve anlatımı olmalıdır. 3- Madem, Doğu ile Batı'nın birleşmesinden doğan bir edebiyatımız olacak, o halde Doğu edebiyatı-

nı iyice bilerek, şimdiki bizim kültürümüz gibi insanı Ortayolcular güruhuna sokacak tereddütlü durum ortadan kaldırılmalıdır. Hiç değilse Türklük duygusu benimsenmelidir. 4- Yüce duyguları yalnız kendimiz için yazıp okumak yolunu bırakarak ulusun gerek duyduğu genel bilgiler yazılarımızla yaygınlaştırılmalıdır. Bunun için de bilim ve edebiyat bilgileri ve ulusun duyguları ve toplumumuzla ümmetimizin görenekleri ve ahlakı öğrenilmelidir. 5- Yeni tamlamalar yaratarak insan kafası zorlanmamalı, düşünmek denilen şeyin önü iyisinden açılarak ilerlemeyi sağlayacak yüce yazınsal hedeflere doğru gidilmelidir. 6- Bilim ve teknik ilerlemeden, edebiyatın ilerlediği görülmediği, bizde ilerledi denilen edebiyatın ise Frenk, Acem, Arap ve Yunan'dan dökülüp gelen molozdan yapılma derme, çatma bir şey olduğu herkeslerce kabul edilmekle ilkin bir çalışma yolu bulunmalı ve o yolda yürünmelidir. 7- Frenk taklitçiliği ile öteden beri sürdürülen arap ve Acem taklitçiliği kimde görülürse o kişi paylanmalıdır. Ta ki ulusun duygusu bu yolla yitirilmiş olmasın. Yani taklide olağan bir şey gibi bakılmamalıdır. 8- Bilgin kişilerin, dilin düzeltilmesi üzerindeki düşüncelerine yer vererek dilimiz düzeltilmeli ve yazınımızın boşlukları doldurulmalıdır.

- Yeni yapıtlar Batı yapıtlarının taklididir diyor, bize de *dekadan, sembolist* gibi adlar takıyorsunuz. Bunlar yazınımızın boşlukları dolsun diye mi yapılıyor?

- Bu, genel bir yargı değildir, kişiseldir. Yeni edebiyat ürünleri bizi yükseltmekten çok alçaltmaya götürdüğü ve Frenk düşüncesine dört elle sarılarak taklit düşüncesini uyandırdığı için bu yolda olanlara bizce *dekadan* demek çok doğaldır. Bunların durumuna da *dekadans* dedik. Yalnız Avrupa'da *L'Art de decadence** üzerine Brunnetiere ile Bertholet arasındaki tartışmaları da okuduk. Onların *dekadans* dedikleri şeyleri bize uygulayacak, ora *dekadan*'larının bizde de varolduğunu ileri sürecek kadar beyinsiz değiliz. Sembolist sıfatına gelince, yeni edebiyat ürünleri arasında eğretileme çokluğuyla anlaşılmaz duruma

* Dekadans sanatı, gerici sanat, yozlaşmış sanat.

gelmiş, belirsiz, karanlık tümceler gözönünde tutularak söylenmiştir. Ciddi değildir. Çünkü *sembolizm*'in (simgeciliğin) ne denli büyük bir çaba istediğini biz de biliriz.

- Kimimiz yapıtlarında Frenk anlatış biçimini taklit ediyor ve dahası kimi Frenkçe düşünceleri, duyguları, bizim yapımız ve eğilimimizle, ulusal düşüncemizle bağdaşmayan kimi düşünce ve duyguları doğrudan doğruya aktarıyor. Bunun iki nedeni var: ya bu düşünceleri, bu duyguları anlatmak için o anlatış biçimini daha elverişli buluyorlar, ya da hep o türde yazılmış yapıtları okuduklarından kendileri de, alışkanlıkla, öyle yazıyorlar. Frenkçe düşüncelere gelince bunları da, bana kalırsa, yalnız kendi beğenilerine uydukları, başkalarının beğenilerine kulak asmadıkları için aktarıyorlar. Ne var ki, bu da, Muallim Naci tayfasının kıskançlığını kapatıyor.

- Biz hiçbir zaman ulusal beğeni ve anlatışa uymayan yeni yapıtlar karşısında kıskançlık duymadık. Sadece: "Bu tür yapıtlar taklittir, sahteciliktir, ulusal beğeniye uygun değildir. Böyle şeylerden kendimizi uzak tutalım. Böyle şeylerle dilimiz bozuluyor." dedik.

- Biz kendi ruhumuzu incelemeye bakıyoruz. Ama Batı yapıtlarını da inceliyoruz. Onlardan bir çoğu bize güzel görünüyor. Sonra, bizi etkileyen o kitapların konusunda birer yapıt yaratmak istiyoruz. Yazdığımız şeylerin kimisi, aynı bilgilerle dolu olduğumuzdan, birbirine benziyor. Ama bu benzerlik aynı bilgi düzeyinde olduğumuzdan, kimi zaman aynı konuya, aynı açıdan baktığımızdan geliyor.

- Yani Sully Prudhomme'un *Nid Brise** şiiriyle Hüseyin Siret Bey'in Tair-i Garip** şiirinde ayni duygular başka biçimlerde mi anlatılmış oluyor?

- Evet öyle. Çünkü Siret Bey de, Sully Prudhomme da aynı bilim çizgisindedir. İkisi de bir konuya aynı biçimde yaklaşmışlardır. Dahası, şairimiz ondan daha içtenlikle işlemiştir konuyu.

- Ama biz Sully Prudhomme'un şiirini okuduğumuz zamana

* Yıkık yuva.

** Zavallı Kuş.

orada duran yazın sanatlarına dikkat ettik. Evet bir *sonnet,* ama ne tür bir *sonnet?* Pürüzsüz, sade, akıcı ve şişirme sözcüklere yer vermeyen bir şiir. Bir büyük ozanın kırgınlığını dile getiriyor. Duygulu bir adamın burukluğunu taşıyor. Oysa Siret Beyefendi'nin şiirleri daha başlar başlamak bir çelişki koyuyor ortaya.

- Ne gibi?

- Şiirin ilk altılığından anlaşılıyor ki şair kırda gezinmiyor. Sanki bir koruya dalmış, ya da ilerde bulunan bir koruya bakıyor. O zaman gökyüzü neden gözden uzak olsun? Özellikle de, gezmeye gücü olmadığını anlatırken çobanlar gibi dere-tepe dümdüz gitmeye kalkışması ne oluyor? İkinci altılığı da okuyun. Orada da sonbaların sıtmayı andıran titremesiyle yerlere tek tük, kendinden geçmiş, halsiz yapraklar düştüğü anlatılırken "hazan"la "sada, resan" uyağı yüzü suyuna bir fil fırtınası yaratılıyor. Sonbalar yaprakları tek tük düşerken bu fırtına da ne oluyor.

- Siz sözcüklere kendinize göre anlam yüklüyor, sonra da onlara dayanarak yeni şairleri yere çalmaya bakıyorsunuz.

- Ama Sully Prudhomme'un şiirinde böyle bir şeye rastlayamazsınız. Onda ne gereksiz bir söz, ne de çelişki var. Siret Bey'in Sully Prudhomme olması için gerekli yazınsal ve bilimsel duruma yükselmesi gerekir. Günlerin geçmesiyle şairlik artmaz. Sizin söylediklerinize ancak -Siret Beyefendi beni bağışlayın- duygu hırsızlığı denir.

- Asıl *efrençperest* size demeli. Hüseyin Siret'i bir Türk şairi olduğu için yere yatırıp üstünde tepindiniz, Sully Prudhomme'u da Frenk olduğu için göklere çıkardınız. Vaktim olsaydı size Siret Bey'in o şiirini bir daha okurdum. Okurdum da şair sümüklemiş mi, sümüklememiş mi, iyice belli ederdim. Ama Beyoğlu'nda bir işim var. Oooo, saat beş olmuş. Hadi eyvallah.

- Durun, durun. O şiiri siz okumazsanız, ben okurum. Evet, evet şair sümüklemiş mi, sümüklememiş mi, şimdi anlaşılacak:

Bir akşam üstü gezmeye bi-iktidar iken
Seyran-ı raiyaneye meyyal olup derun
Çıktımdı şöyle kırlara bi-neşe, pür-hüzün
Tahdit ederdi ufkumu ağsan-ı ser-nigûn
Mühtez olan şikâfı-kebudunda asuman
Manzur iken olurdu heman dideden nihan

Teb-lerze-i* hazan ile evrak-ı nalekâr
Tektük düşerdi yerlere sermest-ü bi-mecal
Müphem uğultular ile inlerdi kûhsar
Çökmüştü taze kırlara nirengi-yi hezal
Bir bad-ı sütre-puş-ı hazan u sada-resan
Tahrip ederdi dallar içinde bin aşiyan
Daha şiir bitmedi. Beyefendi nereye kaçıyorsunuz?

*Sıtma titremesi

Nizamcılar

Vezneciler'de Letafet Apartınanı yapıldıktan sonra altında da *Darüttalim Kıraathanesi* açılır. Büyükten büyük bir yerdir burası. Şirvanımsı balkonları vardır. Kapıdan girince sağda solda peykeler görünür. Masası, iskemlesi de pek çoktur. Burada da ramazanlarda karagöz oynatılır. Kâtip Salih Efendi perdesini *Fevziye Kıraathanesi*'nde kurmamışsa burada kurmuştur. Karagöz oynatılacağı geceler kıraathanenin kapısına Karagöz ile Hacivat'ın resimleri asılır.

1916 yılında Fahri Kopus *Darüttalim-i Musiki Heyeti*'nin başına geçince kıraathane uzun yıllar bu topluluğun saz sesleriyle çınlamıştır. Buraya her türlü insan gelir. Üniversite profesörlerinden (müderris), öğrencilerden, aktörlerden, musikicilerden -Muhlis Sabahattin burayı evi bilir- üne kavuşmamış ozanlardan, gazetecilerden, ressamlardan tutun da pehlivan ve vali eskilerine, zengin mirasyedilere, topatmış ya da parababası tüccarlara, devlet ileri gelenlerine, satranç ve dama ustalarına değin herkes burayı tanımıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarından önce orada en çok görünenler arasında Ali Nihat Tarlan, Sadettin Nüzhet, Rıfkı Melül Meriç vardır. Sabahattin Batur ile İbrahim Olgun da Edebiyat Fakültesi'nde okudukları sırada buraya arkadaşlarıyle sık sık gelirler.

Gençliğinden beri Ahmet Hamdi Tanpınar'da özel bir tutkunluğu vardır buraya. Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı romanının kişilerini de çoğunlukla bu kahveden çıkarılmıştır. Tanpınar burayı şöyle anlatır:

"Buradakiler küçük topluluklara ayrılmış olmalarına karşın hepsi yine beraber yaşar gibiydiler. Herkes bir kez rasgeldiğiyle ertesi gün senli benli olurdu. Hiç kimsenin öbüründen saklı bir sırrı yoktu. Kirli ya da temiz bütün çamaşırlar ortadaydı. Herkes onları istediği gibi evirip çevirir, koklar, münasip bulduğunu etrafına önemle gösterirdi. Her erdem, her biçarelik, dahası reziletler* bile burada aynı soğukkanlılıkla, dahası, gerekirse bir çeşit sevecenlikle (şevkat) yargılanır ve kabul edilirdi."

Başta kahve sahibi olmak üzere burada herkesin takma adı da vardır. Ve de herkes bir sınıfa ayrılmıştır. Çoğunluk"Esafili Şark" sınıfındandır. Bunlar kültürden, uygarlıktan sadece kendi günlük yaşayışlarına yarayacak olanı alan ve bilime sanata arka dönmeyi yeğleyen kişilerdir. Güldürücü şeyler üzerinde de çokça dururlar, gülme ve güldürme sanatına yaşamın amacı gözüyle bakarlar.

"Şiş tayfası" da bunlar kadar kalabalıktır. Tanpınar'ın demesine göre hiçbir inceliği olmayan, şehir yaşamına ayak uyduramamış, ya da kaba içgüdülerini yenememiş insanlardır bu gibiler. Kavga denilen şey en çok bunların arasında çıkar. Şiş'lik biraz da ilkellik anlamına gelir ve çokça ilkel olmayanlar da "Yarım Şiş" diye adlandırılır.

Buradaki konuşmaların başlıca özelliği bir şeyin yeniden, yeniden anlatılmasıdır. Bu, kimseyi yormaz. Kahvedekileri tedirgin eden şey yeni düşünceler, yeni sorunlar, ciddi konulardır. Bu gibi ciddi konuşmalara kucak açanlara da dünya düzelticisi anlamına gelen "Nizamıâlemci" denir ve bunlar hiç de makbul sayılmaz. Buraya geldiğinin ilk haftasında Tanpınar'ın önünde bir tartışma açılmış ve Tanpınar'ın bir nizamıâlemci olduğu oy birliğiyle karar altına alınmıştır.

Darüttalim Kıraathanesi'nde de her kahvede olduğu gibi felsefeden siyasaya değin her türlü konuya soğan doğranır. Ama burada yine sözü Tanpınar'a bırakmak yerinde olacaktır:

* Tanpınar rezilet sözünü Fransızcada erdem kavramının karşıtı olan "vice" sözcüğünü karşılamak için kullanmaktadır.

"Tarih, Bergson felsefesi, Aristo mantığı, Yunan şiiri, ruhçözüm, ispiritizma, sıradan dedikodu, çıplak öykü, korkunç ya da meraklı serüven, günlü siyasal olay, birbiriyle sarmaş dolaş, biri öbürünü yarıda bırakarak, beraberinde her rasgeldiğini taşıyan bir bahar seli gibi kabararak bu konuşmalarda beyhude ve şaşırtıcı bir biçimde akar giderdi. Elbet hiçbirinden de tam açılmazdı. Büyük İskender ya da Anibal, Kant'ın *imperatif*'leri, bu sayıklamaya benzer konuşmada sadece günlük yaşamı uyuşturmak için icat edilmiş şeylerdi. Zaten en doğru olay bile söyleniş tarzı için anlatılırdı. Birbirlerini o kadar çok dinlemişlerdi ki, hepsi anlatılanı aşağı yukarı önceden bilirdi."

Tanpınar'ın bundan sonra *Darüttalim Kıraathanesi*'ndekiler için söyledikleri çok önemlidir. Çünkü yalnız buradakilerin değil, bütün kahve kuşlarının ruhlarını açıp ameliyat masasına yatırır. Sıkı durun, söz yine Tanpınar'da:

- Burada konuşma yalnız konuşmacının kendisi için, konuşanların yetenekleri içindi ve daha çok sevilmiş bir eserin ya da oyunun yinelenmesine benzerdi. Ve de sohbet, bir ortaoyunu gibi, önceden belirlenmiş koşullarla sürüp giderdi. Hep aynı sözcüklerle lafa karışılır, aynı yerlerde gülünür, serüven oradakilerden birkaçı arasında geçmişse, ilgililer hep aynı yerlerde bütünleyici açıklamalar yaparlardı. Anlatan yeni yeni ayrıntılara girerse söz kesilir: "Bunu yeni uydurdun" denirdi. Ama bu yeni biçim ve parça gelecek programda aynı dikkatle aranırdı.

Adnan Giz, bir yazısında, "Esafili Şark"ın Direklerarası'ndaki *Halk Kıraathanesi*'nde de toplandığını yazar. Ne ki, bunlar, daha çok Tanpınar'ın "Nizamcı" dediklerine uygun düşen kişilerdir. Sayıları kabarıktır ama illa Yoksul Salâh Birsel onları buraya boca etmekten kendini alamamıştır.

- Tarih öğretmeni Emin Ali, Efe Hazretleri diye anılan Ticaret Okulu'ndan Hüsnü Yaman -sonraları DP milletvekili-, yine Ticaret okulundan İhsan Ali, Avukat Methi Sait, Profesör Mükrimin Halil, gazeteci Ümit Deniz'in babası Müfit Necdet, Halidi Hendesi adıyla ünlü İstanbul Sanayi Odası Genelyazmanı Halit Güleryüz, Maarif müfettişlerinden Halil Vedat Fıratlı, Lütfii Nazenini adını yücelten Topkapı Müzesi Müdürü Lütfü,

Doktor Asaf, gerçek bir İstanbul Efendisi Nazmi Acar, Avukat İbrahim Ali, Doktor Atamanzade Şerafettin, Martı Kaptan adıyla saygı toplayan Deniz Subayı Nuri Arif, Yusuf Ziya Ortaç, Faruk Nafiz, Kurtgil Hamdi adıyla gezer Ahmet Tanpınar, Hamamizade İhsan ve Rıfkı Melül Meriç.

"Esafili Şark" üyeleriyle ilgili bir de "Fon Jallas" olayı vardır ki onu da buraya aktarmazsak yazarlığımızın karaciğerini daraltmış oluruz.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındayız. Herkeslerde para nanay mı nanaydır. Yurt dışından para sağlamanın yolları kimi açıkgözlerin kafalarını kurcalamaktarır. Aaa, gazetelerde bir haber: Amerika'daki Rockfeller kuruluşu Türkiye'de eğitim kurumlarına yardım ediyor.

Membaı İrfan Okulu'nun otuz kadar öğrencisi vardır. Top attı, atacaktır. Okul müdürü Amerikan yardımından başka hiçbirşeyin belini doğrultamayacağı inancındadır. Tıp Fakültesi'nden Dr. Atamanzade Şerafettin bir burs elde edip yurt dışında uzmanlığını bütünlemek isteğindedir. Hüsnü Yaman ise yardımın kendi okulu için hiç de fena olmayacağı düşüncesini besler.

Bütün bunlar Amerikan yardımı lafları ortalarda dolaşmaya başladıktan sonra saptanan olgulardır. Yardım konusu kahvede de günlerce sağdan, soldan çekiştirilmiştir. Derken ortaya bir Fon Jallas adı çıkar. Fon Jallas Cenapları yardım işini görüşmek üzere Türkiye'ye geliyordur.

Öykünün bundan sonrasını Adnan Giz anlatsın ki biz de boşu boşuna araya girmiş olmayalım. Çünkü bu öyküyü "Esafili Şark" kişilerinden tutan odur:

- O tarihte bıyıklı olan Emin Ali bir gün bir arkadaşıyla berberine gider. Berber yanlışlıkla bıyığının bir ucunu kesince, Emin: "Hepsini kes" buyruğunu verir. Berber bir an duraksarsa da buyruğu yerine getirir. Çünkü Türkiye'de bıyıksızlık modası daha başlamamıştır. Ardından aklına gelen bir muziplikle kaşlarını da kestirir. Ortaya yepyeni bir yüz çıkmıştır. Burası öykünün püf noktasıdır ve gözlerine bir kara gözlük takıp ağzına da bir pipo alınca kırk yıllık dostları bile Emin Ali'yi tanıyamayacaktır. İşte o zaman Emin Ali sevinçle haykırır: "Ben Fon

Jallas oldum". Evet, Emin Ali günlerden beri sözü edilen ve dostlarının düşüne giren Rockfeller'in temsilcisi Fon Jallas olacak ve ilk Amerikan yardımı hayaline bel bağlayanları yerden yere vuracaktır. Berberden çıkıp, galiba Atamanzade'nin muayenehanesine giderler. Bir yandan da Hüsnü Yaman'la Membaı İrfan Lisesi Müdürü'ne haberler uçurulur. Onlar da koşarak muayenehaneye gelirler. Bu oyunda Emin Ali ile işbirliği yapan Martı Kaptan'ın tercümanlığı ile görüşme ve pazarlık başlar. Fon Jallas Cenapları, Membaı İrfan Müdürü'ne kaç öğrencisi olduğunu sorar. Müdür, otuz öğrenci dese olmayacak, yüzü aşkın bir sayı söyler. Jallas ne kadar yardım istediğini sorar. Bir yüz bin dolar lafı döner ki o günler için baş döndüren bir sayıdır. Fon Jallas yardım bekleyen üç dosta da bol keseden sözler verir. Ertesi gün, Emin Ali aynı kılıkla Kahve'ye gidip de işi meydana vurunca yer yerinden oynar. Oyuna gelenler, başta o üç kişi ve onların ardı sıra aldananlar, olayı son derece onur kırıcı sayarlar. O kadar ki Nazmi Acar'ın kardeşi Baytar Fahri Bey bir yıldan çok bir süre Emin Ali ile konuşmaz.

Darüttalim son yıllara değin sürdürmüştür cümbüşünü. Şimdi onu orada, Vezneciler'de, Kuyucu Murat Paşa Külliyesi'nin karşısında bulamazsınız. Letafet Apartmanı'nı da bulamazsınız. Eskiden Kıraathanenin - Saraçhane'ye doğru giderken- iki üç dükkan üstünde bir de *Uşaklar Kahvesi* vardır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında açılmış olan kahveyi 1890-1895 yıllarında Kargılı Hüseyin işletir. Uşak arayanlar doğru ona başvurur. Konaklardaki uşakların kefili odur. Kahvenin arkasında, dayama merdivenle çıkılır, *şirvan* denilen bir yer vardır ki orada hemen her zaman daha kapılanmamış beş, altı delikanlı yatar. Kahvecinin yatağı da kahvededir. Yöredeki konakların uşakları hep buraya düşer. Cuma günleri ise taa Yeşilköy'den, Çamlıca'dan, Sarıyer'den gelenler olur. Uşaklar efendilerinin şeref ve onurlarını taşıdıkları için üstleri başları -özellikle cuma günleri- çok düzgündür. Efendileri -Tanrı onların ömürlerini uzatsın- çokluk kahve için onlara haçlık verir ve kahvede arkadaşlarına çay ısmarlamalarını tembih geçer. Ama uşakların çoğu ikram işine yanaşmaz. Topu da meteliğin hesabını tutar.

Burada mintanları yamalı ya da yırtık olanlara da rastlanır. Kimilerinin delik çoraplarından ise başparmakları görünür. Üsküdarlı Aşık Razi burası için şu şiiri bağışlamıştır:

Direklerarası bura efendim
Şöhreti hak imiş gayet beğendim
Hele Uşakların Kahvehanesi
Ke enne maşuklar tekkesi dedim.

Çalgılı kahveler

Semai kahveleri ya da çalgılı kahveler ramazan geceleri, kış aylarında da cuma geceleri mahşer gibi olur. Bunlardan her semtte vardır.

Beşiktaş'ta *Paşa'nın Kahvesi,* Kasımpaşa'da *Kâtip Ömer'*in *Kahvesi,* Beyazıt'ta *Köşklüler Kahvesi,* Saraçhanebaşı"nda *Yüksek Kahve,* yine Beyazıt'ta *Merdivenli Kahve,* Yüksekkaldırım'da genelevlerin karşısında yine *Yüksek Kahve,* Pangaltı'da *Kalfanın Kahvesi,* Tavukpazarı'nda *Askılı Kahve,* Hendek'te *Faik Bey'in Tulumbacı Kahvesi,* Karagümrük'te *Uzun Ahmet'in Kahvesi,* Şehremini Saray meydanında *Pehlivan'ın Kahvesi,* Uzunyol'da *Tosun'un Kahvesi,* Horhor'da *Abdullah'ın Kahvesi,* Yusufpaşa'da *Cimbom Ali'nin Kahvesi* çalgılı kahvelerin en önemlileridir. Bunlardan çoğu da tulumbacı kahvesidir. Ama Direklerarası'nda Unkapanı'nda da pek çok tulumbacı kahvesi vardır. *Mevlevihane Tulumbacı Kahvesi, Salmatomruk Tulumbacı Kahvesi, Samanpazarı Kahvehanesi* ile Boğazkesen, Halıcıoğlu, Yenimahalle, Firuzağa, Yeniçeşme ve Tophane tulumbacı kahveleri de tulumbacıların gır kaynatıp nargile tokurdattıkları yerlerdir.

Divanyolu'nda Çarşıkapı durağında, Beyazıt'a giderken sağ koldaki *Efenin Kahvesi* de ünlü bir tulumbacı kahvesidir. Kahvenin dip tarafında, merdivenle çıkılır büyük bir şirvan vardır. Sahibi gümrük hamalı bir kişidir. Adını kimse bilmez, herkes "Efe" diye çağırır. Hamal Efe, Fehim Paşanın hafiye çetesine girdiği için bu büyük tulumbacı kahvesini açacak parayı kolay-

ca toplamıştır. Dev yapılı, pos bıyıklı, bilisiz ve ayyaş biridir. Ama dış görünüşünden umulmayacak kadar da naziktir. İyi bir beğenisi de vardır. Kahvenin duvarları İstanbul tulumbacılarının resimleriyle donatılmıştır. 200 parçadan fazla tutan bu resimlerin tümü çerçevelenmiştir. Üsküdar'lı Vasıf Hoca burada çok kez çalgılı kahve kurar. İskemleler hezaren, peykeler kadifedir. Nargileler de billurdan. Fincanların, çubukların üstüne de yoktur. Burada altmışaltı, pişpirik, piker, prafa, pastıra, cimdallı, bom gibi her türlü kağıt oyunu oynanır.

Tulumbacı kahveleri Çeşmemeydanı'nda da pek çoktur. En ünlü tulumbacı kahvesi ise *Kebir Kahvehane* denilen kahvedir.

II. Abdülhamit çağında İstanbul'un en ünlü tulumbacı kahvelerinden biri de *Çukurçeşme Taşhan Kahvehanesi*'dir. Aksaray'ın onikililerinden tutun da bütün vurucu-kırıcılar burada toplanır. Üsküdar'lı Vasıf Hoca 1906 yılı ramazanında burada çalgılı kahve yapmıştır. *Çukurçeşme Tulumbacı Kahvesi* de Laleli'nin bir başka tulumbacı kahvesidir. Laleli Hamamının karşısında olması dolayısıyla kahvede sık sık rezaletler kopar. Aksaray'ın şıkırdım bıçkınları da en çok bu kahveye çıkar.

Cibali ile Balat'taki tulumbacı kahveleri de oldukça ünlüdür. Ramazanlarda Balat'ta iki, ya da üç çalgılı kahve kurulur. Ama bu çalgılı kahvelerin ilkini sandalcı lazlar donatmak istemiş, başarı sağlayamamışlardır. Lazlar kendi başarısızlıklarının acısını dindirmek için *Perendeoğlu'nun Çalgılı Kahvesi*'nde boyuna cingar çıkarır, ortalığı birbirine katarlar. Sonunda Parendeoğlu da bunlardan bıkacak kahve donatmaktan vazgeçecektir. Cibali vapur iskelesi dibindeki *Tulumbacı Kahvesi*'ni 1896-1897 ramazanında Üsküdar'lı Vasıf Hoca (halk ozanı Vasıf Hiç) donatmıştır. Vasıf Hoca o sıralarda Tersane Haddehanesi'nde çalışır. Ama o yıl bir iftira yüzünden hapse düşünce pek çok emek verip hazırladığı çalgılı kahveyi işletemez. Kahve de ramazanı yarılamadan kapanır.

Üsküdar'lı Vasıf Hoca daha sonraki ramazanlarda da en çok Üsküdar kahvelerini donatmaya başlar. Vasıf Hiç'in donattığı kahveler arasında Çarşı boyundaki *Dutlu Kahve*, eski horoz döğüşü meraklılarından bir adamın işlettiği *Çavuşun Kahvesi* ve

Balaban İskelesi'ndeki *Kıvırcık'ın Yalı Kahvesi* vardır. Buralara İstanbul'un her yanından meraklılar gelir. Harbiyelileri mi aradınız, Mühendishaneleleri, Tıbbıyelileri, Haddehanelileri, Adalıları mı? Topu da bu kahvelerdedir. Erenköy'lü Zakir, Hüsmen'in Mustafa Pehlivan, döşemeci Rifat Hoca, Köpekçi Tahsin Ağa, Osman Pehlivan, Divitçiler'li Hasan Efendi, Taharri Servet Efendi, Mızıkai Hümayun'dan Süreyla bey, Eskihamam'lı Hafız Ziya, Körbakkal'lı Komser Necati bey gibi İstanbul'un ünlü kişileri de burada sık sık boy gösterirler, geldikleri vakit sahura değin kalırlar.

İstanbul'un en ünlü tulumbacı kahvelerineden biri de Defterdar'daki *Kâhya İsmail'in Kahvehanesi'* dir. Haliç'te Defterdar vapur iskelesinden çıkıp da Keresteciler-Eyüp caddesine kavuşmak üzere yürüdüğünüz vakit sol kolda iki katlı, büyük mü büyük, tahta bir binadır. Kahvenin yukarı katında 18 tane bekar odası da vardır. Semai ve divan okumakta İstanbul'da bir tane olan Çiroz Ali de bu odalardan birinde kalır. *Kahya İsmail'in Kahvesi* ramazanlarda en önde gelen çalgılı kahvelerden biri olur.

Kâhya İsmail sarışın, orta boylu, tıknazca, ağır başlı bir adamdır. Gelenleri ayrı ayrı selamlar. Dükkânın önünde küçük bir bahçe olduğu için yaz ayları buraya da masa atar. 1900 yıllarında Kâhyanın işleri bozulunca kahveyi başkasına satmış, eski kahvenin karşısında yeni bir kahve açmıştır. Meşrutiyet'in ilanından sonra bu kahve de bir kayıkçı kahvesi olur. Kâhya İsmail'in eski kahvesi ise zamanla tulumbacı kahvesi niteliğini yitirir. Daha sonraki yıllarda da yıkılarak yerine beton bir bina yapılır. Ama altı yine kahve olur. Burası son yıllara kadar Defterdar'ın en büyük kahvelerinden biridir.

Yahya Kemal 1922 yılında *Tev*hid'i *Efkâr* gazetesine yazdığı bir yazıda ramazan dolayısıyle donatılmış ve sema kahvesi haline getirilmiş bir tulumbacı kahvesini anlatırsa da *Kâhya İsmail'in Kahvesi* olup olmadığı üzerinde bir bilgi vermez. İsterseniz biz yine de Yahya Kemal'in sözlerine kulak kabartalım.

"Caddeden denize giden büyük meydan saz ve sesle dolu. Ağaçlardan al al bayraklar sarkıyor. Semai kahvesi bu muhitin

göbeğinde. Kahvenin önünde, ağaçlar altında bir masanın etrafına oturduk. Eski İstanbul'un lehçesinden şetaretine kadar bütün ruhuna vâris olan tâbiler* sesleriyle ortalığı çınlatıyorlar, çayı, kahveyi, nargileyi ağaçlar altında kahve ocağına sürekli bir nağmeyle ısmarlıyorlar, bir tulumbacı çalaklığıyle etrafta dönüyorlar. Sekiz on çay kadehini bir tepside, iki parmak üstünde getiriyorlar. Burada eski İstanbul canlı bir levha gibi. Klarnet tiz ve yanık sesiyle bir taksim tutturdu. Kağıthane 400 senelik hatıralarıyla hava halinde esiyor. İnsan dinledikçe maziye karışıyor, ruh ve çocuk sevinciyle ürperiyor, çiftenara ve darbuka ile artık Türk şevki içinde kayboluyor. Divan okunmaya başlandığı zaman vecdimi zaptedemedim. İki genç arkadaşla kahvenin içine girip, orada herkesle beraber küçük iskemlelere oturarak dinlemek hevesine kapıldık, girdik kapı yanında oturduk. Külhanbeyi, bıçkın, çapkın, tulumbacı, kabadayı hasılı Türk İstanbul'unun bütün bu şen unsuru burada.

İşte bütün bu kahveler ramazan geldi mi donatılır *çalgılı kahve* haline getirilir. Bunlara *semai kahveleri* de denir ve çalgılı kahve işletecek kimse sürre alayının** ertesi günü hazırlıklarına başlar. İlkin donatacağı kahvenin sahibiyle anlaşır, sonra da kahveyi bir gelin odası gibi süslemeye koyulur. Elvan kağıtlardan (krepon kağıdı) zincirler ve güller yapılır, kahvenin tavanı ile çalgıcıların yeri baştanbaşa bunlarla donatılır. Tavanın şurasından, burasından "Yeni Dünya" denilen ve sırçadan yapılan renkli ve sırlı küreler de sarkıtılır. Eğer kahve tulumbacı kahvesi ise en göze çarpan bir duvarın önüne hortum, baskı kolları, fener vb. yerleştirilir.

Ramazanlarda çalgılı kahve yapmak İstanbul'lulara özgü bir alışkanlıktır. Gerçi bu alışkanlığın Selanik'te ortaya çıktığı, İstanbul'a da ordan geldiğini söyleyenler de vardır, ama bunun İstanbul'daki tulumbacılık dünyasının bir gösterisi olduğunu kabul etmek daha doğrudur.

* Birinin buyruğu altında olanlar.

** Her yıl Ramazan'dan önce padişahça Mekke'ye gönderilen armağanları taşıyan kafile ve kafilenin yola çıkışı üzerine yapılan tören.

Ramazanda kahvenin kendi iskemleleri yetmeyeceği için, başka yerlerden küçük hasır iskemleler devşirilir. Özellikle arife günü kahvedeki masalar kaldırılır, yerlerine bu iskemleler dizilir. Çalgıcılar gecelik hesabıyla tutulur, ama önceden bir pey verilir. Gider de bir daha gelmez diye sazları da kahvede tutulur, paydostan sonra bunları alıp gitmelerine izin verilmez. Çalgı olmayan saatlerde kahveye gelenler de çalgıların duvarlara asılı olduğunu görür.

Her sınıf halk gelir bu kahvelere. Çokluk da teraviden sonra başlar akın. Ama has müşterileri tulumbacı, arabacı, sandalcı gibi esnaftır. Dahası, bunların da uçarı, çapkın, kabadayı takımıdır. Bu ele avuca sığmaz müşteriler ceket omuzda, fes yampirileşmiş olarak gelirler. Bellerindeki kuşaklarında bıçakları olur. Bıçak sapının iyice görünmesine pek önem verirler. Bu cakalı ve saldırgan angutlar, doğrusunda, kuru gürültüden başka bir şey değildir. Bunlar çıkardıkları cingarda çokluk herkese rezil olurlar.

Bunlara karşılık kendilerini kurtaramamış gençlerle çocuklar bu kahvelere alınmaz. Üzerlerinde herhangi bir üniforma olanlar da aynı durumdadır. Cenap Şahabettin Tıbbiye'nin son sınıfında iken, ramazan geceleri arkadaşlarıyla birlikte -bunların arasında Musahipzade Celal'de vardır- Beyazıt'taki bir semai kahvesinin karşısındaki muhallebicide oturur, söylenen manileri, destanları, semaileri oradan dinler. Çünkü Cenap'la kımi arkadaşlarının omuzbaşlarına değin kırmızı ipek şeritlerle donatılmış, kadife yakalı ve kadife kol kapaklı Tıbbiye üniformaları kahveye girmelerine engel olur. Ne var, manicilerin kafa yormadan buldukları ayaklar Cenab'ı şaşkınlıktan şaşkınlığa sürükler, bunları not defterine geçirmesine yol açar. Cenap, kimi zaman, yumruğunu deftere vurarak: "Bu adamlar okuyup yazsalardı, neler söylemezlerdi" demekten de kendini alamaz.

Semai kahvelerinde devlet adamlarından, konuşması kibar düşenlerden de gelenler olur. Bunlar içeri girdiklerinde ilkin kahveciye, sonra da yanda, yörede oturanlara yolunca selam verir ve bir köşeye çökerler. Kalkıp giderken de okuyup çalanlarla kahveciye temenna ile karışık övücü sözler döktürürler.

Çalgılı kahvelere yirmi paraya girilir. Ama o zamanın göreneklerine göre yirmi para bırakmak çok ayıp sayılır. Bir kuruş, iki kuruş ve de çeyrek* bırakanlar çokluktadır. Üç, beş kişilik topluluklar halinde gelenler ise bir mecidiye bırakırlar. Kahveci de bu gibilere elma, portakal gibi meyvalarla birlikte bir tabak fındık, ya da fıstık sunmayı unutmaz.

Semai kahvelerinin kendilerine özgü çalgıları da vardır. Başta çığırtma denilen ilkel bir flüt sayılabilir. Bunun arkasından ağzına deri geçirilmiş bir çömleği andıran darbuka gelir. Darbukanın sesi davulunkinden daha hafif ve daha hımhımdır. Çalgı takımını bütünleyen öteki çalgılar ise zilli maşa, klarnet ve çiftenaradır. Ama klarnet daha çok Tavukpazarı kahvelerinde çalınır. Çığırtma ise Ahmet Rasim'in en sevdiği çalgılardandır. Yazarımız, gençliğinde, Kalyoncukulluğu meyhanelerinden birinde dinlediği çığırtmayı çok hoş, çok kıvrak bulmuş, onu bir daha aklından çıkarmamıştır. Ahmet Rasim darbuka ile zilli maşanın ise sol tutmaktan** başka işe yaramadığı düşüncesindedir. Ama darbukacılar içinde büyük ustalık gösterenlerin, parmaklarına lanet ettirenlerin bulunduğunu da kabul eder.

Darbuka konusunda Osman Cemal Kaygılı daha hoşgörülüdür. O darbukaya da öteki çalgılar kadar önem verir ve Sultanhamam'lı Tespihçi Halit, Sarı Hayri, Sadık ve Mithat gibi darbukacılara büyük bir saygı besler. Ama Kaygılı'ya göre bunların içinde en ustası Tespihçi Halit'tir. Halit çaldığı darbuka ile mum ya da lamba söndürür.

Semai kahveleri en parlak çağını II. Abdülhamit'in padişahlık yıllarında (1876-1909) yaşamıştır. Bu yıllarda İstanbul'da saz şairleri loncası da kurulmuştur. Nedir, daha XIX. yüzyılın başlarında Tavukpazarı'nda bir dizi aşıklar kahvesi vardır. 1826 yılında Dertli (1772-1848) Tavukpazarı'ndaki aşıklar kahvesinin tavanına asılan şiirli bilmeceyi çözerek saz ozanlarının başbuğluğunu kazanmıştar. Dertli, o yıllarda II. Mahmut'un "Asa-

* Beş kuruş.

** Hicazkâr, Hicazkürdi, Nihavent gibi sol perdede karar bulan şarkılarda çalgıcının sol perdeye vurarak kararı duyurmaya çalışması.

kiri Mansurei Muhammediye"ye* fes giydirmesiyle halkta beliren hoşnutsuzluk üzerine fes için bir övgü yazmış ve bu, kendisine Çağa Ayanlığı verilmesine yol açmıştır.

O zamanlar Tavukpazarı'ndaki kahvelerde "aşık tarzı" denilen saz şiiri geçerlidir. Ne ki, Tanzimatla birlikte saz şiiri tavsamaya başlayınca Külhanbey-Tulumbacı takımının kabadayıca beğenisine uygun düşen yeni bir edebiyat türü oluşmaya başlar. Ama bu külhanbey edebiyatı yine de "aşık edebiyatı" içinde yer alır. Bu ozanlara "tulumbacı ozanlar" denildiği gibi "meydan şairleri" de denir. Bunlar zamanla Tavukpazarı'ndaki aşık kahvelerinden İstanbul'un öteki semtlerinde kurulan semai kahvelerine atlamışlardır.

Ne var, bu yeni çevrede de eski saz şiiri geleneği sürdürülür. Yeni ozanlar başta Dertli olmak üzere kendilerinden önceki saz şairlerinin etkisi altında çalıp söylemeyi hüner bilirler. Ama içlerinden hiçbiri Dertli'nin, Bayburtlu Zihni'nin, Erzurumlu Emrah'ın ya da Seyrani'nin katına yaklaşamaz. Yalnız bunlar ayaklı mani denilen mani biçiminde çok ileri gitmişler, bu alanda eski manicileri geçmişlerdir. Destanlar, semailer, kalenderilerde ise oldukça yaya kalırlar. Bunların hemen hemen topunda edebiyat değeri diye bir şey yoktur. Tulumbacı ozanların kendileri de bunu bilir ve zaman zaman Gevheri'nin, Aşık Ömer'in, Dertli'nin, Seyrani'nin, Emrah'ın, Bayburtlu Zihni'nin parçalarını çalıp söylemekle dinleyicileri coşturmak isterler. Çalgılı kahvelerde Enderunlu Vasıf'ın şiirleri de çok okunur. Ama ozanlar, Osman Cemal Kaygılı'nın dediği gibi, halk şiirine yakın olanları seçerler. Zaten halk da okunan şiirin kimin olduğunu bilecek durumda değildir. Dahası, çokları halk ozanlarını bile bilmez. Osman Cemal sadece Dertli'nin, onun da şu koşmasının bilindiğini söyler:

Haraba kul olduk bezmi âlemde
Dünyada olsak da olmasak da bir
Düştük çare nedir dame âlemde
Azat olsak da bir olmasak da bir

*Asakiri Mansurei Muhammediye: Yeniçerilerin kaldırılmasından sonra kurulan orduya verilen ad. Mansure bunun kısaltılmışıdır.

Bu ünlü koşma dinlenirken bütün başlar yere eğilir, gözler yarı kapanık tutulur. Kaygılı'ya göre bir de Gevheri'nin "Badi saba yare benden selam et" diye başlayan koşması bilinir. Bu da çığrılırken kahvenin içi inim inim inler.

Tulumbacı ozanların çoğunun kendi işleri vardır. Çoğu kendi dükkanlarında çalışır. Her semtte bulunan yangın-tulumbacı örgütüne yazılmış olanlar buna bir eğlence, bir spor gözüyle bakarlar. Tulumbacılık merakına kapılmış olanlar arasında Defterhane, Babıali, Rüsumat, Serasker kapısı kâtipleri de vardır. Mus.hipzade, bu ketebe takımının yangına koşuşmasını bakın nasıl anlatıyor:

"Beyazıt'taki yangın kulesi yangın işareti çekti mi, ya da Kuzguncuk'tan, İcadiye'den yedi pare yangın topu atıldı mı bunlar çalıştıkları dairede odacılara saklattıkları dizlikleri, yemenileri giyer giymez kendi semtlerindeki tulumba sandığına koşarlardı. Yangına giderken bu tulumbacılar arasında öyle bir yarış başlardı ki, biri yolunu kestirip öne geçecek olsa, medet Allah, usturpalar çekilir, göğüs göğüse, gırtlak gırtlağa bir döğüş başlardı. Her sandığın reisi de atını sürerek döğüşenleri ayırmak zorunda kalırdı."

Çalgılı kahvelerin çoğu tulumbacı kahvesi olduğu gibi son çağ manici, semaici, koşmacı, destancılarının dörtte üçü de tulumbacıdır. Tulumbacı saz şairlerinin en ünlüleri şunlardır:

Darbukacı, Sadık, Tersaneli Ahmet Reis, Üsküdar'lı Vasıf Hoca Galata'lı Matruş (Küçük Dertli), Arap Hamdi, Yenimahalle'li Çiroz Ali, Acem İsmail, Kafesçi Arif, Tespihçi, Halit, Darbukacı Mithat, Sarı Hayri, Efe Mehmet, Defterdarlı Asaf, Tersaneli Osman Nuri, Zeytinburun'lu Arap Osman, Eyüplü Makinist Tayyar, Çeşmemeydanılı Uzun İbrahim, Galata'lı İnce Arap.

İnce Arap 1899 yılında Aksaray'da Cellatçeşmesi'nde çıkan bir yangında, yangını söndürmeye çalışırken aynı sandıktan tulumbacı Hidayet ve Kürt Bahadır'la birlikte duvar altında kalarak ölmüştür. Bu üç tulumbacı için yazılan "Tulumbacılar Destanı" bakalım ne der:

Birimiz İnce Arap'tı şöhret
Birimizin ismi idi Hidayet
Bahadır, tuvana, genç idik gayet
Ahvalimiz halka ilana düştük

Bahadır kürt idi, refikin biri
Üçümüz kazaya uğradık seri
İşiten ah etse vardır çok yeri
Böyle bir acayip tufana düştük

Herkes için ayrı olur kisbü kâr
Tulumbacılıktı bizdeki efkâr
Mengene'de idik gayetle namdar
İşbu şöhret ile meydana düştük

Ünlü semaici-manici-destancılar arasında şunlar da sayılabilir:

Bakırköylü Zil İzzet, Mektebi Harbiyeli Emin Şah, Üsküdar'lı ketebeden Hakkı Bey, Hattaneli Çarkçı Ethem, Arnavudun Mehmet, Tıbbiyeli İsmail Hakkı, Unkapan'lı Bodur Tevfik, Badik Ömer, Erzincan'lı Ayrancı Hamdi,Balatlı Ethem, Çeşmemeydan'lı Kıvırcık Hüsnü, Kulaksız Mustafa, Arap Şerafettin, Beşiktaşlı Kambur Ferdi Dede, Balatlı Haşmet, Zeytinburnu'lu Zila Ahmet, Unkapan'lı Halil Hoca, Beykozlu Katip Salih.

O zamanlar İstanbul'da binlerce manici vardır. Bunların içinde Perişan Halil, Kayıkçı İbrahim, Bekçi Ahmet, Arap Şükrü Reis gibi okul görmemiş olanlarına bile rastlanır. Bunlar ezberlerindeki manileri söylerler, dağarcıklarında mani kalmayınca da eşekten düşmüş karpuza dönerler. Yalnız Perişan Halil'in bunlardan bir ayrılığı vardır. O bilisiz olduğu halde, kimi zaman maniler, içine doğuverir. Bir gün Galata Köprüsü'nden geçerken de aynı iş başına gelmiştir. Perişan Halil o gün Topkapı'dan iki yaşında bir dana almıştır. Danayla Köprü'yü arşınlarkan anası, ablası ile oradan geçmekte olan bir çocukla karşılaşır. Dana çocuğun koluna hızlıca bir boynuz kondurur. Çocuk da çığlığı salıverir. Halk, Perişan Halil'in başına üşüşmüştür.

Perişan, işlerin sarpa sardığını anlayınca Köprünün parmaklığına yaslanır, elini şakağına dayar, yanık bir sesle bir mani yapıştırır. Bakalım nasıl yapıştırmış:

Adam aman... bu... dana
Vurdu dana subyana
Boynuzları budana
Çıktı artık gözümden
Sizin olsun bu dana

Perişan, maniyi okuduktan sonra dananın ipini de çocuğun anasının eline tutuşturarak oradan savuşur:

Ahmet Rasim'e sorarsanız manide ünlü okuyucu Kel Ali Bey'in üstüne yoktur. "Çingene tarzı" denilen manilerde ise nükteci, nekre Muhsin gibi birine güç rastlanılır. Ahmet Rasim, sadece Hanende Nasip Hanım'ı Muhsin'in ayarında bulur. Ünlü komiklerden Borazan Tevfik'in külhanbey ağzıyla mani okuyuşunu da çok beğenir. Zübidi Raşit'i de bu ağızda usta sayar. Zübidi Raşit'in dağarcığı da çok zengindir. İki kat kalın muşamba defterinde ayak ayağa dizili iki bine yakın mani, semai, destan, koşma yazılıdır. Ahmet Rasim'e göre çengi ve hanende Gülistan da manicilerin iyicelerindendir, Uzunçarşılı iken keçe külah edilmiş* olan Badik Ömer, Neyzen Muratpaşa'lı İhsan, ünlü kumarbazlardan Örücü Salih ise manide olduğu kadar destan ve semai okumakta da ustadırlar. Örücü Salih özellikle semaide eşsizdir.

Aman Tophaneli, top top kâküllü, kırma perçemli semaisini bilmeyen, sevmeyen kalmamıştır.

Osman Cemal Kaygılı ise maniciler içinde Gedai'yi beğenir. Gedai** bilgilidir. Tasavvufa dayanan eski halk şiirini iyi okumuşa benzemektedir. Şu iki mani onundur:

* Suç işleyen bir subayın rütbesinin sökülüp ordudan çıkarılması

** Osman Cemal Kaygılı, bir söylentiye göre Beşiktaş'lı, bir söylentiye göre Üsküdar'lı olan ve Sadettin Nüzhet Ergun'ca şiirleri yayınlanan Gedai ile bu Gedai'nin karıştırılmamasını ister. Sadettin Nüzhet'in sözünü ettiği Gedai de birçok semailer, koşmalar, nefesler yazmıştır.

Adam aman... gö... zetle
Sun'i hakka dikkat et, yapışık mı göz etle?
Ol göz ile hakikat rahını gel gözetle.

Adam aman... di... dedir.
Hakiki aşk ehlinin dildarı nadidedir
Dildar için kanlı yaş akıtan na... didedir.

Çingeneler yazarına göre Gedai, Dertli'den sonra yetişen Tavukpazarı saz şairleriyle çalgılı kahvelerde daha sonraları boy gösteren semaiciler, maniciler, destancılar arasında köprülük etmiştir. Köprülük edenler arasında Perişan Halil, Deruni Ahmet, Giryami de vardır. Kaygılı, Deruni Ahmet'in, Balat'ta kahvecilik yapan manici, koşmacı, semaici ve destancı Çarkçı Ethem'in ustası olduğunu yazar. Deruni Ahmet'in şu "yıldız" yönteminde okunan koşuğunu meydan şairleri pek beğenir, yüksek tutar, ondan türlü türlü anlamlar çıkarırlarmış:

Düşme davaya
Ahir kavgaya
Girme araya
O betlerdeniz.

Silah çekmeye
Yakıp yıkmaya
Yıkıp gitmeye
Nöbetlerdeniz

Doğrusu, XIX. yüzyılın saz şairleri pek çoktur. Ahmet Rasim bunlardan Meydani, Bidadi, Aşık Şirini, Mihri ve Püryani'nin adlarını anar. Ona göre saz şairlerinin en ünlüleri de Sevdai, Salihi, Sabriya, Enveri, Nutkiye, Resmi, Ahteri ve Namiya'dır. Bunlar hem okur, hem çalarlar. Samatya, Kumkapı, Çemberlitaş, Esirpazarı, Yenikapı, Selamsız (Üsküdar) ve Sandıkburnu kahvelerinde de sık sık görünürler. Bunlar toplu halde çalarlarken saz takımında "çızgara" denilen ensiz, dikdörtgen bir kemanla santur da yer alır.

Semai kahvelerinde hem çalan, hem söyleyen meydan şairleri arasında Otakçılar'lı Cevat'la Haddehane'li Arap Hikmet de vardır. Otakçılar'lı Cevat mani, semai, yıldız, divan, destan, kalenderi, koşma gibi her türde okur. Cevat gibi bu türlerin tümünü okuyanlar arasında Çiroz Ali, Çarkçı Ethem, Arnavudun Mehmet, Tersaneli Osman Nuri de vardır. Osman Cemal Kaygılı'ya bakarsanız bunlar el üstünde tutulur. Hele Çiroz Ali bütün İstanbul'un sevgilisidir. O nerde okuyacaksa, hayranları hemen o kahveye üşüşür. 1896 yılında, çok genç yaşta, ince hastalıktan ölen Çiroz'un ölümü o zamanki tulumbacılık, semailik dünyasını allak bullak etmiştir.

Çiroz Ali'ye İstanbul'da eşi benzeri görülmemiş bir gömme töreni düzenlenmiştir. Tulumbacı arkadaşları Çiroz'un tabutunu öğleden bir saat on dakika önce Bakırköy'den omuzladıkları halde, onu Eyüp'e, öğle namazına yetiştirmişlerdir. Bunun için de 'açık ayak" denilen bir tulumbacı koşusunu uygulamak zorunda kalmışlardır. Ama bu kadar uzun bir yolu, onca insanın omuzda tabut, hep açık ayakla aşması da tulumbacılık tarihine altın harflerle yazılmıştır. Çiroz'un tabutu çiçekli ve çimenli bir bahar günü Eğrikapı dışından geçerken İslam ve Hristiyan evlerinden kopan kadın çığlıkları da işitilmiş şeylerden değildir. Bu çığlıklar günlerce İstanbul'luların diline düdük olmuştur.

Semai, mani, destan okuyanlar arasında Müslüman olmayanlar da vardır. Dolmacı Mihran, Üsküdarlı Karabet, Hanende Aleksan, Lavtacı Kör Civan, Hristo, Saka Karabet, Balat'lı Andon, Lavtacı Lambo, Balıkçı Agop, Tatavla'lı Kör Yani bunların en ünlüleridir. Ama bunların okuyuşları hem kısa, hem de *sağanaksız*'dır. Yani birbiri üstüne bindirme nağmelerden yoksundur. Üstelik *sallı** da değildir. Serkiş ile oğlu Mihran, Sarı Onnik, Hasköy'lü Hampar, Harabat Haçik ile Ovrik Efendi'ye gelince, bunlar da özellikle destanlarda sivrilmiştir. Sarı Onnik bu destanlar içinde en iyi de "Nasihat Destanı"nı okur. Ahmet

* Murabbalarda, şarkılarda ve çeşitli bestelerde ağırlık anlamına gelen bu terim manilerde duracak, kalacak, karar verecek gibi görünürken yeniden hız alan okuyuşlara denir.

Rasim, Sarı Onnik'in bulunduğu bir çalgılı kahveye gittiği vakit Sarı Onnik ne yapar yapar bir pundunu getirip bu destanı gündeme getirir.

XIX. yüzyıl semai kahvelerinde, saz şairleri arasında muamma yarışmaları da yapılır. Bir tür bilmece olan muamma, üç ya da dört köşe süslü bir tahtanın üzerine yazılıp kurdeleler, çiçeklerle bezendikten sonra kahvenin tavanına asılır. Bunları çözenlere para, şal, ipekli kumaş gibi armağanlar verilir. Armağanlar da kahvenin çalgıcılar yerinde sergilenir. Bu arada, çalgıcı yeri de renk renk kağıtlar, çiçeklerle donatılır.

Demirkapı ve Çemberlitaş'ta büyük muamma kahveleri de vardır. Aşıklar, müşterileri överek topladıkları paraları balmumu ile muamma çerçevesinde yapıştırırlar. Kimi zaman on lirayı bulur bu para. Bilmeceyi çözen çıkmazsa, aşıklar o zamana göre dişe gelir bir para olan bu on lirayı kendi aralarında bölüşürler.

En usta muammacılar arasında Zil İzzet başı çeker. Onun "Kayık küreği" anlamına gelen bilmecesi şöyledir:

Geçen bir nesne gördüm sallanır biruh durur
Kim ona el vurursa kuyruğuyle sallanır
Bunun canlı oluşu dar dibinden bağlıdır
Bu muamma değil lakin bir ağacın dalıdır

Saz şairlerinin düzdüğü muammalardan biri de şöyledir:

Ol nedir ki her bahar,
Gelir bezme nazlı yar,
Öpüp koklamak istesen
Hançeri cana kıyar.

Yeşil bir tahtı vardır,
Bahara ahdi vardır,
Taç olur güzellere
Ne yaman bahtı vardır.

Deme bu lugaz nola,
Düşünüp her kim bula,
İki harftir noktasız
Halledene aşk ola.

Muammalarda bilmeceyi çözmek yetmez, bunu yazıp kahveye asan ozanı başka bir şiirle bastırmak (mat etmek) gerekir. Yukardaki muammanın çözümü aşağıdaki şiirde açıklanmıştır:

Sevdiğim etme bana gönül dedim.
Yakma canım, etme gayri kül dedim.
Gülmedim, güldürmedin cânâ beni
Bak perişan halime gül gül dedim.

Perçem-i yari görüp sümbül dedim
Hub sedasın dinledim bülbül dedim.
Güle güle koklasın ahbap heman
Bu muamma bir demet gül, gül dedim.

Bu uzun muammalara karşılık çok kısa, basit muammalar da vardır:

Küheylandan katır doğar, katırdan doğan nedir?
Canlıdan cansız doğar, cansızdan doğan nedir?

Bu muammaya verilen karşılık da şu olmuştur:

Kıyamet yaklaşınca iblis doğar katırdan
Katır hiç doğurur mu, sor söyleyen katırdan

Bir başka kısa muamma da şöyledir:

Sağında solunda ahbap, gerdanda kim?
Yurdum Mısır'da, zindanda yatan kim?

Bunun çözümünü sorarsanız, o da şudur:

Sağım solum ahbap gerdandadır
Yedi yıldır Hazreti Yusuf zindandadır.

Çalgılı kahvelerden oyuncular, köçekler de hiç eksik olmaz. Oyunlar ya mani, semai, koşma, kalenderi, divan fasılları arasına serpiştirilir, ya da okuyup çalmalardan sonraya bırakılır. En çok oynanan oyunlar arasında çiftetelli, köçek oyunu, ağırlama, kasap oyunu, düğün havası, helva oyunu, ayak havası, bıçak oyunu vardır. Balat'lı Nesim, Karagümrük'lü Rampi İbrahim, Arap Hamit, Zeytinburnu'lu Naracı Mehmet, Arap Osman, Sultanhamam'lı Bacaksız Şevki en belli başlı oyunculardandır. Bunlar hem okur, hem oynarlar.

Oyuncular genel olarak iyi giyinirler. Hele Naracı Mehmet'in şıklığına diyecek yoktur. Üstelik de yakışıklıdır. Bıçkınlığı da elden hiç bırakmaz. Mehmet'in çiftetellisi pek ünlüdür. Arap Osman'ı ise helvacı oyununda ya da "Oh yalel yalel"de görmek gerekir. Bu kahvelerin gözde oyuncularından biri de Kel Mehmet'tir. Kahveye bembeyaz, tertemiz, sakız gibi gecelik entarisi ve ince basmadan pembe hırkasıyla gelir. Oysa mahalle kahvelerine, komşulara, çarşıya ve pazara gecelik entarisi ve hırka ile giden erkekler tulumbacı kahvelerine ceket ve pantalonla gelirler. Bu kuralı bozan sadece Kel Mehmet olur. Kel Mehmet oyununu da gecelikle oynar.

Oyuncuların hemen hepsinde saçlar başın iki yanında omuz üzerine dökülür. Reşat Ekrem Koçu "geysu" denilen bu saçların köçek oğlanlarının damgası olduğunu söyler. Bir şarkı bir oyuncunun geysusundan şöyle açar:

Bir hali hindu
Geysusu hoşbu
Mahbubu hoşgu
İşte budur bu.

Kimi oyuncular da başlarında külah ya da dalfes geçirirler. Dalfes* geysuların daha bir göze çarpmasına destek olur, onlara ayrı bir güzellik verir. Enderun'lu Vasıf dalfesli bir köçek için yazdığı şiirde şöyle der:

* Üzerine tülbent ve çenber ya da herhangi bir şey sarılmamış fes.

Meclise geldikte dalfes
Zülfüne bağlandı herkes
Kes sesi kaydetme öz kes
Anladım ol yadigarı
Şivekârın cilvekârı

Bu gibi oyunculara tavşan ya da tavşan oğlanları denir. Bunlar topuklarına kadar siyah çuhadan bir şalvar giyerler. Sırtlarına da yine çuhadan, dar mı dar bir camadan* geçirirler. Bellerine de renk renk şallar sararlar. Ama oyuncuların kimileri de açık başla oynar. Bunlar şalvar yerine de canfesten, dibadan, sırmalı ustufeden dört kubbe denilen biçimde sırma saçaklı eteklik giyerler. Sırtlarında da kadife üstüne sırma işlemeli mintan bulunur. Bu türlü giyinenlere de köçek adı verilir.

Oyuncular parmaklarına pirinç zil takarlar, oyun sırasında bunları musikiye uydurarak şıkırdatırlar. Oyunun kendine göre birtakım yöntemleri, kuralları da vardır. Topuk çarpmalar, omuz titretmeler, kafa tutmalar, bel kırmalar, tırnak üstünde uçar gibi koşmalar, göbek atmalar, arkaya doğru yatıp saçları sarkıtmalar, yeniden doğrulup öne, arkaya kıvrılıp bükülmeler iyi bir oyuncunun bilmesi gereken şeylerdir.

Köçek ya da köçek takımının oyunlarına eşlik eden türkülere de köçekçe adı verilir. Bunların çoğu Anadolu ve Rumeli türküleridir. Ahmet Rasim *Fuhşi Atik* adlı kitabında bir gün musikici Nuri Şeyda'nın kendisine bu köçekçelerden beş on tanesini okuduğunu yazar. Bunların arasında şu da vardır:

Bir taş attım dereye
Kız geldi pencereye
Kız Allahı seversen
Al beni içeriye.
Ah! Toni Toni, Çamlıca Toni Toni
Ah! Toni Toni yuvarlan da gel!

* Camdan ya da camedan: Eskiden giyilen kısa ve kolsuz, ön tarafı çapraz kavuşur bir yelek.

Ben onun mecburuyum

Semai kahvelerinde geceye mani ile başlanır. Ondan sonra sırayla koşmalar, semailer, divanlar, yıldızlar, kalenderiler, destanlar birbirini kovalar. Bunlar hemen hemen her konuya el atarlar. Ama konular genellikle sevi üzerinedir.

Maniden önce çalgı takımı bir marş çalar. Bu marş çokluk alafranga marşlardan biridir. Çalgılı kahvelerin son yıllarında "Maçiç İspanyol" denilen bir parça pek moda olmuştur. Marştan sonra da ya polka, ya da polka ayarında bir iki şey daha çalınıp nihavent makamından kıvrak ve alafrangaya yakın şarkılara, kantolara geçilir. Daha sonra da çiftetelli gibi oyun havaları, türküler çalınıp söylenir.

18 ramazan, yani 18 yıl İstanbul'un çeşitli semtlerinde çalgılı kahve kuran, topunu da kavgasız, patırtısız sona erdiren, zamanının ünlü çalgılı kahve ozanlarından Üsküdar'lı Vasıf Hoca çalgı başladıktan sonra kahve çığırtkanının bir semai ya da divan okuyarak bütün bir ramazan sürecek çalgı dünyasını açtığını söyler. Çığırtkan, bu arada müşterilere "Hoş geldiniz" yerine geçecek bir iki mani de okur ve o yıl çalgılı kahveyi kim işletiyorsa, çalgıcılar kimlerse, onları da açıklar.

Vasıf Hoca'nın demesine göre, çığırtkan, yeni yılı açtıktan sonra ağırbaşlı müşterilerden biri, ya da bunların yanlarında özel olarak getirdikleri bir söyleyici semai, mani, divan, koşma, yıldız, her ne ise bir şeyler okur. Bu adam çığırtkandan daha güzel okusa bile çığırtkanı över, okuduklarına onun birkaç sözünü karıştırır. Kopuklar, kabadayılar ise "çürümüş mani" ve koşmalarla benliklerini ortaya sürerler. Beğenilmedikleri vakit

de hırgür çıkarırlar. Kimi zaman cingar büyür, nice emek ve özveriyle donatılmış olan çalgılı kahve de, daha giderinin dörtte birini çıkarmadan, kapatılır, kurucusu da cezaya çarptırılır.

Manilere, mani havası ile başlanır.

Bu mani furyası da kimi zaman yarım, kimi zaman da bir saat sürer. Alaylar, taşlamalar, birbirini bastırmalar, yermeler, küçük düşürmeler gırla gider.

Maniler hep "Adam aman" sözüyle başlar. İstanbul manilerine özgü bir şeydir bu. Ondan sonra yazılış ve söylenişte bir olan ama anlamca ayrılan bir sözcük -ki bu manilerin ayağıdır- söylenir. Bu tür manilere "ayaklı mani" denir. Mani deyince de yine bu "ayaklı mani" anlaşılır. Ahmet Rasim bu ayaklı manileri çok sever, bunları şöyle savunur:

"Benli Zehra'nın bir Hıdrellez sabahı kısmet çömleğinden çekip çıkardığı her örneğe karşı, el yanakta, yayık ağız, şaşı göz, iner çıkar gırtlak, ya da avurdu yırtık Memiş'in aklına yelken ettiği zamanlarda avaz avaz okuduğu:

Araplar evlek evlek
Dadandı kara leylek
Kışı burda kışladık
Yazın ayırdı felek

gibi allakbullak dörtlüklere hiç mi hiç mani denilemez."

Mani "ayak bulmak", "ayağı ayağına getirmek", aynı ayakta bir başka ikilik bulup, ya da düşünüp söylemek demektir. Beşiktaş'lı Kambur Ferdi Dede'nin kahveci Galip Ağa için söylediği mani çok tanınmıştır:

Adam aman... ga... liba
Maşraban tıkırdıyor küpte su yok galiba
Sana asil diyorlar sen piçmişsin Galip Ağa

Üsküdar'lı Kayıkçı İbrahim'in şu manisi de çok söylenir.

Adam aman ne... yedir
Namerdin lokmasını ne kendin ye ne yedir
İhvanın toplanması seneden seneyedir.

Tersaneli Ahmet Reis yetmiş yaşında iken bir gün yolda Osman Cemal Kaygılı'ya rastlar. İki gözü de yarı kördür. "Bu mani benden sana caba olsun!" diyerek, hemen orda içinden doğan bir mani okur:

Adam aman... cı... nacak
Felek kökten budadı, vurdu bir acı nacak
Ellere ben acırken ben oldum acınacak.

Çarkçı Ethem de bir gün Kadıköy'lülere şu maniyi bağışlamıştır:

Adam aman.. dı.. köye
Arzuladık ihvanı geldik şu Kadıköy'e
Müftü haraç keserken ne yapar kadı köye?

Ünlü maniler arasında şunlar da unutulmamalıdır:

Adam aman.. eder.. de
Ne belaya uğradı garip başım ne derde
Ben onun mecburuyum beni sevmez n'eder de?

Adam aman... kâh.. ada
Gönül bir kuş misali, kâh köy gezer, kâh ada
Nasıl name yazılmaz, böyle süslü kağada?

Adam aman.. so.. yun.. da
Güzel şevkin cihanı tutmuş, melek mi var soyunda?
Sabahın seher vakti gir koynuma soyun da.

Adam aman.. ka.. rın.. ca
Yazdan toplar erzakın, kışa saklar karınca
Canan bizi affetti yalvarıp yakarınca.

Alın bir tane de Yazmacı Karabet'ten

Adam aman yara sar
Cerrahsan gel yanıma, sinede bir yara sar
Beni kimse asamaz asar ise yar asar.

Tulumbacılar arasında, kimi zaman, mani yarışmaları da yapılır. Manicilerden biri "gülerler" diye bir ayak tutar, ona biri karşılık verir:

Adam aman adam aman gülerler
Adam aman adam aman gül eller
Bahçıvan bahtı bende yok, fidan okşar gül eller.

Bu karşılık şöyle de olur:

Bir yiğit aşka düşse söyletirler gülerler
Adam aman dertli aman.

Ayak atılıp da karşılık yapıştıramayanlar elenir. Manicilerin çoğu ezberci olduğu için bunlardan apışıp kalanlar çok olur. Manicilerin kendilerinden yapıştırdıkları karşılıklar ise büyük alkışlar toplar.

Koşmalar da maniler gibi hece vezniyle yazılır. Koşmaların vezni eski halk şairlerinin kullandıkları vezindir: (6+5), 4+4+3), (5+6).

Ünlü bir tulumbacı ve vurucu-kırıcı bir kabadayı olan ve güzelliği ile de ün salan ama efendisinin oğlunu öldürdüğü için kalebentliğe mahkum olarak Sinop Cezaevi'nde cezasını çekerken ölen Kadırga'lı Temenna Baba'nın (asıl adı Kara Cezmi) koşması -vezin düşüklükleri de görülürse de- oldukça içten söylenmiştir:

Güzel severiz hasbetenlillah
Bizde maksudun yok beyim yok yok
Dilber seçeriz kudretenlillah
Hüsünde hududun yok beyim yok yok

Nakşitme bilmem böyle muamma
Sultansın cihan içre sen amma
Sözüm harbidir istemek ima
Kes bizden umudun yok beyim yok yok

Temenna Baba uzlette yaklaşma gayri
Sen de tefrik et hayr ile şerri
Alem ider iken hayretle seyri
Depretme haydutun yok beyim yok yok.

Divanlar ise aruzla yazılır. Hece ile yazıldığı vakit onda da koşma gibi (6-5) vezni kullanılır. Ama 15 ya da 16 heceli divanlar da vardır. Saz şairleri bir de divan'ın "ayaklı divan" ya da "yedekli divan" diye anılan türünü kullanırlar. Bu, kimi zaman aruzun "fâilatün fâilatün fâilatün fâilün" kalıbına "fâilâtün fâilün" parçasının eklenmesiyle elde edilir.

Yıldızlar da divanlar gibi müstezata çok benzer. Söyleniş ve çalış tarzları çok güçtür. Her okuyucu kolay kolay altından kalkamaz. Makamı ötekilerden çok değişiktir.

Semailer ise aruzun "mefâ'ilün mef'âilün mefâ'ilün mefâilün" vezniyle yazılır. Çoğu zaman da:

Efendim hu, nasibim bu, tecellim taksirat yahu·
Ciğer yandı kebap oldu, aman saki bana bir su

ikiliği önceden okunduktan ve çalgıcılardan biri, halkın çokça sevdiği bir aranağmeyi cızırdattıktan sonra, yoluna yordamına göre çığrılır. Ama hece ile yazılmış semailer de vardır. Semailer arasında gülmece güldürmeceye yönelmiş olanlar da eksik değildir. Bunlardan birinin başlığı şöyledir:

Efendim tar nasip artar tecelli taksirat mantar
Senin o bildiğin kantar niçin böyle yalan tartar

Ama semailerin çoğu sevi üzerinedir. Üsküdar'lı Vasıf Hoca'nın şu semaisi de onu gösterir:

Efendim yoktur emsalin bulunmaz bir güzelsin sen
Nedir maksudun ey canım beni böyle üzersin sen
Aduyü bedlikalarla niçin daim gezersin sen
Seni ben sevmişim candan ve lakin bihabersin sen
Otursam rehgüarında selam vermez geçersin sen
Görünce bendeni yavrum neden çeşmin süzersin sen?

Semainin bir de nakaratı vardır. O da şöyledir:

Gidip ağyara yar oldu benim halim harap oldu
Seninle gezdiğim gülzar kararmış bir türab oldu.

Bu semainin nakaratı kimi zaman da şöyle okunur:

Bugünlerde senin tavrın bana gayet merak oldu
Seninle içtiğim meyler niçin narı fırak oldu?

Semaileri en güzel Çiroz Ali, Üsküdarlı Vasıf Hoca, Bahriyeli Osman Nuri, Arnavudun Mehmet, Dolmacı Mihran okur. Dolmacı Mihran'ınkilere "Ermeni ağzı semai" denir. Bunlarda ağız biraz değişik olur. Ama halk bunları çok sever. "Ermeni ağzı semai"ler içinde en yaygını şudur:

Efendim huuu, nasibim buuu
Tecellim taksirat yahuuu
Ciğer yandı kebap oldu yetiş ahpar bir içim suu
Ne esbaptan beni terkeyleyüp ağyar ilen kaçtı
Niçin kılmaz bana insaf o taş kalpli gözü ahuuu?

Kalenderiler de divanlar gibi hem hece, hem de aruzla yazılır. Bunlarda her dörtlüğün üçüncü dizesi sonraki dörtlüğün ilk dizesinde yinelenir. Her dörtlüğün son dizelerindeki ayaklar da birbirini tutmaz:

Derdü gam, aşku sevda,
Eyledi beni şeyda
O güzelin yoluna
Edeydim canım feda.

O güzelin yoluna
Saçım başım yoluna
Taramış kâkülleri
Atmış sağü soluna.

Taramış kâkülleri
Gerdanda fülfülleri
Sanırsın yanağında
Açmış cennet gülleri.

Sanırsın yanağında
Küpeler kulağında
Ayda ay yıl, ay yıldız
Mahcemalin mahitap.

Kalenderilerin son dörtlüklerinin üçüncü dizeleri daha sonraki dörtlüğün ilk dizesinde yinelenemediği için cılız olur, son iki dizenin ayakları da açıkta kalır. Osman Cemal Kaygılı bunun neden böyle yapıldığına bir türlü akıl erdirememiştir. Ama kime sorduysa da doyurucu bir karşılık alamamıştır. Yalnız Ortakçılar'lı Cevat bir gün kendisine şöyle demiştir:

- Bunun neden böyle bittiğini ben de bilmem. Bildiğim bir şey varsa çalgılı kahvelerin kalenderileri hep böyle yazılır, böyle okunur.

Kalenderilerin bir özelliği de tek kişi tarafından değil, en aşağı üç beş kişiyle okunmasıdır.

Destanlar, aşık konuları yanı sıra çokluk kabadayılıkları, acıklı olay ve ölümleri işlerler. "Sivastopol Destanı" gibi utkuları dile getirenler de vardır. Ahmet Rasim: "Destanlar, maniler gibi ayrı bir biçimde söylenmedikçe taşıdıkları nükteleri açığa vuramazlar." der. "Destanlar rast makamından okunur, giriş olarak da:

Tay ra ram tay ram, tay raram tay ram
Tay ra ra rayram, ray rara ray ram

özel deyişine uygun düşen şarkı biçimi ya da söylenişi kullanılır. Sonra yine "mahur" üzerinden özel bir deyişle destanın kendisi okunur. Her dörtlüğün bitiminde de giriş yinelenir. Ahmet Rasim'e göre destanlar "külhanbey şarkıları" türündendir. Ama eski kabasaz takımlarında da okunur.

Reşat Ekrem Koçu, tam, eksik, ancak birkaç dörtlüğü saptanabilmiş, basılmış, basılmamış, zok yaygın, hiç duyulmamış olmak üzere beş yüzün üstünde destan derlemiştir. *İstanbul Ansiklopedisi*'nin ilk dokuz cildinde bunların 67 tanesi yer alır. Kemal Zeki Gençosman ise *Türk Destanları* adlı kitabında iki yüzü aşkın destan yayınlamıştır. Ama bunların içinde Samih Rıfat'ın "Akdeniz Kıyılarında" adlı şiiri gibi destanlığı çok su götürür olanları da vardır.

İstanbul Ansiklopedisi'ndeki destanlardan kimileri şunlardır: "Kayıkçı Deli Lazın Destanı", "Tellak Destanı", "Balıkçı Dikranın Destanı", "Çorum Vapuru Yangını Destanı", "Tersane Çıplağı Destanı", "Vezirhanı Meyhanesi Destanı", "Telli Binnaz Hanım Destanı", "Bekar Uşağın Evlenme Destanı", "Ayvazı Seven Hanım Destanı", "Alemdar Mustafa Paşa Destanı", "Galata'lı İnce Arap Destanı", "Bedesten Güzelleri Destanı."

Destanlar arasında "Yorgancı Sadık Destanı", "Çiroz Ali'nin Ölüm Destanı", Feshane'de makine arasında kalıp parçalanan "Mektepli Atıf Destanı", "Komser Hüsamettin Destanı" en acıklılarındandır.

"Sandıkçı Şükrü Bey Destanı", "Pamukçu İhsan Bey Destanı", "Yemen Destanı" ise en tutulan destanlardandır. Güldürücü destanların başında ise "Esrarkeşlerin Destanı", "Zampara Destanı", "Yetmiş İki Buçuk Millet Destanı" (her dörtlükte ayrı bir ulusun insanlarının konuşmasına öykünülür.) "Mirasyedi Destanı" gelir.

"Er-Avrat Destanı" da gülmeceli destanlardandır. Bunda da evlilik yaşantısı, evlenen bir erkeğin nasıl yavaş yavaş karısının boyunduruğu altına girdiği anlatılır. Gülmeli güldürmeli destanlardan ikisi de Şirketi Hayriye* ile İdarei Mahsusa** yandaşlarınca çıkarılmıştır. Vapurlarının ününü karartmak amacını güder. Boğaziçi'nde oturanlarla Kadıköy ve Adalar'da oturanlar bunları her fırsatta okurlar, birbirlerini kızdırırlar. İsterseniz "İdarei Mahsusa Destanı'ndan iki dörtlük alalım.

* Şirketi Hayriye: Boğaziçi'nde vapur işletmek için kurulmuş ortaklık

** İdarei Mahsusa: Seyrüsefain'in eski adı. Şimdiler: Devlet Deniz Yolları İşletmesi.

Halep düdüğünü üç defa çekince
Eseri Şevket de ona yol verince
Kalamış da tam istim üzere gelince
Şirket de işi anladı sonra.

47 ile 48 bir yana yatıyor
19, 50'yi peşine katıyor
49 Moda'dan kömür alıyor
Şirket de işi anladı sonra.

Bu destanlar arasında Beyoğlu, Hocapaşa yangınlarını anlatanlar da vardır. 1894 yılındaki büyük İstanbul depremini dile getiren "Hareket Destanı" da tanınmış bir destandır. Bunu Deli Hakkı yazmıştır. "Yemen Destanı"nı yazan ise Komik Mustafa Çavuş'tur.

Burada okurlarımıza biraz soluk aldırmak için "Baskın Destanı"nı sunacağız. Bu destan "Zampara Destanı"ndan başkası değildir. Ama Ahmet Talat onu *Halk Şiirlerinin Şekil ve Vezni* adlı kitabında "Baskın Destanı" adıyla yayınlamıştır. Tahir Alangu da *Çalgılı Kahvelerdeki Külhanbey Edebiyatı ile Nümuneleri* adlı kitabında aynı işi yapmış, ama destanın kimi eksik parçalarını elindeki "Zampara Destanı" ile bütünlemiştir:

Havalandı gönül, bürüdü efkâr
Dedi ki: "Var, gez çarşı, pazarı
Bulursan kendine bir münasip yar
O zaman terkeyle namusu, ârı."

Araya, araya buldu bir civan,
Dudu burnu hotoz, kaşları keman,
Düştüm arkasına gezdim bir zaman
Yüz yüze gelince, ettim işmarı.

Dedim: "Tenha gidip edelim sohbet."
Dedi ki: "Bu gece bizdesin elbet."
Dedim ki: "Efendim, canıma minnet."
Ol dem salık verdi semti, civarı.*

* Bu dörtlük "Zampara Destanı'nda şu biçimdedir: (diğer sayfada)

Yar önüme düştü, doğrulduk yola,
Ardı sıra gittim, kol sala sala,
Dedi ki: "Sezdirme, bak sağa sola."
Gide gide bulduk Küçükpazar'ı.

Dedi: "Evim budur, gördün mü beni?
Kırmızı boyalı, kapısı yeni,
Tertibimiz üçte, beklerim seni
Gayet çokça getir ol, sim ü zeri."

Saat üçte yaktım elime fener,
Evi yıkılası adettir söner,
Arkama takıldı bür sürü nefer
Kapının önünde kıldım kararı.

Bir fiske taş attım, ben de o zaman,
Sevgilim kapıda dururmuş, heman
Kapıyı açınca dedi: "Sus aman!"
Merdivenden çıktım yap yap yukarı.

Yukarı çıktım kurulu sofra.
Dedi: "Evel taam, cümbüşler sonra
Tarator, mezeyi incecik doğra!"
Nazik elleriyle soydu hıyarı.

Beş, on bade sundu o simin bilek.
Dedim: "Keyfim tamam ey zat-ı melek!"
Kuş tüyünden şilte, serildi döşek,
Başladı soymaya ben günahkârı.

Bir pullu yemeni var idi başında.
Güzelleri aldatır rastık kaşında.
Taze girmiş, on üç, on dört yaşında
Kim görse kapılmaz ol cilvekârı.*

Yar ile ikimiz tenhada sohbet
Dedi: "Efendim bu gece bendesin elbet."
Dedim: Ey, misli melek, canıma minnet."
Anda tarif kıldı semt-ü civarı.

*Bu dörtlük sadece Tahir Alangu'nun elindeki "Zampara Destanı'nda vardır.

Yar ile ikimiz yatağa girdik.
Yüz yüze sürüp anda murada erdik,
Safalar eyledik maksuda erdik,
Canım pek hoşlandı, etmem inkârı.*

Parmağında yüzük, kolda bilezik,
Ne kadar methetsem methe münasip,
Pembe'nin vücudu gayetle nazik,
Yedi bin kıymeti pembe şalvarı*

Yar ile eyledik bir eyyam sefa,
Sefa arizidir, ezelden cefa!
Bir gürültü koptu, bir çağrılış, seda
Şaşırıp kendimi attım yukarı.

Gittikçe büyüdü gürültü, hengam,
Saate baktım ki altıda tamam,
Bütün mahalleli en önde imam,
Neferler beraber hem de sancaktarı.

Bir seda geldi ki:
"Hu Pembe Hanım,
Gözüm ile gördüm, yoktur yalanım."
Bir cadı bağrıştı, titredi canım,
Bastı şamatayı ol şirret karı.

Aşağıya baktım sopadan orman,
Aradım kendime bir tenha mekân,
Ol zaman eyledim kendimi nihan,
Tavanarasında kıldım kararı.

Kapıyı cemaat, cumhur aldılar,
İçeriye nice adam daldılar,
Tavanarasında beni buldular,
Dediler: "Teslim ol yoktur zararı!"

*Bu iki dörtlük de sadece Tahir Alangu'nun elindeki "Zampara Destanı"nda vardır.

Yukarıdan aşağı karaca siyah
Kimi (...) oldu kimi de siyah*
Görenler yari, ederler ah, vah,
Koltuğum kabardı gördükçe yari**

Ne çare yakayı verdim ben ele,
İndirdiler beni, yukardan hele,
Giydirdiler bizi yâr ile bile,
Çıkardılar bizi kapı dışarı.

Yanımda vardı beş on yeniçeri,
Ağakapısı'ndan girdik içeri,
Keçeler serildi âdet üzeri
Başlarından çıkardılar destarı.
.....***

Kethuda bey sordu: "Bu ne maslahat?"
Dedi: "Baskın bastık, şunda kabahat!"
Azarlayıp beni, dedi: "Sus lanet!
Şimdi görün benden olan zararı."

Ol zaman başıma düştü bir acı,
Yakamız eldedir, yoktur ilacı.
Dediler: "Zımbayı al falakacı!
Ol zaman ayağımı verdim yukarı.

Mahpuslar düşünür, söylemez kelam,
(...) yedik, keyfimiz tamam,
Tahta kehlesinden (...)
Bir bir sıra olmuş turna katarı.

Kalede kolağası kurmuş bir divan,
Kanlıya, katile vermiyor aman,
Emir oldu, kaleye yazıldı ferman
Söyletmedi bizi, bastı azarı.

* Siyah olmak: Argıda "afyon yutak", "afyon yutmuş gibi olmak" anlamında.
** Bu dörtlük de sadece "Zampara Destanı'nda vardır.
***Ahmet Talat hiçbir açıklama yapmadan buraya noktalar koymuştur.

Nice bir çekeyim dert ile gamı,
İki, üç harbeci* tuttu yakamı,
Üç çifte kayığa serdi ehramı
Getirdiler gördüm, Boğaz Hisarı.

Kayıktan dışarı çıktığım zaman,
Kale kapısından girdim ben heman
Harbeciden takrir aldı zabitan,
Ol yerin zabiti kale dizdarı.

İki çingene cellat geldi yanıma
Anladım kastı var şirin canıma
Dedim ki: "Girmeyin boşa kanıma!"
Dediler: "Böyleymiş Hakkın kararı."

Ol dem öleceğime ben de inandım,
Kolum bağlı ulu Hakka dayandım.
Meğer rüya imiş, kalktım uyandım.
Cümlenizi ıslah eyleye bari.

NİYAZİ'yim şaştım, bu ne hikâyet?
Oturan ahpaba olsun nasihat:
Saatçilikten de ince zenaat,
Kimseler etmesin bu fena kârı.

Semai kahvelerinde bir de "Asıl Kerem"le "Kesik Kerem"de okunur. Şair Serkis'in oğlunun okuduğu bir "Kesik Kerem" şöyledir:

Sâkiya camında nedir bu esrar?
Söyletir divane divane beni
Dost!
Şarabı lalinde ne keyfiyet var?
Bir katresi kıldı mestane beni
Dost!

* Haberci: Sadrazam'ın buyurduğu adamları getirtip kabahatlileri hapsetmek ve bunlardan suçları büyük olanları tomruğa vurdurmak gibi işlerle yükümlü Muhzir Ağa'nın yanında çalışanlara verilen ad.

Çalgılı kahvelerde okunan mani, semai, koşma, destan, yıldız, kalenderi gibi şiirler çokluk tulumbacıların bir yaratması olduğu halde bunlarda külhanbey diline özgü sözcüklerin pek yer almamış olması dikkat çeker. Tahir Alangu: "Destanlar, maniler katip ağzıyla yazılmış denilse yeridir. Hele destanların dili oldukça ağdalıdır." der.

Alangu, Aşık türü şiirde rastlanan divan edebiyatı etkisinin bu örneklerde görüldüğü üzerinde de durur ve felsefeye, zahitliğe değgin düşüncelerin, tek tük de olsa, bunlarda boy gösterdiğine işaret eder.

Çalgılı kahveler ya da semai kahveleri, ne yazık, bir çok yitirdiğimiz şeyler gibi -Karagöz bunların arasındadır- ortalarda yok artık. 1920'lerden sonra bunlar yavaş yavaş ortalardan silinmeye başlar. 1927 yılında ise bütün bütüne karanlıklara gömülür.

Yahya Kemal'in 1922 yılında Defterdar'da gördüğü semai kahvesi de son çalgılı kahvelerden biridir. Yahya Kemal'in o kahve için söyledikleri de ağıt niteliğindedir:

"Bütün bu kabadayı halk terbiyeli, vakur, sâkit. Beni ve arkadaşlarımı yabancı hissettiği halde hiç istifini bozmuyor. Yalnız arada sırada klarnetle çifte naranın kalbimize verdiği şevkin tesirini yüzümüzde gördükçe, göz ucuyla bakıyor, bizi külhanbeyliğinin mana ile dolu sevimli bir bakışıyle süzüyor.

Divandan sonra semaiye sıra geldi. "Ayrancı" okuyordu. Sesinde bir yanık kokusu olan bu yaşlı şehir çocuğu Mektebi Hukuk'tan mezunmuş! Mektepten çıktıktan sonra kendi keyfine göre semai okuyabilmek için semt olarak Kağıthane civarını ve sanat olarak ayrancılığı tercih etmiş. Tanıdığım hukukşinaslar bu şen adamdan daha bahtiyar değildiler.

O ağaçlardan, o al bayraklardan, o tabl, klarnet, çiftenara ve semai seslerinden ayrılırken, daima muhafaza edeceğimi tahmin ettiğim bir hatırayı iyi seçebilmek için durdum. Belki son semai söylenen yer olan o kahveye bir daha dikkatle baktım."

Alsam elini elime aman

- Başlar mısın, başlayalım mı, Karagöz'ün evini taşlayalım mı? Başlar mısın, başlayalım mı, Karagöz'ün evini taşlayalım mı?

Yeşiltulumba'da *Dilküşa Kıraathanesi*'ndeyiz. Karagöz perdesinin önündeki ilk sıraları tutan çocuklar bir ağızdan tempo tutmaya başlamışlardır. Çünkü saz takımı bu akşam icrayı ahengini uzattıkça uzatmıştır.

Çocukların yaygarasına perdenin arkasından Hayalci Kâtip Salih Efendi karık sesiyle karşılık verir:

- Susun çocuklar ha! Geliyorum!

Siz bu kuru sıkıya aldırmayın. Şimdilik pupa yelken bir gemi resmiyle bezenmiş göstermeliği incelemeye bakın. Biraz sonra onu orada göremezsiniz. Bir başka yerde de görmenize olanak yoktur. Çünkü göstermelikler çokluk üzerinde meyveleri bulunan bir ağacı, bir küp üstünde yol alan bir cadıyı, yedi başlı ejderha ile güreşen pehlivanı, tırısa kalkmış bir at üstünde ok atan bir savaşçıyı canlandırır.

İşte narekeci, ucuna cigara kağıdı sarılmış bir kumaştan başka bir şey olmayan narekesini eline aldı. Kenarındaki delikten üfleyince vıızzz, arı sesine eş bir ses çıkacak. Eskiden olsaydı ustalıkla çatlatılmış kamışlar da bu işi görürdü. Ustalar arasında kamışla taksim geçenler bile vardır.

İşte çıngırak da çaldı. Perde aydınlandı. Kâtip Salih Efendi'nin eli ve elinin gölgesi -perdenin yukarısından sağa sola, ağır ağır oynatarak- göstermeliği çekip aldı. Dallı, güllü basmadan yapılmış hayal perdesi iyice ortaya çıktı. Boyu dört, eni beş arşındır bu perdenin. Ortasına eni iki, boyu bir buçuk arşın bü-

yüklüğünde bir hasse dikilmiştir. Bunun etrafına geçirilmiş ölmezoğlu iplerini görüyor musunuz? Onlar perdenin yere sıkıca bağlanıp gerilmesine yarar. Biz her şeyi söyleyelim de siz ister kulak verin, ister vermeyin. Beyaz perdenin içine, perdenin eninde bir raf da asılmıştır. Rafın ortalık yerinde bakırdan büyücek yayvan bir kap vardır. Az önce perdeyi aydınlatan şavk bu kabın içindeki içyağına belenmiş kalın pamuk fitilin tutuşturulmasıyla elde edilmiştir. Yağdan kızıp parlamaması için de kabın içine bir zincir parçası konmuştur.

Oh keyfim oh! Kâtip Salih Efendi'nin yardağı, karagöz oyunlarına özgü bir yöntemle tefini çalmaya, Hayalci Salih Efendi de yegâh makamındaki semaiyi okumaya başladı:

Hey benim afeti canım aman
Dili dost kalbi düşmanım aman
Ah yoluna feda bu canım aman

Ah aman etme bu edayı
Gel kuzum etme bu cefayı

Alsam elini elime aman
Sarılsam ince beline aman
Mailim tatlı diline aman

Ah boyu boyuma menendim aman
Kerem eyle gel efendim aman

Salih Efendi geç kalmamış olsaydı yörük makamında bir ara semaisi de okurdu, ama bu akşam buna olanak yoktur. Bakın Hacivat "Off hay hak" diyerek sol yandan kendini perdede gösterdi bile. Bir yandan da perde gazeli başlamıştır. Bunu iyi dinleyelim. Halit Fahri'ye inanmak gerekirse Kâtip Salih perde gazelini çok iyi okur.

Perde gazelleri içinde en ünlüleri "Nakş-i sun'un remz eder hüsnünde rüyet perdesi" ya da "Perde kurdum bezm-i irfâna safâ göstermeğe" diye başlayanlarıdır. Ama biz burada bu akşam bu iki gazeli de dinleyemeyiz. Çünkü bunlardan birincisi daha

çok *Bahçe* adlı oyunda, ikincisi de *Tahir ile Zühre*'de okunur. Oysa Salih Efendi bu akşam burada çokça şair bulunduğunu anlamış olmalı ki bize *Şairlik* adlı oyunu sunuyor.

Gazeller, genellikle tasavvufa yeşil ışık yakar. Bunlar, Karagöz tasvirlerine "hayal" ya da "gölge" kişiliği vermeye, böylece onları resim gibi günah sayılmaktan kurtarmaya yarar. Biz bunu da söyleyelim de siz ister umursayın, ister umursamayın.

Haa, Kâtip Salih'in bu akşamki karagöz tasvirlerine bir buçuk altın ödediğini de belirtelim. *Ters Evlenme* gibi kalabalık mı kalabalık oyunların tasvirleri ise üç altındır. Tasvirler bunları işleyen sanatçıların dükkanlarında satıldığı gibi aktarlarda da satılır. Her oyun tasvirleri gözlerinden iplere geçirilerek dükkanın tavanına takım takım asılır. Kimi zaman Karagözcüler de tasvir oyar, kendi buluşlarına, kendi beğenilerine uygun tasvirler yapar, ama Katip Salih öylelerinden değildir. Doğrusunda, Ahmet Rasim Kâtip Salih'in karagözünde hiçbir yenilik bulmaz. "Ezberlediklerinden hiç mi hiç dışarı çıkmaz" der. Yalnız Kâtip Salih'in taklitlerde pek usta olduğu su götürmez. Bu akşam bize bir Arap taklidi yapacaktır ki bu kadar olur:

Yaktı beni gâvurun kızı (dızdızdıdızdız)
Şayır şayır yaktı beniz (dızdızdıdızdız)

Bu akşam burada "horoz akıllı Karagöz"le "hindi düşünceli Hacivat'ın birbiriyle kavga ettiğini de göreceğiz. Karagöz Hacivat'ı bir güzel pataklamaktan çekinmeyecektir. Ama yaygarayı yine kendisi koparır:

-Aman, aman! Öldüm, imaret çorbasına döndüm. Cıngarın sonunda kendimi yerde buldum. Amanın ballarım, baldırlarım. Darbe-i tekmeviyyenin etkisinden eşek gibi zırlarım! Amanın omuzbaşlarım, cereyan-ı tokattan tüysüz kalan hilâl kaşlarım!

Nedir, yıllarca sonra Salah Birsel hindi düşünceli Hacivat'ın boyuna suyu kesilmiş değirmene benzetilmesine hüngür hüngür üzülecek ve Türk aydınının toplum içindeki durumunun, onunkinden pek hallice olmadığını da anlayınca sazını eline alacaktır. Söyledi bakalım ne söyledi Salah Birsel:

Ne yapar çileli Hacivat şimdi mezarda
Dayak mı yer yine Karagöz'den o yerde
Yoksa çay mı pişirir pilav ya zerde
Ne yapar çileli Hacivat şimdi mezarda

Büyük hayalleri yoktu zaten hayatta
Bozuk düzen bir ev üstelik Balat'ta
Şaşırmaya kalkmamıştır bu yüzden Arafat'ta
Dedim ya tokgözlüydü zaten hayatta

Kaldıysa tuhaflığı kalmıştır perdede
Çektiklerine gülünüyor hâlâ memlekette
Zekası ki dolaşırdı üç beş dilde
Ne yapar çileli Hacivat şimdi mezarda

Ne var, biz böyle oyuna maydanoz doğramaya kalkınca "Şairlik" oyununun sonuna geldiğini bile anlayamayız. Karagöz de, fırsattan yararlanarak, bu kez de Hacivat'a Kağıthane'de biten sazlığa benzetip ona bir miralay daha patlatır. Hacivat:

Yıktın perdeyi, eyledin viran.
Varayım sahibine haber vereyim heman

diyerek kendini dışarı atacaktır ama bu, ne işe yarayacaktır?

Bizim bildiğimiz kadarıyla, Hacivat'ın bu akşam burada hayatı gitmiş, bayatı kalmışsa yarın akşam Divanyolu'nda *Arif'in Kıraathenesi*'nde aynı şey olacaktır. Ondan sonra da gelsin kahvehaneler, gitsin kahvehaneler. Haftaya Şehzadebaşı'nda *Şems* ya da *Fevziye* kıraathanesinde ya da Vezneciler'de *Kıraathanei Osmani*'de ister öbür hafta Çeşmemeydanı'nda *Mahmut Ağa Kıraathanesi*'nde olacaklardır. Daha sonraki haftalar ise onları, Kasımpaşa Küçük Hamam Caddesi'nde *Kamil Efendi Gazinosu,* Üsküdar Çarşı Yolu *Taşçıbaşı Kıraathanesi,* Tophane'de *Rıza Efendi Kıraathanesi* bekleyecektir.

Hem de yalnız Kâtip Salih Efendi değil, hayalcilerden yüzlercesi karagöz oyunlarını, eski koltuklara cila vurur gibi, evirip çevirip seyircilere süreceklerdir. Bu hayalcilerin içinde ye-

ni bir şeyler ortaya koyan azdır. Geçen yüzyılın en önde gelen hayalcisi Çaylak Tevfik'tir. Musahipzade Celal onu öve öve bitiremez. Çaylak'ın Karagöz'ü perdeye öyle bir indirişi, onu Hacivat'la öyle bir tutuşturuşu vardır ki halk gülmekten kırılır. Kimi zaman bu gülme kasırgası bir çeyrek bile sürer. Çaylak'ın çok ince nükteler ve mazmunlarla çağını eleştirmesi de değme hayalcinin yapabileceği işlerden değildir. Ama o, daha çok özel toplantılarda gösterir sanatını. Ayrıca *Çaylak* adında bir gazete de çıkarır. Çaylak adı da ona oradan gelir. IV. Murat'ın önünde de karagöz oynatmış olan Mehmet Çelebi, Arapça, Farsça bilir, musikiden anlar. Besteleri bile vardır. Ayrıca eli de hattatlığa yatkındır.Çelebi, hayal oyunlarına yeni bir yön vermiştir. Perde içinde perde kurarak karagöz oynatmak onun buluşudur. Evliya Çelebi onun 300 çeşit taklit yaptığını, hiç bir hayalcinin onunla boy ölçüşemediğini de yazar. Çelebi'nin günde 15 saat hiç durmadan karagöz oynattığı bile olmuştur. Ne var, o bir saray karagözcüsüdür. Zaten Evliya Çelebi'ye göre hayalciler iki bölüğe ayrılır. Birinciler kahve, kahve dolaşıp perde kuran ya da orta halli İstanbul'luların toplantılarında, düğünlerinde hayal oynatan halk karagözcüleridir. İkinci bölük ise Saray'da, vezir konaklarında, kibar sözcüklere düşkün kişilerin evinde hüner gösteren saray karagözcüleridir. Riyasız Evliya Çelebi bunlara "üstad karagözcü" adını da verir. Bunlar karagözün tasavvufa değgin niteliğini yitirmemeye çalışırlar. En ustaları Salkımsöğüt Tekkesi Şeyhi Fehmi Efendi ile Kaymakam Hayali Cerrah Salih beydir. Salih bey -bunu Kâtip Salih Efendi ile karıştırmayın- II. Abdülhamit'i sünnet de etmiştir.

Halk karagözcülerinin oynattığı hayal oyunu son yüzyılda gittikçe "nezaket"ten uzaklaşmış, sonunda da tulumbacıların eline düşmüştür. Ama bunların arasında da usta hayalciler vardır. Direklerarası kahvelerinde karagöz oynatan Karagözcü Mehmet'ten başka, Kasımpaşa'da Karagözcüler Kâhyası Hayal Küpü Emin Ağa ile Yorgancı Aptullah Efendi de eski ve ünlü hayalcilerdendir.

Karagözcüler ilkin sadece ramazan aylarında sanatlarını gösterirken sonraları meddahlar gibi daha başka zamanlarda da hü-

nerlerini halka sunmaya başlamışlardır. Bu iş için de en çok cuma gecelerini seçerler.

Onların Tahtakale'de Kadı Hanı'nda özel bir kahveleri de vardır. Burası yanınca, bu kez de yine Tahtakale'de Baltacı Hanı karşısındaki kahvede toplanmaya başlarlar. Hayalciler sanatlarında ilerledikçe perde ortasına asılan püsküllerinin sayısı da artar. Püsküllerin sayısı yediye çıktı mı artık o hayalci dur durak dinlemez. Kethüda -kâhya- adını alır. Karagözcüler loncasının da başı olur.

Hayalciler daha sonraki yıllarda Mısır Çarşısı'nda Paçacılar Kapısı'na giden caddedeki Çavuşoğlu çıkmazında da toplanırlar. Çünkü orada da bir kahve vardır. Musahipzade ise onların Beyazıt'ta Simkeşhane içinde ve Galata'daki bir kahvede eyleştiklerini söyler.

XIX. yüzyıl ortalarında karagöz özellikle Fatih, Sultanahmet ve Tophane'de oynatılır. Nerval, Serasker kapısı dolaylarında bir karagöz tiyatrosunda -XIX. yüzyılda karagöz tiyatroları da açılmıştır- *İffetin Kurbanı*'nı seyretmiştir. Karagözün yanı sıra *İki Dulun Kocası* adlı bir taklitli güldürü de oynanmış ve Nerval'in gözünde büyümüş büyümüş alyon* kesilmiştir.

*Argoda gösterişli, cafcaflı, görkemli ve parababası anlamında.

Hak dostum hak

"Hak dostum hak!"

Bu kez de Parmakkapı'da* *Yolgeçen Hanı Kahvesi*'ne dalalım.

Biraz sonra Meddah Şükrü Efendi *menkabe*'sine başlayacaktır.

İşte kapı açıldı: Şükrü Efendi. Üstünde setre, pantalon. Püskülü fesinden iki parmak uzun. Gözleri siyah ve minik. Yüzüne bakmaya kalkmayın, kendinizi tutamaz gülersiniz.

İşte şimdi kahvenin ortasındaki sete doğru ilerliyor.

Kahveciye selam. Sağa, sola selam. Ortaya selam. Beylere, ağalara selam. Muhtara, kapıdaki anahtara selam. Kara göze, kara kaşa, sırdaşa, arkadaşa, yoldaşa, demirbaşa selam.

Küçük bir masayla iskemle, setin üstünde kendisini beklemektedir. İskemleye oturduktan sonra sağ elindeki sopayı masanın üstüne, sol elindeki zembili de iskemlenin yanına, yere bırakacaktır. Zembilin içinde çeşitli şapka ve başlıklar var. Arap taklidi için keyfe, Karamanlı taklidi için kocaman bir fes, Ermeni için takke, Arnavut için yağlı beyaz fes, Çerkez için kalpak, Kürt taklidi için keçe külah unutulmamış. Zembilde Şükrü Efendi'nin taklidini yapacağı kişilere özgü giysiler de kıpırdamakta.

*Parmakkkapı: Beyazıt ile Çemberlitaş arasında bir semt. Şemdanizade Mür'it Tevârih'inde Bitpazarı yangınını anlatırken Parmakkkapı'nın da adı geçer: "31 mart 1750 gecesi saat beşte, İstanbul'da Mercan'dan ateş çıkıp söndürüldükten sonra Bitpazarı'ndan hallaç dükkânından yeniden ateş çıkıp ve Salih Ağa konağına, ondan taştan Bitpazarı'na ve Abacılar ve Yorgancılar ve Yağlıkçılar ve Kavaflar yani tüm çarşı ile birkaç bin keselik eşyayı kül ve kömür ettikten sonra, Parmakkapı'ndan çıkıp Tatlıkuyu'ya (bu da Beyazıt dolaylarında bir semt) varınca 12 saat yandı durdu."

Kahveci çırağı seyirtir, Şükrü Efendi'nin kahvesini getirip önüne bırakır. Hüüüp! Şükrü Efendi bir yandan kahvesini yudumluyor, bir yandan da parmağındaki yüzüğü -ki onu Padişahın armağan ettiği büyüklüğünden anlaşılmaktadır- dinleyici ve seyircilerin görmesi için hiç gereği olmayan el, kol hareketleri yapıyor.

Esnaf kalabalık mı kalabalık. Müşteriler nerdeyse masaların üstüne çıkacak. Tanzimat sonrası kahvelere masalar girmeye başlayınca, kahvelerin içi daralmıştır. Eskiden olsaydı Şükrü Efendi köşede bir yerde oturur, dinleyiciler de alçak iskemleler üzerinde onu yarım daire biçiminde çevirirlerdi. Böylece kahve daha çok insan almış ve geç gelenler bugünkü gibi kendisini kahvenin önünden dinlemek zorunda kalmamış olurlardı. Ama kapıdakiler yalnız geç gelenler değildir, içeri girecek parası olmayanlar da büyük çoğunlukta.

Mevsimin kış olmasına karşın kapının açık kalması o kadar önemli değil. Bir kez bu kalabalığa hava gerek. Sonra kahvenin içindeki soba gürül gürül yanmakta. Şükrü Efendi'nin gözü bir ara sobadan yana kayar. Kahveci saygın müşterilerini oraya oturtmuş ellerine de birer nargile tutuşturmuştur.

Şükrü Efendi cebinden kocaman basma mendilini çıkarıp omuzuna atıyor. Zembildeki başlıklardan başkasına gerek duyduğu vakit bunu başlık olarak kullanacaktır. Bu, baş örtüsü için de iyi bir yardımcıdır. Şükrü Efendi öyküsünü anlatırken onu ağzını kapamak için de kullanır. Böylece rahat bir nefes almış, birkaç saniye olsun dinlenmiş olur. Bu süre içinde sözlerinin, dinleyenler üzerindeki etkisini de tartmak fırsatını elde eder, onların coşkusuna birkaç saniyelik merak da katmış olur. Yani her şey hesaplıdır.

İşte Şükrü Efendi sopasını alarak masanın üstüne de üç kez vurdu. Sonra da sopayı yine masanın üstüne dikkatlice bırakacak. Ama onu, öykü sırasında, süpürge, ya da tüfek olarak da kullanacaktır. Kapı çalınması, ya da başka sesler için de ondan yararlanması gerek.

Şükrü Efendi sopadan sonra, avuçlarını da üç kez şaplatır. Kahvedekilerin tümü öykünün başlamak üzere olduğunu anla-

mıştır. Şükrü Efendi daha önce Tanrı'ya şükretmeyi de unutmaz. Halk da "amin"lerle buna katılır.

"Hak dostum hak!"

Şükrü Efendi tekerlemesine girmiştir artık. Arkasında da *menkabe* gelecektir. Şükrü Efendi bu geceki öyküsünde bir punduna getirip üç türlü meddah olduğunu da açıklayacaktır. "Birinci tür meddahlar Hamza, Battal Gazi gibi yiğitlerin gözüpekliğinden, yararlıklarından açan öyküler anlatır. Bunlar bu öyküleri ya ezberden anlatırlar, ya da kitaptan okurlar" diyecektir. Daha sonra da sözlerini şöyle sürdürecektir:

- İkinci tür meddahlar, destanlar, ahenkli, vezinli övgüler anlatır. Ama bunları sazlarla çalıp çığırırlar. Bunlar çokluk Erzurum dolaylarında yetişir. Bir üçüncü tür meddahın fideliği ise İstanbul'dur. Bunlar da, benim gibi taklitli öykü söyler.

Nedir, Şükrü Efendi'nin bu akşam lafını etmeyeceği bir şey varsa o da, Padişahın ya da vezirlerin yeni ve son kararlarıdır. Eskiden olsaydı, o da bu kararları yine punduna getirip dinleyicilere duyurur ve bir canlı gazete görevi görürdü. Gazeteler çıkmaya başlayalı bu görev meddahlardan alınmıştır. Alınması da iyi olmuştur. Çünkü *menkabe*'nin kendisi zaten saatlerce sürmektedir. Bunların içinde üç saat sürenler bile vardır. Ama kimileri bir buçuk saatte biter.

Şükrü Efendi'nin bu akşam anlatmaya başladığı öykü de üç saat tutacaktır. Ama öykünün en can alacak yerinde Şükrü Efendi anlatısına ara verecek ve dinleyicilerden para toplamaya başlayacaktır. Çünkü Şükrü Efendi'nin de yaşaması gerek. Hem o bir gecede birkaç kahve dolaşıp cebini iyice şişiren meddahlarından da değildir. Kimi kahvelerde meddahın ücretini kahveci verir, onun para toplamasına meydan bırakmaz ama, bu akşam burada böyle bir şey söz konusu değil. Zaten kahvecilerin bu yolu seçmeleri hiç de iyi sonuç vermez. Verilen parayı az bulan meddahlar kimi zaman öyküyü yarıda bırakıp kaçar. Gerçi kahveciler bu duruma düşmemek için meddahları çokluk "kasideciler" adı verilen meddah loncalarından getirirler, ama bunlar da her zaman sevilen meddahlardan olmaz.

Şükrü Efendi'nin bu akşam burada anlattığı öykü *Süleyman*

*ile Saba Melikesi** adlı menkabe değildir. O olsaydı dinleyicilerden bir bölüğü Süleyman'ı, bir bölüğü de Saba Melikesi'ni tutar ve aralıkta da bunlar birbiriyle ateşli tartışmalara girmiş olurlardı. Şükrü Efendi Fransız ozanı Gèrard de Nerval'in Beyazıt Camii arkasındaki kahvelerden birinde bu *menkabe*'yi dinlediğini ve o akşam dinleyiciler arasında kavga çıkmasına ramak kaldığını iyi bildiği için bu menkabeye yaklaşmayı göze almaz.

Ne var, bu denli kavgalar hiç de yok değildir. Ama kimi zaman bunlar cinayetle de sonuçlanır. Böyle bir olay Bursa'da Saçakçızade adındaki meddahın başına gelmiştir. Saçakçızade o gün Bedi ile Kasım öyküsünü anlatmaktadır. Dinleyiciler adamakıllı coşmuştur. Kimileri öyküden Bedi'nin başarılı çıkmasını ister. Kimileri de Kasım'ı destekler. Kasım'ı tutanlar arasında sipahi Hayli Ahmet Çelebi de vardır. Çelebi aralıkta Saçakçızade'ye etki yaparak öykünün sonucunu kendi isteğine doğrultmaya kalkışır. Buna içerleyen Saçakçızade öykünün ikinci bölümüne geçtiği vakit Çelebi'nin gözündeki bir sakatlığa taş atar. Bu kez kızmak sırası Çelebi'ye geçmiştir. Öfke ki ne öfke! Gözleri büyür, ağzı çarpılır, burun delikleri demirci körüğü gibi inip çıkmaya başlar. Çelebi dur, durak dinleyecek gibi değil artık. Hançerini çektiği gibi Saçakçızade'ye saplayıverir.

Bu akşam Meddah Şükrü Efendi'yi dinlerken 1887 yılında olduğumuzu da unutmamalı ve buna şükretmeliyiz. *Yolgeçen Hanı Kahvesi*'ne bu ramazan değil de, gelecek ramazan gelmeye kalkışsaydık Şükrü Efendi'yi dinleyemezdik. Çünkü 1888 yılında Şükrü Efendi Saray'a aldırılmış olacaktır. Hoş, biz de o zaman İstem Efendi'yi dinlerdik. Ama onu dinlemek için de buraya değil, Divanyolu'nda *Arif'in Kıraathanesi*'ne gitmemiz gerekirdi. Ama, onu dinlemeye acele etmeye de gerek yok. Nasıl olsa o yaz gecelerinde de Çarşıkapı'da simitçi fırınının bitişiğindeki arsada söyler. Dahası, yazlık ve seyir yerlerine değin uzanır. Ona sokakta rastlarsanız, kolayca da çıkarabilirsiniz.

*Nerval Voyage en Orient adlı kitabında bu öykünün özetini de verir.

Başında Tunus fesi, üstünde abani sarık, sırtında sako, ayağında elişli şalvar vardır. Sakallıdır. Burnu mor bir patlıcan. Yüzü çiçek bozuğu. 1884 yılında Şükrü Efendi Aksaray'da otururken o da ciğerlerini Cerrahpaşa havasıyla şişirir.

Nedir, İsmet Efendi'yi dinlemekte nazlanırsak XX. yüzyılın başlarında onu da bulamayız. İsmet Efendi de o yıllarda ölecek ve meydan, Aşki Efendi'ye kalacaktır. Aşki Efendi Bodrum'ludur. Başında sıfır numara siyah fes, arkasında kısa bir ceket, onun altında "yarım Fransız" denilen açık renk bol bir pantalon, ayağında ökçesi kırık bir iskarpin vardır, ama okuması, yazması yoktur. Binbirdirek'teki ipek ibrişim tezgahlarında çalışmakta iken Mercan'da terlikçiliğe kalkışmıştır. Bir iki yıl sonra da Beyazıt yangın kulesinde gözcü olacaktır. Sesi güzeldir. Şarkıyı da yoluna yordamına göre okur. Şükrü Efendi'nin yetiştirmesi olduğunu söylerse de onun katına ulaşamaz. Yalnız bu açığını kapamak için son yıllarda yanına Yekçeşimoğlu adında bir kemancı ile bir kanuncu almak kurnazlığını gösterecektir. Çalgı ile türkü çığıracak, yer elverişli ise iskemlesinden inip oyun da oynayacaktır.

Şu var ki, bu yıllarda dinlenecek asıl meddah Sururî'dir. Ozan Sururi'nin torunlarından olduğunu söyleyen bu meddahın babası Kızlarağası Hafız Behram'ın katibi Ahmet Hakkı Efendi'dir. Sururî, Fatih'te Müftü Hamamı dolaylarındaki babaevinde dünyaya gelmiştir. Efendi kılıklıdır. Yağ tulumudur, ama okuması yazması vardır.

Halit Fahri onu Meşrutiyet'ten bir iki yıl önce Bakırköy'de deniz kenarındaki kahvede bir sürü dinlemiştir. Sururî, uzun mu uzun *menkabe*'leri arasında fıkralar, öykücükler de katıştırır. Halit Fahri bunların içinde bir Harem Ağa'sının ut dersi alışını anlatan öyküye bitmiştir. Sururî öyle canlı anlatır ki kahvenin içi kahkahadan çın çın öter.

Ama Sururî'yi dinlemek için de acele etmek gerekir. O da Bursa'daki bir düğünde ölümle kavuşacaktır. Ölüm nedeni: çok pilav atıştırmak. O da ölünce artık herkes İsmet Efendi'nin oğlu Belediye kantar görevlisi Kadri Efendi'nin ardından koşmaya başlayacaktır. Taklitlerde çok başarılıdır Kadri Efendi. Hele

Tuzsuz Deli Bekir'i kendisinden de canlı kılar. Ama o daha çok evlerde söyler öykülerini.

Meddahlık en çok III. Murat çağında almış yürümüştür. III. Murat'ın Eğlence adında bir meddahı vardır. Ama Eğlence'nin dinlemediği öyküsü kalmamıştır. Bir gün kendisine başka bir meddah bulunmasını buyurur. Cenani adında bir meddaha haber salarlar. Cenani, Padişahın karşısına çıkmadan öykülerini bir güzel yazdırır, sonra da sayfaların çevresini yaldızla süsletmek için bir tezhipçiye gider. Bunu duyan Eğlence -hadi masal bu ya diyelim- tezhipçiyi kandırır. Öykülerin topunu öğrenir. Onları padişaha gidip anlatır. Cenani, öykülerini III. Murat'a sunduğu zaman da umduğu ilgiyi bulamaz.

Bu çağın başlıca meddahları arasında Lâlin Kaba lakaplı Bursa'lı Seyit Mustafa Çelebi ile Derviş Hasan da anılabilir. Selim Nüzhet Gerçek, Fatih'in sarayında da Mustafa adlı bir kıssahan ile Balaban Lâl ve Ömer adlı iki meddahın bulunduğunu yazar. Aynı yıllarda Ivaz adında bir meddah da yaşamıştır. Evliya Çelebi de Yıldırım Beyazıt'ın Kör Hasan adında Arap bir meddahı olduğundan sözeder. II. Selim çağında yaşamış meddahlardan bilinenler ise Nakkaş Hasan'la Çokyedi Reis'tir.

XIX. yüzyıl meddahları içinde Musahip Nuri Efendi, onun çırağı Kız Ahmet, Piç Emin, Kız Ahmet'in yetiştirmesi Camcı İsmail, Mürekkepçi İzzet, Yağcı İzzet ile Ayasofya Camii Başmüezzini Lüleci Mehmet en sevilen meddahlardandır. Kız Ahmet'e kız denilmesinin nedeni kadınsı tavırlarıdır. Kız Ahmet'in öyküleri de bitmek tükenmek bilmez. O, *menkabe*'lerinin arasına şarkı ve müzik de katar. Keçecizade İzzet Molla, Kız Ahmet'le arkadaşı Piç Emin için:

Piç Emin'i doğurur Kız Ahmet,

diye biten bir dörtlük bile yazmıştır.

Denilebilir ki ulam ulam meddah vardır. Medin And *Geleneksel Türk Tiyatrosu* adlı kitabında yüzü aşkın meddahın adını sıralar. Bunların bir bölüğü Köprülüzade M. Fuat'ın "Med-

dah" adlı yazısından devşirilmiştir. Metin And bir dergide yazdığı bir yazısında* da İstanbul'daki başlıca meddah kahvelerinin dökümünü yapar: Babıâli Caddesi Yeni Gazete bitişiği *Bahçeli Gazino,* Aksaray'da Oğlanlar Dergahı yanında *İhsan Bey Kıraathanesi,* Yeşil Tulumba'da *Dilküşa Kıraathanesi,* Beyazıt Maliye Karşısında *Mısır Lokantası Bahçesi,* Fatih Caddesi'nde *Reşadiye Kıraathanesi,* Beşiktaş *İskele Gazinosu,* Büyükdere *İskele Gazinosu,* Üsküdar'da *Taşçıbaşı Kıraathanesi,* Eyüp'te *İskele Gazinosu,* Divanyolu'nda *Türkiye Kıraathanesi*, Yusufpaşa'da *İhsan Efendi Kıraathanesi*, Kumkapı İstasyonu'nda *Şefik Kıraathanesi,* Samatya kayıkhane bitişiği *Coil Efendi Gazinosu*, yine Aksaray'da tramvay istasyonunda *Merkez Kıraathanesi*, yine Yeşiltulumba'da *Giritli Necati Efendi Kıraathanesi*, Kocamustafapaşa Caddesi'nde *Yani Kıraathanesi*, yine Kocamustafapaşa Caddesi'nde *Dimitraki Kıraathanesi*, Şehremini'nde *Hacı Salim Ağa Kahvesi*, Alipaşa Caddesi *Ahmet Baba'nın Gazinosu*, Kıztaşı Caddesi *Hamdi Efendi Kıraathanesi*, Saraçhane Caddesi *Nuri Baba Kıraathanesi*, yine Kumkapı'da *Kazım Ağa'nın Bahçeli Kahvesi*, Hekimoğlu Alipaşa dolaylarında Bostan Caddesi'nde *Yeni Kıraathane*, Sultanahmet *Köşebaşı Kıraathanesi*, Beyazıt Tramvay Caddesi *Afitap Kıraathanesi*, Kadırga'da *Kutucu Mustafa Efendi Kahvehanesi*, Esirpazarı'nda *Hürriyet Kıraathanesi*, Fındıklı'da Hamam karşısında *Kadı Efendi Kahvesi,* Tophane Boğazkesen Caddesi'nde *Cihanyandı* ile *Beşir Efendi kahveleri*, Nuruosmaniye Caddesinde *Letafet* ve *Nuruosmaniye kıraathaneleri*, Dolmabahçe Gazhane Caddesi'nde *Yüksek Kahve*, yine Üsküdar'da çarşı yolunda *İsmail Efendi Kıraathanesi*, Kadıköy'de Kurbağalıdere Caddesi *Söğütlü Çeşme'deki Kahve*, yine Tophane'de Tramvay Caddesi'nde *Arnavut Ahmet Efendi Kahvesi*, yine Tophane'de Türbe-i Şerif karşısında *Trabzonlu Şükrü Efendi Kıraathanesi*, yine Beşiktaş'ta Köprübaşı Hamamı karşısında *Lazari'nin Kahvesi*, yine Divanyolu'nda *Arif Bey Kıraathanesi*, Çemberlitaş'ta ünlü helvacı karşısında *Osmanağa'nın Kahvesi.*

*Folklor dergisi, sayı: 3, Temmuz 1969

Bu bölüme son verirken size Meddah Muhsin'den açmadan da edemeyeceğiz. Muhsin zamanının ünlü meddah ve nekrelerindendir. Ama sanatını kahvelerden çok, eş-dost toplantılarında gösterir. Ahmet Rasim'e göre Muhsin Tarabya'da en şık İngiliz centilmenini andırır. Kalender'e bayılır, baharı Şişli'de geçirir. Beykoz'a güvenir, Paşabahçe'de gezer, Çubuklu'da keyf çatar, Mirgün Korusu'nda bülbül gibi öter. Kavak'ta çakar, İncirköy'de küfeye biner, bebek'te eğlenir, Arnavutköy'de kuzu ciğeri ile piyaza yatar. Çengelköy'de gününe göre asılır, Çamlıca'da ortadan yiter. Kartal'ı kuş, Darıca'yı yemlik sanır. Fener'de parlatır, Langa'da "Herkesin maksudu bir, ama rivayet muhtelif" dizesinin ayaklarına yatar.

Muhsin bir gün Beyoğlu'ndaki hazır elbiseci Aynştayn'dan bir giysi almıştır. Karaköy'de atlı tramvaya atlarken, giysi ot liflerinden dokunduğu için tramvay beygiri kokuyu almakta gecikmez. Ve harttadak... Muhsin'in kolunu ısırır.

Esrar kahveleri

İstanbul'un en eski kahveleri, bir de Süleymaniye'de Tiryaki Çarşısı kahveleridir. Süleymaniye toplu yapıları 1550-1557 yıllarında yapıldığına göre medreselerin altında sıralanan dükkanlardan oluşan Tiryaki Çarşısı'ndaki kahvelerin de hiç değilse XVII. yüzyılın başlarında çoğalmaya başladığı düşünülebilir.

Bu kahvelere zamanında kültürlü ve bilgin kişiler gelir. Buralarda en çok satranç, dama ve benzeri oyunlar oynanır. Bu gibi oyun meraklıları İstanbul'un dört bir yanından akın eder buraya. Bu kahvelere çokça gelinmesinin bir nedeni de Çarşı'daki başarılı taş işçiliğidir. Esir Pazarı'nın bu çarşı içinde yer alması da burayı kalabalıklaştırmış olabilir. Nitekim XVII. yüzyıldan sonra Esir Pazarı Çemberlitaş'a, Tavukpazarı dolaylarına aktarılınca bu kahveler de yavaş yavaş önemini yitirmeye başlamış ve esrar çekenlerin buluşup kafayı doldurdukları kahveler haline dönüşmüştür.

Ama esrar kahveleri yalnız Tiryaki Çarşısı'nda bulunmaz. Bozdoğan Kemeri'nde, Tahtakale'de, Tophane'de, İskender Boğazı'nda, Çifte Fırınlar'da, Silivrikapı'da, İshakpaşa'ya inen yokuşta, Küçük Langa'da, Yenicami'nin arkasında, Mevlevihanekapı dolaylarında da esrar kahveleri vardır. Samiha Ayverdi *İstanbul Geceleri* adlı kitabında esrarkeşlerin bir kahveyle yetinmediklerini ve hemen hemen her gece İstanbul'un esrar kahvelerini sıra ile dolaştıklarını da yazar ve esrarkeşlerin bu şehir içi gezilerini şöyle anlatır:

"Sözgelişi Bozdoğan Kemeri'nde ilk keyfini alan esrarkeş Kırkçeşme'de Pilavcı Şaban Ağa'nın yerine, Ammi Ömer'in kulübesine, Vefa'da Nuri Çavuş'un kahvesine uğrar, oradan

Tekfur İskelesi'nde Arap Yaşar'la İbrahim'in kahvelerine de dalıp çıkar, oradan da Tahtakale'de Refet'e, Çadırcılar'da Moruk Osman'a Tavukpazarı'nda İsmail Ağa'ya da uğrayıp kendini iyice dalgaya kaptırdıktan sonra Koska'ya geçer, Sandalcı Apostol'a, Laleli'de Rauf'a, Nail'e, nihayet Davutpaşa'da pehlivan Hüsnü'ye gider, oradan da Kumkapılı Leon Ağa'da karar edip bir de akşamcılık ederdi."

Samiha Ayverdi Mevlanakapı'dan yola çıkan esrarkeşlerin ise ilkin Sultan mahallesinde Marangoz Hakkı'ya, Balat'ta Ahmet'e gittiklerini oradan Hasköy'e, Kasımpaşa'ya geçtiklerini ve sıra ile İplikçi'de Kalaycı Bahçesi'nde Yani'de, Elmadağı'nda Baba'da kafalarını bulduklarını belirtir. Ona göre doğruca Galata'yı hizalayanlar da, işe Hacı Mihran'ın esrar kahvesinden başlar ve Dadaş Timur, Neşet, İhsan ve Tesbihçi İsmail'i şereflendirdikten sonra bütün Tophane ve Boğazkesen'i dolaşırlar.

Esrar kahveleri çok pis, çok murdar yerlerdir. Tavanlar isle kaplanmış, duvarlar örümcek bağlamıştır. Kahvelerin camları hiç silinmediği için, gündüz bile buradan ışık sızmaz. İğrenç kokular da saçan bu kahvelerin içerisinde birkaç kerevetten, bir kırık su testisinden, paslı bir tastan ve mıcırla yanan bir mangaldan başka bir şey bulunmaz.

Kahvelerde barınan esrarkeşlere "Kıdemli Dede" denir. Bunlar yedi kişi olur. Balıkhane Nazırı Ali Riza bey bu yedileri şöyle anlatır:

"Kıdemli Dede'ler kımıldamaya mecali kalmamış bir takım miskin ve tiksinti veren ihtiyarlardı. Vaktiyle tembellik ya da sefillik ya da yaratılışlarının etkisiyle bu sefillik batağına düşmüşler ve günden güne insanlıklarını yitirmişlerdi. Bu Kıdemli Dede'lerden başka her kahvenin bir de Ocakçı Dede'si vardı. Bunların görevi hep ocak başında bulunmak, ocağı örtülü tutmak, nargileleri doldurmak, bir de çay pişirip vermekti. Nargileler Hindistan cevizi kabuğundan yapılmıştır. Buralarda esrara "kırma" denirdi. Bu kırmayı tömbeki ile karıştırırlar, nargilelerin lülesini bununla doldururlardı.

Kıdemli Dede'lerin ayrıca üçer kişilik aveneleri de vardı.

Görevleri para toplamaktı. Kıdemli Dede'lerin ermiş kişiler olduğuna inanan bir takım Allahlık adamlar onlara haftalık bağladıklarından üç kişilik avene bunları toplamaya çıkardı. Bunlar bu arada kendi tanıdıklarından para sızdırmayı da savsaklamazlardı.

Bu esrar kahvelerinin bir de gelgeçci müşterileri vardı ki bunlara "dost" denirdi. Gerek üç kişilik avenenin devşirdiği para, gerekse bu dostların verdikleri paralar Ocakçı Dede'de toplanırdı. Bu kahvelere girenler Kıdemli Dede'lerin önünde boyun kesmek zorunda idiler. Bu gelen kişiye topu birden, hiç söz söylemeksizin birkaç dakika öylece bakarlardı. Bakışları adamakıllı öfkeli olurdu. Gelen kişi boyun kestikten sonra yalvarıp yakarma anlatan bir duruma geçer, sonra doğruca Ocakçı'ya giderek elini öper, getirdiği parayı verirdi. Ocakçı Dede parayı aldıktan sonra:

- Üç baş, derdi.

"Baş" bir kuruş demekti. Sözgelişi getirilen para beş kuruş ise, üç kuruşluk üç baş nargile doldurulur, kalan iki kuruşa karşılık da çay pişirilir, ekmek hazırlanırdı. Esrarkeşlerin besinleri bundan başkası değildi. Ocakçı Dede nargileyi ilkin bir baş doldurur, üstünü ateşlerdi. Sonra bir ıslık çalar. Orada bulunan yedi Dede de ağır ağır başlarını kaldırırdı. Bunun üzerine Ocakçı nargileyi soluk almaksızın çok kuvvetli olarak içine çeker, dumanını tavana salıverirdi. Parayı getiren adama da bir nefes çektirdikten sonra "Hod nefes" diyerek dedelerin her birine bir nefes çektirirdi. İşte o zaman kahvenin içini türlü katlanışın üstünde son derece pis kokulu bir duman kaplardı. Oradakilerin topu şiddetli bir öksülükle sarsılır, önlerinde tenekeye tükürürdü. Nargile birbiri ardı sıra böylece doldurulup çekilir, arkasından da çayla ekmek verilirdi. Sonunda esrarkeşler yine eski durumlarına dönerlerdi. Yani dirseklerini dizlerine, ellerini de şakaklarına koyup kendi iç dünyalarına dalıp giderlerdi."

Yenicamii'nin arkasındaki *Gavran Mustafa'nın Esrar Kahvesi* de Neyzen Tevfik'in kahvesidir. Kahve Mısırçarşısı'na arkasını vermiş dükkanların başındaki Kuşçu Arif'in dükkanının bitişiğindedir. Ama bu kahve tam bir esrar kahvesi değildir.

Kahvenin ön bölümünde kahve, arka bölümünde esrar içilir. En arka bölümünde de hem esrar içilir, hem kumar oynanır. Bu bölüme yerleştirilmiş bir sedir Neyzen'e ayrılmıştır. Kahvenin müşterileri de öteki esrar kahvelerinin müşterilerinden oldukça ayrıdır. Şerhin en korkunç uğruları, hırsızları, kumarbazları, katilleri buradan dışarı çıkmaz. Ama bunlar Neyzen'e yürekten inanırlar. Uğur bellemişlerdir onu. Adam soyan, ele geçirdiğinin yakışık alır bir parçasını, esrarkeş de zehirinin yarısını Neyzen'e verir. Neyzen'e burada *Baba* derler. Kumarın en azgın zamanında kahveci Gavran Mustafa birden şöyle bağırır:

- A be godoşlar ayırasız Baba'nın manosunu.

Bu söz üzerine hemen bir avuç bozukluk Neyzen'in minderinin altına kayar, onun rakı ve esrar parasını çıkarır. Neyzen'in bu kahvedeki sultanlığı çok uzun sürmemiştir. Ama Neyzen buna hiç üzülmemiş, bunu bir yaşam felsefesine bağlamıştır:

- Dünkü fırsatları kaçırdığına diz dövenlere, bugünün tasasına perişan olanlara, yarının telaşına düşenlere şaşmaya bile gerek duymuş kullardan değilim. Neden derseniz, boşunadır da ondan. Neden boşuna derseniz, şimdiye değin kim alınyazısını değiştirebilmiş? Zaman, ahval, dışımızı kaplayan nesneler kimseye boyun eğmiş değildir. Dünyayı ele geçiren adamlar bile tarihin ağzına sakız olmuşlar, oradan oraya saldırırken ense köklerinden doğru bir şaplak yemişler, dünyaya gelmemişe dönmüşler... Komşunun tavuğu keçi doğurmuş diye yemeden, içmeden kesilenlere, hayıflananlara acırım. Herkes ancak elinden geleni yapar da ondan.

Neyzen Tevfik bu adamlara karşı hemen hemen hiçbir karşılıkta bulunmaz. Yalnız gece yarılarından sonra, o da kimi zaman, aşka gelir, onlara neyiyle bir şölen çeker, yağmurunu almış bir şataraban taksimi yapar. Ama Neyzen Tevfik'in elindeki ney öyle bir neydir ki onu bir başka zaman işitmiş olan Mevlana'nın torunlarından Sadettin Çelebi şöyle anlatacaktır:

- Abdülhalim Çelebi'nin evindeydik. Kıvırcık saçlı, yuvarlak yüzlü, iri gözlü, esmer bir can vardı. Adı Tevfik'miş. Kendisine biraz ney üflemesi rica edildi. Ceketinin iç cebinden bir ney çıkardı. Öyle bir dem tutturdu ki, kamış dayanamayıp çatlaya-

cak, ikiye ayrılacak sandım. Bunca yıldır musiki ile uğraşırım. Ne öyle bir taksim, ne de öyle bir ney dinledim.

Refi Cevat Ulunay da Neyzen Tevfik'in neyzenliği için şöyle der:

- Tevfik'in bir özelliği de çaldığı neyin onca bilmem kaç boğum olmasının, başparesinin, mumbacağının elinden çıkmış bulunmasının hiç önemi olmaması idi. Yergici ozan Eşref'le İstasyon Birahanesi'ndeki buluşmalarımızda Neyzen Tevfik'in boş bira şişesi ile ney çaldığına tanık oldum.

İşte bu yüzden Neyzen Tevfik *Gavran Mustafa'nın Kahvesi*'nde neyi eline aldı mı oyun durur, kavga durur, tutkular durur, küfürler susar. Kahve çırağı bile, işini bırakır, meydanı neyin sesine açar. Neyzen'e göre yüce şeylerin ille de anlaşılması gerekmez, onlar sadece duyulur. Duymak ise az şey değildir. Şairimiz, bu nedenle, oradakilerin, neyin nerelerden geçip hangi çöllerden aşıp hangi bahçelerde gezip nerelerde karar ettiğini çakmasına kulak asmaz.

Şu var ki, Gavran Mustafa'nın kahvesindekilerin hali bir noktada kıyamet belirtilerini ortaya koyuyordur. Bitler topunun kirpiklerine varınca bağdaş kurmuştur. Peykeler, masalar, havlular, cezveler, fincanlar bile bit doludur. Kahvede yatanlar bütün gece uyuzlar gibi kaşınıyor, gözlerini kırpamıyorlardır. Ne var, Arap Yalel adında gözükanlı bir kasa hırsızı bir gün Neyzen'in derdine derman olur. Önüne oturarak ona şunları söyler:

- Baba, arkadaşların topu seni seviyorlar, sana ellerinden geleni yapıyorlar. Bana gelince, Cevat Bey Merkez Komutanı, X... Polis Müdürü. Bunlar varken bize iş yok. Bana adım attırmıyorlar. Neydi o dün akşam çaldığın hava? Bizim memleketin çöllerinde esen rüzgarlar gibi bir şeydi. İsterdim ben de sana ötekiler gibi bir şey vermek, ama yoksul düştüm, halim kötü. Ne ki, az veren candan çok veren maldan. Ben de sana candan, gönülden bir şey sunmak isterim. Uzat şu aynayı.

Arap Yalel, Neyzen'in oturduğu minderin altından çıkan gümüş aynanın ucunu görmüştür. Neyzen uzatır aynayı. Arap da elini koynuna atar, koltuğunun altından üç tane bit tutup çıkarır aynaya koyar. Sonra da:

- Bu bitleri ben Yemen'den getirdim. Her zaman üstümde taşırım. Okunmuş bitlerdir. İçlerinde birisi erkektir, bak ense kökünde yeşil bir işaret var. Ötekiler bunun karılarıdır. Koyuver bunları içeri, bana dua edersin.

Neyzen elini uzatarak aynanın üzerinden bitleri alır. Ama isterseniz bundan sonrasını Neyzen'in ağzından dinleyelim:

- Adaaamm, ben de bunların yüzlercesi vardı. Üç tane fazla olmuş ne çıkardı. Saldım koynuma. Ne dersiniz, o gece kaşıntı durdu. Rahat bir uyku uyumuşum. Sabahleyin, gömleğiini çamaşırlarımı araştırdım. Arap Yalel'in okunmuş bitleri, üçü bir arada, kıpırdamadan duruyordu. Öteki bitlere sanki kıran girmişti. Bu üç okunmuş bit, onların köküne kibrit suyu ekmişti.

Neyzen orta boylu, cılız ama güçlü kuvvetlidir. Abdülbaki Gölpınarlı:

- Büyücek bir baş, düzgün bir yüz, güzelim gözlerle anlaşan ve yüzü çerçeveleyen kıvırcık mı kıvırcık, gür mü gür, biraz çividiye kaçan beyaz saçlar. Bu saçlar bir düşünce denizi gibi türlü kasıntılar geçiren yüzün coşan köpükleriydi sanki. Bu saçlar, o insan düşünceyi temsil eden başa büyük, eşsiz güzellikte bir taç gibiydi. Sanatçı eli, sanatçı parmakları ancak bu kadar düzgün, bu kadar olgun, bu kadar kalem gibi çekilmiş olabilirdi. Ya sesi? Bu ses kimi zaman gürül gürül akar, coşardı. Kimi zaman, sonu gelmeyecek bir kükreyişe dönüşürdü. Kimi zaman uzun bir haykırışla kötülüğe kargışlar yağdırırdı. Kimi zaman da süzgün ya da yumuk gözlerle, yukarıya ve ileriye uzanmış kollarla arkaya doğru, ama yukarıya ve ileriye uzanmış başla, birbirini bütünleyen uzun "Ooooo"larla bir hayranlık anıtı kesilirdi.

Neyzen'in Yenicami'nin arkasında bir kahvesi daha vardır. *Arnavut İsa'nın Kahvesi* adındaki bu esrar kahvesini Reşat Ekrem Koçu da şöyle dile getirir:

- Aranılan katiller, uğrular çokluk buraya gelir, sığınır, dostça karşılanır, birkaç gün barınır, daha güvenilecek bir yere kaçırılması olanakları hazırlandığı anda, sözde düşmanlarının ihbarı ile yakalanırdı. Aslında tek muhbir İsa'nın gözde şıkırdımlarından "Topuklu" lakabıyla ünlü Süleyman adında bir delikanlı idi. 1923-1924 yılların da 18 yaşlarında ince yapılı, esmer

ve esmerin dilberi bir kopuktu. Buyruğu İsa'dan alır, işini de kimseye sezdirmeden pek ustalıkla kıvırırdı. Kahvehanede gece yatanların topu, kumarbazların da büyük çoğunluğu argo konuşurdu. İstanbul'un pırpırılar argosunda "Ağabeyciğim" karşılığında "Abiş" denirdi. Bu ad zamanımızın aynı soydan insanları arasında değişmiş "Abisi" olmuştur. O zamanlar "Abiş" lakabıyla ün salmış Rahmi adında bir adam vardı. Sayılı esrar kaçakçılarındandı. Kahvehanenin gediklileri Abiş'in müşterileriydi.

Kahveci İsa'nın şamdanlarından Kör İzzet de burdan hiç ayrılmaz. Onun da bir peyke köşesinde kayrılmış bir yeri vardır. Yalınayak, çıplak tenine geçirdiği bir mintanla dolaşır. Ama belleğinde Türkçe, Arapça, Farsça abartmasız 50.000 ikilik vardır. Hiç sıkıntı çekmeden herhangi bir konu üzerinde bu üç dilden seçme şiirlerle konuşabilir. Kendi savına göre Fuzuli'nin torunlarındandır. Gece ve gündüz rakı şişesini elinden bırakmaz, sarhoşluk da nedir bilmez. Yemin etmek gerekince kalp gözlerini öne sürerek:

- İki gözüm kör olsun! der.

Gavran Mustafa'nın kahvesinde olduğu gibi Neyzen burada da büyük saygı görür. Burada da onu "Baba", "Neyzen Baba" diye çağırırlar. Birinci Dünya Savaşı'na değin 1868 okka rakı içmiş, üç dört ton da ot yemiş (esrar çekmiş) olan Neyzen'e kahvenin bir köşesinde, tavana yakın bir yerde bir döşek sermişlerdir. Neyzen burada yuvalanır. Kimi geceler şöyle başını kaldırıp aşağı baktığı zaman yerde, malta taşlarının üstünde bir yığın insan çarpar gözüne. Bunlar yattıkları yere göre yüz paradan on kuruşa değin gecelik ücret verirler. Yüz paralıklar taşların üstüdür.

Neyzen burada kendi deyişiyle "efsanevi" bir yaşam sürmüştür. Sonradan bu günleri şöyle anlatacaktır:

- Bir imparatordum. Pelasparelere bürünmüş o yarı çıplak insanlara ney üflediğim zaman yüreklerini bir mıknatıs gibi çekip topladığımı duyardım. Şişesi daima isli bir tavan lambasının abajuru, benim şirvanı, gizemli bir karanlık içinde bırakırdı. Ney üflerken hizmetime bakan Yakup adındaki bir pırpırı oğla-

nın gözlerinde, o karanlık içindeki gözlerinde pırıl pırıl parlayan gözyaşlarını zaman zaman hatırlarım. Hatırladıkça da ağlarım.

Hırsızlar, yankesiciler, esrarkeşler, gece işçileri, dızdızcılar, mantarcılar, nanduflacılar, arakçılar, kapkaççılar, tırnakçılar, minareciler, burada Neyzen'in rakısını, mezesini, esrarını yetiştirmek için birbiriyle yarış ederler. Neyzen de ilkin midesini ispirto ile adamakıllı ıslatır, sonra da kafasını güçlendirmek için bir çiftetelli* yapar, sarıkızdan** bir iki nefes çeker.

Ne var, bir gün kahveyi polisler denetim altına alıvermiştirler. Neyzen artık orada barınmak olanağının tükendiğini anlayınca beş, on arşın boyunda bir bayrak edinmiş, geceleri buna sarılıp bir sokak köşesinde yatar olmuştur. Yıllarca sonra Neyzen bu taşınır yatak için de şunları söyleyecektir:

- Bayrağıma sarınıp yatmak, bu ne güzel, ne korkusuz bir uyku idi!

Galata'da XIX. yüzyılın bilinen bir tekkesi*** de *Dragon Kahvesi*'dir. Topçular Caddesi (Necatibey) üzerindeki bu kahveye *Uzun Kahvehane* de denir. Kumar oynatılan ve kimi zaman içki de içilen bu kahve tam bir batakhanedir. Geceleri burda 40-50 berduş da barındığı için Aşık Razi şu şiiri yazmıştır:

Gündüz kahvehane gece oteldir
İcabında meyhaneye bedeldir
Topçular'da malum meşhur Dragon.

1884 yılında bir Laz delikanlısının kundaklaması sonucunda yanan *Dragon Kahvesi* en civcivli zamanını 1870-1880 yılları arasında yaşamıştır.

Tophane'de Yamalı Hamam sokağındaki *Doktorun Kahvesi* de bir duman yeridir. 1957-1958 yılında sokağın genişletilmesi sırasında yıktırılan kahve, aynı zamanda bir sabahçı kahvesi niteliği taşır. Gündüzleri kapalı kalır, hava kararmaya başlar baş-

* İki cigara kağıdını birbirine ekleyerek yapılan esrarlı cigara.
** Esrar.
*** Tekke: Esrar içilen yer.

lamaz da açılır. Serseriler, berduşlar, haytalar, kopuklar, ipsizler başlarını masalara dayayarak sabahlarlar burda. Ocağın arkasında küçücük, gizli bir kapıdan girilen bir "bitirim yeri" de vardır. Burada kumar oynanır.

Bu bölüme son vermek için bir de Fikret Adil'in bir gece "Şeyh Memduh" adını taktıkları bir arkadaşıyla gittiği bir esrar kahvesinden söz edelim. Kahve, Galatasaray'dan Tophane'ye inen yokuşta, sağda dar bir sokaktadır. Kapısı bir bodrum kapısından hiç de büyük değildir. Fikret Adil'in arkadaşı Şeyh Memduh kapının önünde duran kasketli bir çocuğa:

- İhvanız! diyerek içeri girer. Fikret de onu izler. Deminden beri birçok yazarları konuşturduğumuza göre bu kez de sözü Fikret Adil'e bırakalım, bakalım ne diyecek:

- Burası basık ve duman dolu bir yerdi. Kokudan derhal bir esrar kahvesinde olduğumuzu anladım. İçerde üç kişi, yudum yudum çay içiyorlar ve koz helvası yiyorlardı. Ocakta, çenesi yere düşecek kadar uzamış bir yüzle, kırmızı fanilalı biri vardı. Duvarda eski Mesudiye Zırhlısı'nın sedeften işlenmiş bir resmi, onun yanında bir denizkızı asılıydı. Peykenin üzerinde kucak kucak bir kediyle bir köpek uyuyorlardı. Masanın birinde bir bağlama duruyordu. Adam ilkönce kuşkulu bir gözle baktı, Şeyh'i görünce boğuk bir sesle "kaybettik" dedi.

Fikret Adil yitirilen şeyin ne olduğunu adamakıllı merak etmiştir. Ama Şeyh Memduh* kendisine soru sorulmasına izin verecek insanlardan olmadığı için Fikret'in gıkı çıkmaz. Öte yandan Şeyh Memduh onun merakını bütün bütüne körüklemek için Lili ile Jorjet'in saçsaça, başbaşa kavga ettikleri haberini de vermiştir. Ne ki Fikret, kızların kendi yüzünden birbirlerine girdiklerini öğrenince, biraz rahatlar gibi olur. Artık ona düşen şey gidip, o akşam Fransız Tiyatrosu'na gelecek olan Jorjet'i bulmaktır. O da öyle yapar. Esrar kahvesinden ayrılıp Fransız Tiyatrosu'nun yolunu tutar. Gelgelelim, Fikret Adil'in kafasını kurcalayan asıl kadın Jorjet değil, o akşam Jorjet'le birlikte boy gösterecek olan başka bir kadındır.

* Yanılmıyorsak Şeyh Memduh, Nurettin Artam'dan başkası değildir.

Mahmutpaşa Camii avlusunda

- Taflandibine iki orta, çeşme önü sakallıya bir okkalı, çınar altına bir nazlı ile bir horultu gel!

Mahmutpaşa Camii avlusundaki sıra kahvelerden birinin çırağı kahve ocağına seslenmektedir. Yandaki kahvenin, elindeki maşayı çalpara gibi şıkırdatan kırmızı kuşaklı, kalıpsız fesli çırağı ise sağı, solu kışkırtır:

- Buyrrrrun ağalar, beyler kahve sefasına,

Mahmutpaşa Camii 1463 yılında yapılmıştır. İstanbul'un en eski camii budur. 1827 yılında yangın geçirdiği için II. Mahmut çağında onarım gören camiyi, daha önce 1755'te III. Osman da onartmıştır. Sağdaki minare Sadrazam Mahmut Paşa'nın yaptırdığı minare değildir artık. Ama camiin arkasındaki türbede sadrazamın mezarına raslamak olanağı vardır. Camiyi çevreleyen medrese ile çarşının ne zaman ortadan kalktığı bilinmemekle birlikte bunların son günlerini yaşadığı söylenebilir. Çünkü 1850 yıllarındayız. O yıllarda ise İranlı bilginlerden Mirza Safa'nın Mahmutpaşa Camii Medresesi'nde Farsça okuttuğu bilinmekle medresenin de daha yaşamını sürdürdüğü düşünülebilir.

Avlunun ötesindeki şadırvan ise 1606 yılından kalmadır. 1622 ile 1758 yıllarında iki kez onarılan şadırvan sadeliği ile insanı kendine çeker. Nedir, yüzyılın sonlarında buraya gelen Hüseyin Rahmi, öğle namazında aptest almak için şadırvana iki üç hamaldan başka kimsenin yaklaştığını göremez. Ama kahveler yine şalvarlı, poturlu, cübbeli, hırkalı, kostümlü efendiler, beyler kâtipler, esnaf ve hamalla doludur. Hüseyin Rahmi, Caminin avlusunu da şöyle anlatır:

- Ağaçların altı sulanmış, taflanların, şimşirlerin önlerine allı, yeşilli keçe parçaları serili tahta kanapeler konmuş, oraya buraya iskemleler atılmış, ortada yeşil bir türbe gibi duran şadırvan, iri taş sütunlu cami revakının arkasındaki ufak kareli, demir parmaklıklı Doğu tapınak mimarisine uygun olarak açılmış pencereler dikkati çeker.

Gürpınar, Türk sevgisi ile ün salmış Pierre Loti'nin bu avludaki kahvelere sık sık geldiğini, çınarın gölgesinde nargilesini tokurdatarak su kabarcıkları arasından geçen horultu dumanını yutarak Doğu'nun gizem perdesinin yüzyıllar gerisinden gözleri kamaştıran güzelliğine, tatlılığına ve büyüsüne kendisini kaptırdığını da söyler. Ona göre Loti Beyoğlu'nun, Tokatlıyan'larına, Perapalas'larına, Skating Palace'larına üstün çıkacak güzellikler bulur burada.

Bu yüzyılın en önemli kahvesi de buradadır.* Ebüzziya, burayı Paris'in *Précope* adındaki edebiyat kahvesine benzetir. Gerçekten de tam bir edebiyat kahvesidir. İstanbul'un en ünlü, en değerli ozanları burada toplanır. Bilginlerden Apti Bey, Ahmet Farisi Efendi, müneccimbaşı Osman Saip Efendi, Divan Efendilerinden Mithat Efendi (sonradan Paşa), valilerden Bekir Sami Paşa gibi "kibar-ı fuzela" buradan hiç eksik olmaz. Tarihçi (vakanüvis) Lütfü Efendi de 1853 yılında İstanbul'a yerleştikten sonra buranın gediklisi olur. Lütfü Efendi mavi gözlü, sıska ve uzun boyludur. Seyrek sakıllıdır. Terbiyeli, alçakgönüllü, zeki ve hatırbilir bir kişidir. Belleği çok güçlüdür. İbnülemin Mahmut Kemal onun için: "Saygıdeğer bir pîrdir" der. Gençliğinde musikiye çalışıp bir iki şarkı bestelemişse de bunları kimseye okumak istemez.

Bu kahveye gelenlerden Ethem Pertev Efendi (sonradan Paşa) da Lütfü Efendi kadar zekidir. Boyu kısaya yakındır. Esmer ve tombulcanadır. İleri düşüncelidir. Farmasonları ve sosyalistleri sevmez ama köpekleri çokça sever. Kahvedeki köşesinin her zaman bir an önce dolması istenir. Çünkü kendini dinletmesini bilir.

* Kahvenin biraz ötesinde Mahkeme-i Şerriye vardır.

Ozanlar içinde Lebip Efendi, Ali Efendi ile Hacı Müşfik Efendi başı çeker. Lebip Efendi koca kafalı, sakallı, bodur ve tıknazdır. Şiirlerinde Farsça, Arapça sözcüklere pek yer vermez. Gönülsüzdür. Kendi şiirlerini bile kötülemekten çekinmez.

Eski mazmunları tazmin ile çaldın çarptın.
Sana şair mi desem vah Lebip vah sana.

Lebip Efendi'nin evi de Mahmutpaşa Camiinin biraz ötesindeki Menge mahallesindedir. Mahmutpaşa Camii kahvesine doluşan yazarlar, ozanlar kimi zaman onun evinde toplanırlar, söyleşilerini burada da sürdürürler. Bu toplantılara Ziya Paşa'da katılır. Lebip Efendi de Hersekli Arif Hikmet'in çukurçeşme'deki evinde toplanan Encümen-i Şuara toplantılarından geri kalmaz.

Ali ile Hacı Müşfik ise ikiz kardeşler gibidir. İkisi de *Cerideі Havadis* yazarlarındandır. Ali Efendi'nin babası Mahmutpaşa Camii avlusundaki kahvelerden birini işletir. Kendisi de 17 yaşına değin kahvede çırak olarak çalışmıştır. Babasının ölümünden sonra annesi bir kavasla evlenmiştir. Ali Efendi onlarla birlikte oturur ve evdeki Hürmüz adındaki bir beslemeye yakınlık gösterir. Bu yakınlığı hoş karşılamayan annesi Ali'nin evde olmadığı bir karlı gecede kızı sokağa atar. Ali gelince Hürmüz'ü yine eve alırsa da kız satlıcana tutulur ve kısa bir süre sonra da ölür. Ali'nin Hürmüz'ün ölümü üzerine söylediği dörtlük şöyledir.

Bir garibüddiyar idi Hürmüz
Çalışırdı hüda mehabbetine
Bir yezidin elinde oldu şehit
Gitti Hakkın civarı rahmetine

Ali gece gündüz içer. Hafız Müşfik ise onun yanından hiç ayrılmaz. Bu yüzden de 1857 yılında Ali Efendi 40 yaşında ölmüş, Hafız Müşfik de 32 yaşında kafasını üşüterek ortadan silinmiştir. Ali orta boylu, irice gözlü, kumral sakallıdır. Çiroz mu çirozdur. Hafız Müşfik ise uzun boylu, esmer, uzunca yüz-

lüdür. Pertev Paşa'nın torunu Aziz Bey sakalının siyah olduğunu söylerse de Hersekli Arif Hikmet kumral olduğunu ileri sürer. Hacı Müşfik'in sesi de çok güzeldir. Leskofçalı Galip onun şiirlerini çok beğenir. Ama Hersekli Arif Hikmet, Ali'nin şiirlerini onunkilere yeğler. Ziya Paşa da Ali için "biricik şair" der. Yalnız İbnülemin Mahmut Kemal, onun

Neşve tahsil ettiğin sağer de senden gamlıdır
Bin dokun bin ah dinle kâse-i fağfurdan

İkiliğinden başka basılı şiiri olmadığını söyler.

Mahmutpaşa Camii Kahvesi'ne gelen ozanlar arasında Bursalı Sakıp, Kâzım Bey (sonradan Paşa), Fatin ile Münif Efendi (sonradan Paşa) vardır. Münif Efendi de Ceride-i Havadis'te yazar, ama onun gazeteye girişi Ali'nin ve Hafız Müşfik'in ölümlerinden 3-4 yıl sonradır. Münif Efendi'nin sözü edilen kahveye dadanması da yine Ali ile Hafız'ın ölümünden sonraya rastlar.

Münif Paşa doğrucu bir ozandır. Karşısındaki kim olursa olsun düşüncelerini beğendi mi, bunu hemen onun yüzüne karşı söyler. Kibirden, büyüklenmeden de hoşlanmaz. Ebüzziya Tevfik onun ömrü boyunca kimsenin eteğine varmadığını da yazar. Üç kez Milli Eğitim Bakanı olan ve bir ara Abdülhamit'e siyasal ekonomi dersi de veren Münif Paşa çok bilgilidir. Ömrünü hiç boş geçirmez, boyuna okur. İbnülemin nice'nin "nasıl", niçe'nin "ne kadar" anlamına geldiğini ondan işittiğini yazar. Ama o da bunu babasından öğrenmiştir.

Münif Paşa'ya karşılık Kâzım Paşa alaylıdır. Ama dili acıdır. Şiirlerinin çoğu yergidir. Üsküdar'lı Hakkı onun için: "Bereket versin ki Arnavut cahildir. Biraz bilgili olsa onunla başa mı çıkılırdı?" der.

Recaizade'nin evinde haftada bir yapılan toplantılara Namık Kemal, Ziya Paşa, Osman Şems, Hâlet, Recaizade Celal -Recaizade Mahmut Ekrem'in ağabeysi- ve Manastır'lı Naili beylerle birlikte o da katılır. Namık Kemal onun şiirlerini çok sever.

Bunların içinde şiiri işe yaramayan biri varsa o da Fatin

Efendi'dir. Ama Fatin Efendi de bunu bilir, şiirini okumadan önce onun "âcizane" bir şey olduğunu söyler. Üsküdar'lı Hakkı Bey bu yüzden şöyle der:

- Fatin'in her sözü yalandır. Doğru bir sözü varsa şiirlerinin âcizane olduğunu her vakit söylemesidir.

Ama Fatin Efendi de Üsküdar'lı Hakkı Bey'in evine, serçe şöyle dursun, kargaların bile uğramadığını ileri sürer.

Mahmutpaşa Camii avlusundaki kahveye yaz ayları, hemen hemen öğleden sonra gelinir. Çokları satranç, dama gibi oyunlar da oynanır. Kış aylarında ise sabahları gelenler olur. Kahvenin özelliği yazarlar, ozanlar, bilginlerden başka kimseye açık tutulmamasıdır. Ama bunların tanışları, dostları da kabul edilir. Ebüzziya'nın demesine göre kahve yüzyılın sonunda kapanmıştır.

Divanyolu kahveleri

1865 yılına değin Divanyolu da İstanbul'un seçkin kahvelerini bir araya getirmiştir. O zamanlar Divanyolu Caddesi'nin en geniş yeri beş buçuk metredir. Yazın kahvelerin önüne hasır alçak iskemleler atıldı mı cadde bütün bütüne daralır. Ama daracık yoldan geçen atlılar, arabalar burayı bir panayıra çevirir. 1865 Hocapaşa yangınından sonra Cadde genişletilince bir takım kahveler yıkılmıştır. Daha sonraları, caddeye tramvay rayları döşenince Belediye kahvelerin caddeye sandalye atmalarını da yasaklar. Geriye dört büyük kahveden başkası kalmamıştır. Bektaşi Nebil Baba'nın bir şiirinden bu dört kahve müşterisinin eşraf, ayan ve paşalardan oluştuğu öğrenilir. Nebil Baba'ya göre kahvenin biri havuzlu, üçü de aynalıdır. Ama hepsinin tabanı kadife halıyla döşenmiştir. Kahvelerdeki fincanlar fağfuri, zarfları da telkâridir. Çubuklar süslü mü süslüdür. Kahvelerin ocakları da süslüdür ve dört kahvede de berber vardır. Bu kahvelerdeki çıraklar da iki dirhem bir çekirdektir. Topu da ak şalvar giyer, bellerine de al kuşak bağlarlar. Üzerlerinde de bürümcükten yapılmış, o zamanlar "Helali" adı verilen gömlekler vardır. Yelekleri de çaprasttır. Ayaklarındaki nalınlarla tıkır tıkır oradan oraya seyirtirler. Nalınların tasmaları ise altın işlemelidir. Bu çıraklar içinde Samurkaş Mustafa, Bektaş, İskender, Baygın Mehmet, Laz Cafer ve Denizkuşu Mehmet en bıçkınlarıdır.

Üsküdar'lı Vasıf Hoca XIX. yüzyıl sonlarında Çemberlitaş dolaylarında eski Esir Hanı ile Esirpazarı'nın yerinde de üç büyük kahve olduğunu yazar. Burada çokluk saz şairleri toplanır.

Kimileri de geceyi kahvenin şirvanında, peykelerinde geçirir. Geçen yüzyılın ikinci yarısında yaşamış halk ozanlarından Nebil Baba bu kahveler için şöyle der:

Esirpazarı'nda kahvehaneler
Toplanmış içinde hep divaneler.

Nedir, buraların en önemli kahvesi Okçularbaşı'nda Reşit Paşa Türbesi'nin tam karşısında, 33 numaralı dükkanda 1857 yıllarında açılan *Uzunkahve*'dir. Ebüzziya Tevfik bu kahvede ilk zamanları müdürlükten atılmış kişilerin toplandığını söyler. *Takvimi Vakayi* ile *Ceridei Havadis* bulunan kahvede zamanla *Tercümanı Ahval, Ruzname, Tasviriefkâr, Mecmuai Fünun, Mir'at* gibi gazete ve dergiler de görünmeye başlar. Daha sonraları Tuna, Bosna, Fırat, Envarı Şarkiye ve Suriye gibi taşra gazetelerine de yer verilir. Kahvesinde gazete ve dergi bulundurup müşterilerinin okumasına açık tutan ilk kahveci bu *Uzunkahve*'nin sahibi Sarafim Efendi'dir.

Bu kahve ramazan geceleri bir şiir ve edebiyat yuvası halini alır. Namık Kemal, Sadullah, Halet, Ayetullah, Hersekli Arif Hikmet, Hasan Suphi, Âli, Refiğ, sonradan Maliye ve Milli Eğitim Bakanı olan Yusuf (Paşa), Kırımlı Doktor Aziz Bey, Ahmet Muhtar (Paşa), Vidinli Tevfik (Paşa), Süleyman (Paşa), Sait Efendi, *Ceridei Askeriye* yazarı Kolağası Hacı Reşit -bunun Şehzadebaşı çaycısı Hacı Reşit'le bir ilgisi yoktur- çokluk burada toplanırlar ve matematikten edebiyata, siyasadan toplumbilime kadar her konuya çiftetelli oynatırlar.

Ebüzziya Tevfik 1866 yılı ramazanında bu kahvenin en parlak dönemini yaşadığını yazar. Onun anlattığına göre o ramazan gecelerinden birinde Vidinli Tevfik, Amerika'da bir dernek kurulduğu haberini verir. Derneğin üyeleri insanlıktan ulusçuluğu kaldırmak isterlermiş. Buna gerekçe olarak da insanların geçinmek için çok çektiklerini, dahası hayvanlara bile zarar verdiklerini gösteriyorlarmış.

Vidinli Tevfik verdiği haberden sonra şöyle demiş:

- İçinizde düşünmenin üstesinden gelebilenler, bu savın yan-

lışlığını göstermek üzere bir makale yazsın. Yarın akşam yine burada okuyalım.

Namık Kemal, Ayetullah ve Halet'in çok hoşuna gitmiş bu öneri. Üçü birden:

- Yarın bir makale ile geliyorum, sözünü yapıştırmışlar. Ertesi akşam olmuş. Teraviden sonra Halet Bey* makalesini okumuş. Bu, birtakım tumturaklı ve içi boş sözcükler dizisinden başka bir şey değilmiş. Ayetullah Bey'in yazısı ise bir takım felsefe oyunlarına dayanıyor ve öne sürülen savı, mantık oyunlarıyla çürütmeye çalışıyormuş. Namık Kemal'in makalesi, gerek anlatım, gerekse içerik bakımından güçlü bulunmuş ve oradakilerin tümü yazının *Tasviriefkâr*'a verilmesini istemiş.

Uzunkahve daha sonraları *Okçularbaşı Kahvesi* diye de anılmaya başlar. En sonda Sarafim Efendi Kıraathanesi adını alır. Artık burada kitaplar da satılmakta ve kahveye gelen müşteriler masaların üstünde son çıkan kitapları bulabilmektedir. *Sarafim Kıraathanesi* yalnız İstanbul'la değil, taşrayla da ilişki kurmuştur. Taşradan mektupla istenen kitaplar hemen postalanıp gönderilir. Herhangi bir konu üzerinde bir bilgi soranların mektupları da karşılıksız bırakılmaz. Kitap raflarının düzeni Arakel, Karabet, Ohannes ve Gaspar kitaplıklarında bile yoktur. Kahveye sarhoş gelmek, orada yüksek sesle konuşmak, masaya çat çat vurarak "Bana bir kahve!" diye bağırmak, yan oturmak, kavuğunu pencere kenarına dayayıp bacaklar çekik mızganmak... bu gibi şeyler görülmez burda. Coşkulu ozanlar da susmasını bilir. Bu yüzden şiir okumaktan doğan patırtı ve şamataya da rastlanmaz.

XIX. yüzyılın sonlarında buraya Andelip, Müstecabizade İsmet gibi eski şiirin havasını sürdüren ozanlar da gelmeye başlar. O çağ, Ahmet Rasim'in de sık sık geldiği yıllardır. İşte biraz sonra kapı açılacak, pos bıyığı, kelebek gözlüğü ile Ahmet Rasim tin, tin, tin, kahveden içeri adımını atacaktır. Sonra iki kez ayağını havaya kaldıracak -kahveye iki basamak merdivenle çıkılır- ve uzunca dar bir holü geçmeye savaşırken başını bir-

* Gazetecidir.

kaç kez sağa ve sola döndürecektir. Çünkü holün iki yanına dizilmiş yuvarlak masalardan hangisine oturacağını kestirmesi gerekmektedir.

Oturur oturmaz da karşısına uzun denilecek kadar boylu, az lop etli, güler yüzlü, kıranta bir adam dikilecektir. Bu Sarafim Efendi'nin ta kendisidir. Ahmet Rasim onun selamına gülerek karşılık verir.

Sarafim Efendi Kıraathanesi'nde kahve kırk paraya içilir. Ramazanlarda ise bu ücret iki katına çıkarılır. Ama eğlence, sabahlara değin gırla gider. Karagöz, meddah da vardır. İncesaz ise çaldır çaldırdır.

Sarafim Efendi ramazanlarda iki adet yirmilik beyaz mecidiye karşılığında kırk günlük biletler çıkarır satışa. Dört yüz tane bastırılmış olan bu biletlerden 800 mecidiye elde edilir. Yalnız Sarafim Efendi bunun 200 mecidiyesini müşterilerine geri çevirir. Bunu da 40 gün boyunca günde 5 mecidiyelik armağan dağıtmakla yapar. Böylece kahveye gelenler hem bu armağanlardan yararlanırlar, hem de kahveyi kırk beş paraya içmiş olurlar. Armağan kazananlar 5 mecidiye değerinde kitap ya da dergi alırlar, ya da o para tutarında istedikleri gazeteye abone olurlar. Sarafim Efendi armağanları kitap ve gazetelerden seçmekle yazın erlerine, gazetecilere yardım ettiğine inanır. Tasvirieffkâr gazetesinin 18 aralık 1866 gün ve 548. sayısına verilen bir ilanda bu, açıkca dile de getirilir:

"İsmine kura çıkmayan zevat dahi sene-i sabıkada ikişer kuruşa verilen şurup ve kahveyi kırk beş paraya içtikten ve istediği vakte kadar kütüp ve evrak-ı havadis mütalaa ederek vakit geçirdikten başka ulûm ve maarifin ilerlemesi arzusuyla müteşebbis olduğum hizmet-i maruzatımı terviç edecekleri gibi, bir ramazan-ı şerif içinde iki yüz mecidiyelik kütüp ve evrak-ı havadis'in intişarına bais olarak terakki-i maarif maksadıyla kitap telif buyuran zevata faidebahş olacaklardır."

Nedir, Sarafim Efendi'nin cömertliği bununla bitmez. O, 200 mecidiyelik yeni fincan takımları da alır. Böylece bir yılda 200 mecidiyelik bardak, tabak ve fincan gibi şeylerin kırıldığını da bize anlatmış olur.

Abdülhamit'in zorba yönetimi yüzünden İngiltere'ye kaçan ve orada kısa bir süre sonra Falkeston'da 21 temmuz 1905 günü kalp yetersizliğinden ölen "zavallı şair" Abdülhalim Memduh da *Sarafim Efendi Kıraathanesi*'nin gediklilerindendir. Halit Ziya'yı oraya alıştıran da o olmuştur. İzin verirseniz, bu kez lafı Halit Ziya'ya bırakalım:

"Ben öteden beri bu kıraathanenin adını işitir, onu hayalimin süsleme düşkünlüğü ile süslerdim. Çok büyük bir bina tasarlardım ki geniş salonları ağız ağıza kitaplarla doluydu. Bir okuma yeri vardı ki yüzlerce meraklıyı uzun masaların başında kitap yığınları karşısında toplardı. Hayalimin bu görkemli kıraathanesini görmek için kendi kendime söz vermiştim. Ama orada toplandıkları söylenilen insanlar arasından geçebilmek için ayaklarımın dolaşmayacağına güvenemediğimden bu sözü yerine getirmede her zaman gecikirdim. Bir gün Abdülhalim Memduh başından ensesine doğru kayan gür kumral saçlarını sinirli parmaklarıyla tarayarak içinden güldüğünü belli eden bir sesle:

- Ha, *Sarafim Efendi Kıraathanesi,* öyle mi? Gel de onu sana göstereyim dedi.

Oraya kadar gittik, daracık bir kapı, üç beş basamakla daracık bir merdivenin iki tarafında sokağa bakan daracık iki pencereden başlayarak giden yine daracık bir sedir.

Bu darlıkların içinden geçtik. Şurada burada çaylarını içen, tütünlerinin dumanını vakitlerinin boşluğuna savurarak masaların üstüne dirseklerini dayamış düşünen, ya da dalgın gözlerle gazetenin yazılarında başka şeylerle uğraşan zihnini dolaştıran tek tük müşteriler vardı. Sonra ileride, orta yerde, uzun bir masa, bunun üzerinde ve altında yığın yığın eskilikleri sarılıklarından belli gazete kümeleri vardı.

Sarafim Efendi Kıraathanesi'nin başlıca ünü bu eski gazete yığınlarından meydana gelirdi. Ve galiba etüt meraklıları bu meraklarını doyurmak için bundan başka bir sermaye bulamazlardı."

Sarafim Efendi'ye daha sonraki yıllarda kimi hececi şairler de dadanır. Hele Yusuf Ziya Ortaç daha lise öğrencisi iken bu-

raya düşer. Bir yandan çayını yudumlarken, bir yandan da kitapları karıştırır.

Okçularbaşı'ndan 40-50 adım ötede ise *Karakulak Hanı Gazinosu* ya da *Kahvesi* vardır. Hanın avlusundaki kahveyi Civanaki işletir. Kimileri burayı *Civanakinin Gazinosu* diye de anar. Burada içki içilmez. Ramazanlarda her gece, öteki aylarda ise cuma ve pazar geceleri İstanbul'un en ünlü saz takımları gelir. Takımın sazendebaşısı Kemancı Kör Sebuh'un kendine özgü bir çalışı vardır. Buna herkes teslim bayrağı çeker.

İstanbul'un en seçkin ozanları buradan da eksik olmaz. 39 yaşında dünyaya gözlerini yuman Leskofçalı İsmailpaşazade Galip'in en sevdiği kahve burasıdır. O zamanlar Gümrük Tahrirat Kaleminde Leskofçalı'nın yanında çalışan ve onun şiirine büyük hayranlıklar duyan Namık Kemal de gelir buraya. Namık Kemal bir akşam, Hersekli Arif Hikmet'i de getirir yanında. Onu, daha önce gelmiş olan Ebüzziya Tevfik ile tanıştırır. Ebüzziya, Sadullah Paşa'yla da ilk burada tanışır. Ebüzziya bu kahve ile ilgili anılarını şöyle anlatacaktır:

"Gazinonun sahibi Civanaki çokluk seçkin müşterilerinin gururunu okşamakta özel bir ustalık gösterirdi. Kefalonyalı ve başı şapkalı bir adam olduğu halde müşterileri hep müslümandı. Üstelik topu da kültürlü kişilerdi. Ramazan geceleri iftardan sonra pek çok kişi oraya gelir, teraviden sonra başlayacak saza kadar, birkaç fincan kahve ile keyfini yetiştirirdi. Kahveler değirmi bir tepside altın gibi parlak cezveler içinde getirilirdi. Tepside zarflı fincanlarla ufak bir şişe gülsuyu da yer alır ve tepsi bir sehpa üzerine bırakılırdı. Saz, sahura kadar sürer, ama bunun için iki kuruş ödenirdi. Birinci kahveden sonra içilecek kahve, şurup ve limonata için de bir kuruş alınırdı. Bu yüzden orta tabaka bile buraya kolayca gelmezdi. Gazinonun tabanı bir dik açılı üçgen biçimindeydi. Ama çok genişti. 200 kişi alırdı. Kimi geceler oturacak yer bile bulunmazdı."

Ebüzziya Tevfik burada tanıdığı Leskofçalı Galip'i de şöyle tanımlar:

"Leskofçalı Galip güzel konuşurdu. Hersekli Arif Hikmet, Namık Kemal ve şair Kâzım (paşa) gibi özgür tavırlı idi. Söz-

lerini sakınmayanlar bile onun yanında ağızlarını açmazlar, onun anlattıklarını şaşkın şaşkın dinlerlerdi. Pos bıyıklı, kumral ve gür sakallı idi. Gözbebeklerinden şimşekler çaktığını sanırdınız. Herkese iltifat ederdi ama, kimi zaman bu iltifat öyle bir kendini beğenmişliğe bürünürdü ki insan böbürlenmenin karşısında korkudan titrerdi. Sanki Nefi canlanmış da Sihamı Kaza'sından bir ikilik okuyormuş gibi bir ürkü uyanırdı kahvede. Leskofçalı Galip'in yüzü garip bir biçimde Mithat Paşa'nın yüzüne benzerdi."

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Divanyolu'nda şimdiki Sağlık Müzesi'nin karşısında açılan *Arif'in Kıraathanesi* de ünlü kahvelerden biridir. *Sarafim Efendi Kıraathanesi*'nde kahve kırk para ise burada 20 paradır. Buraya *Setli Kahve* de denir. Ramazanlarda Hayali Kâtip Salih burada karagöz oynatır. Karagöz olduğu geceler kahveye çoluk çocuk dolar. Bu yüzden Ahmet Rasim buraya "Sübyan Okulu" adını vermekten geri kalmayacaktır. Ama vakit geçince kahveye büyükler de doluşmaya başlar ve bunlar arka sıralardaki yerlere geçerler. Gerçi çeyreği veren en ön sıraya kurulur, ama, büyükler yine de arka sıraları yeğlerler.

Namık Kemal'le Ebüzziya Tevfik'in arkadaşı Yanyalı Nuri Efendi buranın gediklisidir. Daha doğrusu, o burayı yazıhane olarak kullanır. Şeyhülislamlık kapısında ya da öteki mahkemelerde dava vekilliği yaptığı için burada savunma, dilekçe ve benzeri yazılarını yazar.

Ebüzziya Tevfik'in *Yeni Osmanlılar Tarihi*'nde anlattığına göre Yanyalı Nuri Efendi çok zeki ve kültürlüdür. Davavekilliğinden ayda 30-40 lira kazandığı halde çok derbeder bir yaşam sürer. Belirli bir evi bile yoktur. Namık Kemal'in arkadaşı ve dayızadesi Zaptiye Müdürü Kazım Bey'in evinde Namık Kemal, Ebüzziya ve Nuri Bey sık sık kafayı da çekerler. Nuri Bey hoşsohbet, şakacı bir insan da olduğu için o kalın ve dik sesiyle Ebüzziya'yı, Namık Kemal'i ve Kâzım Bey'le kaynatasını kahkahadan kırıp geçirir. 1 Ağustos 1872 perşembe günü yine hepsi Kâzım Bey'in evinde iken sadrazamlık mühürünün bir gün önce Mahmut Nedim Paşa'dan alınarak Mithat Paşa'ya ve-

rildiğini öğrenirler. Ama haberi getiren Fesçi Arif'in polis tarafından Mithat Paşa'nın konağını gözetlemekle görevlendirilmiş olması, evdekileri, iyisinden kuşkulandırır ve Ebüzziya'nın arkadaşlarına şu sözleri söylemesine yol açar:

- Dikkatli ve ihtiyatlı olalım; bu adam belki de Mahmut Nedim Paşa tarafından özel olarak gönderilmiştir. Adamın niyeti bu haberin bizler üzerinde yapacağı etkiyi öğrenip kendisine iletmek olabilir.

Kâzım Bey ise kendini tutamaz, öfkeyle Fesçi Arif'in kulaklarına yapışır:

- Mel'un, bizi de kündeden atmaya mı geldin?

Fesçi Arif bir yandan inliyor, bir yandan da yemin billahlar ediyordur. Ama oradakilerin hiçbiri adamın sözüne inanmaz. Bereket, biraz sonra Zaptiye Müdür Yardımcısı Süleyman Bey de gelerek aynı muştuyu yineler de topunun yüreğine soğuk sular serpilir.

Dama meraklısı İsmet Molla da bir gün *Arif'in Kıraathanesi*'nde kendi halinde biriyle tanışmış, akşamlara değin onunla dama oynamıştır. Hani adam da damada oldukça ustadır. İsmet Molla ile yenişemediği için ondan bir gün Üsküdar'a uzanmasını rica eder. İsmet Molla'yı iskelede karşılayacak ve dama oynamak üzere kendi oturduğu yere, Toptaşı'na götürecektir. İsmet Molla'nın bu çağrıdan, o vakitler Toptaşı denince akla Toptaşı Tımarhanesi geldiği için midesi bulanırsa da yine içini bozmaz:

- Artık beni de tımarhaneye götürecek değil ya! diye düşünür. Kararlaştırılan günde Köprüden vapura atlayarak Üsküdar'a varır. Adam onu, dediği gibi iskeleden karşılar ve götüre götüre tımarhaneye götürür. Meğer dama meraklısı adam tımarhanenin güllabicilerinden değil miymiş! Molla, bırakıp gitmesinin doğru olmayacağını düşünerek tımarhaneye girer ve adamla, bir odada daha önce hazırlattırılmış bir damanın başına çöker. Ama keyfi iyiden iyiye kaçmıştır. Boyuna yenilir. Yenildikçe de sinirlenir. Sinirlendikçe de yenilir. Bu arada son vapuru da kaçırır, ister istemez geceyi tımarhanede geçirmeye boyun eğer. Ama bütün gece Molla'nın gözüne uyku girmez.

Ertesi günden tezi yok güllabici önüne gelene tımarhanede Molla'yla dama oynadığını ve ona tek oyun vermediğini söyler. Kısa sürede İstanbul çalkalanmaya başlar:

- İsmet Molla tımarhaneye girmiş!

Arif'in Kıraathanesi resmi dairelere yakınlığı dolayısıyle bir çok devlet görevlilerinin özellikle müdür ve başkâtiplerinin uğramadan edemediği bir yerdir. Mütareke yıllarında Beyaz Ruslar İstanbul yakasındaki ilk barı da burada açmışlardır. Rus kadınları da burada hizmet eder. Bunlar konsomasyona da çıkarlar, müşterilerle dans etmekten de geri kalmazlar. Burda tombala oynandığı gibi karafatma yarışmaları da yapılır.

Arif'in Kıraathanesi Cumhuriyet'ten sonra yine birçok edebiyatçıların toplandığı bir kahve olmuştur. Celal Sahir ve arkadaşları, İzzet Melih, Agah Sırrı Levend burada sık sık görünür.

Nayiler

25 Ocak 1912 günü yayınlanmaya başlayan *Rübap* dergisinin yazarları o yıllarda Fındıklı'da şimdiki Güzel Sanatlar Akademisi karşısına düşen bir kahvede toplanırlar. Kahvenin üstünde iki masa ile beş on iskemle alabilecek küçük bir oda da vardır. *Rübap*'çılar daha çok burada otururlar. Yazları ise kahvecinin, kahvenin önüne, kaldırıma attığı iskemleleri yeğlerler. Halit Fahri'nin Selahattin Enis'le tanışması burada olmuştur. Tanıştırma işlemini de Yakup Salih almıştır üstüne. Oysa Halit Fahri, Yakup Salih'le daha iki gün önce tanışmıştır. Yakup Salih o sıralar düzşiir yazar. Hem de tümen tümen. Selahattin Enis ise "Türkiye'nin Zola'sı" olmakla tanınır. Selahattin Enis giyimi kuşamı ile hayli ilgi toplamış bir yazardır. Kısa paçalı, dar ve yukarıya doğru gittikçe genişleyen bir pantolon giyer ki o zamanlar böyle pantolon taşıyan yoktur. Kalın bastonunu da elinden hiç eksik etmez. Cepleri kocaman tabakalar, boy boy ağızlıklar ve dolmakalemlerle dolup taşar. Kadınları yeren yazılarından ötürü bir ara "kadın düşmanı" diye anılmaya başlarsa da, daha sonraları adı "bir numaralı spor düşmanı"na çıkınca "kadın düşmanı" ortalardan silinir.

Şahabettin Süleyman onu şöyle tanımlar:

- Selahattin Enis edebiyatın fenle kardeş olduğuna, özellikle ruhbilimin, fizyolojinin, genel hastalıkların, ambriolojinin hiç değilse genel kuralları, ana sınırları üzerinde her romancının az çok bir bilgisi olmasına inanırdı. Onun bir özelliğide temiz olmayan şeylere karşı gösterdiği ruh yakınlığıdır. Selahattin Enis'e göre erdemle kötülük, temizlikle pislik ortak bir temel-

den doğmuştur Ancak görüşlere göre birbirlerinden ayrılır bunlar. Bu yüzden Selahattin Enis kimi zaman bir köpek laşesini, bir insan ölüsünü, bir dilencinin başından iç çamaşırına değin her şeyini iğrenmeden seyretmekten ve göstermekten çekinmez.

Selahattin Enis o yıllarda *Tanin* gazetesinde çalışır ve *Rübap* dergisinde de gerçekçi öyküler yazar. Bir de Fecriaticilere veryansın eder. 21 haziran günü *Rübap*'ın 23. sayısında şöyle yazar:

- Sabun köpüğünden yapılmış olan Fecriati bugün meydanda bir enkaz bile bırakmadan artık tamamiyle yıkıldı ve devrildi.

Rübap'ın 24. sayısında ise Şahabettin Süleyman "İnkâr" adlı yazısıyle Selahattin Enis'e karşı çıkar. Gerçekte bu yazı, danışıklı dövüşten başka bir şey değildir. Şahabettin Süleyman kendi kuşağı olan Fecriati'yi savunurken "Yeni Nesil" diye anılmaya başlayan Selahattin Enis, Halit Fahri, Yakup Salih ve arkadaşlarının Fecriati'ye saldırmaları için çanak tutar, böylece onların bu tartışmalarla tanınmalarına yol açmak ister.

Şahabettin Süleyman'ın "Hareketi Edebiye" adında bir sütunu da vardır dergide. Burada yeni çıkan kitapları eleştirir ve genç yazarların ellerinden tutmaya çalışır. 1914 yılında yayınlanan *Nevsali Milli* adlı bir güldestede Halit Fahri için şunları yazar:

- Halit Fahri son kuşağın ne çok değer verdiğim ve taptığım ozanlarından biridir. Osmanlı gençliği Halit Fahri gibi büyük bir manevi simaya, büyük bir şairlik simasına malik olmakla övünmelidir. Dilindeki akıcılık, düşüncelerindeki özellik, duygularındaki genişlik ve rikkat bakımlarından son zamanlardaki ozanlara üstün geldiğine tam bir kanım vardır. O Batıyı değil, Doğu'yu bize terennüm etmiş, uzun geçmişler arasında ölü kalan masalları vezinle ve uyumla ve de taze bir dille bize anlatmıştır.

Halit Fahri de eski Doğu'yu dile getirdiğini ortaya koymak için "Kâbil" adlı şiirinde şunları söyler:

Dükkanlar açılmış uyuyan evlere karşı,
Pür cuş oluyor şimdi yeşil kubbeli çarşı:
Yaldızlı küçük mahfazalar, rayihadanlar,
Kâfur, sakız kâsesi, yakut fidanlar
Bir bir sıralanmış ufacık camlar içinde...

Şahabettin Süleyman, *Rübap*'ın kendini Doğu masalları yazmaya adamış, bir başka yazarı Hakkı Tahsin'e de aynı güldestede şu övgüyü sarkıtır:

- Hakkı Tahsin duygulu ve düşlere çokca yer veren bir yazardır. Üslubundaki inceliğin ve zarifliğin kişisel ve efsanevi bir edası vardır. Geleceğin en iyi bir üslupçusu odur. Bugünkü gençliğin önemli simaları arasında özel bir sanat yeri vardır.

Halit Fahri'nin üvey dayısı olan Hakkı Tahsin daha sonraları Fransız yazarlarından Pierre Louys gibi konularını Yunan mitolojisinden alan düzşiirler (mensur şiir) yazmaya da başlayacaktır. Halit Fahri onun yazılarında "Yel esimi" gibi o zamana göre yeni olan sözcükler bulunduğunu söyler.

Gelgelelim, Hakkı Tahsin rakı şişesinin içinden çıkmaz, gündüz-gece iki kulplu Gelibolu testisi gibi dolu bir halde yürür. Bu yüzden de genç yaşında ölüp gider.

Rübap'ta yazan ozanlardan İsmail Zühtü ile Selim Rıfkı da genç yaşta ölmüşlerdir. Bunlardan birincisi ince hastalık yüzünden dünyadan göçetmiştir. Selim Rıfkı ise Birinci Dünya Savaşı'nda yedek subay olarak bulunduğu Suriye Cephesi'nde şehit düşmüştür. İsmail Zühtü, Çengelköy'de oturur ve Haşim'vari şiirler yazar. Selim Rıfkı ise daha çok Fransız ozanlarının özellikle de Verlaine'nin izinden yürür. Kolunun altında da hem Remy de Gourmont'un iki ciltlik *Livre des Masques* (Maskeler Kitabı) bulunur. Garip bir huyu da vardır. Türkçe bir şiir gördü mü, onun tümünü ya da bir iki ikiliğini şipşak Fransızcaya çevirir ve etrafındakilere yüksek sesle okur.

Halit Fahri'nin *Rübap*'ta çıkan ilk şiiri "Sana" adını taşır. O da Selim Rıfkı gibi Verlaine'in şiir anlayışına bağlıdır. Verlaine'nin *Art Poétique* adlı şiirinin birinci dizesinde açıklanan "Her şeyden önce musiki" tezine dört elle sarılmıştır. Şiirin bir

iç ses olduğunu, şairin o sesi bulduğu vakit özgürlüğe erişeceğini dilinden düşürmez.

Rübap'a şiir yazanlar arasında F. Sacit ile Hemedanizade Ali Naci (Milliyet gazetesinin kurucusu Ali Naci Karacan) de vardır. Ali Naci, üstelik Selahattin Enis gibi boyuna Fecriati'yi küçümseyen yazılar yazar. Bu yazılardan birine de "Fecriati kulübesinin teneke çatısı" diye başlamıştır. Halit Fahri'nin dediğine göre Ali Naci boyuna Hüseyin Rahmi'ye saldırır. Ona ve Selahattin Enis'e saldırı yazıları yazdırtan da Şahabettin Süleyman'dır. Yalnız Ali Naci bu saldırı yazılarını yazmakla yetinmez, onları virgülüne değin ezberine çekip, orada, burada ezberden okur. Çünki, çünki Şahabettin Süleyman'dan sonra üstad payesi Ali Naci'nindir.

Rübap'a bu gençlerden başka Cenap Şahabettin, Faik Âli, Tevfik Fikret, H. Nazım, Ahmet Reşit Bey gibi Servetifünuncular da yazar. İhsan Raif'in de kimi şiirleri orada çıkar. Daha sonraları Yakup Kadri, Rıza Tevfik'in imzaları da görünür.

Münir Süleyman Çapanoğlu da dergiye yazanlardandır. Çapanoğlu o vakitler yazılarında kendi adını kullanır, ama bir yandan da daha sonraki yıllarda kullanacağı takma adlar için listeler düzenler. Kolay iş değildir bu. Çapanoğlu yaşamı boyunca kırkı aşkın takma ad kullanacaktır: Süha Bülent, Necip Revnak, Sabit Çelebi, Hulusi Kodaman, Cem Oyaoğlu, Laedri, Aksaçlı, Mastar, İzmarit, Musluk, Karabiber, Kalender, Dilli Düdük, Heyamola, Yeni Tıflı, Babacan, Tarım Dede, Çağanos.

Asıl adı *Rübap Risalei Edebiyesi* olan dergi haftalıktır. Sahibi de Cemal Nadir'dir. Karikatürcü Cemal Nadir gibi, gözlüklü olan bu bayın ondan ayrılan yanı simsiyah bir çember sakalı olmasıdır. Cağaloğlu'nda Şeref Efendi Sokağı'nın başında küçük bir dükkan -şimdiler tatlıcı dükkanı- yönetim yeri olarak kullanılır. Dükkan vitrininde *Rübap* dergisinin yanı sıra kartpostallar, kadın resimleri filan da sergilenir. Fransa'da 1889 yılında çıkmaya başlayan Mercure de France adlı edebiyat dergisinin kapağı turuncu pembe olduğu için Sakallı Cemal Nadir de dergisini uzun süre pembe kağıda basacaktır. Bu yüzden *Rübap Risalei Edebiyesi*'ne *Pembe Mecmua* da denir.

Dergi, Balkan savaşının patlamasından bir süre sonra kapanır. Derginin sahibi Cemal Nadir de işi dilekçeciliğe ve sevi mektupları yazıcılığına döker ve bu işi yine aynı dükkanda sürdürür.

Rübap kapandıktan sonra "kalemini ayın altın çanağına değil de yaşamın çirkefine banan" Selahattin Enis, sözcüklerden ibrişimler, oyalar ören Hakkı Tahsin, çoklarınca Ada şairi Tahsin Nahit'in kardeşi sanılan Halit Fahri, kaleminden şimşekler, yıldırımlar damlayan Ali Naci, Mozart ile Chopin hazretlerine tutkun Şahabettin Süleyman *Sahafat*'ı çıkarırlar. *Safahat*'ın kapağı da açık turuncu renktedir. Orada Şahabettin Süleyman bir yazı döktürerek Verlaine'nin iç ahenk kuramını Türk edebiyatında ancak Halit Fahri ve arkadaşlarının yaratabileceğini söyler ve bu iç sesi neyle simgeleştirerek onlara "Nayiler" adını takar. Ne var, "Nayiler" sözü kısa zamanda Babıali'de alay konusu olur, dahası Cenap Şahabettin'in dilinde "Enayiler"e dönüşür.

Nayiler, derginin ilk sayısında bir de bildiri yayınlamış ve derginin sayfalarını kendileri gibi düşünen yeni kuşak yazarlarına açık tuttuklarını ilan etmişlerdir. Gelin görün ki, *Safahat* bir sayı çıktıktan sonra batar. *Safahat*'ın kapanmasından sonra Nayiler *Kehkeşan* adında yeni bir dergi çıkacağını işitirler, aralarına yeni katılanlarla doğruca oraya koşarlar. Derginin sahibi onları coşkuyla karşılar. Ama *Kehkeşan* da giderini karşılayacak kadar satmadığı için birkaç sayı sonra o da öteki dergilerin alınyazısını paylaşır. *Safahat*'ın yeri Ebussuut Caddesi'nin başlarında, sol kolda üç katlı sarı bir binadadır. *Kehkeşan*'ın yeri de *Safahat*'ın tam karşısında *Necmi İstikbal Basımevi* olur. Daracık bir kapıdan toprak bir avluya girilir, oradan bir iskeleti andıran karanlık bir merdivenle küçük bir odaya çıkılır.

Kehkeşan Yusuf Ziya Ortaç'ı çıkarmıştır ortaya. Derginin açtığı şiir yarışmasında Yusuf Ziya "kış" adlı şiiriyle birinci gelmiş ve derginin o daracık odasında Halit Fahri ile Hakkı Tahsin'in birincilik ödülü olan boyunbağını takmaları için boynunu onlara doğru uzatmıştır. Yusuf Ziya daha sonraki yıllarda "Halit Fahri"nin boynuma yular gibi taktığı kravat yüzünden bir daha Babıali caddesinden kurtulamadım" diyecektir.

Fındıklı'daki kahveye *Nayiler* ya da *Enayiler*'den başka Yahya Saim Ozanoğlu da gelir. O*Nayiler*'den önce şiir yazmaya başladığı halde bunların sayısı pek kabarık değildir. *Fındıklı Kahvesi*'ndeki toplantılar Yahya Saim'i de etkiler ve Yahya Saim birden aruzla ya da heceyle bir sürü şiir yazmaya başlar. Kahvedekiler de bu şiir sağanağı karşısında ne yapacaklarını şaşırırlar.

Nayiler'in Yahya Kemal'le tanışması da bu yıllarda oluşmuştur. Hepsi de onu üstad bellemişlerdir. Yahya Kemal'in dokuz yıl Paris'te yaşamış olması, Moréas, Verlaine gibi ozanlarla ilişki kurması topunu büyülemiştir. Yahya Kemal onlara Henri de Régnier'nin La Cité des Eaux (Su Ülkesi) adlı kitabından şiirler de okur ve yorumlar yapar. Halit Fahri'ye göre bunlar Parizyen değil "Pirizyen bir şive" ile okunur.

Nayiler'in topu, ağzı açık ayran budalasına dönmüşlerdir. Yahya Kemal'in karşısında elpençe divan dururlar. Yahya Kemal öksürse "Ah ne musiki" diye tepinmeye başlarlar, şiirlerinden birini okusa, yani lütfetse, "Aman ne harika" diye başlarını iki yana sallarlar.

Hakkı Tahsin ise bütün bütüne zırvanadan çıkmıştır. Hüseyin Rahmi'ye çatarken bile lafı Yahya Kemal'e getirir. "Bir dahi, bir dahi" der. Şahabettin Süleyman da ondan geri kalmaz. Ceplerinde Yahya Kemal'in şiirlerini taşır, gittiği yerlerde onları çıkararak okumaya başlar. Halit Fahri de bu övgülerin öylesine etkisinde kalır ki bir akşam Hakkı Tahsin ve Yahya Kemal'le Yıldız Tepesi'nde güneşin batışını seyrederlerken Yahya Kemal'in hemen oracıkta söylediği:

Ayşe Cadı, Ayşe Cadı
Ay daha bir yaş kocadı!

ikiliği karşısında ürpertiler geçirir:

- Yarabbi! Ne harikulade, ne esrarlı masal tonu!

Ama Halit Fahri bir süre sonra Moréas'ın "Nocturne" şiirinde: Bon menuisier, bon menuisier*

*Usta marangoz, usta marangoz.

dizesine rastlayınca Yahya Kemal'in: *Ayşe Cadı, Ayşe Cadı* dizesini anımsayacak ve bu ses benzerliği karşısında, öfkeden titreyecektir.

Halit Fahri 1919 yılında da kendi başına bir dergi çıkarır. Gerçi *Nedim* adındaki derginin bir takım ortakları vardır, ama yöneticisi Halit Fahri'dir. Dergi 18 sayı çıkar. Haftada bir yayınlanır. Derginin 19 ocakta yayınlanan ilk sayısı büyük bir ilgi görür yani bin tane satar. Yönetim yeri Ankara Caddesi'nde İkdam Yurdu'nun hizasında Vilayet Konağı'nın bahçe parmaklığına bitişik son binanın (eski *Akşam Basımevi*) alt katındadır. Kapıda *Nedim* diye bir levha vardır.

Dergiye Halit Fahri'den başka Faruk Nafiz, Falih Rıfkı, Selahattin Enis, Yahya Kemal, Ruşen Eşref, Faik Ali, Reşat Nuri, Fahri Celal, Selami İzzet Sedes, Müftüzade Hikmet yazar. Nedir, Yahya Kemal sadece "Akıncılar" şiirini vermiştir, "İnkıraz" adlı bir şiirini boyuna ilan ettirmişse de bunu bir türlü gün ışığına çıkaramaz. Falih Rıfkı ise başyazıları yazar.

Nedim'in ilk sayısında Halit Fahri'nin "Bugünkü Sadabat" Faruk Nafiz'in de "Bozgun" adlı şiirleri vardır. O zamanlar Halit Fahri ile Faruk Nazif iki üç ortak şiir de yazmışlardır. Bunlardan biri de ulusal yıkımımız üzerine yazdıkları "Batan Güneş" adlı şiirdir. Halit Fahri bunu sonradan *Gülistanlar Harabeler* adlı şiir kitabına da almışsa da dizelerin hangisi kendisinin, hangisi Faruk Nafiz'in bunu belirtmemiştir.

Dergide, Halide Nusret Zorlutuna ile Şükûfe Nihal o zamanlar 23 yaşındadır; Halide Nusret ise 18. *Nedim*'de Tahsin Nahit'in de üç şiiriyle bir perdelik bir güldürüsü boy gösterir. Mahmut Yesari'nin de bu güldürüsü yayınlanmıştır, ama onunkisi Fransızcadan bir uyarlamadır. Halit Fahri ile Faruk Nafiz'in onunla tanışması bir güldürü yüzünden olur. Halit Fahri bir gün *Nedim*'e geldiği vakit yazıhanenin karşısındaki koltukta gözlüklü, sinek kaydı traşlı bir gencin kendisini beklediğini görür. Mahmut Yesari'dir bu. Güldürü de Yesari'nin ilk yayınlanan yazısı. Oraya biraz sonra Faruk Nafiz de gelir:

- Yahu Halit Fahri nedir o, bu haftaki güldürü. Berbat bir şey azizim.

Faruk Nazif buna söyledikten sonra Mahmut Yesari'ye döner:

- Öyle değil mi? Siz hak verin.

Mahmut Yesari mosmor kesilmiştir. Halit Fahri kemküm eder:

- Yok canım pek fena değil.

Arkasından da Mahmut Yesari'yi Faruk Nafiz'e tanıştırır.

Bu kez perimperişanlık sırası Faruk Nafiz'e gelir.

Nedim'de Hıfzı Tevfik Gönensay da yazar. 12.sayısında "Yahya Kemal'e Açık Mektup" adlı bir yazı ile Yahya Kemal'e çatar. Yahya Kemal kimi yazılarında *interieur* ve *goûter* sözcüklerini kullanmıştır. Hıfzı Tevfik bu sözcükler üzerinde durarak Yahya Kemal'in "Sanatın yurdu yok" kuramını yanlış yorumladığını söyler.

Şükûfe Nihal'in derginin ilk sayısında yayınlanan "Gençlik Bağında" adlı şiiri aruzla yazılmıştır. Halit Fahri'nin *Yeni Mecmua*'daki şiirleri hece ile yazıldığı halde *Nedim*'dekiler çokluk aruzladır. *Nedim*'in 7. sayısında Faruk Nazif de aruzu savunur. Halit Fahri ise 9. sayıda konuyu körükler. Altıncı sayıda "Bir sanat eseri ya güzeldir, ya değildir" derken de şiirin hece ya da aruzla yazılmış olmasının önemi olmadığını anlatmak istemiştir. Hıfzı Tevfik de 10. sayıda "sanatta kişiliğin önde geldiğini" söylemekle hemen hemen aynı şeyi yapar.

Gerçi Halit Fahri arada bir heceden yana olduğunu, *Yeni Mecmua*'da bunu uzun uzadıya açıkladığını da belirtir, ama onun ancak işlenip ilkellikten kurtulduktan sonra iyi bir musiki aleti olabileceğini öne sürer. Hele aruzun yanında hecenin zavallı kaldığını açıklamaktan çekinmez.

Yusuf Ziya da 1918'de Sedat Selim'le birlikte Şair adında bir dergi çıkarmaya başlar. 17 sayı süren dergide Ziya Gökalp "Türk Esatiri"ni yazar. Yusuf Ziya bu iş için, her hafta Ziya Gökalp'in evine gider. Loş bir odada onunla karşı karşıya oturur. Ziya Gökalp ağır ağır, tutuk tutuk anlatır, Yusuf Ziya da söylenenleri kağıda geçirir.

Nedim'in aruzu savunan bir dergi olması Yusuf Ziya'nın oraya şiir vermesine engel olmuştur. O yüzdeyüz heceden yanadır.

Şair adlı dergisinde de Halit Fahri'nin dilini düzeltemediği için çatar Yusuf Ziya "Çimdik" takma adıyla bir gülmece dergisinde de şunları çizişirmiştir:

Ne kadar kahpesin, hey zamane hey!
Sazı değiştirmiş Halit Fahri Bey!
Paşa babasının çoktur görgüsü;
Yeni Mecmua'nın bu gönüllüsü
Yine eski dinin olmuş bendesi,
Türkçeye uygunmuş aruzun sesi.

Oysa Yusuf Ziya daha eski yıllarda Halit Fahri'yi şiir ve sanat dünyasının en "mümtaz" simalarından biri sayıyor ve ozanın *Baykuş* adlı oyunu için şunları söylüyordur:

- *Baykuş* dil ve vezin bakımından çok olgundur.

Yusuf Ziya bu kez Ömer Seyfettin'i de kışkırtmıştır. Ömer Seyfettin de Halit Fahri için bir yergi yazar, onu Hersekli Arif Hikmet'in bir izleyicisi olarak gösterir. Halit Fahri bunlara pek aldırmaz, ama *Çimdik*'in yergisinde işe babasının da adının karıştırılmış olmasını öğütememiştir. *Nedim*'de Yusuf Ziya'ya karşılık vermeye hazırlanırken derginin birdenbire kapanıvermiş olması bunu engeller. Ama bu işi bir yıl sonra 29 ekim 1920'de Sedat Sami Şebap dergisinin 14. sayısında Halit Fahri'nin yerine yapacak ve Yusuf Ziya'ya şöyle seslenecektir:

-*Şair*'i çıkarınca Reşit Süreyya Bey'e, Halit Fahri Bey'e, önünüze gelene çattınız. Falih Rıfkı Bey'e "Ne meziyeti var? dediniz ve nihayet Yahya Kemal Bey'e hırsızlıkla karışık bir taklitçilik yüklediniz. Daha önce *Baykuş*'u edebiyat tarihinin eşsiz sayfasına oturtmuştunuz.

Moda geceleri

1919 yıllarında Halit Fahri, Faruk Nazif, Ahmet Haşim, Yakup Kadri, Salih Zeki Aktay, Ömer Seyfettin, Nazım Hikmet, Reşat Nuri hep Kadıköy dolaylarında otururlar. Bunlardan çoğu da akşamları Yoğurtçu Çayırı'nın yukarısında Şifa ya da Bakla Tarlası denilen yerde, Kızıltoprak kıyılarıyla Kalamış Koyu'na bakan bir kır kahvesinde buluşurlar.

Burayı Yervant adında yaşlıca bir Ermeni işletir. Yervant yazarlara, ozanlara çokça düşkündür. Hele Ahmet Rasim'e silme bir saygı besler. Ahmet Rasim o vakitler Kızıltoprak'ta Papazın Bağı'ndaki bir odada kalır, hemen hemen her akşam da buraya gelerek dipte tenha bir köşede oturur.

Malumat gazetesinin Şehir Mektupçusu bahçeye adımını atar atmaz -ki bu adımlar sayılmıştır- Yervant hemen kahve ocağının bulunduğu barakaya koşar, oradan Ahmet Rasim'in özel koltuğunu sırtlayarak onun oturacağı yere yetiştirir.

Artık elli beş yaşına gelmiş olan Ahmet Rasim de pelteleşmiş vücudunu koltuğa iyice yayar, gözlüklerinin altından ayna gibi düz ve saydam Kalamış koyunun sularını seyre koyulur. Necdet Rüştü Efe bu yılların Ahmet Rasim'ini şöyle dile getirir:

- Orta boylu ve oldukça şişman. Kolalı tek yakalığında boyunbağı savrukça bağlanmış. Pos bıyıkları üst dudağından sarkıyor. Gözlerinde buruna iliştirilmiş kelebek gözlük. Bu gözlüğün ince, siyah ipinin bir ucu sol mendil cebinin derinliğine sokuşturulmuş. Göz kapaklarında alkolden yorgun böbrek bozukluğu şişkinliği. Burun ve tenin hafif kırmızılığı kadehle eski arkadaşlığını ortaya koymakta. Ama gözleri ne yaşlı, ne alkolik, ne de anlamsız. O gözlerin soylu, zeki, kimi zaman utangaç ve halbilir bakışlarını hiç mi hiç unutamam.

Daha eski yıllarda olsa Ahmet Rasim burada içer, çakar, eğlenir. Çünkü burası eskiden gazinodur. Ahmet Rasim burada yıllarca demlenmiştir. Çevresinde de hayranları, siyasa ve edebiyat tartışmaları yaparlar. Söz bitince de saza geçilir. Hele dolunaylarda saz eğlenceleri ayyuka çıkar. Ama şimdiler Kalamış'ı gizliden gizliye seyrederken Ahmet Rasim'in aralıkta bir tek atmadığı da söylenemez. Çünkü o içmeyecek olsa da akşamları meyhaneye uğramadan edemez. Meyhaneye gelince de:

- Bu akşam midem bozuk içmeyeceğim. Yalnız bir limonlu ver de ayaküstü atayım.

Limonludan sonra da gelsin rakılar, gitsin rakılar. En sonunda da bir dostunun kolunda tam istim evine döner.

Yervant, Halit Fahri ve arkadaşlarının yetiştiğini gördüğü vakit de, koltuğunun altına bir tavla sıkıştırarak, şipşak, onlara doğru seyirtir. İlkin de tiyatroya merakı kalkmış olan Reşitpaşazade Akif'e -ki kahvenin karşısında, babasının büyük beyaz bir köşkü vardır- kandilli bir temenna savurur, sonra da ötekileri, kendince verdiği önem sırasına göre selamlar. Topluluğun içinde tavlaya en düşkün olan Akif'tir. Lokumuna oynadıkları tavladan sonra Akif'in çenesini sağa sola oynatarak bir lokum yiyişi vardır ki Fahri Celal Göktulga bunun çok iyi taklidini yapar! Bunun için de arka cebinden "kar gibi beyaz, yaprak gibi dümdüz, ütülü" bir mendil çıkarır, çenesini Akif gibi oynattıktan sonra dilini şaplatır ve de mendille ağzını siler.

Tavla oynamayanlar ise oynayanların çevresini çevirir, gözleriyle oyunu izlerken bir gözleriyle de uzaktan Ahmet Rasimi dikiz geçerler. İçlerinde onun koltuğunu *Comédie Française* mmüzesindeki Molière'in koltuğuna benzetenler de olur. Faruk Nafiz koltuğun ilerde saklanması üzerine bir yazı bile yazar.

Halit Fahri ve arkadaşları *Şifa'daki Kır Kahvesi*'nde yorgun argın çaylarını içtikten sonra Şifa ile Moda arasındaki üç aşağı beş yukarı volta atmak üzere davranırlar. Halit Fahri daha başka bir şey de yapar, ilerde bu Şifa şenliklerini anlatabilmek için belleğini çıkarıp iyisinden kurar.

Akşam gezileri, kimi zaman Kuşdili'nden Kalamış'a, Kala-

mış'tan Kördere'ye değin uzar. Kördere'de de bizim hececi ozanlar kuruşu toka ederek bir sandala doluşurlar ve Yoğurtçu Parkı'nın ucundaki gazinonun oralarda kayıktan inerek yine karadan Şifa'yı boylarlar. Şifa'dan da yine Moda'ya sarkarlar. Fahri Celal yürümeyi çok sever. Arkadaşları yorulup da:

- Aman Fahri Celal, yaman Fahri Celal ocağına düştük. İnsaf et, bir yerde oturalım artık. Deseler de bunlara kulak asmaz ve:

- Oturmak padişahlara yakışır! der.

Bu akşam gezintilerine kimi zaman Nazım Hikmet de katılır. Nazım Hikmet adını yeni yeni duyurmaya başlamış bir ozandır o vakitler. "Kırmızıya çalan kıvırcık saçları, beyaz, çilli bir yüzü, açık mavi gözleri" vardır. Orhan Seyfi'nin Celal Sahir'le birlikte Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda yayınlayıp sekiz sayı sürdürdükleri ve *Birinci Kitap, İkinci Kitap, Üçüncü Kitap* gibi numaralı adlar verdikleri güldestelerde boy göstermiş, Yunan saldırısıyla düşen Bursa ile Edirne için "İki Hemşire", Kurtuluş Savaşı'nı başlatanlar için "KırkHaramilerin Esiri"ni yazmıştır. Bunlar herkesin dikkatini de çekmiş, Ziya Gökalp'ın, *Türkçülüğün Esasları* adlı kitabında onu dilde bir Türk ulusçusu saymasına yol açmıştır.

Bu yıllarda Nazım, hecenin dışına çıkmayı da düşünmez ve Orhan Seyfi gibi ozanlara "üstad" demekten çekinmez. Nedir, 1928 yılında Türkiye'ye döndükten sonra şiir anlayışını baştan başa değiştirecek ve özgür koşuğu benimsediği gibi, ona yaşamı örgütlendiren bir araç gözüyle bakacaktır. 1929 yılında *Rezimli Ay*'da yazdığı bir yazıda şöyle der:

- Belli toplumsal evreler ve iktisadi çevrelerdeki şiir biçimi olan aruz ve hece vezinleriyle kafiye dizgeleri (sistemleri) toplumsal evrenin ve iktisadi araçların gelişmesiyle yıkılmaya başladı. Bu yıkılış ilk önceleri eski biçimlerin içinde oldu. Dizeler, teknik bakımından dize olarak kaldıkları halde, içlerindeki öz akışı bakımından parçalandı. Aruzda Tevfik Fikret'in şiirleri, hecede Faruk Nafiz'in şiirleri bunun en güzel tanığıdır. Ve bundan dolayıdır ki Fikret'in şiirlerinde yazılış ile okunuş arasında bir ayrılık vardır. Oysa yeni özgür koşuk, yazılışla okunuş arasındaki bu ayrılığı kaldırmıştır. Bundan başka şehrin şiiri olan

yeni şiirin bileşimi ve tekniği daha bileşik (mürekkep) olmuştur. Köylü ve çoban ekonomi durumunun tekdüze sesleri yerine şehrin görkemli senfonisi gelmiştir.

Nazım Hikmet şiirin içeriğini şöyle saptar:

- Gerçek sanat, yaşamı yansıtan sanattır. Onda yaşamın bütün çatışmalarına, kavgalarına, azimlerine, utkularına, yenilgilerine, aşkına, insan karakterinin bütün görünüşlerine rastlanılır. Gerçek sanat, yaşam üzerine yanlış bilgiler vermeyen sanattır. Yeni ozan tek bir dille yazar: uydurma, sahte, yapmacık olmayan, canlı, geniş, renkli, derin yani sade bir dille. Bu dilin içinde yaşamın bütün öğeleri vardır.

Nazım Hikmet'in "Salkımsöğüt"ü, "Hazer Denizi"ni yazmaya başladığı yıllardır bunlar. Hikmet Feridun 1932 yılında edebiyatçıların sanat üzerindeki düşüncelerini yokladığı vakit hemen hemen bütün yazarlar onu "duman ve kıvılcım çıkararak koşan" bir ozan, "edebiyat üstü bir konu" sayar. Hiç bir yazarı okumadığını söylemekle övünen Şükûfe Nihal bile: "Toplumsal ve insansı şiirler hoşuma gider. Nazım, insanı gök gürültüsü gibi sarsar." diyecektir.

Faruk Nafiz ise onun büyüklüğünü gülmece dergilerine değin taşır:

> Bizi kaldırmadığı kalıyor dansa yalnız
> Yoksa ayırt edilmez, Nazım'ın şiiri cazdan

Halit Fahri'nin dediğine göre Nazım Hikmet Şifa ve Moda akşamlarında siyah gözlü bir kıza da sevdalanmıştır. Kendini beğenmiş bir kızdır bu. Nazım'ın coşkulu sözlerini kupkuru sözcüklerle karşılar hep. Ay ışığında yelken açan sandalda geçirilen dakikalar bile kızın yüreğini kıpırdatmaz. Nazım, kızın çiçeklerin önünde bile durmadığını görerek üzülmüştür. Hele bir gün uzun bir gezintiden dönerlerken Nazım yine ona gönlünün acısından açtığı bir sıra kız, kendi kendisinden söz etmeye başlayınca bu işin artık böyle sürüp gidemeyeceğini anlar. "Gölgesi" adını verdiği ve Suat Derviş'e adadığı şiiriyle de bu serüvenin altına bir çizgi çizer:

Ya bu kadın delidir, yahut da ben çıldırmışım,
Ben ki, birçok kereler kırılmışım, kırmışım
Ömrümde duymamıştım böyle derin bir acı;
Birden onun yüzüne haykırmak ihtiyacı
İçimde alev alev tutuştu yangın gibi,
Bir dakika kendimin olamadım sahibi
Hiç olmazsa hıncımı böyle alırım dedim,
Yola mağrur uzanan gölgesini çiğnedim.

Moda akşamlarında gönlünü kaptıranlardan biri de Faruk Nafiz'dir. Faruk Nafiz, cenneti andıran akşamlardan birinde balkonlu bir köşkün önünden geçerken orada ay parçası gibi bir kız görür. Artık her akşam o evin önünden geçecektir. Kız da onu görmüştür. Romeo ile Jülyet örneği bir sevi başlamıştır bu iki genç arasında. Kız, alacakaranlıklar çökerken artık köşk bahçesinin parmaklıklarında görünmekte, Faruk Nafiz'le saatlerce şakımaktadır. Faruk Nafiz o yıl yazdığı "Serenat" adlı şiiriyle bu ilk önemli gözağrısını ölümsüzleştirmeyi de düşünür:

Bahardan sadedir şehnişininiz:
Ne sütunlarında yeşil bir filiz,
Ne kemerlerinde arapkâri süs.

Uzaktan görenler yine aldanır,
Gözlerde bir hayal gibi canlanır
Endülüs, Endülüs... Güzel Endülüs!

Gezerken bu yolda ben akşamları
Ruhuma cihanın dolar gamları
Bir kere geçersem görmeden sizi.

Ne ölüm korkutur bizi ne hicran,
Kalbimiz olmasın yalnız ayrılan...
Biz böyle severiz sevdiğimizi!

Bedriye adındaki bu kız Halide Nusret Zorlutuna'nın sınıfındadır. Arkadaşları ona Bedriye değil de Bedra derler. Faruk Nafiz'in "Serenat" adlı şiiri üzerine Halide Nusret de, Bedra için şunları yazar:

O ipek saçlarının bir sihirli teline,
Beldemizin en mağrur şairini bağladın.

Halide Nusret, Berda'ya geldiği günlerden birinde Bedra ile Şifa kıyılarına doğru bir geziye de çıkarlar, ama kalabalıktan sıkılarak eve çabuk dönerler. Nedir, Halide Nusret'in şiirine zaten kızmış olan Faruk Nafiz, onun Bedra'yı kendisinden kaçırmak istediği sanısına kapılır. Ötede beride ona sataşıp duruyordur. Bir gün Tahir Nadi'nin bulunduğu bir toplulukta Faruk Nafiz, Halide Nusret için:

- Alnına siyah bir kurdele bağlayıp Şifa'da gezintiye çıkıyor! deyince Tahir Nadi dayanamamış, onu paylamıştır:

- Bana bak oğlum, sen o kızın adını ağzına alamazsın. Onun babası dünyanın en saygıdeğer adamıydı.

1919 yasında Halit Fahri de bir Çerkez kadına tutulur. Kadın sevgi konusunda Eflatun'un düşüncelerinden yanadır. En sevdiği şey de parmaklarının ucunu Halit Fahri'ye öptürmek. Bir de Moda'da parmaklıklara dayanarak elini Halit Fahri'nin ellerine bırakmaya ve ayın sulardaki titreşimini seyretmeye bayılır. Halit Fahri de onun için şiir yazmıştır, ama yıllar geçince bu şiirin hangi şiir olduğunu unutmuştur.

Halit Fahri bir ara da Moda'ya dadısı ve küçük kızkardeşiyle gelen bir kıza kapılır. Bu kız da dolunay budalasıdır. Halit Fahri, Moda burnunda kıza gönlünün en gizli yanlarını açtığı vakit, kızın biraz ötede duran ve o ana kadar hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi davranan dadısının kart ve karık sesi işitilir:

- Hadi kızım vakit geçiyor.

Moda kıyılarında ay ışığı seyrine gelenlerden biri de Ömer Seyfettin'dir. O, kimi zaman Moda'da güneşin doğuşunu bile bekler. Ama bunu daha çok, odasını o akşamlık bir bekâr arkadaşına bıraktığı geceler yapar.

Ömer Seyfettin bir akşam, Halit Fahri ve arkadaşlarıyla Kuşdili'nden geçerken kimi Ermeni kızlarla delikanlıların salaş tiyatronun berisindeki salıncaklarda kolan vurduklarını görür. Tam salıncakların önüne geldikleri vakit kızlardan üçü ötekilerden ayrılarak ileri doğru yürür. Ömer'in yanındakilerden biri:

- Şunlarla arkadaş olsak da dolaşsak. Acaba gelirler mi?

Ömer Seyfettin:

-Ben şimdi onlarla ahbaplık kurarım

der ve kızların yanına sokulur. Derken iki Ermeni delikanlısı onların yanına seyirtir. Uzaktan Ömer'in ateşli bir şeyler söylediği, kızların sustuğu, Ermeni delikanlıların ise öfkeli öfkeli ellerini kollarını salladıkları görülür. Biraz sonra Ömer arkadaşlarının yanına gelir.

- Ne oldu, korktun galiba?

- Yok canım. Ermeni delikanlılar işi siyasaya döktüler. Zaman nazik. Fazla üstelemedim.

Nedir, Ömer Seyfettin kahvelerden pek hoşlanmaz. Vâ-Nû onun Sultanahmet'le Şehzadebaşı kahvelerine ara sıra geldiğini yazar. *Şifa*'daki Kır Kahvesi'ne de pek seyrek gelir. Gelirse de yaz olduğu içindir. Kışları havalar soğuyunca Ömer Seyfettin'in de sinirleri bozulur ve çokluk evine kapanır. Böylesi anlarında bütün dostlarını düşman görmeye başlar, gözünün önündeki yaşam, hava, ufuk, her şey kararır. Ömer Seyfettin'in iç tedirginliği biraz da çiçek bozuğu oluşuna dayanır. Babasının kendisine çocukluğunda çiçek aşısı yaptırmamış olmasına bütün yaşamı boyunca hayıf göstermiştir. Kaşı, gözü, burnu, ağzı ve de çıkıntılı alnı da hiç mi hiç güzel değildir. Ama Hakkı Süha Gezgin bu güzel olmayan kaş, göz, burun, ağız ve alnın bir araya gelince ortaya sevimli ve dokunaklı bir yüz çıkardığını yazar.

Ömer Seyfettin'i zaman zaman yoklayan ruh çöküntüsü onu kimi zaman abartmalara da iteler. Ali Canip şöyle bir öykü anlatır: "Bir gün bir berber dükkanına girdik. Anlaşılan adamcağız biraz acemiydi. Ömer'in yüzünde bir iki yeri kanattı. Ömer:

- Aman cancağızım beni idam edeceksin, diye kalktı, havlu ile sabunları sildi. Ben utandım:

- Otur canım, ayıp olur, eli kaydı, o da ister mi?

Ömer ise:

- Nasıl olur, nasıl olur? Kara Ali'nin çocuğu mudur, nedir? diyor, hiddetten çok telaşa benzer bir tavırla şemsiyesini arıyordu. Zavallı berber, Kara Ali'nin kim olduğundan habersiz, ye-

min ediyor:

- Vallahi Kara Ali'nin çocuğu değilim. Aman namusum bir paralık oldu beyefendi, diye yalvarıyordu. Ama Ömer'i durdurmak kabil olamadı. İster istemez dükkandan çıktık. Yolda zıp zıp zıplıyor:

- Allah sakladı cancağızım, Allah sakladı, bitmiştim.

diye beni güldürüyordu.

Şifa'da bizim hececilerin ortak bir sevgilisi de vardır. Aralarında "Şifa'daki Kadın" adını verdikleri bu güzel, her akşam tek başına, kimsenin yüzüne bakmadan maşlahını rüzgarda dalgalandıra dalgalandıra gelir, Bakla Tarlası'nın önündeki yoldan, o bir sıra köşklerin önünden geçerek, ta dipteki buruna değin uzanır. Bu kadın için de hemen hemen topu şiir yazmıştır. Halit Fahri'ninki "Şifa'daki Kadın" adını taşır:

> Gölgelerde izini arardık o kadının,
> Hâlâ yeri sıcaktır sahilin çamlarında.
> Ruha ürperme veren Şifa akşamlarında,
> Arkasında kaç şair ağlardık o kadının.

Bu aşık ozanların yaz geceleri Moda'da, Şifa'da, Fenerbahçe'de saat üçe değin dolaştıkları olur. Yusuf Ziya da arada bir onlara konukluğa gelir. Yahya Kemal de Kadıköyü'ne geçtiği vakitler Halit Fahri ile arkadaşlarını alır Kuşdili'nde dere kenarındaki meyhanelerden birine götürür. Orda ise onlara saatlerce divan ozanlarından şiirler okur, rakı içmelerine meydan vermez.

Ali Canip Yöntem, Fener Stadı'nın karşısına ahşap bir evde oturduğu halde bu gezilere pek katılmaz. Ama o da Kalamış'lı bir kıza tutulmuş ve

Kalamış kızı, yamansın, diye şiirler yazmaya başlamıştır. Yahya Saim Ozanoğlu ise Ali Canip'in şiirindeki dekoru daha da renklendirmek için o da "Kalamış" adında bir şiir yazmak inceliğini gösterir:

> Senin de boynunu bahar dolamış,
> Kalamış, Kalamış, eşsiz Kalamış!

Mütareke yıllarında

Kurtuluş Savaşı yıllarında ozanlar ve aydınlar yine Nuruosmaniye ile Sultanahmet kahvelerinde toplaşırlar.

Sultanahmet'te tam köşedeki kahveyi canlandıran, orayı edebiyatçıların uğrağı haline getiren Hasan Ali Yücel olmuştur. Yücel buraya "Akademi" adını verir. Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar, Nurullah Ataç, ressam Zeki Faik İzer, ressam Elif Naci, Ahmet Kutsi Tecer, Yunus Kânım Köni buraya sık sık gelirler. Hilmi Ziya Ülken'le Emin Ali Çavlı, arkadaşları Servet'le burada uzun felsefe tartışmalarına girişirler.

Tanpınar'ın anlattığına göre Rıza Tevfik bir ramazan gecesi bu kahvede büyük bir kalabalık önünde -kalabalığın çoğu kendi öğrencisidir- zeybek oynamış, çeşitli taklitler yapmıştır. Hele satıcı ve Yahudi taklitleri büyük alkışlar almıştır.

Bir gün de Ataç'la dev yapılı bir öğrenci arasında kavga çıkar. Ulusal Savaşı baltalamak isteyen hocaları yermeye kalkan bir tıp öğrencisi Yahya Kemal'in adını da hayınlar arasına katınca Ataç adamakıllı köpürür, delikanlıyla ağız dalaşına başlar. Tartışma o kadar ileri gider ki Tıbbiyeli olanca ağırlığıyle Ataç'ın üstüne yürür. Ama Ataç direnmesinden bir parmak geri gitmez ve o dillere destan pepeliğiyle üstüne yürüyen delikanlıya şunları söyler:

- Beni dövebilirsin ama, gençliğin bunca sevdiği bir adam üzerine karşımda laf edemezsin.

Faruk Nafiz, Yusuf Ziya, Orhan Seyfi, Enis Behiç, Hakkı Süha, Fuat Köprülü, İbrahim Alaettin, İbnülemin Mahmut Kemal, Osman Cemal Kaygılı, Hamimizâde İhsan, Mükrimin Halil, Halil Nihat da zamanla buranın gediklisi olmuşlardır. Yusuf Zi-

ya Ortaç buranın daha çok yazlık kahve olduğunu ve Sultanahmet Parkı'nın karşısında, birkaç destekle ayakta duran tahta evin bitişiğindeki setin üzerinde bulunduğunu söyler.

Doğrusu, Sultanahmet Meydanı'ndaki kahvelerin tümü derme çatma şeylerdir. Ayasofya Hamamı'nın önündeki sıra kahveler de tahta barakalardan oluşmuştur. Bunlar eski Adliye binası karşısındaki sebilden tutun da Ayasofya Camii'nin doğu kapısına dek duvar boyunca sıralanırlar. 1923 yılındaki Adliye Konağı'nın yangınından önce, daha çok mahkemelerde işi olanların doldurduğu bu kahveler yazın pek serin olur. Kahveciler Ayasofya Camii'nin önündeki ağaçlar altına, arkalıksız hasır iskemleler atarlar, "eshabı mesalih" de bu yerden bitme tüneklerde afyonlarını patlatırlar. Kimi zaman camiin avlusu ile şadırvanın çevresi de iskemlelerle donatılır.

Bekir Sıtkı Kunt "Hazreti Hızır Aleyhisselam" adlı öyküsünde akasyaların bu kahvelere koyu bir gölge salıverdiğini ve asma dallarından süzülen rüzgarın püfür püfür estiğini anlatır. Nedir, bu semt 1932 yangınından sonra saygınlığını iyiden iyiye yitirir. Ama XX. yüzyılın başlarında burası zaten tenhalaşmaya başlamıştır. Oysa Evliya Çelebi'nin yazdığına göre, XVII. yüzyılın ortalarında burası belli başlı seyir yerlerinden biridir.

Biz Sultanahmet'te daha fazla oyalanmayalım da Ahmet Hamdi Tanpınar'ın yeni açıldığını haber verdiği Divanyolu'ndaki *Yıldız Kahvesi*'ne dalalım. Tanpınar'la Ahmet Kutsi Tecer'i orada başbaşa buluruz. Ama dikkat! Hava kararmışsa onlar artık orada değildir. Rakılarını yudumlamak üzere, kahvenin karşısındaki *Şule Gazinosu*'na -burası sonradan garaj olacaktır- süzülmüşlerdir.

Şule Abdülhak Hamit'le Süleyman Nazif'in de uğrak yeridir. Kimi zaman Agah Sırrı Levent de, iki dirhem bir çekirdek orda rakılanır.

Nedir, *Yıldız Kahvesi*'ni aşağılarda, Ebussuut Caddesi ile Ankara Caddesi'nin birleştiği köşede konak tutmuş olan *Yıldız Kıraathanesi* ile karıştırmamak gerikir. Kaldı ki, onun da adı *Meserret Kahvesi*'dir şimdi. Ona, bu ara dokunmayalım.

Ahmet Hamdi ile Ahmet Kutsi yanlarına Yunus Kazım Köni'yi alarak kimi akşam *Taksim Bahçesi* yöresindeki *Liban* adlı bir lokantaya da postu sererler. O yıllarda açılan yeni Rus lokantaları da onları kendilerine çeker. Bunlardan birini bize Mütareke yıllarında İstanbul'a gelmiş olan Fransız yazarı Paul Morand anlatacaktır:

"Yemek için Rus lokantalarını salık verdiler. Bir yarım düzine vardı. Kadınların garsonluk ettiği bu yerleri İstanbul'a sığınan Ruslar daha yeni açmışlardı. Beyoğlu Caddesi'nda, dar sokaklardan birinin sonundaki Feodor Lokantası'nı gözüme kestirdim. İkinci katta basık bir odaya girdim. Gürültü, içki kokusu her yanı kaplamıştı. Bir duman bulutu odayı yatay olarak biçiyordu. Odaya girenlerin meydana getirdikleri esinti eni konu hava boşlukları yaratıyordu. Tavana mavi ve mor lambalar asılmıştı. Bir Rus ressamın elinden çıkan duvardaki resimlerde abartılmış palmiyeler altında Moskovalıların başlarında gülünç feslerle dolaştıkları görülüyordu. Kadınlar maymun suratlı çalgıcılardan oluşan orkestranın sesine ayak uydurmuş dansediyorlardı. Orkestradan önce de sırtında bir bluz, başında da kasket olan bir beyaz ayı viyolenseliyle gösteriler yapıyordu. Kiyef tiyatrosunun eski sahne yönetmeni olan patronun kafası ise dumanın üstünde dalgalanıyordu. Patron, 29 temmuz 1914 günü *Covent Garden Operası*'nın locasında Şalyapin nasıl görünmüşse ve elinde kadehiyle Fransız ulusal marşını nasıl söylemişse işte onun o haline benziyordu. Beden yapısı ise Haşet Almanağı'nda Rusya'yı anlatmak için çizilen Rus'un tıpkısıydı.

Alt katta, yüksek tavanlı salonda, tatlısu Frenklerinden, İngilizlerden ve pek çok da Rustan oluşan müşteriler vardı. Bunlar da iyisinden kafayı çekiyorlardı. Eskiden Çar'ın bale takımında çalışan patronun karısı ise, boynunda bir dizi pembe inci, kürkünün içinde titreşerek, kapıda, gelenleri buyur ediyordu. Salondaki Macar orkestrasına gelince, o da çardaşlarışla müşterilerin başlarına ipek kementler geçiriyordu. Ayakta durmaya alışkın olmadıkları için garson kızlar masalara çökmüşlerdi. Bunlar tabakları taşırken, yardımcılarına buyururken ya da müşterilerin buyruklarını dinlerken öylesine çalımlar yapıyor-

lardı ki güngörmüş oldukları şipşak anlaşılıyordu.

Biraz ilerimdeki bir masada Yunan şampanyası içen müşteriler vardı. Bir karıştan daha yüksek bir teneke kutu içindeki havyarı da meze olarak kullanıyorlardı. Cafcaflı giysileriyle tatile çıkmış noterleri andıran bu içi geçmiş ve iğrenç müşteriler sakalı on gündür kesilmemiş birine şölen çekiyorlardı. Adamın sırtında, üzerine rütbesinin işaretleri çengellenmiş, bir pardesü görünüyordu. Altın küpeleri omuzlarına kadar inen güzeller güzeli bir kadın ise şampanyanın buzluğuna tuz katıyordu. Arkası bana dönük, yarı çıplak bir kadın ise pürüzsüz bir Fransızca ile: "Peki şimdi ne yiyoruz?" diye sordu. Bunu öyle büyüklenerek sormuştu ki ötekileri kadının konukları sandım. Ama ne yenileceğine karar verildiği vakit, kadın, garsonu çağıracağına, cebinden dipkoçanlı bir defter çıkardı ve beline bağlı bir ipin ucundaki kalemle oraya istenilen şeyleri yazdı. O zaman anladım ki, kadın hem konuk, hem de garsondu."

Türbe'deki Yeni Şark Kahvesi ise Yahya Kemal'in kahvesidir. Onun masasında çokluk Dergah'çılar da yer alır. Kimi zaman Süleyman Nazif, Osman Cemal Kaygılı da boy gösterir. Süleyman Nazi, Yahya Kemal'i Beyazıt'ta şimdiki Edebiyat Fakültesi'nin oralarda bir kebapçıya da götürür. Bindebir Abdülhak Şinasi Hisar da katılır onlara. Ama o titiz mi titizdir. Çatalla bardağı iyice gözden geçirdikten sonra garsona şöyle diyecektir:

- Şu çatalla bardağı bir kez daha yıkar mısınız?

Buna Süleyman Nazif dayanabilir mi:

- Garson, lütfen suyu da yıkayınız.*

Süleyman Nazif'in son nükteleridir bunlar; hiç değilse saptanabilmiş olanları. Bütün yaşamı boyunca çevresindekilere "Batarya ile Ateş" etmiş ve "kinim dinimdir" demekten çekinmemiş olan, Servetifünuncuların bu İbrahim Cehdi'si 1927 yılının ilk haftasında, Nişantaşı'nın arka sokaklarındaki küçük bir evin daracık odasında, demir bir karyola içinde ölü bulunacaktır.

* Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Gençlik ve Edebiyat Anıları* adlı kitabında bu olayı Büyükada'daki bir pasaneye mal eder.

Doğrusu Süleyman Nazif, İngiliz yazarı Oscar Wilde gibi dehasını yaşamına harcamış bir sanatçıdır. O keskin zekasını, diliyle yazarları, siyasacılar sokmak yoluyla çarçur etmiştir. Bir gün Aptullah Cevdet kendisine şöyle der:

- Aman bir dizgi yanlışına kurban gittim ki olur şey değil. Bir şiirimde "vatanımın öksüzüyüm" demiştim, "öküzüyüm" diye yayınlanmış.

Süleyman Nazif o her zamanki çıngıraklı kahkahasını attıktan sonra Apdullah Cevdet'e:

- Buna dizgi yanlışı değil, dizgi doğrusu derler.

Oysa Aptullah Cevdet onun için şöyle düşünür:

- İşte bir zeka ki baştanbaşa kendi kendisinin ustası, kendi kendisinin çırağı. Şiirlerinin hiçbiri yoktur ki şebap (gençlik) sözcüğü bir kez olsun kullanılmış bulunmasın. Onun ilhamı sadece gençliktir. Şairlik ona değil, o şairliğe egemendir. Artisttir o. Onun gibi düzyazı yazan ise hiç yok değildir. Onun düzyazısı, yüksek dağların başından, arkası kesilmeden dökülen büyük bir su ve köpük sütunu gibidir.

Süleyman Nazif öldüğü vakit Aptullah Cevdet onun cenazesine gelmek büyüklüğünü de gösterir. Oysa o vakitler bu iki eski dost kanlı bıçaklıdırlar. Aptullah Cevdet daha sonraki günlerde sık sık Süleyman Nazif'in mezarını yoklamaktan da geri kalmaz. Bir gün yine böyle bir yoklama dönüşü bir toplulukta şunları söyler:

- Nazif'i yokladım. Mezarının üzerine eğildim. Uzun uzun konuştuk.

Orada bulunanlardan biri:

- Peki Süleyman Nazif bir şey söylemedi mi?

Ercüment Ekrem atılır:

- Ne dediğini ben size söyleyeyim: Cevdet, bu günübirlik gelişini saymam. Seni ille de yatıya beklerim."

Meşrutiyetin ilanından sonra Yakup Kadri ile Şahabettin Süleyman bir akşam Süleyman Nazif'i Moda'daki evinde denetledikleri vakit Süleyman Nazif'in bu kez de Namık Kemal'i yerin dibine sokup çıkardığını işiterek donup kalacaklardır:

- Namık Kemal iyi ki bugünlere yetişemedi. Yoksa Abdülha-

mit'e takdim ettiği arîzaların meydana çıkarılışı karşısında çok güç durumda kalırdı. Hem merhum Kemal Bey pek de bilinçli bir Meşrutiyet yanlısı değildi. Mithat Paşa'ya yazdığı bir mektup bugün oğlu Ali Haydar Bey'in elindeki tarihsel belgeler arasındadır. Merhum bu mektubunda der ki: "Eğer meşrutiyet dediğiniz yönetim biçimi *zerretüma*,* şeriata aykırı ise ben bu davaya hiç mi hiç katılmam."

Süleyman Nazif Türkçüleri küçümsemek için dilinden şu sözü de hiç eksik etmez:

- Türemiş sıfatların hiçbiri, ihtiva ettiği adın niteliğine malik değildir. Çiçekçi çiçek, kömürcü kömür olamayacağı gibi Türkçü de Türk olamaz.

Nedir, Süleyman Nazif bunu diline dolamadan önce Hamdullah Suphi de onu Türkocağı'nda kovmaktan beter etmiştir. Ama Hamdullah Suphi'nin davranışı hiç de nedensiz değildir. O gün Süleyman Nazif Türkocağı'ndaki Mehmet Emin Yurdakul'un fotoğrafı üstündeki "Hâza min fadli Rabbi" cümlesine herkesin dikkatini çekmiş ve şöyle demiştir:

- Görüyor musunuz bu adamın karşınızdaki resmi neyi anlatıyor? Ben buraya kendi meziyet ve değerimden değil, "Rabbimin büyüklüğü"nden ötürü konmuş bulunuyorum.

Doğrusunu söylemek gerekirse, Süleyman Nazif'in övgüleri olsun, yergileri olsun sağlam bir temele oturmaz. O, bugün yerdiğini yarın göklere çıkarar. Ama birini över ya da severken içtenlikten ayrılmaz. İnsanları da ya pek sever ya da hiç sevmez. Ama yurdunu her şeyin üstünde tutar. Onun uğrunda gözünü budaktan sakınmaz. Mütareke yıllarında yazdığı yazılar bunun canlı bir örneğidir. Hele 1918 yılında *Hadisat* gazetesinde yayınladığı "Kara Bir Gün" adlı yazısı belleklerden çıkacak türden değildir. Abdülhak Şinasi Hisar'ın anlattığına göre Fransız işgal komutanı Franchet d'Espérey yazıyı haber alınca o kadar öfkelenmiştir ki hem yazıyı yazan Süleyman Nazif'in, hem de yazının yayınlanmasına izin veren sansürcü Aziz Hüdai Bey'in hemen tutuklanıp kurşuna dizilmesi için buyruk vermiştir:

* Bir damla, birazcık anlamına.

- Arrêtez-les et fusillez-les!

Süleyman Nazif'in 23 Ocak 1921'de Darülfünun konferans salonunda düzenlenen Pierre Loti gününde yaptığı konuşma da gözüpek bir yurtseverin konuşmasıdır. Abdülhak Şinasi Hisar bu konuşmayı da şöyle anlatır:

- Onun seslenişini duyan yüzlerce insan bu cümlelerle, bu sesle ruhları çağlamış, yıkanmış, bilinçleşmiş oluyordu. Bütün bir tarih, ulusal bir görgü, eski bir inancın geleneğiyle bütün bu insanlar, bütün vicdanlarıyle, İstanbul'un ve yurdun özgürlüğüne, bağımsızlığına yeniden ermişler gibi coşuyorlardı. Bu tarihsel günde Süleyman Nazif, bir ulusun bilincine karışan anlayışlı konuşmasında insanı kimi zaman da ozanların, uzun ezan seslerini andıran geniş dizelerini duyurarak, bir edebiyatçı olarak, tarihsel bilincin gururuna ve şiirin dinsel tadlarına erdirmiş oluyordu.

Tanpınar *Yeni Şark Kahvesi*'ne çokluk Hilmi Ziya Ülken'le gelir. Kimi zaman Nurullah Ataç, Mükrimin Halil, Osman Cemal Kaygılı da görünürler burda. Daha sonraki yıllarda Divanyolu'nda, Çemberlitaş'ı geçince solda Karababa Sokağı'nın köşesinde *Diyarbakır Kahvesi* de aydınları kendine çekmeye başlar. Burada Hamimizâde İhsan, Kilisli Rifat başı çeker. Türk Dil Kurumu üyelerinden Şakir Ülkü Taşır da sık sık gelir. Bir ara Suut Kemal Yetkin de dadanmıştır. Daha sonraları Şevket Rado da gelir.

Kilisli Rifat şair Eşref'in adını dilinden hiç düşürmez. Onun bütün şiirlerini toplamıştır. Bu yüzden de İzmir'de iken Eşref onun için şöyle demiştir:

- Her padişahın bir vakanüvisi olduğu gibi, Kilisli Rifat da benim zırvanüvisimdir.

Cumhuriyet çağı Divanyolu kahveleri arasında *Adliye Kıraathanesi* ile *Bozkurt Kıraathanesi* de sayılabilir. Bu ikinci kahveyi 1914-1942 yıllarında Cemil Meriç'le arkadaşları süsler. *Bozkurt Kahvesi* Türbe'den Beyazıt'a giderken Köşe Hanı'nın alt katındaki İş Bankası Şube'sinin oralardadır.

Divanyolu Caddesi'nden Babıali'ye dönerken sağ köşedeki *Pehlivanlı Kahve* de bu dönemin tanınmış kahvelerindendir.

Kahvenin duvarında Kurt Dereli'den Çoban Mehmet'e değin bütün büyük pehlivanların resimleri asılıdır.

Beyazıt'tan Koska'ya inerken Belediye kitaplığı ile Beyazıt Hamamı aralığındaki kahve de çayıyla ün salmıştır. Buraya en çok Emin Ali Çavlı, Ali Nihat Tarlan, Mükrimin Halil, Halis Acar gelir.

Beyazıt'ın ünlü bir kahvesi de Hukuk Fakültesi'nin sağ yanına düşen *Şehir Kıraathanesi*'dir. Buranın çayı da çok ünlüdür. Daha çok üniversite öğrencilerinin doluştuğu bu kahveye *Acemin Kahvesi* de denir. Nedir, *Şehir Kıraathanesi* sonraları yıkılmış, yerine Üniversite Kitaplığı yaptırılmıştır.

Tanpınar bir de Beyazıt-Aksaray yolunun başındaki bir kahveden sözederse de adını vermez. Bu kahveyi de mütareke yıllarında Ahmet Hamdi ve öteki Dergâhçılara Yahya Kemal tanıtmıştır. Eskiden bir bakkal dükkanı olan kahveye kışın saz takımları doluşur. Yaz günleri Çubuklu ya da İstanbul'un öteki seyir yerlerinde dinledikleri fasılları Tanpınar'la arkadaşları burada da dinlemek mutluluğuna ererler. Tanpınar'a göre fasılları İsmail Hakkı Bey yönetir. Hakkı Bey'in sesi dik ve gürdür. Selikası İstanbul'dur. Şarkıları çok ustaca okur.

Haşim halk kahvelerinde

O yıllarda Yakup Kadri de Moda ile Fenerbahçe'de görünür ama o, bu gezintilere Ahmet Haşim'le çıkar. Gezilere Haşim'in Kadıköy'lü sevgilisi de katılır. Kızla Haşim'in arası açıldıktan sonra ise bu akşam safaları sona erer. Zaten o yıllarda Yakup Kadri kendini iyisinden siyasaya kaptırmıştır. Kendi deyişiyle koyu bir ulusçu olmuştur. İşinin, gücünün dışında hep Türk Ocağı'ndadır.

Yakup Kadri'nin vücut yapısı daha o yıllarda İngiliz H.G. Wells'in Ay'da yaşadığını anlattığı insanlara benzer. Ama artık söz bizim değil, Haşim'indir:

"Bizden milyonlarca defa daha gelişmiş, daha zeki ve daha bilgin olan aylılarda dimağ bizimki gibi kemikten bir mahfaza içinde olacak yerde yumuşak bir zar içindeymiş. Dimağ geliştikçe baş büyür. Öyle ki ta ilk aylılardan beri o kürenin üstünde geçen bütün olayların tarihini, kitapta yazı gibi dimağında toplayan Büyük Aylı, bir küçük araba içinde götürülen büyük, titrek, beyaz bir baştır. Yakup Kadri'nin cılız bir vücut üstünde taşıdığı büyük başı, ince bir sap üzerine iri, siyah bir haşhaşı andırır. Baş, vücudu yiyip azaltmış gibidir... Yakup Kadri'de yağ erimiş, kemik incelmiş ve vücut, paha biçilmez ruhun etrafında ince altından örülmüş bir mahfaza haline gelmiştir. Onun büyük başına dünyanın güzellikleri kadife siyahlığında derin, kendi halinde ve aynı zamanda haşin iki büyük gözden geçer. Sesi sıtmadan yanan sesler gibi geniş sıcak, tatlı ve şehvetlidir."

Yakup Kadri Moda'ya, özellikle Kuşdili'ne 1908 yıllarından beri gelmeye başlamıştır. 1908'lerde Ada Şairi Tahsin Nahit de

olur yanında. Ali Naci Karacan da kısa pantolonu ve bisikletiyle onların çevresinde fırıl fırıl döner.

Nedir, Yakup Kadri Fenerbahçe'yi de çok sever, orada sık sık dolaşmaya çıkar. Bu gezintilerde önünden geçtiği *Belvü Otel* ve Gazinosu'na hep imrenerek bakar. Ama 1914 Savaşı'ndan bir süre önce bir gün orada Haşim'le buluşarak Gazino'nun tadını çıkaracaktır. *Belvü Gazinosu* o vakitler Kadıköy'ün en gözde, en cazlı yerlerinden biridir. Fenerbahçe plajı burnunun dibindedir.

Fenerbahçe, çok eski yıllarda cuma ve pazar günleri konak arabaları, kira paytonları, tenteli çekçeklerle dolar. Yaya gezinenler de gırladır. Bunlar daha çok Fenerbahçe'den ayrılan trenle gelirler. Piyasa havâ kararıncaya değin sürer. Kimileri de deniz hamamlarının ötesindeki selvileri, sakız ağaçlarının serinliğini yeğler. Paralılar, kentsoylular ise Belvü Gazinosu'nda oturur gelip geçenleri seyre koyulurlar.

Fenerbahçe'de, yabancıların tatlısu Frenklerinin evleri de pek çoktur. Onlar yazı burada geçirirler. Pazarları Belvü Gazinosu'nda kimi zaman balo ve suare de verilir. O zaman bahçenin ve taraçanın her yanı renk renk bayraklar, kağıt fenerlerle donatılır. Ta Kuledibi'nden, Beyoğlu'ndan kalkıp buraya gezmeye gelmiş olan Yahudi kadınlar, Ermeni duduları, levantenler ve rumyozlar da içeri girip dans edenleri yakından görmek için can atarlar.

Gazinonun mevsimi mayıs ayında yapılan gül bayramıyla açılır. Katolik yetimlerinin barındığı Marabet Okulu'nun 8-12 yaşlarındaki kız öğrencileri beyaz giysiler içinde okulun yüksek duvarlarla örtülü kunt binasından çıkarlar, hep birden dualar okuyarak bütün Fenerbahçe'yi dolanırlar ve yollardaki insanlara gül, ve papatya fırlatırlar. Kendi giysilerini de beyaz güller ve papatyalarla donatmış olan bu yavru kızlar sonra yine ağır ağır okullarına dönerler.

Yakup Kadri'nin Belvü Gazinosu'nda Haşim'le buluşması bir randevu üzerine olur. Yakup Kadri o zamana değin Haşim'le tanışmamıştır. Ama *Servetifünun*'da Haşim'i göklere çıkaran bir yazı yazmış, Haşim de ona çengel atmak istemiştir.

Piyale şairi, kumral ve mavi gözlüdür. Yakup Kadri'ye göre beyaz, Abdülhak Şinasi Hisar'a göre pembemsi tenlidir. Abdülhak Şinasi onun için şöyle der:

"Biraz seyrekleşmiş ve gümüşlenmiş saçlı, yüzünde bir Halep çıbanına benzeyen ama çocukluğunda geçirmiş olduğu bir kazadan kalma bir yara nişanesi bulunan, gençliğinde çıkmış resimlerinde güzel görünmeyen, ama kendisini olduğundan daha çirkin sanan, canlı hareketleriyle kadınların çokluk hoş buldukları bir adamdı."

Yakup Kadri Belvü Gazinosu'nda arada bir Yahya Kemal'le de buluşur. Onunla birkaç bardak bira dikti mi kendini çok mutlu sayar. O yıllar Beyoğlu'nda bir Fransız lokantasında bifteğiyle, şarabıyla yenen akşam yemeği de aynı mutluluğu verir Yakup Kadri ile Yahya Kemal'e. Yakup Kadri o yıllarda (1916-1919) Yahya Kemal'le pek dosttur. *İkdam* gazetesinde yazdığı öykülerine karşılık aldığı üç dört lirayı onunla birlikte harcamaktan çekinmez.

Eski Milli Eğitim Bakanlarından Reşit Galip de sonraları *Belvü Gazinosu*'nu sevenler arasına katılacaktır. Doktor Galip İstanbul'a her gelişinde *Belvü Gazinosu*'nda kafa çekmeyi unutmaz. 1933 yazında bir akşamüstü yine burada demlenirken denizden bir çığlık işitmiş ve devrilen bir sandaldan denize düşen üç kızın sularda çırpındığını görmüştür. Reşit Galip, içkiyle kafası bir hayli dolu olduğu halde denize atlayıp üç kızı kurtarmaktan kaçınmaz. Gelin görün, bu hiç beklenmedik deniz safası onun hasta yatağına düşmesine ve bir daha toparlanamayıp, yaşama gözlerini yummasına yol açacaktır.

1932 yazında Faruk Nafiz de *Belvü*'ye kapanacak ve yaz sonunda oradan *Akın, Özyurt, Kahraman* adlarında üç manzum oyunla çıkacaktır. Ama bunları yazmak yoluyla 25 kilo verdiği, CHP'den aldığı 500 liralık telif ücretini de zaten *Belvü*'de yiyip bitirdiği için uzun yıllar bir daha oyun yazmaya yanaşmayacaktır.

Yakup Kadri gibi Fecriatici'lerden olan Refik Halit de Fenerbahçe'de araba ile gösterişe biter. Bir gün dar ve "kâr-ı kadim" bir konak landosuyla Yahya Kemal'le Fazıl Ahmet'i de oraya

götürür. Orda başka arkadaşlara da rastlarlar. Belvü Gazinosu'nda da yerler, içerler. Refik Halit konuşmasında hep şuna buna taş atmaktadır. Yahya Kemal bu gibi yergilerin gereksizliğine inandığı ve ancak yer ve zamana bağlı kalmayan yergilerden hoşlandığı için Refik Halit'in konuşmasına kayıtsız kalır. Oysa Refik Halit'le daha iki gün önce tanışmışlardır. Nedir, Refik Halit de Yahya Kemal'in kendini umursamadığını anlamış, o da Yahya Kemal'e karşı birden bir soğukluk duymuştur. Bu iki günlük arkadaşlık da böylece sona erer.

Refik Halit, Fenerbahçe'ye sık sık geldiği halde Halit Fahri ve arkadaşlarıyla pek karşılaşmaz. Halit Fahri onu bir kez, ordumuzun İstanbul'a girmesinden iki gün önce Kadıköy vapuruna yetiştirmek isterken görmüştür. Hafif bir ahmakıslatan çiselemektedir. Refik Halit yakasını kaldırmıştır. Halit Fahri bunun sinirlilikten gelmek bir üşüme olduğunu düşünür. Damat Ferit'in Posta ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit tam bir pişmanlık içindedir.

Kadıköy Vapur İskelesi'nin karşısındaki *Acem'in Kahvesi* de Ahmet Haşim'in kahvesidir. Haşim burada yazar olmayan kişilerle çene yarıştırarak çay, kahve ve nargile içmeyi çok sever. Kahvede rastladığı bu yabancı kişilerle kimi zaman tavla attığı bile olur. Abdülhak Şinasi Hisar bu mahalle kahvesi dostlarının Haşim'e çok gerekli olduğunu yazar. Haşim'in bu arkadaşları, onun şiirinin musikisini duymaz ve anlamazlar ama, düzyazısını beğenirler. Hele Haşim'in tuhaflıklarına, birden köpürüp kızmasına, şunu bunu çekiştirmesine bayılırlar.

Haşim, her ozan gibi kahveleri çok sever. Ruhi Bağdadi'nin Bağdat'taki kahvelerden sözeden şiirini de dilinden düşürmez:

> Mecmu-u ehl-i zevk'e yine kahvehaneler
> Varır mı cesr seyrine yaran ne dindedir?

Haşim birine kızdı mı, onu yerin dibine geçirir. Hoşlandığı kişileri de göklere çıkarmaktan çekinmez. Birinci Dünya Savaşı günlerinde Falih Rıfkı'ya yazdığı bir mektupta onu, düştüğü kuyudan başını uzatıp baktığı vakit görebildiği tek umut yıldı-

zı olarak nitelendirdiği halde bir süre sonra ona "Cibali İmamının oğlu" payesini yakıştıracaktır. Aynı şeyin tersini ise Süleyman Nazif'e uygular. Süleyman Nazif'i ilkin bir yaratılış yanılgısı olarak tanımlayacak, öfkesi geçtiği vakit de onu edebiyat bahçesinde boy vermiş görkemli bir çınara benzetecektir.

Haşim'in evindeki ayakyolu da bu gelip geçen öfkelerin bir tanığıdır. Haşim dostlarından birine kızdı mı, onun salonda asılı duran resmini alır ayakyolunun duvarına asar. Kızgınlığı geçtiği vakit de resmi yine salondaki yerine taşır. Denilebilir ki, salondaki dost resimlerinin hiçbiri bu ayakyolu sergisindeki sıralarını atlatamamışlardır. Bunların içinde birkaz kez sergilenenler bile vardır.

Karaosmanoğlu Haşim'in bu geçimsiz yanını şöyle anlatır:

- Haşim'in gözünde güzellikten başka bir şey yoktur. O dostlarını sever, ama güzelliği daha çok sever. Hemen hemen herkesle takışmış olmasının nedeni budur. Peyami Safa yaşamının sonuna değin keskin kalemini ona saplamaktan bir an geri kalmamıştır. Nazım Hikmet de Haşim'in kendisine çatması üzerine "Haşim'i rastladığım yerde döveceğim" derdi. Haşim de bundan korkmuş cebinde tabanca taşımaya başlamıştı. Nedir, bir süre sonra tabancanın cebinde patlayacağından da korkarak onu bir kenara atmıştır.

Acemin Kahvesi'ne Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile Salih Zeki de gelir. Zaten Haşim'in en yakın dostları da bunlardır. Salih Zeki Aktay'a "Persefon Şari" de denir. Bu, Yunan mitolojisine hayranlığından ve konusunu Yunan mitolojisinden alan şiirlerinden ötürü verilmiş bir addır. Salih Zeki bu şiirlere, Tevfik Fikret'in "Promete"sini okuduktan sonra gelmiştir. Haşim ona "Yunanî Şair" der ve şöyle bir fıkra anlatır:

- Bizim Yunanî şairi bir ara adından ötürü Yunan casusu da sanmışlar ve yakalayıp bir armut ağacına asmışlardı. Ama armut ağacı, dalından aşağı doğru sarkan Salih Zeki'nin vücudunu görünce "Ben böyle meyve vermem" diyerek onu silkelemiş, bizim Salih Zeki de böylece postu kurtarmıştı.

Salih Zeki uzun boylu, iri kemikli, gür kaşlı ve gür saçlıdır. Saçlarını arkaya doğru tarar, böylece geniş bir alnı olduğunu

açığa vurur. Her söze de "yavrum" sözcüğü ile başlar. Bu yüzden ona "Yavrum Salih Zeki" diyenlerin sayısı az değildir.

Acemin Kahvesi'ne Reşat Nuri, Mahmut Yesari de düşer. Mahmut Yesari daha çok Reşat Nuri'nin üstelemesiyle gelir. Çünkü o, meyhane meyhane dolaşmayı daha akıllıca bir iş sayar. Ama kahveye geldiği vakit, o da Reşat Nuri'ye zorla nargile içirir.

1920-1925 yılları arasında Fahri Celal, Halit Fahri, Haşim Nahit de bu kahveye dadanır. Ahmet Haşim'le Haşim Nahit'in arkadaşlığı yoktur, ama ötekiler onları birbirinden ayırmak için Ahmet Haşim'e "Haşim-i Aruzi", Haşim Nahit'e de "Haşim-i Hecai" derler. Haşim Nahit de Haşim gibi çabucak küser. Ama Haşim Nahit'in öfkesi sadece 24 saatliktir.

O yıllarda kahveye sık sık damlayanlardan biri de Tahir Nadi'dir. Tahir Nadi o sıralar Halit Fahri ile Kadıköy lisesinde ders verir ve öğleyin dersten çıkar çıkmaz öğle namazına yetişir gibi buraya koşar, nargilesine yapışır. Tahir Nadi o yıllarda Halit Fahri için bir yergi de yazmış ve şiiri *Küllük*'te herkese okumuştur. Halit Fahri, Tahir Nadi'ye rastlayınca bunun nedenini sorar. O da:

- Benim için alaylı bir yazı yazmış, bir de karikatürümü yaptırtmışsın.

Oysa, yazıyı yazıp karikatürü yaptıran Yusuf Ziya'dır. Halit Fahri bunu anlatıncaya kadar akla karayı seçer. Ama Tahir Nadi işi kavrayınca küçük bir değişiklikle yergiyi Yusuf Ziya'nın üstüne çevirir. Halit Fahri için de bir övgü kaleme alır.

Haşim 1923-1926 yılları arasında *Mihran'ın Kahvesi*'ni de şenlendirir. Kadıköy İskelesi'nden çıkıp çarşıya saparken sol köşededir kahve. Sonradan çarşının dibine taşınan kahveye devrik cümle ile yazan Dr. Rusçuklu Hakkı da gelir. Reşat Nuri de hiç eksik olmaz. Mahmut Yesari ise arada bir uğrar. Yavrum Salih Zeki ile fizikçi Refik de buranın gediklilerindendir. O zamanlar Güzel Sanatlar Akademisi'nde Haşim'in öğrencisi olan Ressam Hamit Görele de sık sık boy gösterir. Görele, bir gün Haşim'e bir tablo armağan etmiş, Haşim de bunu Yakup Kadri'ye aktarmıştır.

Küllük

Küllük Kahvesi Beyazıt Camii'nin Aksaray'a bakan kapısı altında, kuytu, koltukukaltı bir yerdir. Çınar ve atkestanelerinin serinliği altına sığınmıştır. Ortadan bir yol ikiye böler burayı. Sağda *Emin Efendi Lokantası* ve kahvenin kışlık salaşpurluğu vardır. Ne ki, buranın müşterisi başkadır. Daha çok öğrencilerden oluşmuştur.

Lokantayı Emin Usta adında Bolu'lu bir aşçı işletir. Mütareke yıllarında açılan aşevinde o vakitler günde bir kap et yemeğiyle pilavdan başka bir şey bulunmaz. Gel zaman, git zaman işler büyür, Emin Usta da yanındaki ayrancı dükkanını satın alarak aşevini genişletir. Bir süre sonra Beyazıt'ın en ünlü tıkınma yerlerinden biri olan *Emin Efendi Lokantası* en parlak çağını 1930-45 yıllarında yaşamış ve 1950'ye doğru kapanmıştır.

Küllük'e öğle üstü gelenlerin burunlarını kalın bir mendille tıkamaları gerekir. Çünkü lokantadan yükselen o nefis yemek dumanlarıyla kokular dayanılacak türden değildir. Rıfat Ilgaz, Tanrının günü, burada şölen verildiği kanısını bile taşır:

> Gözünde tüterken
> meşhur işkembeci Rüstem ustanın
> sade suya başçorbası;
> Emin Efendi'de, öğleye doğru,
> ziyafetin başladığını müjdeler
> tıkanası burnun.

Yolun sonu ise yazın edebiyatçıların, aydınların doluştukları ve asıl *Küllük* denilen yerdir. Ama burası da iki bölüktür. Kimileri dipteki, cami duvarı bitişiğindeki gölgeliği yeğlerler. "1940

Kuşağı" ise karşılıklı konmuş iki park sırasıyla oluşan bölükte toplanırlar. Daha önde de bir, dahası iki kahve vardır, biz ne bunlarla, ne de *Emin Efendi*'ye gelirken sağa düşen ve soldaki kahvenin bir uzantısı olan yerle ilgilenecek değiliz. Çünkü *Küllük* daha şimdiden yükünü almaya başladı. Ama biz bu ağırlıklara el atmadan önce *Küllük* adının nereden geldiği üzerinde de durmalıyız. Bir demeye göre, kahvenin biraz ötesinde, eskiden Beyazıt Camii İmaretevi'nin küllerinin döküldüğü bir yer vardır, kahve adını buradan almıştır. Bir demeye göre ise buranın adı *Güllük*'tür -bu biraz da Zahir Güvemli'nin yakıştırmasıdır- ama bilginlerle, aydınlarımızın *Emin Efendi*'de tıkındıktan sonra burada eşinip gerinmelerinden ötürü zamanla buraya *Küllük* denmiştir. *Küllük*'e kimileri Öğretmenler Bahçesi, kimileri *Akademi* de der. Nedir, Zahir Güvemli Akademi denilen kahvenin, *Küllük*'ün tam karşısında Fatih'ten gelen tramvayların durduğu kesimdeki setli sıra kahveler olduğunu ileri sürer. *Akademi* denilmesinin nedeni, buranın Sultanahmet'teki Akademi Kahvesi'ni çokça andırmasıymış. Küllük için bir *Küllükname* yazmış olan İskeçeli Sıtkı (Sıtkı Akozan) burayı "körfez biçiminde bahçemsi bir yer" olarak tanımlar. Ne ki, burası körfezden çok yamrı yumru bir üçgen biçimindedir. İskeçeli Sıtkı:

> Bir demek güldür, takılmış göğsüne İstanbul'un
> Ey saba, sen de konakla bir gün uğrarsa yolun.

Ama Zahir Güvemli ozanın lafını ağzına tıkayacak ve bunun Ziya Paşa'nın: Uğrarsa saba rahın eğer semti Irak'a,
dizesinden aşırılmış değilse de alınmış olduğunu söyleyecektir. Yalnız şu ikiliği de Akozan'a bağışlamak büyüklüğünü gösterir:

> Zarlar gulgulesaz olmadadır Küllük'te
> Dinleyin işte budur bizde sadâyı ulema

Akozan'ın bu ikiliği *Küllük*'te bol bol tavla atıldığına bir açıklık getirmiş olmakla da önemli sayılmalıdır. Ama biz bura üzerine en geniş bilgiyi Rıfat Ilgaz'ın az önce bir parçasını andığımı "Beyazıt Kahvelerinde" adlı şiirinde buluruz:

Sen eski defterleri karıştırırken
bir sigara rüşvetle oturduğun
çınar dibinde,
sağında, vakit öldürmek için
yeni pabuçlar boyatılır,
günlük kazancı sorulur tesbihçinin
üç kuruş kırdırılır ağızlıktan, alınmaz.
Solunda, memlekete yazılan mektupta
listeler düzülür
gece masraflarına karşılık.

Apaçık bir Beyoğlu hikayesini
keser bıçak gibi ortasından
cenaze arabası.
Peşinde mutat kalabalık...
Herkesten önce doğrulur minderinden
garsonları haşlayan çorbacı;
yirmi markası vardır sağlama
Rahmetlinin öğle namazına kadar...

Biraz önce başında dikilen ihtiyara
uzattığına üzülsen de yeridir,
son kırklığı...
İşte, boş döndü tepsisi

aç karnına ferahman'ten taksim geçen
Üsküdar'lı kemancının

Küllük'ün en usta garsonu Mustafa'dır. 1940 yıllarında da orada çalışan Mustafa kahveyi getirdikten sonra ortadan silinir, bir köşede para vermeden kaçacak müşterileri gözler. Daha sonraki yıllarda Mustafa'nın yerini Nimet alacaktır. Nimet, İstanbul'un en gırgır garsonlarından biridir. Ustası Ali Bey'in nargile bağırmasını çok iyi kapmıştır:

Doldur! Bir...
Marpucun ucu gümüş baş
Lülesi altın baş

Tömbekesi Isfahan işi
İsteyen iki kardeş
Doldur! Adamakıllı!..

Küllük'te hemen hemen her yazar, her ozan boy göstermiştir ki Asaf Halet Çelebi en önde göstermiştir. Yahya Kemal'den tutun da İbrahim Alaettin, Burhan Toprak, Agâh Sırrı Levent, Ali Canip, Mesut Cemil, Sadettin Nüzhet, Abdülbaki Gölpınarlı, Faruk Nafiz, Halit Fahri, Mehmet Behçet Yazar, Şükufe Nihal, Orhan Şaik, Halit Bayrı, Fazıl Ahmet, Mithat Cemal, Necip Fazıl, Ahmet Hamdi Tanpınar, Mustafa Şekip Tunç, Hilmi Ziya Ülken ve Edebiyat Fakültesi'nin o fiyakalı profesörlerine değin herkes oranın kahvesiyle kahvelenmiştir. İşte Siyamlı Bitişik İkizler de -Yusuf Ziya ile Orhan Seyfi- Nuhun Gemisi'ne doğru ilerliyor. Hem de Nuh Hazretleri'ne özgü kurallara uygun bir biçimde el ele tutuşmuş olarak geliyorlar. İşte kahvelerin, toplulukların gülü, sayılı ve duygulu "nükteşinas"lardan Hamamizâde İhsan da ufukta göründü. Ali Nihat Tarlan onun iyice yaklaştığını kestirdikten sonra o nazlı mı nazlı sesiyle şöyle diyecektir:

- Seni uzaktan görüp de, estirdiğin feraklık rüzgarıyla ruhunun yelpazelendiğini duymamış bir bildik tanımıyorum.

Hamamizâde geceleri düşünde bile şiir düşünür.

Şiir onun için şebnem yağmış gül goncesi dudağıdır.

"Ev" anlamına gelen "beyt" ile "ikilik" anlamına gelen "beyit" sözcüklerinden yararlanarak ozanları şöyle tanımlar:

- Ozanlar oturdukları beytin yanmasına aldırmaz da, yazdıkları beytin yıkılması karşısında yaygarayı basarlar.

Nedir, Hamamizâde'nin şiirleri de sık sık tersliklere uğrar. Böyle bir mutsuzluk *Divan-ı İhsan* basılırken de başına gelmiştir. Dizgici onun:

Görünce taht-ı Osmaniyi matemdar-ı izmihlal
Stanbul'un semasından geçen zıll-i Hüma ağlar*

*Zıll-i Hüma: Talih kuşunun gölgesi.

ikiliğindeki "Stanbul" sözcüğünü "İstanbul" biçiminde dizmiştir. Ama bunu "Stanbul" sözcüğünün Hamamizâde tarafından yanlış yazıldığını sandığı için yapmıştır.

Hamamizâde bu olayı -saçını başını yolmayı da unutmadan- Naci Sadullah'a şöyle anlatır:

- İşte kaş düzelteyim derken iki gözü birden kör etmek, buna derler. "Stanbul", "İstanbul" olunca biçare dize paldır kültür vezinden düşmüş.

Küllük'ün havasından, suyundan memnun kalanlardan biri de Faruk Nafiz'dir. Faruk Nafiz Cumhuriyet'in X. yıl marşını da burada yazmıştır. Ama o marşın sadece

> Türküz, Cumhuriyet'in göğsümüz tunç siperi
> Türk'e durmak yaraşmaz, Türk önde, Türk ileri.

dizeleri onundur. Gerisini Behçet Kemal Çağlar'a bırakmıştır. Vehbi Cem Aşkun, Faruk Nafiz'in Behçet Kemal'i çok sevdiğini, onun tanınması için *Hayat* dergisine şiirlerini verdiğini de yazar.

Burayı sık sık yoklayanlardan biri de Neyzen Tevfik'tir. Bir arife günü Cahit Saffet Irgat da ona orada rastlar.

"Oturttu beni yanına, üst üste çay içtik. Bir değil, üç beş bardak. Bu keser dedi. İçki isteğini keser. Sonra yoksul çocukları toplamaya başladı yanına. Çay ikram etti onlara. Bir, iki derken çocuklar toptop olmuş, birikmişti çevremizde. İki sıra yaptı onları, okul çocukları gibi. Kimi yalınayak, kiminin üstübaşı yırtık pırtık...

- Haydi, dedi, şimdi Mahmutpaşa'ya!

- Ne olacak?

- Param var bugün. Bu yetimler de sevinsin, yarın bayram, giydireceğiz bunları...

Giydirdi o gün o fakir fukara çocuklarını.

Sonra yine meyhaneye... Rakıdan önce bir fincan zeytinyağı. Rakı çabuk çarpmasın diye..."

Küllük'ün renkli kişilerinden biri de Mükrimin Halil'dir. Ama Mükrimin "boy" diye bir şey kullanmadığı için onun uzaktan görünmesi şöyle dursun, *Küllük*'ün önünde bile tanın-

ması söz konusu değildir. Genç bir ozan, Mükrimin'in portresini şöyle çizmiştir:

Mükrimin Bey, ne kadar hoştur o yalü balin
Çizeyim portreni bir salona asmak için
Her gören der ki, özenmiş de yaratmış Allah
Ne güzel çehre o, kırk bir kere tü maşallah
Mevlevi sikkesi gûya soba enbubesi baş
Sin otuz haydi yanıldık diyelim on beş yaş
Çok kasır ondaki boy pos, budur ancak kusuru
Sureti siretine benzemiyor kalbi duru
Ne zaman giyse silindir o silindir başına
Kameti belki uzar tam gelir Kıztaşı'na
O ne gözler, hani baksan okuyor velfecri.
O yanaklar ise elbette kızartır fecri.

Mükrimin, bu alaylı şiire bir karşılık döşenmez, ama İbnülemin Mahmut Kemal onun yerine bu genç ozanın ağzının payını verir. Bunu yaparken de genç adamın bir berberin oğlu oluşundan yararlanır:

Berberin oğlunu takdir ederim
Eylemiş cehlini ilmiyle traş
Yazmak isterse eğer şiiri metin
Etmeli kendine sa'yi yoldaş

Mükrimin gibi boy fıkarası Küllük gediklilerinden biri de Reşat Nuri'dir. Bir deri, bir kemik denilecek kadar sıska mı sıska. Güreşe çıksa 56 kiloda güreşir. Dudaklarının arasında hep son nefesine değin içilen bir cigara. Ama dikkat edin, onu Halit Carım gibi Reşat Nuri Darago ile karıştırmayın. Hoş, Darago bu gibi yerlerde pek görünmez, ama Halit Carın onları yine de birbirine karıştırmıştır:

Carım, *La Pensée Turque* adında Fransızca bir gazete çıkaracaktır. Yazıları Türkçe'den Fransızca'ya çevirecek her iki dili de bilen birine gerek duyar. Biri, Reşat Nuri Darago'yu salık verir. Bu işi ondan iyi yapacak yoktur. Mektup yazılır. İki gün sonra Reşat Nuri çıkagelir ve hemen de işe başlar. Bir hafta, iki

hafta, üç hafta. Sonunda gazetede çalışanın Darago değil, Güntekin olduğu anlaşılır. Ama Halit Carım, Güntekin'in işinden o kadar memnun kalmıştır ki bu mutlu yanlışlığa şükretmekten başka bir şey yapmaz.

Küllük'ü dolduran yazarlar birbirine takılmak için hiçbir fırsatı yitirmezler. Edebiyat ve söz oyunları, taşlamalar, yakıştırmalar gırladır. Bir gün Hüsnü Yaman, bir süredir kahveye gelmeyen Agah Sırrı ile karşılaşınca:

- Sırrına Agâh olamıyoruz,

der. Agâh Sırrı şipşak aruzun "mef'ûlü mefâ-îlü mefla'ilün fa" veznini işletir:

- Olsun mu benim sırrıma kimse agâh?

Hamamizâde verilen karşılığı duymuştur, onlara doğru döner ve iki elini yana açarak:

- Lâ havle ve la kuvvete illâ billah.

Hamamizâde'nin iki arkadaşının konuşmasına doğradığı maydonozun güzelliği, bu sözü insanların öfkelerini yatıştırmak için kullanmalarındadır.

Daha sonraki günlerde, bu dize kendine okunduğu vakit, Yahya Kemal de ona karşı çıkar. Ama o dizenin tümünü değil "kimse" sözcüğündeki "se" hecesinin çekilerek okunmasını yadırgamıştır. Bunun için de dizeyi şu biçime sokar:

- Olsun mu benim sırrıma bir fert agâh.

Ne ki bununla Yahya Kemal'in neyi kurtarmış olduğu da hiç mi hiç anlaşılmaz.

Küllük'e Ahmet Kutsi Tecer, Suut Kemal Yetkin, Lütfü Ay, Sadri Ertem, Sabahattin Eyüboğlu gibi yazı İstanbul'da geçirenler de uğramadan edemezler.* 1940 yılından sonra Nurullah Ataç da bunların arasına karışır. Oysa o yıla kadar Ataç buranın belli başlı tiryakilerindendir. Ne var o, daha çok, genç yazarların masalarına yanaşmak ister. 1939'da yeğlediği masa da *Yücel* dergisi yazıcılarının masasıdır. Cavit Yamaç Ses dergisinin 4. sayısında yazdığı bir yazıda Ataç'ın Yücel'cilere Orhan Veli'yi öve öve bitiremediğini belirtir. Cavit Yamaç'a göre *Küllük*

* Eyüpoğlu ile Yetkin daha önceki yıllarda istanbul'da yaşaken de buraya gelirler.

felsefesinin başlıca ilkesi şudur: "Kaç masa, o kadar âlem." Bunun için de bir başka masada Siyamlı Bitişik İkizler şöyle bir konuşmayı sürdürürler:

- Nurullah Ataç eleştiriyi Burhan Cahit gibi yapıyor.

- Burhan Cahit eleştirmen değil ki!

- Sanki Ataç eleştirmen mi? Onun için birbirlerine benzerler ya! Ama aralarında küçük bir ayrım var: Burhan Cahit eleştirmen değildir, eleştiri yapmaz. Ataç da eleştirmen değildir, ama eleştiri yapar.

Masalardan birinde de Necip Fazıl vardır. "Kaldırımlar" ozanı bir berber makası gibi bıyıklarını açıp kapar ve burnunu sinirlerinin ipiyle bir kukla gibi -benzetmeler Cavit Yamaç'ındır- oynattıktan sonra:

- Bu mu, bu mu şiir? Gel şiiri ben de gör...

Ne var, 1940 yılında Küllük'ün havası oldukça değişir. Burayı bu kez "Genç Kuşak" adıyla anılan irili-ufaklı, eskici-yenici yazarlar doldurmaya başlar. Abidin Dino, Nail V., Fikret Adil, Rıfat Ilgaz, Niyazi Akıncıoğlu, Hüsamettin Bozok, Sabahattin Kudret, Asaf Halet Çelebi, Celal Sılay, Suphi Taşhan, Arif Dino, Cavit Yamaç, İhsan Altay, Samim Kocagöz, Suat Derviş, Hasan İzzettin Dinamo, Ömer Faruk Toprak, Lütfü Erişçi, Arif Kaptan ve motosikleti, Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Süavi Koçer az ya da çok görünürler orada.

Başı çeken ise Abidin Dino'dur. *Genç Kuşak* ozanlarınca yazıldıktan kelli, Abidin Dino'ya göre kötü şiir yoktur. Şiirlerin topu da güzel, harika ve fefkaladedir. Hele "v" ile değil de "f" ile söylenen "fevkalade" sözcüğü Dino'nun bir özelliğidir. Dino onu günde 10-15 kez kullanmadan rahat edemez. Suphi Taşhan da "fevkalade" sözcüğünü ağzından düşürmez, ama o, bunu salt Abidin Dino'ya benzemek için yapar. Dino burnunun üstüne oturtulmuş siğili, çakmak çakmak gözleriyle Genç Kuşak'ın en zeki yazarıdır. Saçları 30 yıl öncesinden hippilerin meydana çıkışını haber verir. Dergilerin çıkmasına o ön ayak olur. Dergileri o soluklandırır. Dergilerdeki tartışmaları o pompalar. 1940 yılında *Küllük* adında bir dergi de çıkarmıştır. Gerçi derginin giderlerini Alaettin Hakgüder yüklenecektir, ama

söz Dino'dadır. Belki biraz da yanından hiç ayırmadığı Güzin Dino'da.

Küllük dergisi *Genç Kuşak*'ın ne yapmak istediğini okurlara hafifçe çıtlatmış olmakla edebiyat tarihimizde köşe başlarından birini tutar. Okurlar *Küllük*'ün sadece bir kahve adı olmadığını, onun bir yön sayılması gerektiğini bu dergiyle öğrenmişlerdir.

Okurların dergiden öğrendikleri bir şey daha vardır. O da bugünün ozanlarının halkla ilişki kurma gizemini bir kahvenin tavanında bulacağıdır. Ama bu kahve emeklilerin bedava gazete okumak üzere pinekledikleri, uyuz öğrencilerin de derslerini altmış altıya bağladıkları o *bobstil* üreticisi yerlerden değildir.

"Genç Kuşak" yazarları -Fikret Adil, Suat Derviş, Arif Dino gibi karta kaçmışları değil de körpeleri- Ataç'ın çevresinde kümelenmeye de çokça önem verir Sabahattin Kudret, Dinamo ise başı çeker. Bir gün Ataç, Sabahattin ile Dinamo'yu oradan alır, kendi kitaplarından birini aramak üzere -Ataç o sıralar Büyük Ada'da oturur, ama kitaplarının bir bölüğü kızkardeşinin evinde durur- Aksaray'da oturan kızkardeşinin evine götürür.

Ataç orada, *Küllük*'ten kaldırdığı iki ozana, o gün, İstanbul'u bırakıp Ankara'ya yerleşeceğini duyurur. Dinamo:

- Ne yapıyorsunuz üstad? Ankara hiç de size göre bir yer değil. Belki orada bol para da bulabilir, milletvekili de olabilirsiniz, ama orası İstanbul'a benzemez.

Ataç kararını çoktan vermiştir:

- Yok canım, milletvekilliği onların olsun. İstanbul'da kalırsam salt Fransızca öğretmenliğinde kocayıp gideceğim. Orada dil üzerine iyi örgütlenmiş çalışmalar var. Oraya göç edişim geçici bir heves değil, gelecek sorunu, ekmek sorunu. Bütün bu güzellikleri arkamda bırakarak giderken elbet üzüleceğim.

Burada Dinamo, Ataç'a Ankara'ya giderse kendisine mektup yazmayacağını söylemiş olmalı ki Ataç sözlerini şöyle bitirir:

- Sen de siyasadan biraz uzak durur, güzel şiirler yazmayı sürdürürsen yine dergilerde şiirlerini mektuplarınmış gibi okur, avunurum. Ben ozanlarımdan kolay kolay kopamam. Kendim yapamadığım şeyi onların dizelerinden yaratılmış gördükçe her zaman mutluluk duyarım.

1940 yıllarında *Küllük*'e gelenler arasında Sait Faik, Oktay Akbal -o daha kuluçkadan çıkmaktadır- Orhon Murat Arıburnu ve Sabahattin Ali de vardır. En çok gelen de Sabahattin Ali'dir. Onun o yıl *İçimizdeki Şeytan* adlı romanı da yayınlanacaktır.

Arıburnu'nun *Küllük*'e gelişi ise bütün dikkatleri üzerine çeker. Arıburnu bir at üstünde, dört nala uçuyormuşçasına her masaya rüzgarlarından bir parça dağıttıktan sonra masalardan birine konar. Akbal onu orada ilk gördüğü gün titremiş ve şöyle demiştir:

- Hah, işte kendine güvenen bir ozan!

Külük'e Bedri Rahmi ile Celal Sılay asker giysileriyle gelirler, ikisi de askerliklerini yapıyordur. Celal Sılay'ın birliği Beykoz'un gerilerinde bir yerdedir. Ama Celal, her cumartesi, dağ demez, bayır demez Beykoz'dan kalkıp Beyazıt'a atılır.

1942 yılında Orhan Veli de Küllük'te Yedek Subay giysisiyle görünmüştür. O da askerliğini yapmaktadır. Orhan'ın daha önceleri de gelmişliği vardır. Böylesi günlerden birinde Hasan Tanrıkut ondan *İnsan* dergisine verilmek üzere bir şiir ister. Orhan Veli:

- Veririm ama, derginin ilk şiiri olacak. Üstelik de büyük mü büyük puntolarla dizilecek.

Orhan Veli bu inceliği *Küllük* dergisine de göstermiştir. "Tahattur" şiiri *Küllük*'ün ilk ve son sayısında âlâyı vâlâ ile basılmıştır. Bundan yüreklenen Orhan Veli artık hep bu tutum içindedir. Çünkü o bilir ki okurlar bu gibi şeylere pek önem verirler.

Hasan Tanrıkut, o vakitler Hilmi Ziya'nın gözde öğrencisi olduğu için *İnsan* dergisini çıkaran öğretmenini kandıracağı düşüncesindedir. Orhan'dan "Söz" şiirini duraksamadan alır. Sonuç da hem Orhan Veli'nin, hem de Tanrıkut'un istediği biçimde gerçekleşir: *İnsan*'ın mayıs 1941 sayısında şiir, 12 punto ile yayınlanır:

1940 yıllarında Küllük'te Yahya Kemal daha sık kahvelenir. O da Ataç gibi genç yazarlara borda etmek ister. Ama onunkisi kendini gençlere "Büyük Ozan" diye belletmek içindir. Kimi zaman bu girişimde başarı da sağlar. Dinamo ile yağlı ballı olu-

şu da bu düşüncelerin bir ürünüdür. Hani Dinamo da onun şiirlerini sevmiyor değildir. Bu yakınlıktan yararlanarak bir gün Yahya Kemal'e daha adı konmamış olan Küllük dergisi için bir ad rica eder. Kendisini buna iteleyen derginin 24 saat açık bankası Alaettin Hakgüder'dir.

Eh, Yahya Kemal de bu başvurudan hoşlanmış mı hoşlanmıştır. Kafasının içindeki bütün düş salkımlarını sıkar, sonunda Dinamo'ya bir dergi adı yumurtlar: "Kayık."

Dinamo'yu bu ad pek açmaz. *Küllük* çevresinde kümelenen Abidin Dino, Sait Faik, Zahir Güvemli, Sabahattin Kudret, Arif Dino'yu ise hiç açmaz. Sonunda *Küllük*'e adını veren yine Dinamo olur.

Dinamo'nun bu kahveyle ilgili anılarından bir gün orada "Nurullah Ataç dâhi mi, değil mi?" tartışması yapıldığı da öğrenilebilir. Tartışma *Yeni İnsanlık* dergisinin ikinci sayısında - 1940 martında- yayınlanan "Nurullah Ataç Hakkında" adlı yazıdan çıkmıştır. Dinamo anılarında bu yazıyı Hasan Tanrıkut'la birlikte yazdığını söylerse de, bizim bildiğimiz kadarıyla dergideki yazının altında Doğan Ruşenay imzası vardır. Bu Doğan Ruşenay ise Hasan Tanrıkut'tan başkası değildir. Ne diyelim, belki Dinamo'nun da kimi yardımları olmuştur. Ama Hasan Tanrıkut yardım olmadan da o pek süzme sözleri ardarda sıralayabilecek güçtedir:

- Ciltleri olmamakla beraber yalnız bir sütunluk gazete yazılarıyla Türk edebiyatına yepyeni bir veçhe vermeye muvaffak olduğu, bize şair'i öğrettiği, çirkin'e güzel demekten bizi kurtardığı ve nihayet kendi neslinden ve hatta hâlâ bugünden ileride bulunduğu içindir ki biz Nurullah Ataç'ın dehasına iman ediyoruz.

Küllük'te tartışmayı *Genç Kuşak*'ın en aklı başında yazarlarından biri olan tarihçi Lütfü Erişçi başlatmıştır. Bunu yapmak için de iki elini, şaşkınlığını anlatacak biçimde, el ayaları karşısındakilere dönük olarak gözlerinin hizasına kaldırır, başını omuzlarının içine çeker ve gözlerini büzdükten sonra:

- Nurullah Ataç dahidir. Ben söylemiyorum. *Yeni İnsanlık*'ta Doğan Ruşenay söylüyor, diye sözlerini bütünler.

Bu küçücük cümle, orada bulunan Abidin Dino, Sait Faik, Suphi Taşhan ve Arif Dino'nun -Şeyhî Cedit takma adıyla Ataç'ı yermiş olan Zahir Güvemli de elbet bunların arasındadır- Ataç'a verip veriştirmesine yeter de artar bile. Dinamo ilkin tartışmaya karışmamayı düşünür, ama bakar ki Ataç'a çok haksız saldırılar yapılmaktadır, o da şunları söylemek gereğini duyar:

- Hepimiz biliyoruz ki, şu sırada bütün Türk edebiyatı tutucuların diktatörlüğü altında bulunuyor. Nurullah Ataç bile yılgın. Ama o, 1930'dan bu yana 10 yıl sanatta tutuculuğa, pestenkeraniliğe karşı çıktı, dahası, dövüştü. İlerici sanatı, Nazım Hikmet'le daha başka sanatçıların kişiliğinde yüreklilikle savundu. O, yeniye tebellaş olanların can düşmanı bir düşünce adamı, bir edebiyat, Türk toplumu koruyucusu, savunucusudur. Ben onun bir deha çekirdeği taşıdığına inanıyorum.

Sait, Ataç'ın deha tahtından indirilip deha çekirdeği iskemlesine oturtulmasına da katlanamaz:

- Dinamo, sen ona dahi değil de dehası var diyorsan, buna bir diyeceğim yok. Bu, onun dahi olamadığı, ama dahi olabilecek bir takım nitelikler taşıdığı anlamına gelir.

Dinamo'nun Sait'e söyleyecek sözü kalmamıştır. Oradakilerden biri Sait'e fiti verir:

- Senin öykülerin için övgü döşenseydi, sen de onun dehasına inanırdın.

Sait'in kafası iyice bozulmuştur:

- Benim güçlü bir öykücü olduğum Nurullah Ataç'ın demesine kaldıysa, etmişim ben böyle öykücülüğün içine.

Küllük denilen Nuh'un Gemisi Ses dergisi çıktığı sıralarda Abidin Dino, Nail V. -o ilk 1929'da görünmüştür *Küllük*'te- Fikret Adil ve Asaf Halet Çelebi'nin birçok konuşmalarına da sahne olmuştur. Ama biz, *Ses* dergisinden *Nisuaz Pastanesi*'ni anlatırken açacağız.*

* Bkz. Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu.

İkbal kahvesi

Sultanahmet'teki *Köşe Kahvesi* akademi ise, Nuruosmaniye Caddesi'nin bitiminde sol köşede, Cami karşısındaki *İkbal Kahvesi* de akademidir.

Buraya *İkbal Kıraathanesi* de denir. Burası da hemen hemen her kuşağı barındırmıştır. Çok geniş ve loş bir yerdir. Babıali'ye Cağaloğlu'na yakın olduğu için yazın erleri kadar, gazetecilerin de uğrağıdır. Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda burada hemen hemen her akşam karagöz oynatılır, ya da Kemani Memduh başkanlığındaki saz takımı kulakları musiki ile yıkar. Memduh kısa boylu ve esmerdir. Adı Çingene Memduh'a çıkmıştır. Kimi akşamlar da onun yerini Salih alır. Taksim yaptığı zaman bülbül gibi sesler çıkardığı için Bülbüli Salih diyenler çoğunluktadır. Salih, Memduh'un tersine, uzun boyludur. Ama o da esmerdir. Bu yüzden ona da Çingene diyenler vardır.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında burayı şenlendirenler arasında şunlar sayılabilir: Halil Nihat Boztepe, Fuat Köprülü, İbrahim Alaettin Gövsa, Yusuf Ziya Ortaç, Hasan Saka, Hamamizâde İhsan, Enis Behiç, Orhan Seyfi, Hakkı Süha, Agâh Sırrı. Bunlar hemen hemen her akşam buradadırlar. Celal Sahir, M. Nermi, Ömer Seyfettin ise arada sırada düşerler. Yusuf Ziya Ortaç bir kış günü Falih Rıfkı'yı burada tanımıştır. Divan edebiyatının son yergici şairi Tahir Nadi de buranın eşiğini aşındıranlardandır. Ama onun adı "Üstad"sız söylenmez. Tahir Nadi şiirlerini okurken her ikiliği iki kez yineler, sonra da çevresine hayranlık bekleyen gözlerle bakar.

Yaz, kış yalnız şiirden, edebiyattan açılır burada. Savaşın sonlarına doğru Nazım Hikmet, Halil Vedat Fıratlı, Rıfkı Melül Meriç, Vâlâ Nurettin, Dr. Ekrem Şerif Egeli de katılır topluluğa.

Mütareke yıllarında Hasan Ali Yücel'le kimi felsefeci arkadaşları İkbal'e yeni bir canlılık kazandırırlar. Hasan Ali oraya Ahmet Hamdi Tanpınar'ı, dolayısıyla Yahya Kemal'i de çeker.

O yılların en iyi edebiyat dergisi olan *Dergah* şimdiki İstanbul Kız Lisesi'nin arkasına düşen Türbedar Sokağı'ndaki Tanin Basımevi'nde (Servetifünun Basımevi) basıldığı için İkbal kısa zamanda bütün *Dergah*'çıların uğrak yeri olur. Ama derginin çıkartılması da *İkbal*'de karar altına alınmıştır. Dergah'ın yöneticisi Mustafa Nihat Özon o günleri şöyle anlatacaktır:

- *İkbal Kıraathanesi*'ni askerliğini yeni bitirmiş iki kardeş açmıştı ilk kez. Biz de oraya dadandıktı. Adeta lokantamızdı. Çünkü beş kuruşa simit, çay, işte öğle yemeklerini öyle geçirebiliyordık. Halil Vedat, Ahmet Hamdi, Kadri Yörükoğlu . İşte bütün üniversiteli arkadaşlar. Haşim (Ahmet Haşim) bile dadanmıştı oraya. O zamanlar Düyun-i Umumiye'de çalışırdı. Çıkınca ilk işi oraya gelmekti. Haşim dolayısıyla Abdülhak Şinasi (Hisar) de gelirdi. Ünlü Farsça öğretmeni Tahir Nadi zaten oranın gediklisiydi. Eee, işte bizde dergiler çokluk böyle bir ortamda doğar. Edebiyata, şiire, hikayeye düşkün birkaç kişi biraraya geldi mi "haydi bir dergi çıkaralım" derler. Bizimki de aşağı yukarı öyle oldu. Dergi çıkarmayı Halil Vedat ortaya attı. Derginin adı için orada bir sürü ad önerildi, uzun bir liste ortaya çıktı. Sonunda *Dergah*'ta karar kıldık. Derginin sorumluluğu da bana yüklendi. Büyükbabamdan bir şeyler kalmıştı, işte onlardan beş on para geliyordu. Zaten bin sayı basılıyordu.

O zamanlar ortalıkta *Ümit* adında bir edebiyat dergisi daha dolaşıyordur. Bu dergiyi de Damat Ferit'in yaveri Tarık Mümtaz Göztepe çıkarıyordur. O zamanın birtakım genç yazarları da oraya yazıyorlardır. *Hecenin Beş Şairi* diye bilinenler de aralarındadır. Bunlar hep İstanbulcudur. *Dergah*'çılar ise Anadolucudur. Bir başka deyişle *Ümit* dergisine karşıdırlar. Bu yüzden daha başlangıçta karar vermişlerdir. *Dergah*'a Hecenin Beş Şa-

iri'nden yazı ve şiir almayacaklardır. Öyle de yaparlar.

Nurullah Ataç, Yunus Kâzım Köni de bütün günlerini, gecelerinin de büyük bir parçasını burada geçirirler. Öbür *Dergah*'çılar, Mustafa Şekip Tunç, Necmettin Halil Onan, Ali Mümtaz Arolat da onlardan geri kalmaz. Refik Halit'in *Aydede* dergisinde çalışan ama aklı *Dergah*'çılarda olan Osman Cemal Kaygılı ile Mükrimin Halil de zaman zaman oraya düşerler.

Ahmet Hamdi Tanpınar da *İkbal*'i şöyle anlatır:

"Birkaç cephenin anısını vücutlarında, dahası, yüzlerinde taşıyan çoğu malûl yedeksubaylar, ordudan yaralı ve sakat ayrılmış görevli (muvazzaf) subaylar, daha Anadolu'ya geçmemiş yüksek rütbeli askerler, yarı mutasavvıf, yarı (...) son derece kibar, kimi satranç, kimi dama meraklısı ve hemen hepsi topatmış birkaç Abdülhamit çağı kazaskeri, kimbilir hangi çağın ikinci, üçüncü derecede, halim çehreli ve tereddütlü ricali, aşırı ulusçu (milliyetçi) ve Ferit Paşa casusu burada, Baudelaire'in, Verlaine'in, Yahya Kemal'in, Haşim'in, Nedim'in ve Şeyh Galip'in hayranı genç *Dergah*'çılarla beraberdiler.

Tanpınar kendi masalarının kapıdan girince sol yanda olduğunu, Yahya Kemal'in konuşması kızışıp da kahkahalar arttığı vakit masanın çevresindeki halkanın genişlediğini ve kahvenin bütün sol kesimini kapladığını da söyler.

Dergah'çılar bilardo ıskatalarının gürültüsü, tavla şakırtısı, garson yaygarası arasında yine de şiirden söz açar, tasarı üzerine tasarı kurarlar. Gazetelerden geç vakit dönen arkadaşlarından da Kurtuluş Savaşı'nın en son haberlerini alırlar.

Dergah'ın ilk sayısı 15 nisan 1921 günü yayınlanır. 15 günlüktür. Dergiyi çıkaranların çoğu Yahya Kemal'in öğrencileridir. Yahya Kemal o yıllarda Fransızların "sonsuzluk" adını verdikleri *engin şiir* türünü denemek düşüncesindedir. Gerçi Fuzuli'de, Tekke ozanlarında, özellikle de Melamiler'de de bu tür şiire rastlandığını bilir ama o daha çok doğada ve bireyin ruhunda bulunan sonsuzluğu dile getirmek isteğindedir. "Deniz" şiirini de bu düşüncelerin etkisiyle yazmıştır.

Yahya Kemal *mazmun*'a dayanan divan şiirine karşıdır. Divan şairlerini şiiri her türlü laf ebeliğinden sıyrılmış bir bileşi-

me ulaştırmamakla suçlar. Ona göre divan şairleri yeni bir *mazmun* bulmaktan başka bir şey düşünmezler. Nefi bile *mazmun*'ların bir kurbanıdır. Divan şiirinde sadece dizeler ve ikilikler vardır. Yahya Kemal'e en beğendiği divanın hangisi olduğunu soracak olursanız size büyük ozanların dizelerini, ikiliklerini bir araya getiren bir güldeste olduğu karşılığını verir.

O, halk şiirinin de divan şiiri gibi insana kesel verdiği kanısındadır. Nefesler, ilahiler, koşmalar, türküler, kayabaşlardaki yinelemeler, tekdüzelikler onu iyisinden tedirgin eder. Onca divan şiiri de, halk şiiri de aynı kısır anlayışın ürünüdür. Aradaki ayrım birinin üst tabakaya, ötekisinin de alt tabakaya seslenmesidir.

Tanzimat Şiiri'nin düzyazıya çokça eğilmesi de Yahya Kemal'in eleştirisine uğrar. Bu konuda daha ilerki yıllarda şöyle diyecektir:

"Gerek *Rübab-ı Şikeste*'deki şiirler, gerekse Cenap Şahabettin'le öbür arkadaşlarının şiiri nesirden pek çok zaman uzaklaşamıyordu. Dergi sayfasında dizgicinin dizdiği gibi kalan, gözle takip edilen, daha açık bir deyişle okunan bir şiirdi bunlar. Söylenmiş ve dinlenilen bir şiir değildi. Tersine, yazılmış ve okunan bir şiirdi. Eğer şiir kişisel ise, yani bir *iç ahenk* ise, bu şiirler çokluk yalnız vezinli idi ve şiir olmak değerinden yoksundu. Kısacası, nesre yakındı. Hele muhakkaktır ki nesrin kurallarıyla yazılıyordu. Oysa şiir, nesirden bambaşka niteliktedir. Musikiden başka türlü bir musikidir diyeceğim. Yazılan ve okunan şiir çok iyi olsa bile, halis şiir olamaz. Şiirde *nefes* ile *ses* ki temel öğedir. Dizenin ayakları yerden kopmazsa ya da ister en hafif perdeden olsun, ister İsrafil'in sur'u kadar gür olsun, kulağı bir ses gibi doldurmazsa halis şiir değildir."

Yalnız Tevfik Fikret ve arkadaşlarının Doğulu beğeniyi büyük çapta değiştirdiğini de kabul eder. Fikret'in yeni yöntemli şiiri pes değilse bile, orta dereceden gerçekleştirdiğini de söyler. Şunları da onun için döktürmüştür:

"Onun şiirinde Fransızların orta sınıfına ait zevkler, Frenk deyişiyle *kentsoylu anlayışı* göze çarpıyordu. O çağda Fransa'da Paul Verlaine'in şiiri en şiddetli etkisini yürütürken bu

manzara herhalde apaçık bir gerilikti. Ama Fransızlığı bir yana bıraksak da, eski şiir anlayışımızın, eski şiirden dillerde dolaşan birçok parçaların şiirce değeri, bu yeni çığıra yüzdeyüz üstündü. Bizim gibi yüzyıllarca kuvvetli bir lirizm idrak etmiş ve hala da onu hatırlayan bir ulusun zevkinde gerçek bir değişiklik yaratabilmek için yeni şiirin niteliği yalnız başka değil, yüksek ve halis de olmak gerekirdi."

Yahya Kemal 1921 yılında Türk şiirinin maddileşmeye doğru yol alışından da sızlanır. *Dergah*'ın üçüncü sayısına (1 mayıs 1921) yazdığı bir yazıda da şunları diyecektir:

"Şair, şiiri ruhunda bulamadığı için, vezinden, kelimeden çıkarmaya çabalıyor, 'Düşüncemi anlatmak için kelime bulamıyorum, bu dil çok dar!' diyor, sözlüğün köşelerinde yeni kelimeler buluyor, 'Duyduğum ahenkleri anlatmak için bu vezinler çok katı!' diyor, vezni yumuşatmaya kalkışıyor, ahengi duygudan çıkaramadığı için vezinlerden çıkarıyor. Sanıyor ki bu vezin, yağmur; o vezin, fırtınayı çok iyi anlatır. Kısacası şiir, bir zaman, sırf manevi iken, şimdi maddileşiyor. Eskilerin bakmaya vakit bulamadıkları bir âlem vardı: Dış âlem. Bu boş ülkeyi yeni sanatçılar mal bulmuş mağribi gibi buluyorlar. Gerek şiir, gerek de düzyazı bu boş ülkeye dalıyor; resim, boyuna resim. Dış alemin kabuğundan hareketlerine, en hurda noktalarına kadar resim. Ama edebiyat bu düşkünlük yüzünden resim oluyor, ruhu değil, ancak gözleri okşuyor. Zaten bu tür sanatın başka bir tür sanata dönüşmesi de bir çözünme (inhilal) alameti değil mi?"

Yahya Kemal de büyük boy bir kahve kuşudur. O, Madrit'e elçi olarak gittiği vakit de ilk, kahveleri dolaşır. Ne var, Madrit kahvelerindeki yaygara hiç de içini açmaz:

Madrit'te kahvehaneyi gördüm ki havradır,
Bir yerdeyiz ki söz dediğin şey palavradır!

1923 yılında *Dergah* dergisi -42 sayı çıkmıştır- kapandıktan sonra *İkbal* kahvesi yine gazetecilere kalır. Buranın yeniden dirilik kazanması 1951 yılında Orhan Kemal'in Adana'dan İstan-

bul'a göç etmesiyle başlar. Artık *İkbal,* Orhan Kemal ve arkadaşlarının kahvesidir. Orhan'ı buraya bağlayan nedenlerin başında kahvenin ocakçısı, garsonları ve telefonu gelir. Kahvenin, Babıali'nin ortalık yerinde bulunuşu da bunlara eklenmelidir.

Orhan'ın arkadaşlarıyla *Kahvetül-İkbal* adını taktıkları, bu kahveye ısınmasının bir nedeni de babasının burayla ilgili bir anısıdır. Meşrutiyet'in ilanını, babası Abdülkadir Kemali Bey burada, kahvenin bahçesinde -o zamanlar kahvenin bahçesi de vardır- kaşar peyniri ve simitle çayını yudumlarken işitmiştir.

Orhan'ın hemen hemen bütün günü orada geçer. Kışları sabah dokuz sularında damlarsa, yazları altıda, pek pek yedide oradadır. Kahve kuşu adına da en çok hak kazanan odur.

Orhan Kemal ve arkadaşlarının içtikleri ilk çayların adı "sabahiyye"dir. Çaya simit, poğaça gibi yiyintiler de eklenir. *Dergah*'çıların masaları kapıdan girince solda ise bunlarınki sağdadır. Sabahları kadro hiç şaşmadan düşer kahveye. Akşamları da kafa çekmeye burada karar verilir. Sırasına göre beş, on ya da aşkın bir kalabalıkla Sirkeci'ye, Kumkapı'ya inilir. Ya da Aksaray'a, Beyoğlu'na çıkılır.

İkbal'i isterseniz bir de Orhan'ın kendi ağzından dinleyelim:

"İkbal bizim için evimiz kadar, dahası, bir bakıma evimizden çok daha bize yakın oldu. Orada yurt ve dünyanın siyasal gidişi üzerine az mı düşünceler yürütüldü? Devlet ve hükümetlerin siyasası az mı yerildi? Hikayeciler, şairler, romancılar, herhangi bir oyun, dergiler burada az mı süzgeçten geçti?"

Doğrusunda, burada her edebiyat kahvesinde olduğu gibi, bütün edebiyatçılar, sanatçılar neşterin altına yatırılır. Nurer Uğurlu'nun demesine göre Kemal Tahir, romanlarında Türk köylü ve halkını tembel ve (...) göstermekle suçlanır. Ama *Esir Şehrin İnsanları* ile *Yediçınar Yaylası* bu yaylım ateşinin dışında tutulur. Fethi Naci edebiyatçılar üzerine verdiği yargılardan ötürü tuzla buz edilir. Yusuf Atılgan *Aylak Adam*'da bunalan gençleri ve meyhaneleri dile getirdiği için küçümsenir. Bu çıkışmalardan Balaban da nasibini alır. *Şair Baba ve Damdakiler* adında bir kitap yayınladığı için o da şu zılgıtla donatılır:

- Bir daha roman filan yazdım deme. Ulan biz resim, mesim

yapıyor muyuz? Yoksa eline fırçayı alırsam senin öküzlerin gibi yüz tane yaparım ha!

Burada yüceltilen yazarlar da eksik değildir. Sait Faik, Fakir Baykurt, Yaşar Kemal -Yaşar'a kimi zaman kızılır- çokça yararlanır bu durumdan. Fakir için şöyle söylenmiştir:

- Fakir, yoğun... Dört başı mamur... Yorumu var, meselesi var, ağırlığı var... Bir ana çizmiş, Irazca Ana, sanki Gorki'nin Ana'sı. Ustaca çizilmiş bir Anadolu kadını... Kadın değil, ana... Hem de ne ana!

Yargılarından hoşlanılmayan Ataç bile şu palamutla yüceltilir:

- Değer yargılarımız ne olursa olsun Ataç'ı arıyoruz. Bunu daha çok da en yeni kuşağın duyduğunu sanırız. Taze heveslerle, pırıl pırıl heyecanlarla yüklü kitapçığını çıkar, bekle... Ataç olsaydı, bu terütaze kitaplar boynu bükük mü kalırdı?

Buraya gelenler daha çok Orhan için gelirler: Edip Cansever, Muzaffer Buyrukçu, Ferit Öngören, Yaşar Kemal, Ece Ayhan, Lütfü Erişçi, Fahir Onger, Rasih Nuri İleri, Haldun Taner, Fahir Aksoy (Meccani Fahir), Fikret Otyam, Ara Güler, Faiz Turhan, Y. Kenan Karacanlar, Oktay Akbal, Konur Ertop, Ümit Yaşar Oğuzcan, Behçet Necatigil, İsmet Zeki Eyüboğlu. Bunların bir takımı gelgeççidir. Gelgeççiler gelir, konuşur, alkış alır ve gider. Ama buranın Yelfe İhsan, Arap Talat (Talat Kılıç), Patriyot Hayati, Erol Sadi Erdinç, Hadi Malkoç, Nurettin Akkın, Muhittin Gökçek, Hasan Akkuş, Mehmet Ali Ermiş, Enver Aytekin, Edip Karahan gibi başka gediklileri de vardır. Burayı *Orhan Kemal*'in Kahvesi yapanlar da asıl bunlardır.

1960 yılında Nurer Uğurlu da oraya düşer. O gün Nurer'in yanında Demirtaş Ceyhun'un kardeşi Turan Ceyhun da vardır. Uzaktan Arap'a işaret çakarlar. Talat Kılıç yeşil ışığı görünce kalkıp onların yanına gelir.

- Kusura bakmayın abi, sizi rahatsız ettik. Biz gelecektik yanınıza ama ayıp olurdu. Siz Adanalısınız. Yanınızdaki abi de Orhan Kemal değil mi?

Evet Arap Talat'ın yanındaki Orhan Kemal'dir. Dahası, orada Oğlum Buyruk (Muzaffer Buyrukçu) ile Yelfe İhsan da var-

dır. Arap'ın aracılığı ile Nurer'le Turhan biraz sonra Orhan Kemal'in karşısında yer alırlar. Nurer'le Orhan arasında hemen şöyle bir konuşma kurulur:

- Adım Nurer Uğurlu. Liseyi bitirip Hukuk'a yazıldım. Şiir yazıyorum.

- Güzel. Kimlerdensin, Adana'da?

- Bizim aileyi tanımazsınız. Aslımız doğudan gelme. Yalnız dayım vardı matbaacı. Belki onu tanırsınız: Rıza.

- Haa, *Seyhan Matbaası*'nın sahibi. İyi tanırım.

Kahvetül İkbal'e gelenler arasında Hasan İzzettin Dinamo da vardır O buraya daha çok *Kutsal İsyan* adlı romanı *Son Havadis*'te yayınlanırken gelmiştir. Gazetenin yönetim yeri kahvenin karşı sokağında olduğu için Dinamo, gazeteden çıkınca *İkbal*'e uğramakta ve kahvenin soluna düşen pencerenin önünde oturmaktadır.

Ne var o, başkalarıyla söyleşmeye değil, bir kenarda kendini yaşamaya ve şiir yazmaya gelmiştir:

İkbal Kahvesi'nde oturuyorum.
Yığın yığın insan içinde yapayalnız.
Dostsuz, örgütsüz, parasız.
Gözlerimde pis sigara dumanı.
İçimde habis sıkıntı uru
Dışarda sinsi güz yağmuru.

Dinamo'nun burada tek tesellisi şair doğup, şair ölebileceğidir. Doğrusunu ararsanız, o parasız olduğuna pek üzülmez. Çünkü *İkbal Kahvesi* için yazdığı şiir şöyle biter:

Tok şairin zekâsı vardır.
Aç şairin dehâsı.

Dinamo kimi zaman Orhan'la dertleşme fırsatını da bulur. Bunu bize kendisi şöyle anlatacaktır:

"Orhan Kemal, kahvede kendini eğlendirecek, ya da dertlerin unutturacak oyunlara dalardı. Ancak *Kahvetül Meserret'te*

olduğu gibi *Kahvetül İkbal*'de de Orhan Kemal'in bahtı pek açık değildi. Son zamanlarda sık sık kitap çıkarmaya başlamıştı. Bir gün ona sordum. 'Bu yoğun çalışmayı hangi saatlere sığdırıyorsun' dedim. Sabahın saat beşinde başlayıp onunda bıraktığını, böylece sokakta, iş yerlerinde dolaşa bilecek boş saatler avlayabildiğini söyledi. Geçinip geçinemediğini sorunca, çıkık, zeki alnında üzgün çizgiler belirdi. O günler onun oldukça kara günleriydi. Piyasada birkaç tutmuş kitabı olduğu halde meteliksizdi. Evce sıkıntı çekiyordu. Yazdığı romanları sürecek gazete bulamıyordu. Bir gün karşılaştığımızda içkiliydi. 'Bugün mahsus içtim Dinamo, dedi, şu sıralar yarı sağcı bir gazeteye romanımı tefrika ettirmeye çalışacağım. Pis herifler, geçmişler nimet sofralarının başına, ha babam yiyorlar."

1965 yıllarına doğru *İkbal Kahvesi* kapanır. Halıcı, turistik eşya satılan bir yer olur. Nurer Uğurlu'nun anlattığına göre kahve kapanınca *İkbal*'ciler bir süre, köşe başındaki Acem'in kırık dökük kahvesinde toplanıp sabahiyye'lerini orada sürdürürler. Sonra da *Çiftehavuzlar* ya da Divanyolu'ndaki *Şehir Kıraathanesi*'ne yollanırlar. *Acem'in Kahvesi*'nde (bu kaçıncı Acem) içilen kahve, nohut karışımıdır. Garson Malatyalı Ali'nin tanıklığına göre, nargilelerin marpucu da sıcak suda yıkanmadan verilir. Bunlar İkbalcileri buradan soğutursa da, kahvenin anılarla yüklü *İkbal*'e çok yakın olması bunları daha bir süre buralarda tutar.

Sonunda, yine ver elini *Meserret*.

Meserret kahvesi

Biz bildiklerimizi, duyduklarımızı söylüyoruz, bilmediklerimizi, duymadıklarımızı da söylemiyoruz.

Ankara Caddesi, 181 numarada bir zamanlar *Paris Kıraathanesi* çok pala sürtmüştür. Eski yıllara uzanan bir kahvedir. Muhzırbaşı Sokağı'nın sol köşesini çevirir. Bu sokaktan Tramvay Caddesi'ne değin uzanan adanın bir bölüğünü elinde tutan ünlü Ermeni zenginlerinden Narlıyan'ın malıdır. Sokağın öbür köşesine ise ünlü işkembeci dükkanı çökmüştür. Ama burada da daha önceleri *Çakır'ın Kahvesi* vardır.

Çakır'ın Kahvesi Mütareke yıllarında ayranı kabarmış Rumyozların toplantı yeridir. Geç vakitlere değin: "Zito Venizelos!" diye patlarlar. Kahve bir ara bütün semte kafa tutan bir külhan yatağı durumuna da gelmiştir. Buna katlanamayan Türkler bir gece Kahve'nin Muhzırbaşı Sokağı'na bakan penceresinden içeri iki bomba bırakmışlar ve Kahve'nin, ertesi günden tezi yok, kapatılmasına yol açmışlardır. Çünkü patlamada bir kişi ölmüş, yedi kişi yaralanmış, iki kişi de bilinmezlere karışmıştır.

Çakır'ın karşısındaki 136 numarada da *Melek Kahvehanesi* vardır. Hüsnü Melek işletir ki Sirkeci'deki Büyük Karadeniz Oteli'nin sahibi de odur. Kahve, Mütareke yıllarında Karakol Cemiyeti'nce kiralanmış ve derneğin gizli bir merkezi olarak kullanılmıştır. Bu sırada 118 numarada da *Manastır Kıraathanesi* soluklanır. Bu kahve sonradan *Manastır Lokantası*'na dönüşecektir. *Sirkeci Kahvehanesi* ise yine aynı sırada 132 numaradadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Kemal Tahir, Naci Sadullah, Peyami Safa ve şair Nail V. burada görünmüşlerdir.

Kahve, 1942'de Ahmet Halil ile Mehmet Ali'nin üstüne geçmiştir. Yanılmıyorsak *Sirkeci Kahvehanesi* adını da o zaman almıştır.

Yusuf Kemal Tengirşenk *Vatan Hizmetinde* adı altında yayınladığı anılarında Sirkeci'deki bir *Cezayiri Bahrisefik* kahvesinden açarsa da kahvenin nerede olduğunu açıklamaz, yalnız buranın müştesini daha çok Tıbbiyelilerin oluşturduğunu söyler.

Ahmet Mithat Efendi'nin oğlu Kamil Yazgıç ise bir *Pavli'nin Kahvesi*'nden söz eder. Tan Basımevi'nin* üst yakasındaki köşenin ikinci dükkanı olan bu kahveye bir gün üç Rum palikaryası düşer. Ahmet Mithat Efendi Rumyozları kızdıracak bir yazı yazdığı için onlar da bu üç delikanlıyı ona güzel bir patak atmaya göndermişlerdir. Kahveci Pavli, Rum olduğu için konuşulanlardan delikanlıların niyetini çakar, Ahmet Mithat Efendi'yi de çokça sevdiğinden bir önlem alması için hemen birini koşturur.

Haber uçurulmuştur ki, az biraz sonra Ahmet Mithat Efendi kahvenin kapısında görünür. Elinde o ünlü kalın bastonu vardır ki Kemalpaşazade Lastik Sait onun ne biçim olduğunu çok iyi bilir.** Yazarlarımız Pavli ile göz göze gelince sorar:

- O serseriler bunlar mı?

Kahvede zaten o üç palikaryadan başkası yoktur. Pavli vereceği karşılığı kestiremeyerek kekelemeye başlar. Aralıkta delikanlılar da durumu çakmışlardır. Biri pencereden atladığı gibi tabanları yağlar. Ahmet Mithat ise iki adımda öbürlerinin yanına seyirtip ikisini birden yakalarından kavrar ve kendine doğru çeker. Sonra bütün gücüyle iterek sırtüstü yere yuvarlar. Bereket ki, Efendi'nin bir saldırıya uğrayacağını duyanlar, polisi de yanına alarak *Pavli'nin Kahvesi*'ne doluşur, palikaryaları da Ahmet Mithat'ın elinden kurtarırlar. Daha sonraki günlerde yazarımız bu olayı her anlattığında şöyle dermiş:

* Tan Basımevi ya da Tan Matbaası ankara Caddesi'nde 98-102 numaraları örter. Binayı bir zamanlar İstanbul'un en büyük gazetelerinden biri olan Sabah gazetesinin sahibi Mihran Efendi yaptırmıştır.

** Bkz. Boğaziçi Şıngır Mıngır.

- Olaya tam zamanında el koyanlar o palikaryalardan çok benim imdadıma yetişmiş oldular. Yoksa ben öfkeme yenilmekten kurtulamıyacaktım. Bir kahve köşesinde bastonla adam dövecek derecede öfkeye yenik düşmek de pek onurlu bir iş değildir.

Ne ki buraların en ünlü kahvesi de *Meserret*'tir.

Mustafa Ragıp *İttihat ve Terakki* adlı kitabında Yakup Cemil ve arkadaşlarının (İnzibat Bölük Komutanı Nevzat ile Murat) 23 eylül 1916 günü Babıali'yi -hükümeti- basmaya karar verdikleri zaman *Meserret Otel ve Kahvesi*'nde toplandıklarını yazar. Nedir, Yakup Cemil ve arkadaşları Enver Paşa'yı devirmek için tuzaklar kurarken kahve ile kahvenin üst katındaki oteli polisler, hafiyeler sarar. Baskının meydana çıktığını haber alan Sapancalı Hakkı, düşünce arkadaş Yakup Cemil'i durdurmak için hemen Meserret'e koşarak onu girişime geçmekten alakoyarsa da sonraki günlerin olayları Yakup Cemil'i yine de asılmaktan kurtaramaz.

Meserret Kahvesi Ankara Caddesi ile Ebussuut Caddesi'nin kesiştiği köşededir. Şimdiler *Meserret Baklava ve Börekçisi*'ne yerini bırakmış olan kahve Yakup Cemil'le arkadaşlarına kucak açtığı o 1916 yılından önce de yaşamını sürdürür. 1912'lerde Nayiler (Halit Fahri, Ali Naci Karacan, Selahattin Enis, Yakup Salih, Hakkı Tahsin) de burada sık sık toplanırlar. Daha gerilere gidersek Halit Ziya, Hüseyin Cahit Yalçın, Mehmet Rauf ve öteki Servetifünuncular'ı da burada görebiliriz. Ama burası o zamanlar *Yıldız Kahvesi* adını taşır. Kahvenin adı bir ara *Yaldız Kıraathanesi*'ne de çevrilmiştir. Bu, "Yıldız" sözcüğünün Abdülhamit'in kuruntularının uyandıracağı yolunda kahveci Salih Efendi'nin kulağını bükmeleri üzerine olur.

Salih Efendi işini bilir bir kahvecidir. Bütün müşterilerinin adlarını ezberlemiştir. Halit Ziya kahvenin Salih Efendi gibi, müşterilerinin gönlünü kazanmasını bilen birinin yönetimi altında olmasıyla o taraf halkının bir buluşma yeri olduğunu söyler.

Halit Ziya Burada sık sık "zavallı şair" Abdülhalim Memduh'la da buluşur:

"Abdülhalim Memduh'la nasıl buluştuk, bilmiyorum. Ama derhal seviştik. Onda kendisine temiz ve iyi görünen şeylere hemen teslim olan bir kalp gereksinmesi vardı. Ama pis ve kötü görünen şeyleri bağışlamayan, onlara aman vermeyen bir düşmanlığı vardı ki, keskin saldırılarla bir şamar gibi yapışan ya da bir kamçı gibi yaran nüktelerler, cinaslarla taşardı. Daha pek gençken -sanırım okuldan sonra dairelerden birine aylık almadan gidip geliyordu- yerdeki gücü her sakat şeyi alan yaratılışında kaynar bir ateş kaynağı gibiydi ki sonraları bol bol taştı."

Abdülhalim Memduh, Muallim Naci'ye derin bir düşmanlık Hamit'e de derin bir hayranlık besler. Bir kez, Arap harfleriyle yazılan muallim sözcüğünün "ayin" harfi üstüne bir nokta koyarak "Muallim Efendi" sözünü "çok kötü bir anlama" gelen "Muglim Efendi" yaparak kendisine bir mektup yollamıştır ki Muallim Naci hop oturup, hop kalkmıştır.

Süleyman Nazif "zavallı şair" için şöyle der:

- Dinini Hamid'e, kinini de Naci'ye vermişti.

Ne var, Abdülhalim Memduh, Hamid'le alay etmekten de geri kalmaz. Onun divaneliklerine bir kez şöyle bir benzek uydurmuştur.

Ey durı durı dura
Ey şurı şurı şura

Ama bu, herkesin Memduh'u sarakaya almasına yol açar. Adına da bir "Şairi Cahil" eklenir.

Ahmet Rasim ise onun portresini şöyle çizer:

- Cılız, sivri bir kafa, sivri bir yüze oturtulmuş siyah ve bakımsız iki kaş, isterse şehlalaşır bir çift göz. Sivri, uzunca bir burundan oluşan bir yüz üzerine kalıpsız, püsküllü, çokluk tablası çevresinde durup dinlenmeden yer değiştiren bir fes geçirerek, cılız endamına düğmelerinden biri ya da ikisi eksik, herhangi renkte olursa olsun bir ceket, yine onun gibi iliklenmesi tam olmayan bir yelek, kimi zaman paçalarından biri ya da ikisi potininin koncuna binmiş bir pantalon giydirerek, koltuğuna

Rousseau'nun *İtiraflar*'ı ile *Toplum Sözleşmesi*'ni ya da Voltaire'in ciltli ya da ciltsiz bir iki kitabını sokuşturarak, birçok eski kağıtların takılıp çıkarılmasına dayanamayarak iler tutar yeri kalmadığı için yerine başka renk astardan dikilmiş torbamsı cebine de dergi, gazete, yazılı-yazısız kağıt, pek aceleye gelecek olursanız mendil, para çantası ya da elinize ne geçerse doldurunuz, bu vücudu biraz da yanpiri yürütürken bakışlarına gelip geçenlerle alay eder bir eğilim veriniz, kendisini görmemiş bile olsanız kıyamet gününe değin onu tanımakta güçlük çekmezsiniz.

Abdülhalim Memduh dilini tutmayı hiç bilmeyen bir ozandır. Padişahtan en küçük polis görevlisine değin herkesle alay eder, herkesin taklidini yapar. Ama bu konuda Memduh'un annesi de oğlundan geri kalmaz, bütün devlet büyüklerinin eşlerinin taklitlerini yapar. Cenap Şahabettin de bunlara yerlere yatarak güler.

Memduh'un annesi, oğlunu delice sever. Sürgün yollarında bile oğlunun yanından ayrılmaz. Memduh; Tokadizade Şekip, Tevfik Nevzat ve Mevlevi Şeyhi Nuri Efendi ile birlikte, bir kış kıyamet gününde karadan Bitlis'e sürüldüğü vakit de anneciğini yamacında bulacaktır. Bir kar fırtınası dağların birinde bu kafileyi boğmaya çalışırken zavallı kadıncağız bir katır üzerinde titreşen oğlunu donmaktan korumaya çalışır. Bir defasında kadın yine oğlunun üstünü örtmeye çabalarken Tevfik Nevzat dayanamamış ve şöyle bağırmıştır:

- Valide! Oğlunuzun mürüvvetini görüyorsunuz. Padişaha dua ediniz!

Şair Eşref, Memduh'un ölümü üzerine şu ağıtı yazar:

Kâinata az gelir öyle nedimi nüktedan
Her zarafet bezminin bir murgı hoş elhanıdır
Balışederdi girdiği meclislere şevku surur
Sohbeti şirininin hâlâ gönül hayranıdır
Gölgede kor meclis aralıkta eski Haşmeti
Hasmını hicveylemekte asrının Hassanıdır

Rihlet etti,* galiba sultanı istikbal için
Çünki ömri padişahinin de son avanıdır.**

Meseret'te 1912-13 yıllarında Nayiler de sık sık boy-pos atar. Bunlar kimi zaman Babıali Yokuşu'ndaki Şiri Ter Süthanesi'nde de toplanırlar.

Salah Birsel'in 1940 yılı gözlemlerine göre *Meserret Kahvesi* iki bölümdür. Kapıdan girince sağa yerleştirilmiş olan kanapeler kahveyi ikiye böler. Kapının karşısındaki ve soldaki bölüme daha çok tavla oyuncuları doluşur. Sağ köşede kahve ocağının önündeki bölümü ise, söyleşmeyi sevenler, yazılarını burada yazacak olanlar yeğler. Kahvenin Ankara Caddesi'ne bakan yüzüyle Ebussuut Caddesi'ndeki sol yanı baştanbaşa camdır. Sağdaki bölümün caddeye gelmeyen duvarı ise kirli ve sarı aynalarla kaplanmıştır. Aynalar pek geniş olmayan kahveye yeni boyutlar kazandırır. Sol bölümün sonundaki camlı kapı ise otele çıkan merdivene açılır. Ama otele asıl Ebussuut Caddesi'nden girilir.

Meserret Kahvesi tüm İstanbul'un kahvesidir. Orada hiç değilse bir kez oturmamış yazın eri gösterilemez. Nedir, kahve, edebiyatçılardan çok gazetecilerindir. Onlar çokluk gazeteye verecekleri haberleri, yazıları burada döktürürler.

Meserret bir de çoğu dergilerin yönetim yeridir. Rıfat Ilgaz, Hüsamettin Bozok, A.Kadir, Ö.Faruk Toprak, Lütfü Erişçi *Yürüyüş* dergisini (temmuz 1941-temmuz1943 arasında 18 sayı yayınlanmıştır) çıkarırlarken burada çok konak tutmuşlardır. *Yaratış*'çılar (Selahattin Hakkı Esatoğlu, Halit Eskişar, Sabahattin Batur, Kemal Uluser) 1944-1946 yıllarını burada geçirmişlerdir. Ama Sabahattin Batur oraya 1942 yılında da gelir. Yanında da çokluk Kemal Uluser olur. Rüştü Onur, İstanbul'daki o kısacık yaşamı içinde kimi zaman onlara katılır. Bir gün buraya Cahit Sıtkı da gelmiş ve Sabahattin Batur ona "Ada Tavşanı" adlı şiirini okumuştur. Cahit şiiri çok severse de bir

* Rihlet etmek: Göç etmek.

** Avan: Zaman.

dizeden "Vallahi billahi" sözünün çıkarılmasını ister.

Meserret Kahvesi yayın alanına geçmemiş birçok gazete ve derginin tasarılarına da sahne olmuştur. Bir gün orada Peyami Safa, Fikret Adil, Mahmut Yesari, Necip Fazıl, Reşat Nuri, Nizamettin Nazif, Vâlâ Nurettin, Ahmet Kutsi, Sadri Ertem, Kemalettin Şükrü, Osman Cemal Kaygılı da bir gazete çıkarmak üzere toplanırlar.

Fikret Adil'in *Asmalımeşçit* 74 adlı anı kitabında anlattığına göre Nizamettin Nazif o gün şunları demiştir:

- Evet, eğer bugün hepimiz bu işe karar verir ve bir ortaklık kurarsak bu gazete çıkar. Öyle ya, bizden başka gazetelere yazı yazan kim var? Hepimiz birdenbire çekilelim, bütün tanınmış yazarlar bir gazetede yazmaya başlayalım ve o gazete yüz paraya satılsın, alimallah ortalığa duman attırırız.

Ama iş gazetesinin adını koymaya gelince herkes duralar. Her kafadan bir ses çıkar. Hiçbiri tutmaz. Sonunda orada bulunanların adlarının baş harflerinden oluşan bir ad bulurlar: *Penfamoh*. Bu da gazetenin daha çıkmadan, hemen oracıkta battığının işareti olur.

1944 yılında orada Sait Faik, Ertuğrul Şevket, M. Süleyman Çapanoğlu, İskender Fikret, Salah Birsel de bir yayınevi kurmak için toplanırlar. Yayınevinin adı bile konmuştur: *Birleşmiş Yazarlar*. Ama Bu da *Penfamoh* gazetesi gibi daha birinci toplantıda suya düşer.

Salah Birsel 1945 yılında A.B.C. Kitabevi'ne ortak ararken Sait Faik'le bu yayınevi işini burada bir kez daha görüşmüştür. Görüşme, günün geri kalan zamanında Beyoğlu kahvelerinde de sürdürülür ve akşama doğru iki yazar bir ortaklık kurma işinde anlaşırlar. Dahası, celepler gibi elele tutuşup birbirlerine kararlarından caymayacakları üzerine söz de verirler. O gün, günlerden cumadır. Sait adasına gitmek üzere Karaköy'e iner. Pazartesi yine şehre dönmüştür. Ama ne o gün, ne de o günden sonra ortaklık konusunda ağzını bıçaklar açmaz. Gelin görün ki, Birsel'in yaptığı da bundan başkası olmaz.

Sabahattin Kudret, Sait'i ilk Meserret Kahvesi'nde görmüştür.

- 1939 baharında bir gün, bir arkadaşım Babıali'de Meserret Kahvesi'nde kağıt oynayan bir genç adamı göstermiş: 'İşte Sait Faik bu' demişti. Sırtında bir trençkot vardı. Başında yukarıya doğru ittiği şapkası, ağzında sigara. Birkaç yıldan beri *Varlık*'ın eski sayılarında, ilk kitabı *Semaver*'de hikayelerini, hem de kaç kere okumuştum. Hatırladığıma göre ikinci kitabı *Sarnıç* o günlerde yayımlandı. Okuyanı adeta sarsan, alışılmamış anlatışı, duyuşuyla şaşırtan, insanın üzerinde bir sihirbaz etkisi yapan bu yazar için edebiyatsever bir başka arkadaşımdan küçücük bir de hikaye duymuştum. Bilmiyorum doğru muydu? Uzun dostluk yıllarımız boyunca sormadım. O sıralarda bir akşam tiyatroda görmüşler Sait'i. Çoğu kez yaptığı gibi paradiden seyretmiş oyunu. Bir hayli zamandan beri yazısı bir yerde çıkmadığı, kendisi de ortalıkta görünmediği için dostları bir ara yeni yazıları olup olmadığını, ne yaptığını, neyle vakit geçirdiğini sormuşlar. Durmuş bir an, sonra aldırmayan bir edayla: "Hayır yazmıyorum" demiş; arada sırada sinemaya gidiyorum.

Sait'in *Meserret*'le ilgili bir anısını da Orhan Kemal anlatır:

"Bir gün *Meserret Kahvesi*'ne öfke içinde geldi. Nasıl küfrediyordu, sormayın. Adamın biri, bilmem ne dergisinde Sait'i öven bir yazı döktürmüş. Ahmet Rasim'le mi, Ahmet Mithat Efendi'yle mi ne, birisiyle karşılaştırıyor, bir biçimine getirip benimle Samim'e de veriştiriyormuş.

- Peki, dedim, niçin kızıyorsun? Seni övmüş adam, fena mı?

- Bırak be, dedi. Olmadığım gibi gösterilmek istemem. Beni övecekler diye size vurmaya ne hakları var? Hem ben onların göstermek istedikleri değilim ki... Yalanlayacağım.

Şair Özdemir Asaf'ın da tanığı olduğu bu soruna içerlemişti. O günlerde tepen o menhus hastalığı onu yatırmasaydı, yalanlardı muhakkak."

Orhan Kemal'in *Meserret*'te görünmesi ise 1951 yılındadır. İstanbul'a yerleştikten sonra Kasımpaşa, Fener, Eyüp kahveleri derken günün birinde gelir *Meserret*'e kurulmuştur. *İkbal Kahvesi* yaşantısı başlamamıştır daha. Sabahın çok erken saatleri kapağı buraya atar, pencere önüne yanlar, Haliç Feneri'ndeki iki odanın yıllık kirası kırk lirayı nereden, nasıl bulacağını

düşünür de düşünür. O sıralar Fikret Otyam Dünya gazetesinde çalışmaktadır. Biraz sonra o da damlar. Çayları söyler, Bafra paketini de masanın üstüne atar.

Orhan Kemal o günleri de şöyle anlatır:

"Arada Sait Faik düşerdi. Akları kanlı gözleriyle ürkek, çoğu zaman hırçın, bol küfürlü konuşmaları, çevreden saklamak istercesine kısık kahkahasıyla, ama yine de rahat... Evet Sait Faik *Meserret*'te belki de çok yerden daha rahat bulurdu kendini. Nicelerine nice nice küfürler sallamıştı. Ama en çok da Yaşar Kemal'e tutulurdu: 'Nerden getirdin bunu ulan?' Çünkü Yaşar takılırdı ona. Patavatsızlık ederdi. Oysa Yaşar o zamanlar Şimdiki Yaşar Kemal değildi. Kara-kuru, ince, uzun. Şimdiye benzeyen tek yanı, o her zamanki coşkunluğu."

Nurer Uğurlu'nun *Orhan Kemal'in İkbal Kahvesi* adlı kitabında *Meserret*'le ilgili birçok anılar bulabilirsiniz. Bunlardan biri de Haldun Taner'in öfkeden kıpkırmızı bir halde bir gün kahveye gelişini dile getirir. Taner içeri girer girmez:

- Bu Sait kendini ne sanıyor, allahaşkına?

demiştir. Orhan Kemal'in, "Ne oldu?"diye sorması üerine de öyküyü anlatmaya başlamıştır.

Haldun Taner, Oktay Akbal, Orhan Hançerlioğlu, Özdemir Asaf, Behçet Necatigil, Orhon M. Arıburnu, Sabahattin Kudret ve daha bir sürü edebiyatçı o gün Üsküdar Kız Koleji'ndeki bir edebiyat matinesine gideceklerdir. Üsküdar'da kendilerini bekleyen otobüse doluşurlar. Kadro tamamdır. Sadece Sait eksiktir. Biraz sonra o da sevgilisiyle sökün eder. Yerler daha önce gelenlerce tutulduğu için Sait'le sevgilisi ayakta kalırlar. Sait birden:

- Hepiniz boksunuz!

der. Herkes bu tepeden inme karşısında şaşırmıştır. Haldun.

- Sait, bana da mı söylüyorsun? Ben de dahil miyim?

- Sen de...

Öykünün burasında Orhan Kemal sorar:

- Peki seni de katınca ne yaptın?

- Kaldırıp bir tane vurmam gerekirdi. Ama hasta. Sonra iş, basının diline düşer, birbirlerine giriyorlar derlerdi.

Meserret vazgeçilemeyen bir kahvedir. Ama kimileri ondan hoşlanmaz. Tavla şakırtıları arasında rahat konuşamayacaklarına inanırlar. Bunlardan biri de Osman Cemal Kaygılı'dır. Kaygılı, burada, cansıkıcı birinin gelip size balta olacağını da düşünür. Onun için bir gün Halit Fahri Ozansoy'u *Meserret*'in önünden çevirerek, onu Sirkeci'de Şahin Oteli'nin karşısındaki kovboy filmleri oynatan sinemaya sokacaktır. Şahlanan ve kişneyen atlar, patlayan tabancalar, sinema salonunun balkonunda tepinen çocuk bağırtıları arasında iki ahbap iyisinden bir can sohbetine girişir. Film bitip de sokağa çıktıkları vakit Halit Fahri sinemanın *Meserret*'ten daha sessiz bir kahve olduğunu onaylamak zorunda kalır.

1957 yıllarında Orhan Kemal yine buralarda görünmeye başlar. Yanında Muzaffer Buyrukçu, Edip Cansever, Alp Kuran, Arap Talat da olur. Çokluk blum oynarlar. Toplanan parayla da akşam biryerlere içmeye giderler. Orhan Kemal kimi zaman da Edip'le tavlaya oturur. Yenik düşerse cümlesi hazırdır:

- Sen cebinde zar mı getirdin?

Muzaffer Buyrukçu da tavlaya düşkündür. Üstelik o, tavlanın bütün raconlarını bilir. Çokluk:

- Sen leblebicisin, zekâ sende ne gezer! demeyi sever.

Meserret son yıllarda daha da gürültülü olmuştur. Bunun nedeni de dilsizlerin buraya dadanmasıdır, beşer, onar topluluklar halinde gelirler. Dilsizce konuşmalarıyla dillilerden daha çok gürültü ederler.

'Salâh Bey Tarihi,' Türk Edebiyatının *anayazı*'larından birini getirdiği için önemli, herşeyden önce: Bizim "deneme" geleneğimizde, modern dönemin güçlü, yolaçıcı örneğini Birsel kurmuştur. İkinci bir özelliği bu toplamın: Öznel tarih yazımının en gözüpek yaklaşımlarından birini getirmesi. 'Salâh Bey Tarihi'nin baskın özelliğini sona bıraktım, belki öne çıkarılması gerekeni odur: Okurda benzersiz bir damak tadı bırakan üslubu. Büyük bir okuma şöleni getiriyor '*Kahveler Kitabı*.' Vehbi 'Surname'si ile Disneyland'ı içinde eriten bir bireşim.

Enis Batur

ISBN: 978-975-570-128-8
9 789755 701288
15 TL
www.selyayincilik.com
www.twitter.com/selyayincilik
www.facebook.com/SelYayincilik